

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08971

TLOMATSKE 13

Zusman Segalowitch

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ז. סענאלאָוויטש

טראַמאַציע 13

די גאַנצע חכנסה פון דעם דאָזיקן בוך איז

באשטימט פארן הילפס - פאָנד לטובת

יידישע שרייבער און קינסטלער.

דָּאָס פּוּלישע ייִדנטום

ביכער-סעריע פון דעם צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארגענטינע
יעדאקסטאר: מאַרק טורקאָוו

בין איצט דערשינען :

- (1) מאַרק טורקאָוו: מלכה אָושיאָני דערצייילט... (אויספארקויפט)
- (2) ה. ד. גאַמבערג: י. ל. פּרץ (אויספארקויפט)
- (3) וו. גראַסמאַן - י. וויערוויק: טרעבלינקע (אויספארקויפט)
- (4) פּרץ גאַנאָטשטיין: מין חרוב שטעטל סאַקאַלאָוו
- (5) ישראל סאַבאַקסבלאַס: חורבן לאָדזש.
- (6) זרובבל: באַרג חורבן (קאפיטלען פוילן)
- (7) אלהונו צייטלין: אין א ליטערארישער שטוב
- (8) ד"ר ח. שאַשקעס: פוילן — 1946 (איינדרוקן פון א ריזע)

עם דרוקט זיך און דערשיינט בקרוב :

פּראָפּי ד"ר מאיר באַלאַבאַן: די יידן-שטאַט קובלין
ח. נודעלמאַן: נעלעכטער דורך טרערן
ד"ר יעקב שאַצקי: אין שאטן פון עבר.
פּרידע זרובבל: נע - ונד (פארצייכנונגען פון א פליטה)
דוד פלינקער: א הויז אויף נזשיבאָוו

עם גרייט זיך צום דרוק :

ישראל אפרת: היימלאָזע מענטשן
נח גריס: קינדער - מאַרטיראָלאָגיע
נחום סאַקאַלאָוו: פויליש-יידישע פּערזענלעכקייטן
סאַניאַ פּוקס: א וואַנדערונג דורך אַקופּירטע לענדער
ז. סעגאַלאָוויטש: געברענגטע טריט.
ד"ר עמנואל רינגעלבלום: צו דער געשיכטע פון יידן אין וואַרשע
ד"ר יצחק שיפער: יידן אין אַלטן פוילן
צפורה קאַצענעלסאָן-נאַכמאַן: יצחק קאַצענעלסאָן
זלמן וואַסערצוג: יאַנוש קאַרטשאַס
א. ל. שוסהיים: סילוועמן און עפּיזאָדן פון נאַליציע
שמואל צעסטער: זאַבלאָראָווע — די לעגענדע פון אַ יידיש שטעטל

וועגן אַלע ענינים, וואָס האָבן אַ שייכות מיט דער ביכער-סעריע, דאָס
פוילישע ייִדנטום" זיך ווענדן:

Unión Central Israelita Polaca en la Argentina
Pueyrredón 667 Buenos Aires

ז. סענאָלאָוויטש

טלאַמאַצקע 13

(פון פארברענטן נעכטן)

ארויסגעגעבן דורכן

צענטראַל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע

פארלאנס-לייטונג: אברהם מיטלבערג

בוטאָט איירעט, 1946

Copyright by
Z. Segalowicz

Z. SEGALOWICZ
T L O M A C K I E 13

Editado por la
Unión Central Israelita Polaca en la Argentina
Buenos Aires, 1946

Hecho el depósito que marca la Ley 11.723
INDUSTRIA ARGENTINA

א י נ ה א ל ט

זייט		
7	-----	צום לייענער
9	-----	די בודע 1
34	-----	ווארשע 2
53	-----	די פראוויניץ 3
78	-----	זיבן פענסטער 4
104	-----	שטולן 5
126	-----	דריי 6
147	-----	נישט פארגעסענע פנימער 7
168	-----	דער פאטעפאן 8
187	-----	געסט 9
208	-----	א שטענדער פאר אלעמען 10
228	-----	פארלאשענע לאמפן 11
251	-----	נעמען - רעגיסטער

צום לייענער

נאך ערב דעם חורבן, אין יאָהר 1938, ווען דער יידישער ליטעראטן און זשורנאליסטן-פאראייניגן אין וואַרשע האָט זיך איבערגעצויגן פון זיין היסטאָריש-געוואָרענער דירה, פון טלאָמאַצקע 13, אין אַ נײַער מער-באַ-שיידענער וווינונג אויף גראַניטשנע 11, האָט מ'ך האַוויטש פארעפנטלעכט אין דער אויסלענדיש-יידישער פרעסע א סענטימענטאַלן קדיש, ווו ער האָט געמאַכט דעם רוף :

„לאָמיר זיך פארזאַמלען ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק פון טלאָמאַצקע 13, וואָס איז שוין פאַרביי, לאָמיר זיך פארזאַמלען איבער אלע ימים און גרענעצן אריבער און לאָמיר דערציילן די אומצאָליקע מעשיות פון אונ-זער היים פון 22 יאָר צײַט“.

אויפן אַלטן מאַרק פון טלאָמאַצקע 13 קענען מיר זיך שוין, לײדער, מער נישט פארזאַמלען, ווייל דאָס דאָזיקע אָרט, פונקט ווי דאָס נאַנצע יידי-שע לעבן אין פוילן, איז איצט איין גרויסער באַרג חורבות, באַדעקט מיט זאַמל, וואָס בײַזע ווינטן טראַגן-אָן פון אלע זײַטן און פארוואַקסן מיט ווילדן גראַז.

אַבער איבער ימים און גרענעצן פארזאַמלען זיך די, וואָס זענען אין טרעבלינקע און מאַידאַנעק נישט געווען און דערציילן זיך מעשיות וועגן דער היים אונזערער ...

דעם ערשטן פרוו פון א גרעסערער ארבעט וועגן טלאָמאַצקע 13, וועגן דעם פאַרברענטן נעכטן אונזערן, האָט געמאַכט ז. סענאַלאָוויטש אין דעם דאָזיקן ווערק, וואָס מיר פארעפנטלעכן איצט. אַלס דער נײַנטער באַנד פון דער ביכער-סעריע „דאָס פוילישע יידנטום“.

סענאַלאָוויטש שרייבט נישט קיין געשיכטע פון טלאָמאַצקע 13. ער

גיט נישטראָן קיין דאָטן. ער האָט פאר זיינע אויגן אויפגעלעבט געשטאַלטן
און עפּוואָרדן פון העכער צוויי צענדליק יאָר יידיש לעבן, פון זיין אייגענעם
לעבן און פון אונזער אלעמענס לעבן, האָט עס פאַרצייכנט אלס מאַטעריאַל
צו דער געשיכטע פון דעם יידישן קולטור-לעבן אין פּוילן.

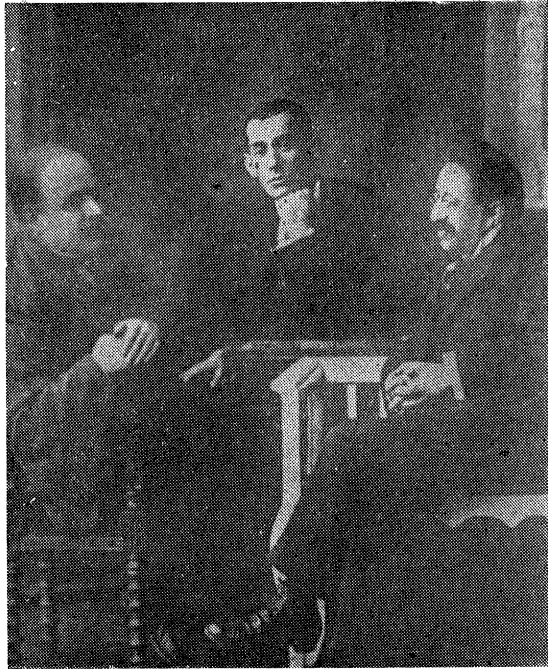
סענאַלאָוויטש האָט זיך באַמיט נאָכאַמאָל איבערלעבן די צוואַנציג
יאָר טלאָמאַצקע 13, וואָס זענען צוזאַמען מיט דער מערהייט פון די גע-
שטאַלטן פארוואנדלט געוואָרן אין אַש.

די רעדאַקציע פון דער ביכער-סעריע האָט זיך באַמיט אַריינצוברענגן-
גען אין דעם בוך וואָס מער אילוסטראַטיוון מאַטעריאַל. די בילדער און
צייכענונגען דערגענצן דעם דאָקומענטאַלן כאַראַקטער פון סענאַלאָוויטשעס
בוך. די רעדאַקציע באַדויערט, וואָס עס איז איר נישט געלונגען צו גע-
פינען די בילדער פון אלע פּערזאָנען, וואָס ווערן אין דעם ווערק דערמאָנט.
מיר זענען אָבער צופרידן, וואָס אַ באַדייטנדיקן טייל איז אונז יאָ געלונגן-
גען צונויפזאַמלען און דאָס אַ האַנט דעם בילדער-אַרכיוו פון יוואא און דער
צענטראַלער ביבליאָטעק אין בוענאַס-אַיירעס און אַ דאַנס דער ווערטפּור-
לער פּריוואַטער זאַמלונג פון פּריינט משה לייזא.

אַ סך בילדער זענען רעפּראָדוצירט געוואָרן פון „די ליטעראַרישע בלע-
טער“, „אילוסטרירטע וועלט“, „אילוסטרירטע וואָך“, „יידישע בילדער“ —
אויסגאַבן, וואָס דער רוב פון זיי זענען היינט יקר-המציאותן.

ד י ר ע ד א ק צ י ע .

בונואַס - איירעס, נאָוועמבער 1946.

דוד פרישמאן, ז. סענאלאווויטש און ח. נ. ביאליק

(פאטאגראפירט אין אָדעס, אין יאָר 1916)

די בודע

צווישן צוויי גאסן אין ווארשע איז געווען א מיטן-גאס, א קורצע גאס, וואָס האָט געציילט אינגאנצן פופצן נומערן, צווישן ביעליאנסקא-גאס און לעשנא-גאס. אויף נומער ניין איז געווען די טלאמאצקע שול. די שענסטע און גרעסטע שול פון פוילן, נישט אריינרעכענענדיק די אל-טע, היסטאָרישע שולן, וועלכע האָבן באַשטימט געהאט א טיפערע באַדייטונג פאַר דער טלאמאצקער שול, די שול פון די רייכע און אַסימי-לירטע יידן. די דאָזיקע שול האָט זיך געקאָנט פאַרגינען צו אַנגאַזשורן די בעסטע חזנים, אָבער געדאַוונט האָט מען געשמאַקער אין אַנדערע שולן.

טלאמאצקע שול איז געשטאַנען אָפּגעזונדערט, מעשה יחסן, ברייט אין פאַרנעם, אַריסטאָקראַטיש-שווייגנדיק, מיט ברייטע טעראַסן - טרעפּ, מיט ביימער אַרומגערינגלט און עטלעכע טריט פון דער שול, עטלעכע טריט פון די ביימער איז געווען דער פאַראיין פון יידישע זשורנאַליסטן און ליטעראַטן.

מען קאָן זאָגן, אַז צווישן די הויז-נומערן, וואָס מיר געדענקען פון אונזערע פאַרברענטע און אויסגעליידיקטע שטעט, איז דאָס אַ בולטער נוי-מער. מען קאָן אים נישט פאַרבייגיין אין די געדאַנקען. דער בנין שטייט פאַר די אויגן, די חברים און פריינט פון ליטעראַטן - פאַראיין קאָנען מיר נישט פאַרגעסן, ווייל דאָס וואָלט געהייסן זיך זעלבסט פאַרגעסן. האָפענונג-גען האָבן זיך פון טלאמאצקע דרייצן געצויגען, אונזער פרייד און אומעט,

אונזערע שמחות און לאנגווייליקייטן. זאָל דאָס איצטער אין אונזערע זכרונות זיין דער טרויעריקער יום - טוב. אונזער בודע, אונזער היים. נישט איינמאָל איז עס אונז וואָכעדיק געוואָרן, ווי יעדע היים. מיר זענען נאָאָוו געווען און נישט אָפּגעשאַצט, וואָס מיר פאַרמאָגן. זייענדיק דאָמאָלט מיט אלע חברים צוזאמען, האָט מען זיך נישט פאַרגעשטעלט, אז מען קאָן פאַר-בלויבן אזוי פינסטער און בלוטיק פארעלנדט. ווי שטאַרק לעבן זאָל נישט זיין, קאָן מען זיך קיין אָרט נישט געפינען. וואָס ליכטיקער די זון שיינט, אַלץ שוואַרצער איז זי, די וויסטע פינסטערניש...

טלאַמאצקע דרייצן.

א הויז-נומער, וואָס האָט זיך אין פּאַרלויף פון צוואַנציק יאָר דער-וואָרבן אַ פּאָפּולאַריטעט נישט נאָר ביי דער אינטעליגענץ און ביי דער יוגנט פון גאַנצן יידישן פּוילן. דער נאָמען „טלאַמאצקע דרייצן“ איז אוועק ווייטער פון פּוילן. טלאַמאצקע דרייצן איז געוואָרן אַן אַדרעס. פאַר איינע איז דאָס געווען אַן אַדרעס צו בענטשן, פאַר אַנדערע — אַן אַדרעס צו זידלען. פאַר אונז יידישע שרייבער און זשורנאַליסטן איז דאָס געווען אַ נויטווענדיקייט. אַן אַדרעס, אַן אָפּענע טיר, אַ ווינקל, וווּ מ'קאָן זיך האַל-טן אינגאַנצן פּריי, יידישלעך פּריי. געזאָלט האָט עס הייסן, אז די פּראָפּע-סיאָנעלע אינטערעסן זאָלן, דאָמינירן. דער פאַראיין האָט געהאַט די אויפ-גאבע צו פאַרבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון זיינע מיטגלידער, אָבער אין דער אמתן איז מער פאַר אַלץ טיער געווען די היימישקייט, וואָס האָט זיך געשאַפן אין דער „בודע“, אזוי האָבן מיר צווישן זיך גערופן דעם פאַראיין אונזערן. די בודע האָט פאַרנומען פינף צימערן מיט אַ קיך. אין די פינף צימערן איז אויך געווען אַ גרויסער זאָל, וווּ עס זענען אַ גאַנץ יאָר פאַרגעקומען פאַרלעזונגען, דיספּוטן און משפּטים, געזעלשאַפּטלעכע און ליטעראַרישע. אין די אַלע צימערן איז שטענדיק געווען באַוועגונג. דער עולם אַ גרויסער. די טיר פון טלאַמאצקע דרייצן האָט זיך קיינמאָל נישט פאַרמאַכט. די צימערן זענען קיינמאָל אינגאַנצן נישט פאַרלאָזן געוואָרן. יעדער איינער, וואָס האָט עפעס געהאַט אַ שייכות צו טינט און פּעדער, איז געווען אַן אייגענער מענטש פון פאַראיין. נישט איינמאָל האָט מען אין די ווענט פון דער „בודע“ פאַרגעסן, אז אין וואַרשע זענען פאַראַן אַ סך פאַרוויילונגס-ערטער, קאפּע-הייזער, טעאַטערס, קינאָ און נאַכט-לאַקאַלן.

מען האָט עם פּאַרנעסן דערפאַר, ווייל מען איז ביי די טישלעך פאַר-
קראַכן אין דיספּוטן וועגן אַלץ און אַלעמען.

וויפיל מאָל האָט עם פּאַסירט: ביי אַ טישל זיצן אַ גרופע חברים,
שוין פּאַרנאַכט, מען האָט זיך פּאַרשמועסט וועגן פּילאָזאָפּיע, פּאָעזיע,
קבלה און וועגן נעכטיקן טאָג. אַ קליין וועלטל האָט זיך אָפּגעריסן פון
דער גרויסער וועלט. עם איז שוין פּינסטער אויף דער גאַס, פּינסטער אין
גרויסן זאַל פון פּאַראייזן. קיין נייע חברים קומען איצט נישט אַריין,
אַנדערע אַרבעטן איצט אין די רעדאַקציעס, אַנדערע פּאַרברענגען וווּ
און דאָ די עטלעכע ביי זיך, אין אייגענעם לאָקאַל, מען האָט זיך געלאָזן
וויילגליין מיט זכרונות, מען הערט רואיק אויס דעם צווייטן. עם איז
פּינסטער און קיינעם פּאַלט נישט איין אָנצוצינדן אַ לאַמפּ. אין די אַלטע
בתי-מדרשים איז מען אויך אזוי געזעסן אין דעמערונג, אין נאַכט. נישט
איינמאָל האָבן די דאָזיקע דיספּוטן דערנרייכט צו גאָר אַ הויכער מדרגה.
עם האָט זיך פון פּלאַץ נישט געוואָלט אַוועקגיין און זאָל דער טומל פון
גאַס נישט שטערן. עם האָט געקאַנט אויסזען, ווי פּאַרשווערער וואָלטן
זיך באַראַטן, אָבער דאָ האָבן געשמועסט מענטשן, וואָס זענען פּאַסיוו צו
אַלע קאַמפּן. פּאַראַן אַ וועלט, באַדאַרף מען שמועסן וועגן אַלץ פון דער
וועלט ...

בפּירוש וועגן אַלץ און אַלעמען. און כאַטש מיר אַלע אַליין
האָבן זיך אין גוטמוטיקער איראָניע קעגנזייטיק אָנגערופן בטלנים, מוז
מען דאָ באַשטעטיקן, אַז דער פּאַראייזן איז פאַר אונז געווען אַ מין אונז-
ווערסיטעט, וווּ מיר האָבן איינער ביים צווייטן פּיל געלערנט. נישט גע-
ווען קיין טעמע, וואָס זאָל נישט אַרויסשפּרינגען ביי די טישלעך, נישט גע-
ווען קיין טאָג-פּראַגע און קיין וועלט-פּראַגע, וואָס מען האָט דורכגעלאָזט ...
אויף טלאַמאַצקע דרייצן, אין דער קליינער פּרייער שרייבער-דעפּוב-
ליק, איז אמת פּריי געווען און אַ מיינונג איז געווען אַ מיינונג, מען האָט
עם פּאַרטידיקט, ווי אַ בלוטיקע זאַך. נישט געווען אין אונזער דור נאָך
אַזאַ לאָקאַל, וווּ יידן פון פּאַרשידענע אידעאָלאָגיעס, וווּ יידישע שריי-
בער פון פּאַרשידענע ריכטונגען האָבן באַוויזן מיט אַזוי פּיל פּריינטשאַפּט
און טאַלעראַנץ צו דיספּוטירן. יעדער איינער האָט געבראַכט זיינס. אַלץ

איינעם, צי דאָס איז געווען אהרן איינהאַרן מיט זיין „סאַרבאָן“, צי דאָקטאָר יהושע גאַטליב מיט זיין „בערן“, אָדער ישראל שטערן מיט זיין „אַם-טראָלענקאַ“, צי איינער האָט גערעדט וועגן שפינאַזאַ און דער צוויי-טער וועגן קבלה. דאָ זענען אַלע געווען גלייכבאַרעכטיקט. דער עיקר: ניב עפעס אַ רעכטן באַווייזן, אַ ריכטיקע אַנאַלאָגיע, אַ וויכטיקן ציטאַט.

אהרן איינהאַרן

ישראל שטערן

דײַר י. גאַטליב

(ציוכענונגען פון פעליקס פרידמאן)

(ציוכענונג פון י. טיקאמשינסקי)

איך ווייס נישט, צי איך בין געווען אַ גרעסערער, אָדער אַ קלענערער בטלן פאַר אַנדערע, נאָר איינס ווייס איך אויף זיכער, אַז איך האָב ביי אונזערע „בטלנים“ אַ סך געלערנט, אַ סך דערגענצט און ליב באַקומען די שעהן, ווען עס איז געווען עולם און דיספוט איז אָנגעגאַנגען, און שפּאַס, לצנות, געזאַנג... געווען אַ סאַטיספאַקציע: חברים ווילן זיך אין זייער היים. געווען ביי אונז אַ האַרציקע כוונה, זיי זאָלן זיך דאָ פילן גוט.

אויף דעם סאַמע אָנגעזעענעם אָרט איז געהאַנגען נאָר אַ גרויסער פאַרטרעט פון י. ל. פּרץ, אַזוי, אַז שטענדיק האָט מען געזעען פּרצן פאַר די אויגן. וואָס איז דאָס געווען? אַ סימבאָל? אַ סענטימענט, אָדער אַן אָנווייזונג? מען האָט עס פאַרשטאַנען פשוט: אין אַ לאַקאַל פון יידישע

זשורנאליסטן און ליטעראטן באדארף הענגען דער פארטרעט פון י. ל. פריץ.

פריץ האָט באַדייט אַ גרענעץ, אַ געזעגעניש מיט דער אַסימילאַ-ציע. מענטשלעכע יידישקייט. דאָס איז געווען זיין ווילן און ווירקונג. נישט אויסקרימען דאָס פנים, נישט מאַכן זיך לעכערלעך פאַר גאָט און פאַר לייטן. אונטער דעם צייכן איז געגאַנגען די לעצטע צענדליקער יאָרן די אַרבעט פון יידישן שריפטשמעלער, זשורנאליסט און כלל - טוער. אונטער דעם זעלבן צייכן איז געשאפן געוואָרן טלאמאצקע דרייצן, די בודע, דער פאראיין. אלע האָבן דאָס פאַרשטאַנען. כאַטש קיינער האָט וועגן דעם נישט געפויקט.

זעלטן ווען די צימערן פון פאראיין זענען ליידים געווען. און אפילו אין די ליידיקע שעהן איז דאָך נאָך אַלץ ווער פאַרבליבן. עמעץ אָטעמט

הערשעלע

איז זאָל, עפעס ווער סקריפעט מיט אַ פּעדער, עס שאַרנט אַ בלאַט, מען ליענט אַ בוך. דריי שטענדיקע זענען דאָרט געווען. ווען מען איז אין פאראיין אריין, האָט מען דאָרט די דריי שטענדיקע אלע מאָל געפונען. הערשעלע דאניעלעוויטש, אַ פּאָלקס-דיכטער און אַ זאמר לער פון פּאָלקס-דיכטונג, אַ נידריקער, אַ ביי-זער און אַ נעבעכדיקער אינאיינעם. ער איז געווען דאָס אמתע קעסט-קינד פון פאראיין. דער פאראיין האָט איהם געכאַרנט געלט, דער פאראיין האָט אויסגעפועלט אַביסל קאַרעקטור פאַר אים אין די רעדאַקציעס, דער פאראיין האָט אים חתונה געמאַכט, א

קרעמל געעפנט אין הענריקאוו, אַ פאַרשטאַט פון וואַרשע. אָבער קיין ברנסה האָט ער נישט געהאַט. ווען הערשל דאניעלעוויטש וואָלט געהאַט ברנסה, וואָלט ער נישט געווען „הערשעלע“. קיין גרויס נחת אין זיין פאַמיליען-לעבן האָט ער נישט געהאַט, אַנדערש וואָלט ער נישט אָפּגעזעסן גאַנצע טעג און נעכט אין לאַקאַל פון פאראיין. איך געדענק, ווי ער איז

איינמאל אריין אין אונזער קאנצעלאריע, צום סעקרעטאר איז ער געקומען.
דער סעקרעטאר איז געווען מלך ראויטש :

— גיב מיר צען זלאַטעס, איך מוז פאָרן אַהיים.

ראויטש באַווייזט אַ בלייפּעדער :

— די בלייפּעדער זאָגט, אז קיין געלט איז נישטאָ.

הערשעלע איז פאַרצווייפלט און ער רופט זיך אָן צו ראויטשן :

— טאָ פאָר דו צו מיין ווייב, זי זאָל דיך קנייפן . . .

אָט דער הערשעלע האָט דעם לאַקאַל אונזערן כמעט ווי נישט פאַר-

לאָזן. דער צווייטער מיט אים איז געווען דער אַלטער זאַקס. ווי זיין ערש-

טער נאָמען איז געווען, האָט קיינער נישט געוואוסט. אַלע האָבן אים

אַזוי גערופן : „דער אַלטער זאַקס“. אויסגעזען האָט ער, ווי אַ בוכאַרער,

געשווינגן האָט ער אַ סך. פון וואַנעט ער איז געקומען, האָט קיינער נישט

געוואוסט. מען האָט בלויז דערציילט, אז אין רוסלאַנד, אין דער צאָ-

רישער רוסלאַנד, איז ער ערגעץ-ווי אין איינער פון די ווייטע פּראָווינצן.

געווען אַ רעראַקטאָר פון אַ צייטונג, דיין געווען, אַ פאַמיליע געהאַט. דאָך

אַלץ האָט זיך געענדיקט מיט אַ פאַמיליען-סקאַנדאַל און דער ייד איז פאַר-

וואַרפן געוואָרן אויף טלאַמאַצקע דרייצן.

איינמאל האָב איך געהאַט אַ ווילן אַרויסצובאַקומען ביי אים, ווער

ער איז. געווען נישט טאַקטיש פון מיר. איך האָב אים געפרעגט :

— זאַקס, ווער זענט איר? פון וואַנעט זענט איר?

ער האָט זיך אַזוי ווי אויפגעכאַפט און מיך אָנגעקוקט.

— נו, יאָ! ווער זענט איר?

האַט ער אַ ברומ געטאָן :

— דאָ . . . יאָ . . .

— איר ווילט גאָרנישט דערציילן וועגן זיך?

— דאָ . . . יאָ . . . דאָס איז אַ צו ווייטע ריזע מיין לעבן, אַ

וועלט-רייזע, איר פאַרשטייט, אַ צו ווייטע ריזע, אַ קאָמיש-טראַגישע ריזע

און מיט יסורים אַ סך, אַזעלכע יסורים, פאַר וועלכע דאָס שווינגן איז די

איינציקע רפואה.

איך האָב דערזען פאַר זיך אַ נע-ונדניק, וואָס וויל וועגן זיך נישט

ריידן און איך האָב זיך געמוזט טרייסטן בלויז מיט דעם, וואָס ער האָט

געפונען אַ ווינקל אין אונזער פאַראיין.

געארבעט האָט ער אין אַ ייִדישער רעדאַקציע. נאַכט-קאָרעקטור. צי ער האָט געהאַט אַ צימער, האָט אויך קיינער נישט געוואָסט. ער איז שטענדיק געזעסן אין לאַקאַל פֿון פּאַראַיז. ער האָט געהאַט איין ליידנ-שאַפט: די רוסישע שפּראַך. האָט ער געפּאַקט איינעם, מיט וועלכן מען קאָן ריידן רוסיש, איז ער שוין פֿון יענעם נישט אָפּגעטראָטן. ער האָט אויסגעלאַכט די גאַנצע וועלט, אין קיין זאַך נישט געגלויבט, נאָר פּושקיןען, דעם גרויסן רוסישן דיכטער, זאָל קיינער נישט אָנרירן, ווייל עס קאָן זיך ענדיקן מיט אַ סקאַנדאַל... קיין סך בעלנים צו ריידן מיט אים רוסיש האָט ער נישט געהאַט, האָט מען דערציילט, אַז בעת קיינער איז נישטאָ, רעדט ער רוסיש מיט דער וואַנט און מיט דער קאַץ פֿון פּאַראַיז.

די קאַץ האָט געהייסן „פּיפּי“. די קעץ אין פּאַראַיז האָבן זיך געביטן, נאָר אלע האָבן זיי שטענדיק געהייסן „פּיפּי“...

הערשעלע דאָנליעוויטש, דער אַלטער זאַקס און „פּיפּי“, דאָס זע-נען געווען די דריי שטענדיקע שטאַם-זיצערס פֿון טלאַמאַצקע דרייצן. דער קליינער הערשעלע דאָנליעוויטש פלעגט זיך פּאַררוקן אין אַ ווינקל און שרייבן מיט פּיטשינקע בוכשטאַבן אין אַ קליין ביכעלע זיינע פּאַלקס-מאַ-טיוון. און דער אַלטער זאַקס גלעט די קאַץ. ער רעדט צו איר רוסיש:

— קאָשעטשקאַ דאָראָנאַיאַ... טייערע קעצעלע.

רוסיש, בלוז רוסיש האָט ער גערעדט צו דער קאַץ. די גאַנצע נשמה האָט ער אַריינגעלייגט אין די ווערטער זיינע, מיט עכט רוסישן אַקצענט, מיט זאַפּטיקייט און סלאַווישער אינטאַנאַציע:

— קאָשעטשקאַ דאָראָנאַיאַ! טייערע קעצעלע!

אָבער דאָס איז געווען בלוז אַ צוגאַב צום לעבן פֿון פּאַראַיז. אַנדערש האָבן די צימערן אויסגעזען, ווען די מחנות זשורנאַליסטן פלעגן אָנקומען פֿון די רעדאַקציעס. זיי האָבן דאָ מיטגעבראַכט דעם אַטעם פֿון דער וועלט און דער עיקר, זיי האָבן מיטגעבראַכט דעם אַטעם פֿון דריי מיט אַ האַלבן מיליאָן פּוילישע יידן. דעם גאַנצן קנויל פֿון אונזער גע-זעלשאַפּטלעכן לעבן...

* * *

קומען אין פאראיין האָט געהייסן זיין אין קורס פון אלע אונזערע ענינים. נייעס און אָפּשאַצונג פון די נייעס. קיינער איז נישט פארפליכט טעט געווען צו ריידן און דערציילן, וואָס ער ווייסט אין דער רגע, נאָר עס האָט זיך שוין אַליין גערעדט. רואיק מיט לאַנגזאַמע טריט פֿלעגט יהושע נאָטליב אַריינקומען, מיט האַסטיקע טריט איז שוואַלבע אַריינגעלאָפּן. נתן שוואַלבע, דער רעדאקטאָר פון דער יידיש-פּוילישער בלאַט „נאַש פּשענלאַנד“. ער האָט שטענדיק מיטגעטראָגן איינע אָדער עטלעכע סענ-סאַציעס. מיינסט, אַז די וועלט קערט זיך שוין איבער, נאָר די וועלט האָט זיך נישט איבערגעקערט, נאָר דערפאַר האָט שוואַלבע גענומען מאַ-טערן דעם באַלעבאַס פון כּופּעט: עסן, וואָס זאָל מען עסן? נישט געווען אַליין קיין פרעסער. ער האָט אָבער ליב געהאַט די צערעמאָניע אַרום עסן. יעדער איינער האָט דאָרט געהאַט ביי אונז זיינע משוגעתן. א לעבעדיק וועלטל געווען. אַ קלוג וועלטל, וועלכע האָט זיך אַליין געשטעמפלט מיט דעם צונעמעניש „בטלנים“. געווען שטאַרקע קאָנטראַסטן פון דערציאונג, אידעאָלאָגיעס. אָבער טלאַמאַצקע דרייצן איז דאָך איין משפּחה געווען.

עס איז גענוג אויפצוהויבן דעם קאָפּ און וואַרפן אַ בליק אויף די טישלעך און אויסרעכענען די נעמען פון די, וואָס זיצן ביי די טישלעך. אָט איז משה לייזעראַוויטש, אַ בריסקער, אַ מיטאַרבעטער פון „היינט“, לעם אים דער הומאָריסט יוסף טונקל, לייזעראַוויטש וויצלט זיך מיט אים. ער וויל זיין מער הומאָריסט ווי דער טונקעלער, ער וויל פאַרדעקן די רבנישע קנייטשן פון זיין שטערן מיט אַ פּריילעכן שפּאַס. דעם בונ-דיסט שעפּנער געלינגט זיי איצט ביידן אויסצולאָכן. ביי אַ צווייטן טישל זיצט אַ מיטאַרבעטער פון „אידישן טאגעבלאַט" אין אַ יארמולקע, מיט אים דער פּולקאָוויניק ד"ר מיזעס, ער איז דער הויפּט-ראַבינער פון דער פּוילישער אַרמיי. אָבער ער פאַרברענגט אין אונזער לאַקאַל מער, ווי מיט די סאָלאַראַטן. זיי פירן עפעס אַ שמועס, אודאי וועגן דער „אגודה", וועגן פרומקייט. אַביסל ווייטער זיצן נאָך צוויי. דאָס זענען בערקמאַן און מעטראָד פּאָליטאַנסקי, ביידע מחברים פון העברעאישע לערן-ביכער. זיי האָבן גע-מינואַמע ענינים און ריידן זיי אַרום. ביי איין טישל רעדט מען הויך, מאַרקיט האָט זיך צונויפגעטראָפּן מיט אורי צבי גרינבערג, מוזן זיי ריידן הויך. ביי דעם זעלבן טישל י. י. זינגער, ראָוויטש און משה בראַדערזאָן.

דאָס איז דער אמתער פארנאם. דאָס איז אַ פאָעטישער דיספוט, אָדער דיספוט וועגן פאָעזיע. זיי זענען ערנסט און אַביסל צעפלאַמט. דער גורל פון דער וועלט-פאָעזיע ווערט דאָ געהתמעט . . . אין דעם קומט צו צו זיי דער קלוינער הערשעלע, הערשל דאַניעלעוויטש מיט זיין ביכעלע לידער . . . — איך וויל איך לייענען אַ ניי לידל. ער וויל און ער לייענט שוין. אַ קליין הערשעלע לייענט פון אַ קליין ביכעלע קלוינע שורהלעך. פאָלקס-טימלעכע פשוטע שורהלעך. ער לייענט איין לידל, צוויי לידלעך, דריי, ער האַלט שוין ביי צען, ביי פופצן. פינף דיכטער הערן אים אויס, זיי טוון אים אויסהערן, וויל ער האַקט איין ליד נאָך דעם צווייטן. זיי זענען גענוג גרויסמוטיק, די צוהערער, זיי רייסן אים נישט איבער, אָבער זייער געשפרעך וועגן הויכע און העכערע ליטעראַטור איז שוין איבערגעריסן געוואָרן.

אַט אַזוי איז עס אָנגעגאַנגען ביי די טישלעך פון דער בודע. ד"ר גאַטליב האָט געהאט זיין אוידיטאָריע. ד"ר שיפער האָט געהאט זיין עולם. איינער מיטן צווייטן און אַלע צוזאַמען.

אַט נעמט איינער אַרויס אַ בלייפּעדער און צייכנט אויף אַ ווייס שטיקל פאַפּיר אַ פנים פון אַ צווייטן. דער צווייטער האָט קיין געדולד נישט צו זיצן, מאַכט דער מאלער גוואַלדן. וואָס שרייט ער אַזוי? ווער איז

דער שרייער. זיין נאָמען איז בער האראוויץ. ער איז א באוווסטער דיכטער פון קראָקע, אין גאַליציע — זאָגט מען — האָט ער אַ צוויי הונדערט געליבטע, נאָר יעדע פאָר וואָכן קומט ער צולויפן קיין וואַרשע און זיצט אָפּ גאַנצע טעג אין פאַראיינ. טלאַמאַצקע דרייצן איז זיין היים. ער שרייבט שטאַרקע לידער און מאָלט גאַנץ פיין. אין דער היים ביי זיך אין גאַליציע האָט ער מיט זיין מוטער אַ פאלוואַרק. בער האראוויץ אַרבעט ביי דער ערד, האָט ליב די ערד און שרייבט וועגן דעם לידער. ער איז געזונט, כמעט צו געזונט צו שרייבן לידער, מיט זיינע און מיט ברוינערס צייכענונגען זענען באהאנגען די ווענט פון אונזער ערשטן זאַל. דער צווייטער, וואָס זיצט קעגן אים און פאזירט אומגעדרולדיק, איז ישראל ראַבאָן פֿון לאַדזש, פון באלוט, פון ארעמקייט אַרויס. ער האָט אַ גע-שטייפֿטן פנים, נישט קיין היימלעכע אויגן, דאָך מיט נישט קיין היימלעכע אויגן קאָן מען אויך שרייבן לידער. אמת, ביזנע לידער. לאָזט אים, דעם דאָזיקן בחור, וועט ער מיט זיין פּאָעזיע און מיט זיין צאָרן איבערקערן די וועלט. דאָך די וועלט האָט אים פאַרברענט. אויך בער האראוויץ איז אַוועק אין פייער. אַ סך אַזעלכע אַריגינעלע פּאָעטן האָט דאָס פייער פאַר-שלונגען, און משה שימעל מיט זיין ליד און יונגע יאָרן און די עלטערע יידישע דיכטערין מרים אוליאַנאווער, זי איז אויך געזעסן ביי אונזערס א טישל און אויף צעקנייטשטע פּאַפּירלעך אונז באַוויזן אירע פּערל... אירע פּאַלקס-לידער. זי האָט אירע לידער אָנגערופֿן „פון מיין באַבעס אוצר“, נישטאָ שוין קיין באַבע און נישטאָ שוין קיין אוצר.

נישטאָ ירחמיאל גרין. פון מזרח-גאַליציע, פון אן אוקראַיניש באַרג-דאָרף. די נאַטור פון דאָרט האָט געזונגען אין אים, די נאַטור פון דאָרט האָט געקלאַפט אין זיינע אַדערן, ווען מיר פלעגן ריידן, איז דאָס געווען וועגען וועלדער אויסגעהאַקטע און נישט-אויסגעהאַקטע, וועגן וואַרצלען פון ביימער, וואָס ווילן פון דער ערד נישט אַרויס, וועגן הויכע טאָפּאַליען און ווילדע גראַזן... צוויי ראַמאַנען האָט ער אָפּגעדרוקט אין די יידישע וואַרשעווער צייטונגען: „באַרג-ריידן“ און „די וועבער פון קאָל לאַמעיע“. זיין דריטן ראַמאַן „בעל-שם“ נישט געענדיקט, ווייל זיין לעבן האָט זיך געענדיקט... דאָס איז געווען אַ טאַלאַנט צום בענטשן. און

נישט ער אליין. פון די שטעטלעך זענען צו אונז געגאנגען א סך יונגעלייט מיט כתב-ידן, געזאנג איז דערשטיקט געוואָרן ...

איך זע געשטאַלטן, איך רופ אָן נעמען, איך רעד זיך אַדורך מיטן טויט און דערביי פיל איך, אַז מיטן טויט איז בעסער צו שווייגן, דאָס שווייגן איז טיף און ווערטער זענען זייער אַרעם.

איך זע טלאַמאַצקע דרייצן. געווען דאָרט אַמאָל אַ יום-טובל פאַר אונז, געווען צער, געווען וואַכעדיקייט, געווען אַ פאַרוואַלטונג מיט אַ קאַנ-צעלאַרע. געווען אַ סעקרעטאַר מיט אַ געהילף-סעקרעטאַר, געווען אַ באַדיר-נער צום רייניקן, אַ ספּעציעלער מענטש צו היטן די אויבער-מלבושים. מען האָט געוואַלט אַרדענונג, אָבער קיין ריכטיקע אַרדענונג איז קיינמאָל נישט געווען. די פּאַלמאַס מיט די היט האָבן זיך געוואַלגערט אויף די שטולן, די פּאַדלאַגע האָט קאַנקורירט מיט די אַש-בעכערס. קיין גוטע רייד האָבן נישט געהאַפּן און שרייען אויף חברים האָט זיך קיינעמען נישט געגלוסט. מען האָט געוואַלט דאָס ביסל באַהעמישע פּרויהייט און אַפּשר איז טאַקע אזוי בעסער געווען. דריי הונדערט מיטגלידער האָט דער פּאַראַיין געהאַט און איין פּאַרויצער. אין דער אמתן אָבער זענען געווען דריי הונדערט פּאַר-זיצערס און איין מיטגליד. דאָס הייסט נאָך נישט, אַז די דריי הונדערט זענען געווען פּאַריסענע יחסנים. זיי האָבן בלוז געוואַלט, אַז דער איינער, דער אויסגעוויילטער פּאַרויצער, זאָל נישט זיין קיין יחסן.

דער עיקר: מען דאַרף עפעס דערציילן און זיך נישט מאַכן נאַריש מיט עפעס אַן „אַרדענונג“.

עס איז מיטאַג-צייט, עס קלאַפּן גאַפּל-מעסער. מען עסט און מען שמועסט און צוזאַמען מיט אַ לעפל קרופּניק האָט מען נישט איינמאָל אַראָפּ-געשלאָנגען אַ פּילאָזאָפּישן ציטאַט, אַ זאָג פון גמרא, אַ פּערז פון אַ פּרעמדן, צי פון אַן אייגענעם דיכטער, אַ רכילותל, אַדער אַ ווייץ פון אונזערע אייביקע יידישע ווייצן. די קאַץ „פיפי“ איז אויך געווען אַ שותפּטע צו די טישלעך. זי האָט געהאַט איר באַגריף און פּילאָזאָפּיש-קעצישן קוס אויף די אַלע זאַכן, וואָס מענטשן פּאַרטייטשן... דאָס בעסטע טישל איז דאָס, וווּ מען וואַרפט אַראָפּ פאַר איר אַ גרעסער שטיקל פּלייש ...

* * *

עם וואָלט געפעלט, ווען איך דערמאָן דאָ נישט דעם נאָמען „אַרנאָלד“.
אַרנאָלד . . .

נישט קיין זשורנאַליסט, נישט קיין דיכטער, נישט קיין מוזיקער און
נישט קיין מאלער. אַרנאָלד איז געווען אַ טעאַטער-מענטש. נישט קיין אַק-
טיאָר, נישט קיין סופּליאַר, נישט קיין אימפּרעסאַריא אפילו און דאָך אַ
טעאַטער-מענטש. אַ סך ווייניקער און אַ סך מער, ווי אַ דירעקטאָר פון טעאַ-
טער: ער האָט אַריינגעלאָזט די טעאַטער-באַזוכער און ער פלעגט אַרויסוואַרפן
די, וועלכע האָבן זיך אַריינגעגנבעט אָן אַ בילעט. אויסער דעם האָט ער גע-
האַט נאָך אַ וויכטיקע פונקציע, ער האָט באַדאַרפט מאַכן די רעקלאַמע און
אַכטונג געבן, אז די נאָטיצן אין די צייטונגען זאָלן פּינקטלעך אַריינגיין.
דערצו האָט ער געהאַט זיין מעטאָד: ער פלעגט גיין אין מיטן נאַכט פון
איין רעדאַקציע אין דער צווייער און קאָטראַלירן און איינבעטן זיך, אז
זיי זאלן נאָטיצן זאָל אַרײַן. חברה שרייבערס האָבן דערפאַר אַרנאָלדן אָנ-
גערופּן: „נאַכט-רעדאַקטאָר“ . . .

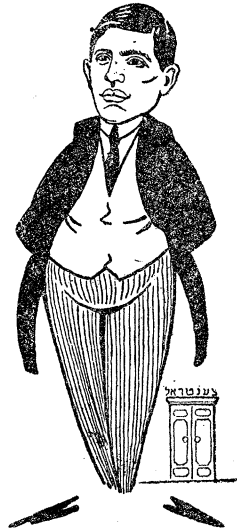
אַ הויכער איז ער געווען מיט נאָר לאַנגע הענט, מיט אַ גוטמוטיקן
פנים, מיט אַ פנים פון אַזאַ איינעם, וואָס איז שטענדיק גרייט אויף אַביסל
לצנות און די גרעסטע לצנות זיינע איז געווען דאָס, וואָס ער האָט זיך אַ
גאַנץ לעבן געמאַכט פאַר אַ נאַר, באַוווסטזיניק זיך געמאַכט פאַר אַ נאַר,
כדי אַנדערע, וואָס האַלטן זיך פאַר קלוגע, זאָלן פון אַי אַם לאַכן, און
דער אמתן איז ער געווען קליגער פאַר זיי. אונזער גאַסט, אונזער שטאַם-
זיצער ביי די טישלעך, האָט מיט אַלעמען געלעבט בשלום, אַלע האָבן אים
געקלאַפט איבערן פלייצע און ער האָט געמאָן דאָס זעלבע: ער האָט אונז
אַלעמען געקלאַפט איבערן פלייצע, אַלץ איינס, צי דאָס איז געווען די פלייצע
פון נאָר נידעריקן הערשעלע דאַנילעוויטש, צי די פלייצע פון נאָר הויכן
שלום אַש.

צו אונז פלעגט ער קומען אינדערפרי, בייטאָג און נאָך דער טעאַטער-
פאַרשטעלונג, ביינאַכט און אין מיטן נאַכט. שטענדיק, ווען די טיר איז
געווען אָפּן. ער האָט געוויסט אַלע מעשיות און אינטריגעס פון טעאַטער-
וועלט. ער האָט געהאַט בריוו פון אַלע אַמעריקאַנער סטאַרן. זיי האָבן גע-
שריבן צו אַרנאָלדן אַט גלאַט אַזוי זיך אין שפּאַס, ווי מען שרייבט צו אַ
לץ, וואָס האָט ביי אַלעמען חן אין די אויגן . . . אַבער די בריוולעך צו

ארנאלדן זענען אין דער זעלבער צייט געווען „ביזנעס“. אָט שרייבט אַ באַרימטער אַקטיאָר : „וואָס מאַכסטו, טייערער אַרנאלד! איך בין איצט מיט מיין טרופּע אין זיד - אַפּריקע. מיר שפּילן דאָ מיט גרויס דערפּאָלג, מען טראָגט אונז אויף די הענט, מיר מאַכן דאָ פעסער מיט גאָלד, אינגיכן וועלן מיר זיין אין יוראָפּ און אויך אונדאָי אין וואַרשע, גוד באַי! אַרנאלד...“

דאָס איז נישט קיין פשוטער „גוד באַי“, אזאַ בריוועלע צו אַרנאלדן איז אַ גאַנץ אויסגעוועכטע זאַך. דער „סטאַר“, וואָס האָט דאָס בריוול אָנגעשריבן, ווייסט גאַנץ גוט, ווער אַרנאלד איז, ער ווייסט, אז אַרנאלד וועט דאָס בריוול ברענגען אין ליטעראַטן-פּאַראַיזן, אין אַרטיסטן-פּאַראַיזן און אין אלע רעדאַקציעס, אַרנאלד וועט עס אלעמען באַווייזן: „איר זעט, ווער עס שרייבט צו מיר“, אלע וועלן דאָס בריוול לייגענען און זיי וועלן זיך דערוויסן, אז דער סטאַר „שאַרט פעסער מיט גאָלד“. דאָס איז אַ מיין פאַררעקלאַמע פאַרן קומען קיין וואַרשע אויף גאַסטראָל.

אַרנאלד
(שאַרזש)

- אין טעות זענען אָבער אלע די געווען, וועלכע האָבן געמיינט, אז אַרנאלד פאַרשטייט זיך נישט אויף די זאַכן. ער האָט געהאַט עטלעכע אונזערע חברים, מיט וועלכע ער איז געווען אָפּנהאַרציק און צו זיי האָט אַרנאלד אנדערש גערעדט. איך בין אויך געווען פון זיינע נאָגענטע. קומט ער צו מיר און באַווייזט מיר אזאַ בריוול פון איינעם, וואָס שאַרט פעסער מיט גאָלד — איר זעט, וואָס דער „דראַנג“ שרייבט פון דרום-אַפּריקע.
- ער איז טאַקע אַ „דראַנג“? אַרנאלד!
- איך זאָג אייך דאָס. יא, ער איז פּוסט, אַ גאַרנישט, אַ דראַנג פון דראַנגענלאַנד.

שפעטער, ווען דער דראנג איז געקומען קיין ווארשע, האָט אים אַרנאָלד געזאָגט די בעסטע קאָמפּלימענטן אין די אויגן. ער האָט געטראָגן אין די רעדאַקציעס וועגן אים די בעסטע נאָטיצן.
 באַגעגן איך אַרנאָלדן און וואָרף אים פּאָר :
 — ריין גרויסער סטאַר איז דאָך אַ גרויסער דראַנג.
 — אמת, איך אַליין האָב אַזוי געזאָגט . . .
 — טאָ וואָס מאַכסטו פון אים אזא צימעס ?
 אויף דעם קומט אַזא מין ענטפער :
 — זאָל די גאַנצע וועלט אויפהערן צו חנפענען, וועט אַרנאָלד אויך אויפהערן.

און ער אַנטוויקלט פאַר מיר זיין טעאָריע וועגן חניפה און חנפענען. ער שאַנעוועט קיינעם נישט, ער הויבט אָן פון ליטעראַטור־פאַראַיין און ניט אַוועק אין דער פּרעסע, אין דער ליטעראַטור, אין סיום, אין קהילה, אין מאַגיסטראַט. ער רופט אָן נעמען און בינדט זיי צונויף מיט פאַרשידענע געשעענישן . . . אלץ איז חניפה, אומעטום חניפה, פון אים טאַקע האָב איך דאָס געהערט די טרעפּלעכע פּראָזע :
 — מיט חניפה קאָן מען אַפילו אַ העלפּאנט אַוועקלייגן.

ער האָט מיט אַ געבוירענעם אינסטינקט געפילט, וואָס נוט און וואָס שלעכט, וואָס פאַלש און וואָס עכט. אָבער קאָמפּלימענטן האָט ער צוגע-וואָרפן אַלעמען, אַלע שרייבער און אַלע אַקטיאָרן. געווען שטענדיק לעם אונז, מיט אונז און מיר אַלע אָן אויסנאָם האָבן געוואָלט הערן אַרנאָלדס מיינונג, כאָטש פיל האָבן פון אים גוטמוטיק געשמייכלט, גרינגגעשעצט און געהאַלטן זיך מיט אים אין זיין לצנות-סטיל. מען קאָן זאָגן אויף זיכער, אַז פאַר די צוואַנציק יאָר, וואָס טלאַמאַצקע דרייצן האָט עקזיסטירט, איז קיין איין טאָג נישט דורכגעגאַנגען אָן אַרנאָלדן. און פאַר אַרנאָלדן איז איין טאָג נישט אַוועק אָן טלאַמאַצקע דרייצן . . .

איינמאָל האָט עס פאַסירט, ווען מען האָט אַרנאָלדן געבעטן, ער זאָל מער אין פאַראַיין נישט קומען. די געשיכטע איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די פּאָליציי האָט אונז גענומען שטאַרק פאַרפּאָלגן. אַרעסטן ביי אונז, אויספאַרשונגען. פּאָליציי האָט געוויסט גענוי, וואָס מען רעדט ביי אונז, כאָטש מיר האָבן קיין פּאָליטישע אַרבעט נישט געפירט, דאָך האָט ביים

מישל דער אָדער יענער חבר זיך אויסגעדריקט נישט אזוי כשר. פּאָליציי האָט אין עטלעכע פּאָלן געוויקט וועגן דעם. האָבן מיר געהאט אַ חשד, אז ביי אונז אין לָקאַל געפינט זיך אזא אינפּאַרמאַטאָר, האָבן מיר עטלעכע פון די געסט אונזערע געבעטן, זיי זאָלן צו אונז נישט קומען, ס'איז ביי אונז צו ענג. . צווישן די עטלעכע איז אויך געווען אַרנאָלד. האָט ער מיך אָפּגעוואַרט ביים טויער פון טלאַמאַצקע דרייצן.

— צי איר ווילט, צי איר ווילט נישט, איר מוזט מיך אויסהערן.
איך האָב אים אויסגעהערט. ער האָט פשוט געברענט און געציטערט, ווען ער האָט גערעדט צו מיר :

— איך ? איך, אַרנאָלד, בין אַ שפּיאָן ? קומט מיט מיר צום קער- בעדזש-בריק וועט איר זען, ווי איך שפּרינג אין טייך. אויב איר וועט פון מיר די חרפה נישט אַרָפּנעמען, וועל איך נישט לעבן, גלויבט מיר, צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן טראַכט איך וועגן טויט.

איך האָב אַ סוף געמאָן אויף אים און דערפילט זיין אמת און זיין טראַגעדיע. איך האָב אים באַרואַקט :

— מאָרנן צו מיטאָג זאָלסטו קומען אין פאַראיינן, איך וועל שוין זאָרנן, אז אַלץ זאָל זיין אין אַרדענונג.

איך בין אוועק צו אונזער פארוואלטונג און געזאָגט :
— איך נאַראַנטיר פאַר אַרנאָלדן, לָזט אים אַריין אין לָקאַל.
מען האָט אים אַריינגעלאָזט.

ער איז געווען מיט אונז שטענדיק. אַלע אונזערע ענינים האָט ער דורכגעלעבט, ווי זיינע אייגענע. נישט געווען געבידעט, דאָך האָט ער זייער פיל געלייענט און גאָרנישט שלעכט פאַרשטאַנען. אין אונזער סביבה האָט ער גענאַשט אַ סך פּראַזן, אויסדרוקן, אויסלענדישע ווערטער, העברעאישע ווערטער. ער האָט עס אַלץ איבערגעדרייט מיטן קאָפּ אַראָפּ. אַ סך מאָל, ווייל ער האָט טאַקע נישט אַלץ פאַרשטאַנען און אַ סך מאָל, כדי דער עולם זאָל האָבן פון וואָס צו לאַכן. די וועלט איז דאָך אַ טעאטער און דאָס שענסטע, דאָס בעסטע אין טעאטער איז דאָס געלעכטער — טאָ זאָל דער מענטש לאַכן. דאָס איז געווען אַרנאָלדס פּילאָזאָפּיע. טעאטער, דאָס איז געווען דער סענס פון זיין לעבן. אַלע שפּילן, טאָ זאָל מען בויען וואָס מער טעאטערס...

— וואָס איז פּילסודסקי? אַן אַקטיאָר מיט פּוילישע וואַנסן.
טראַציקי, לעאָן בלום, טשעמבערליין מיטן פּאַראַסאָל.
אַקטיאָרן, אַלע זענען אַקטיאָרן. די אמתע סטאַרן זענען זיי. די פּראָפּע-
סיאָנעלע אַקטיאָרן זענען בלויז נאָכמאַכערס.
דאָס איז געווען אַרנאָלדס פּילאָזאָפּיע.

וועגן יעדן נייעם ראָמאַן, וואָס מען האָט אָפּגעדרוקט, האָט ער גלייך
געפרעגט, צי מען קאָן פון דעם נישט מאַכן אַ פּיעסע. ער פלעגט זאָגן:
א, „פּיעסעלע“. נאָך יעדן גרויסן פּראָצעס ווידער די זעלבע פּראַגע:
— צי קאָן מען נישט מאַכן פון דעם פּראָצעס אַ פּיעסע?

פון יעדער פּאַרשווערונג, פון יעדער מלוכה-איבערקערעניש, פון יעד-
דער רעוואָלוציע, פון אַ קריגעריי, פון אַ רכיכות, פון אַלץ און אַלץ — אַ
פּיעסע. זאָל מען שפּילן טעאַטער און ער, אַרנאָלד, וועט שטיין ביי דער
טיר און אַרײַנלאָזן די לײט, וואָס קויפּן בילעטן און אַרויסוואַרפּן די יעניקע,
וואָס נעבענען זיך אַרײַן אויף „נאַפע“. טעאַטער, אויף אַלע גאַסן און געס-
לעך זאָלן זײַן טעאַטער-בנינים, דאָס איז געווען זײַן שטענדיקער חלום. אַ
חלום, אָן וועלכן דאָס לעבן האָט נישט קײן ווערט.
צו מיר האָט ער שטענדיק געהאַט אַ פּרעטענזיע און שטענדיק
געפרעגט:

— פאַרוואָס שרייבט איר נישט קײן פּיעסע?

האָב איך אױס אײַנמאַל געענטפּערט:

— אויף דעם באַדאַרף מען זײַן אַ גרויסער קינסטלער, אַרנאָלד!
מען דאַרף זײַן נאָר אַ גרויסער קינסטלער, אָדער אַ סצענע-בעל-מלאכה...
האָט ער זיך פּונאַנדערגעלאַכט:

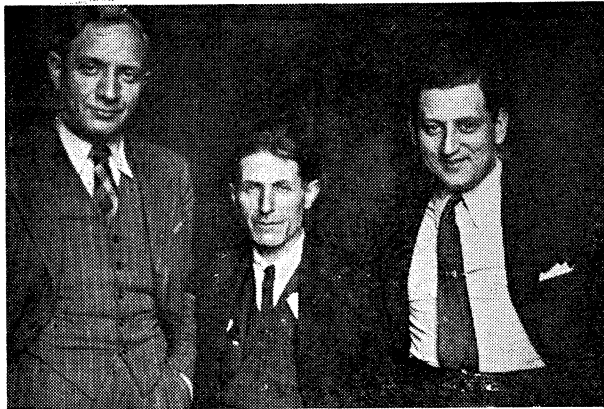
— אַי, איר האָט זײ דערלאַנגט, אונזערע אַלע פּיעסן-שרײַבער, אַי,
דערלאַנגט, איך פאַרשטיי איך...
און גלייך נאָכדעם שטרעקט ער אױס זײַן לאַנגע האַנט און דריקט
מײַן האַנט שװײגנדיק.

ביי יעדער פּרעמיערע אין טעאַטער פלעגט ער נאָכן ערשטן אַקט זיך
אַרײַנשטופּן אין עולם, וואָס שפּאַצירט אין פּאַיע און אויסהערן, וואָס עולם
רעדט און באַלד פלעגט ער קומען צוריק.

— חזיר-פלייש!

ז. סענאלאוויטש און ארנאלד.

מארק טורקאוו, דער דיכטער הערשעלע און יוסף העפטמאן

דאָס האָט באַדייט, אז די פּיעסע איז אַ ביליקע און וועט דערפאַר
האָבן דערפאַלג.

— נישט פאַר משהן ...

דאָס האָט באַדייט, אז די פּיעסע איז צו אינטעליגענט און זי וועט
לויגן אין דר'ערד.

נאָך יעדער פרעמיערע פּלעגט ער לויפן אין ליטעראַטן-פאַראיין און
אויסשריען צו די שפּעט-זיצערס:
— מען וועט עסן גענולעך.

אָדער: — מען וועט פאַרזעצן די זייגערלעך מיט די רינגלעך.
אונזערע האָבן שוין גוט פאַרשטאַנען אַרנאָלדס שפּראַך.

אַרנאָלד גינסבורג האָט ער געהייסן. געשטאַמט פון דער יידישער
אַרעמקייט און ביי זיין גאַנצן טומל-מאַכעריי איז ער דאָך געווען אַ באַ-
שיידענער און זייער, זייער אַ צוריקגעהאַלטענער. ער האָט זיך אַ גאַנץ
לעבן אַרומגעדייט צווישן אַקטיאָרן, וווּ עס זענען געווען פיל סנאָבן, לייכט-
זיניקע פאַרריסענע קאיאפּן, טרינקערס און קאָרטן-שפּילערס. אָבער ער, אַר-
נאָלד, האָט זיך געלערנט ביי דעם בעסערן שווישפּילער. פון אים גענאַשט
פיינקייט און מאָס. אַרנאָלד האָט קיינמאָל נישט געטרונקען קיין בראַנפן,
קיינמאָל נישט געפרעסן און ביי קיינעם קיינמאָל גאַרנישט געבאַרגט. אפילו
דאָן, ווען ער האָט געליטן שטאַרקע נויט. אין אַנטאָן איז ער געווען באַ-
שיידן און זייער זויבער. מיר האָבן אים אַ סך מאָל איינגעלאָרן אויף
אונזערע באַנקעטן, פּלעגט ער זיך זעצן אויף איינעם פון די לעצטע בענק-
לעך, זיך נישט אַנרופן מיט קיין איין וואָרט, גאָר אַן אַנדער אַרנאָלד, אָן
לצנות. אַרנאָלד איז ביי אונז נישט געווען קיין איבעריקער, מיר אַריענטירן
זיך נישט טיילמאָל, ווער עס ברענגט אריין געמיט אין אַ סביבה. אַרנאָלד
מיט זיין צוגיין צו איינעם און צו אַ צווייטן, מיט זיין ווייץ און גוטמוטי-
קייט, ער איז געווען אַ טייל פון אונזער געמיט און לייכטן פאַרברענגען. ער
איז געווען דער צושטעלער פון קאָמפּלימענטן פאַר אונזער מהנה. ער האָט
אונז די קאָמפּלימענטן דערלאָנגט אַמאָל מיט אַ שמייכל און פיל מאָל מיט
אַן ערנסטן פנים. ער האָט אזוי, ווי אויסגעקוקט, ווער עס נויטיקט זיך
אין אַ קאָמפּלימענט, וועמען מען דאַרף מהנה זיין מיט אַ גוט וואָרט:

— אייער פעליעטאָן האָט היינט געמאַכט אַ גרויסן רושם, מען רעדט אין גאָס וועגן דעם... איך האַלט פון אייך.

די, וואָס האָבן באַקומען די קאָמפּלימענטן, האָבן געשמייכלט מיט אַרנאָלדן אינאיינעם פון זיין גוטזאָגעריי. אָבער אַ קליין קאָפּעטשקע הנאה איז אין האַרצן פאַרבליבן. מען רעדט זיך דאָך אַליין אויך איין אַ סך, טאָ זאָל אַרנאָלד עפּעס צוגעבן.

אויפן פינפטן טאָג פון דער מלחמה, האָב איך אים דערזען אויף דער ביעליאנסקא גאָס, ער איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן זעם סלופּ פון אַן עלעקטרישן לאַמפּ, געשטאַנען און געקוקט אָנגעשטרענגט אין דער גאָס אַריין. איך בין צוגעגאַנגען צו אים און מיר האָבן זיך ביידע שטום אָנגעקוקט. שטום, שטום... .

איך האָב דאמאלט נאָך נישט געוואוסט, אז אין אַכט שעה שפּעטער וועל איך איילן מיט נאָך אַ סך זשורנאַליסטן און שרייבער צו דער באַן. איך האָב נישט געוואוסט, אז איך זע איצט אַרנאָלדן צום לעצטן מאָל. אַרנאָלדן און די ביעליאנסקא גאָס, אַרנאָלדן און גאַנץ וואַרשע מיט די יידישע און נישט יידישע נאַסן. איך האָב גאַרנישט געוואוסט און איך געדענק שוין נישט, צי איך האָב דאָמאַלט מיט אַרנאָלדן אַביסל מער גע-רעדט. אָבער איין פּראַזע האָט ער געזאָגט און דאָס האָט זיך מיר איינ-געשניטן אין זכרון :

— סעגאַלאָוויטש! די פּיעסע איז דורכגעפאַלן... .

* * *

אַ לאַקאַל אַזאַ, אַ בודע, אַ היים, ווי פון זיך אַליין געשאַפן גע-וואָרן. נעם אַ שטול און ניי צו וועלכן טישל עס ווילט זיך... . מיטאַג צייט און נאַכמיטאַג צייט אין פאַראייין. דער עולם אונזערער איז ביי די טישן, טומלדיק זענען די זשורנאַליסטן. זיי האָבן דאָך אַ טאָל פאַר זיך, אַ טאָג פון לעבן, באַדאַרף מען דעם טאָג באאַרבעטן. מען דאַרף דערציילן און באַריכטן וועגן אַ טאָג. רעדט מען וועגן דעם, וואָס יעדער האָט נאָך היינט צו טאָן.

— היינט איז דאָ דער סיים, לומאַסלאָווסקי וועט היינט ריידען, גרינ-בוים וועט אים אוודאי ענטפערן, עס וועט זיין היים.

— היינט וועט זיין דער פּלענוס פון דער קהילה... .

— היינט א ציוניסטישער מיטינג.

— היינט א פרעמיערע אין טעאטער „נאראדאווי“.

יעדן טאָג האָט נאָכגעיאָגט א געשעעניש, אָפּט אַ קליינע און אָפּט אַ גרויסע סענסאַציע. אויף טלאמאצקע דרייצן האָט מען די אַלע סענסאַ-ציעס געבראַכט און צעקויט צוזאַמען מיטן מיטאָג. מען האָט עס לייכט איבערגעגעבן איינער דעם צווייטן די געשעענישן פון טאָג. אָן איבעררא-שונג און אָן פאַרווונדערונג. איבערנעמען באַדאַרף זיך די גאס, נאָר נישט דער זשורנאַליסט און נישט דער רעפּאָרטער. און די גאס האָט געטומלט אונטער אונזערע זיבן פענסטער, די יידישע גאס האָט זיך באוועגט, גע-האַנדלט און געאַרבעט און מיר האָבן כמעט, ווי פאַרעסן, אַז אַט די בא-וועגונג אינספירירט אונז אַלעמען צום לעבן, אַז אָן דער גאס זענען מיר שאַטנס.

עס שוועבן פנימער פון אונזער מחנה, אַט איז דער רעפּאָרטער שלמה פיינקינד. אויף אים האָט מען געזאָגט, אז ער קומט אויף דעם פּלאַץ, איי-דער דער מאָרד, אָדער די גנבה איז געשען. דער רעפּאָרטער לערמאַן, פּאָ-מעראַנץ, ביין מיט דער שוואַרצער באָרד. ער פלעגט עס ברענגען די רעפּאָרטאַזשן פון די חסידישע הויפן. די רעפּאָרטערן שפּאַרן זיך, ווער עס האָט בעסער איבערגעגעבן די לעצטע ידיעה וועגן אַ גרויסן פּאַמיליען-סקאַנדאַל אויף דער מאַרשאַלאָווסקא גאס. פון זייערע רייד ווייזט זיך באַלד אַרויס, אַז דער גאַנצער סקאַנדאַל איז אויסגעטראַכט.

דער זעלבער פיינקינד האָט אַמאָל געשריבן וועגן אַ זעלבסטמאָרד. איינער א פּלוני בן פּלוני איז אַרויסגעשפּרונגען פון פינפטן שטאָק און איז צעשאַטן געוואָרן אויף ביינדלעך. אין דער פּרי זענען די „צעשאַ-טענע ביינדלעך“ אַריינגעקומען אין דער רעדאַקציע, וווּ פיינקינד האָט געאַרבעט:

— וואָס האָט איר געהאַט צו מיר? — פרענט ער ביי פיינקינדן —
איך לעב דאָך ...

פיינקינד ווערט ביי, וואָס מען דרייט אים דעם קאַפּ און ער ענטפּערט נאַליק:

— ביי מיר זענט איר געשטאַרבן ...

האָט דער ייד געכאַפּט אַ שטול און דערלאָנגט פיינקינדן איבערן

קאָפּ. דאַמאָלט האָט דער פּיפּיקער רעפּאָרטער דערפּילט, אַז דער זעלבסט-
מערדער לעבט טאַקע...

אַריבערגעשטיגן פּיינלינדן האָט אַ צווייטער רעפּאָרטער:
שלמה ביבער האָט ליב געהאַט נייַעס, וואָס מער נייַעס, שטענדיק
נייעס און אויב קיין נייַעס איז נישט געווען, האָט ער זיי אויסגע-
טראַכט. וועגן אים האָט מען אין ליטעראַטור-
פּאַראַיין דערציילט לעגענדעס, אָבער נישט קיין
לעגענדע איז געווען דער פּאַסט, אז ער האָט
איינמאָל טעלעפּאָנירט אין זיין רעדאַקציע מיט
אַ נאַכגעמאַכטן קול:

ש. ביבער
(צייכענונג פון
י. ברוינער)

— אָט נאָר וואָס האָט מען אויף דער
פּאַוויאָ גאָס איבערגעפּאַרן אייער רעפּאָרטער,
שלמה ביבער, דעם טויטן קערפּער האָט אַ רע-
גירונגס-וואָגן צוגענומען.

טישעלעך, שטולן, מענטשן... איך רוף
אַרויס מאַמענטן פון דער אלטער סביבה, ברעק-
לעך, פינטעלעך, עפּיזאָדן, איך, איינער פון
טלאַמאַצקע דרייצן... שדים און רוחות פון פינסד
טערן שנעזן. האָב איך זיך עס געקאָנט פּאַר-
שטעלן אין יענעם געמיטלעכען געזעמל, אז
איך וועל אַמאָל זיצן שפּעט ביינאַכט אין אונ-
זער תּל-אַביב און שרייבן וועגן אַ פּאַרברענטן לאָקאַל אונזערן, וועגן אויף
טויט פּאַרברענטער „טלאַמאַצקע דרייצן“. פּאַרברענט, מיט כּילינאַוויטשן,
מיט רוטא קאַרלינסקי און איר יונגן בהורל אורי. אזוי פיל נאַענטע פּנימער
און אזוי פיל אַש...

אין תּל-אַביב איז איצט פּרילינג, אַ דינער ריח פון עפעס אַן עקזאַ-
טישער בלום אָדער בליעכץ דערטראַגט זיך אין מיין אָפענעם פענסטער און
אַ ציטער נעמט מיך אַרום, ווען איך דערהער, ווי די שאַקאַלן שרייען. נאַכט
אין נאַכט שרייען זיי. עס צעגיסט זיך אַ יאָמער אויף לאַנגע, לאַנגע מי-
נוטן. מאָדנע געשרייען, כמעט מענטשלעכע און איך דאָ, ביי די שטיקלעך
פּאַפּיר מיינע, בלייב ווי פּאַרגליווערט. איצט... איצט שרייט עס מיין

געשריי, מײן דערשטיקטער צער. איך וואָלט וועלן, זיי זאָלן נישט אויפ-
הערן צו שרייען, די שאקאלן, און ווי אַ מענטש זאָל עס שרייען, וווּ אַ
בוים, וווּ אַ שטיין, אלץ, אלץ זאָל שרייען. צוערשט שרייען פאַר אַ
מיליאָן דערשטיקטע קינדער, דערנאָך פאַר אזוי פיל בליענדיקע חתן-כלות,
דערנאָך פאַר די עלטערע און אלטע, פאַר אלע צוגענומענע לעבנס און באַלד
ווידער אָנהויבן פאַר דעם מיליאָן דערשטיקטע קינדער . . .

שטיל געוואָרן דאָס געשריי פון די שאקאלן און איך בין ווידער
אין דער בודע. דער ערשטער, וואָס פאַלט מיר אין די אויגן, איז גראַף
קאלי, אַ דיכטער פון טאַג-טעגלעכקייט, ער האָט די וועלט מיט אלע גע-
שענישן יעדן טאַג איינגעגראַמט אויף זיין שטייגער. „גראַף קאלי“.
דעם נאָמען האָט אים געגעבן דער דאָקטאָר גאָטליב, בעת ער איז געווען
רעדאָקטאָר פון „לאָדזשער מאָרגענבלאַט“. גראַף קאלי האָט געווינט אין
לאָדזש און ער האָט געבראַכט צו גאָטליבן עטלעכע לידלעך. אונטערגעשריבן
האָט ער זיך: קאליגראַף, ווייל פון פאך איז ער געווען אַ קאליגראַף. האָט
אים גאָטליב געזאָגט:

— איך האָב פאַר אייך אַ בעסערן נאָמען, נעמט דעם „קאלי“ צום
סוף און דער „גראַף“ פון אָנהויב וועט זיין: „גראַף קאלי“. איר פאַר-
שטייט: „א יודישער גראַף, דאָס איז נישט קיין קליניקייט.

פון דאן אָן איז דער „גראַף“ געווען אין אַ סך זשורנאַלן און ציי-
טונגען. ער האָט געשריבן אַ סך לידלעך און זיין ווייב האָט אים געבוירן
אַ סך קינדער, האָט ער אויף דעם פאַרפאַסט אַ לידל. אָט זיצט ער ביי
אונז ביים טישל. ער איז געקומען היינט פון לאָדזש אויפּמאַנען אין די
וואַרשעווער רעדאַקציעס עטלעכע גילדן. אָט זיצט ער ביים טישל און
דעקלאַמירט:

אַ מענטש איז אַ בן-אָדם, אַ מענטש איז נישט קיין ווינט
יעדן טאַג אַ לידל, יעדעס יאָר אַ קינד . . .

געווען איז ער אַמאָל אַ זעלנער, פלעגט ער דאָס אָפּקלאַפּן, ווי אויף
אַ פּויק. געענדיקט האָט ער שטענדיק מיט אַ „הא! ווי געפעלט אייך?“
אַ בלאַנדער מיט צעשוּבערטע האָר, האָט ער אויסגעזען, ווי פאַדע-
רעווסקי אין דער יוגנט, נאָר יענער האָט גליקלעכער אויסגעשפּילט זיין
לעבן.

נאך מיטאָג האָט זיך אין פאראייניגטן קאָנגרעס געשמועסט. די זשור-
נאליסטן מיט די רעפארטערן זענען שוין אַוועק ווידער צו דער אַרבעט
זייערער. די דיכטער זענען פאַרבליבן. אין א ווינקל שפילט שאך הערשל
הימעלפארב מיט דעם קריטיקער און עסייאַסט קאווא, זיין אמתער נאָמען
איז געווען וואַנווילד, געווען איז ער פון פרצעס „געסט“. א סך געלערנט
און א סך געלייענט, נאָר אָן אַ סיסטעם. הערשל הימעלפארב איז געווען

מ. וואַנווילד

דער סעקרעטאר פון נאָרד - פאראייניגט. אַ
מענטש מיט א גמרא - קאָפּ און מיט גמרא
אין קאָפּ. ער האָט געלערנט אין די ישיבות.
א מענטש מיט טעמפּעראמענט פאר צוואַנציק.
געשפּילט האָט ער נישט שלעכט, נאָר געשרי-
גן. ער האָט שוין גערעדט פאר אלע „באָנ-
טשע שווייגס“ און דער וועלט. הערשל הי-
מעלפארב שפּילט היינט שאך אין תל-אביב
און שרייט אויך היינט, נאָר דאָס איז שוין
נישט ווי אַמאָל. א ברייטפלייציקער, א הוי-
כער, אנטקעגן אים איז געזעסן דער דארער

און נידעריקער קאווא און פילאָזאָפּירט נאָך דעם ווי ער האָט פארשפּילט:

— טעאָרעטיש האָסטו פאַרשפּילט, נישט איך ...

— א פּושער מוז געווינען, לויט פרוידס טעאָריע פון אונטערבא-
ווסטזיין און לויט דער אינטואיציע-טעאָריע פון אנרי בערגסאָן מוז אַ
פּושער געווינען ... אַרום אַן עולם קיביצער. מען הערט אַויס הערשלס
תורה און סאוועס פּילאָזאָפּיע ... עס איז נישט געווען לאַנגווייליק. אָבער
טעאָרעטיש און פּראַקטיש האָבן מיר אלע פאַרשפּילט ...

יאָרן לאַנג האָט זיך דער פאַראייניגט געהאַלטן פעסט. נישט געקוקט
אויף די פאַרשידנקייט און שאַרפע קאָנטראַסטן אין אונזער געזעמל, דאָס
גלייכגעוויכט האָט זיך נישט געבראַכן. „בורע“ אָדער „טלאַמאַציע דרייצן“
איז געווען אַ פּיקסירטע פּירמע. דאָס געזעמל אונזערס האָט מיר אָפטמאָל
אויסגעזען, ווי זי המשך פון אַלטן קלויז און מיט וואָס איז אונזער דיכטונג
נישט קיין המשך פון דעם פּאַלקס-ליד, וואָס איז באשאפן געוואָרן פון

טיפעניש פון פּאָלק? דאָס פּאָלק האָט לאַנג געלאַכט, אין פּרייד און אין לייד געלאַכט דורך ברחנים, דורך מאַטקע האבאד, דורך הערשעלע אסטראפּאָ-ליער ... ביז עס איז געקומען דער גאון פון יידישן געלעכטער, שלום-עליכם. זענען זיי נישט געווען עכטע שליחים פון פּאָלק, אונזערע דיכטער, וואָס זענען אַקאַרשט אומגעקומען? די אלע, וועלכע מיר האָבן אזוי אָפּט און אָפּטער געזעען אויף טלאַמאַצקע דרייצן, געזעסן מיט זיי, פאַרבאַכט מיט זיי. טייערע קדושים! י. אימבער, יחיאל לערער, שלמה גילבערט, יצחק קאַצענעלזאָן, שמעון האַראַנטשיק, יהושע פּערלע, אלטער קאַציווע ... ווען

יהושע פּערלע

אלטער קאַציווע

שלמה גילבערט

(צייכענונגען פון פעליקס פּרידמאַן)

נישט איינעם פון זיי באַדאַרף מען שרייבן גרויסע אָפּהאַנדלונגען, נעמען פון קינסטלער מיט אַ הויכן ראַנג. טלאַמאַצקע דרייצן האָט אַ באַזונדערן בית-עולם ...

ווי אַ למדוואָוויניק פּלעגט אין לאַקאַל אַרײַנקומען ישראל שטערן, אָפּגעגעסן זיין מיטאַג און שטילערהייט אָפּגעבענטשט. אַ פרומער דיכטער און אַרום זענען דאָך געזעסן פאַרטיי-מענטשן, אפיקורסים, פּריידענקער. נישט געווען אזאַ איינער, וואָס זאָל זיך דערוועגן גרינגשעצן דעם צווייטנס פרומקייט. אויסער די ווענט פון פאַראייין איז אויף דער יידישער גאַס אָן-געגאַנגען אַ פאַרטייאישער און אַן אידעאָלאָגישער קאַמף אזוי, ווי אויף אלע גאַסן. אין פאַראייין גופא זענען די אלע קאַמפן פאַרוואַנדלט געוואָרן

אין א געמיטלעכן שמועס, פונקט ווי יעדערער וואָלט פארשטאנען די אחריות: אויב נישט דאָ, וועט מען זיך שוין אין ערגעץ נישט דורכשמועסן מענטשלעך. מיר האָבן אויך געהאַט מיטגלידער קאָמוניסטן, געצייילטע, אָבער די געצייילטע האָבן געבראַכט זייערע חברים און ביי אונז זענען א סך זייערע באראטונגען אָפּגעהאַלטן געוואָרן.

אייניקע פון אונזערע מיטגלידער האָבן געפאָדערט פון דער פאָרוואַלטונג, מען זאָל די קאָמוניסטן אויסשליסן און מער נישט אַרײַן-לאָזן. איז דאָס געקומען צום אויסדרוק אויף א זיצונג, איז נאָמבערג אַרויס מיט זײַנע מאַטיוון:

— איך ווײס נישט, ווער עס איז א קאָמוניסט און ווער עס איז נישט קיין קאָמוניסט, איך בין נישט קיין פּאָליצײ-קאָמיסאַר און איך בין נישט קיין אַרויסוואַרפער. מיר האָבן אָפּגע טירן און מיר האָבן א סך שטולן, זאָל מען די פּראָגע אַראָפּנעמען פון טאָג-אַרדענונג . . .

מען האָט טאַקע די פּראָגע אַראָפּגענומען און מער ניט אויפּגעהויבן. קיינער האָט מער נישט געוואָלט זײַן ביי אונז אַן אַרויסוואַרפער און די קאָמוניסטן האָבן ווייטער געטאָן דאָס, וואָס זיי האָבן געוואָלט. די „בודע“ איז ווייטער פאַרבליבן „בודע“. מיט דער רעגירונג האָבן מיר נישט גוט געלעבט און נישט שלעכט געלעבט, דאָס האָבן מיר געלאָזן פאַר די גע-זעלשאַפּטלעכע טוער, פאַר די פאַרטייען און פאַר אונזערע צייטונגען. יידי-דישע זשורנאַליסטן האָבן אָנגעהערט צום סײַם-קלוב פון די פּרעסע-באַ-ריכטער און צום סינדיקאַט פון אלע פּוילישע זשורנאַליסטן אלס א ספּע-ציעלע יידישע סעקציע. אזא ספּעציעלע סעקציע האָבן מיר קאַמענאַריש געפאָדערט צוליב נאַציאָנאַלע און פּאָליטישע מאַטיוון. כאַטש דער סינדי-קאַט אַליין איז געווען א פּראָפּעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציע.

דאמאָלט ווען אין איראָפּע האָט זיך געגרינדעט דער אַלוועלטלעכער פאַרבאַנד פון שרייבער, דער אזוי גערופּענער „פּען-קלוב“, האָבן אונז די פּוילישע שרייבער אינגאַנצן געוואָלט פאַרשווייגן, דערצו האָט זיי גע-האַלפּן דער סטאַטוט פון „פּען-קלוב“. לויט אזא סטאַטוט האָט יעדעס לאַנד געמענט האָבן בלויז איין „פּען-קלוב“. פאַר פּוילן איז דאָך דער פּוילישער קלוב און וואָס וועט זײַן מיט אונז, יידישע פּאַטען, נאָוועליסטן און עסיאַיסטן? מיר בלייבן אויף דעם הסדר פון פּוילישע שרייבער, זיי

וועלן אפשר ארייננעמען עטלעכע פון אונז און אפשר נישט. אונז איז נע-
גאנגען אין דעם כבוד פון דער יידישער ליטעראטור, וועלכע וויל זיך
נישט באהאלטן אונטער א פרעמדן מאנטל. מיר האָבן אָנגעהויבן צו
פאָדערן אונזער רעכט. קיין לאַנדאָן זענען געגאנגען מעמאָראַנדומס, דע-
פעשן, עס זענען געפארן דעלעגאציעס. שטארק צוגעהאָלפן האָט אונז אין
לאַנדאָן דער יידישער שרייבער, דער גאָר פיינער קריטיקער לעאָ קעניג
און צום סוף האָבן מיר אויסגעפירט. אין דער רובריק פון די לענדער,
וועלכע האָבן אייגענע פען-קלובן, זענען מיר אויך אריין, אין דער רובריק
פון די הויפט־שטעט, וווּ די פען-קלובן האָבן זייער זיץ-פלאַץ, פיגורירט
אויך די שטאָט ווילנע. ווילנע איז דער זיץ-פלאַץ געווען פון יידישן
פען-קלוב. פאָרוואָס ווילנע און נישט וואַרשע? דאָס איז דערפאַר, וויל
אין איין שטאָט קאָנען דאָך נישט זיין קיין צוויי פען-קלובן. אָבער דאָס
איז געווען בלויז אַ פיקציע. דער שטעמפל פון יידישן פען-קלוב מיט דער
אויפשריפט „ווילנע“ איז זיך נאנץ רואים געלעגן אין שופלאַך פון וואַרשע-
ווער ליטעראַטן-פאָראַיין. אויף די לאַנדאָנער בלאַנקעטן פון צענטראַלן
„פען-קלוב“ זענען אויסגערעכנט געווען די לענדער, וועלכע רעפּרעזענטירן
דעם פען-קלוב. צווישן פראַנקרייך, דייטשלאַנד, עסטרייך, טשעכיע,
שוועדן, פינלאַנד, פּוילן און אנדערע לענדער איז אויך געווען „יידיש“.
דאָס הייסט, אז אין אייראָפּע געפינט זיך אַ לאַנד „יידיש“. אויף די לעני-
טימאציעס אונזערע, וואָס לאַנדאָן האָט צו אונז אריינגעשיקט, איז געווען
אָפּגעררוקט: לאַנד: „יידיש“.

וווּ איז היינט דאָס דאָזיקע כימערישע לאַנד?

ווארשע

ווארשע איז געווען דער צענטער פון מלוכה-לעבן פאר די פּאָליאָסן. דאָ דער סיים, דער פרעזידענט, דער קעניגלעכער שלאָס, וווּ דער פרעזידענט איז געזעסן. פון דאָנענט האָט מען רעגירט און פון דאָנענט איז געגאַנגען איינפלוס אויף פינף און דרייסיק מיליאָן בירגער. אָבער אין דער זעלבער צייט איז אויך וואַרשע געווען אַ ייִדישער צענטער. דאָ אין וואַרשע כמעט די גאַנצע ייִדישע פרעסע. אין וואַרשע די גרויסע געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, די בעסטע און ווירקזאַמסטע עסקנים. אַלע פּראָפעסיאָנעלע פּאַר-איינען. רבנים, רבנים. צוזאַמענפּאַרן, קאַנפּערענצן פון גאַנצן פּוילישן ייִדן-טום. און דער עיקר, דער האַנדל, די נאַלעווקעס מיט נאַלעווקער ראיאָן, וואָס האָט פּראָדוצירט גאַלאַנטעריע פאַר די פינף און דרייסיק מיליאָן בירגער. נישט געווען קיין שטעטלע אין לאַנד, וואָס איז נישט געווען פאַרקניפּט מיט וואַרשע. קיין וואַרשע איז מען געלאָפּן נאָך סחורה און ביז היינטיקן טאָג ווייסן נאָך נישט פיל, ווי אזוי די ייִדישע וואַרשע האָט געהאַרעוועט. אויף די בוידעמס און אין די קעלערס האָבן ייִדן גענייט און געשטעפּט. די אזוי גערופּענע כאַלופּניקעס זענען גענוג פאַרשוואַרצט געוואָרן, איידער זיי האָבן געבראַכט אהיים עטלעכע גילדן. די נאַלעווקעס זענען אין דער אַמתן געווען איין גרויסע פּאַבריק, צונויפּגעגאַסן פון אַ סך גרעסערע און קלענערע אונטערנעמונגען.

וואַרשע פּלעגט אויף די אויסלענדער מאַכן אַ שטאַרקן איינדרוק.

איינמאָל איז געקומען צו אונז א רעדאקטאָר פון אן אמעריקאנער יידי-
שער צייטונג. ער האָט געבעטן, איך זאָל אים ווייזן די שטאָט. האָב איך
אים אַרומגעפירט און געוויזן. צום סוף האָט ער זיך אָנגערופן :
— איך וואָלט וואַרשע אָנגערופן : „פאן וואַרשע“.

די שטאָט האָט עפּעס געהאט אין זיך אן אַריסטאָקראַטישן פאַרנעם,
פאַרדינטער, צי נישט פאַרדינטער יחוס, שטאָלץ, איינגעשלאָסנקייט און
צוריקגעהאַלטנקייט... וואַרשע, די פּריציש-קאַטוילישע. די הונדערט-יע-
ריקע רוסישע אַקופאַציע האָט איר שטאָלץ נישט געבראַכן. מיציעוויטשעס
דענקמאָל איז פאַרבליבן אויף „קראַקאווער פאַרשטאָט“ און אויבן-אָן. די
פּוילישע ליטעראַטור איז געוואָקסן, דאָס טעאטער איז געוואָרן איינער פון
די בעסטע אין אייראָפּע. וואַרשע איז געווען און פאַרבליבן דער צענטער פון
יידישן גייסט, אָבער אין דער זעלבער צייט איז וואַרשע אויך געווען אַ
יידישע שטאָט, מיט יידישע נאָסן און קוואַרטאַלן, מיט יידיש געזעל-
שאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן מיט יידישע פרומקייט און וועלטלעכקייט.
וואַרשע איז געווען, ווי צעטיילט אויף צווייען: א יידישע וועלט און אַ
קריסטלעך-פּוילישע וועלט. איך ווייס נישט אין אייראָפּע נאָך אזאַ שטאָט
פון אזעלכע צוויי אויסגעשפּראַכענע קאָנטראַסטן. פאַרזי איז אַ שטאָט
פאַר אלעמען, לאַנדאָן, כאָטש זי האָט אַ סך מינדערהייטן, זעט זי דאָך
אויס, ווי פון איין טייג געקנאָטן, אַן ענגלישער טייג. די פּאָגע לאָזט זיך
אַראָפּ דאַרטן און גלייכט אלעמען אויס. די סקאַנדינאַווישע שמעט זענען
דורך און דורך סקאַנדינאַוויש. נישטאָ קיין צומיש, אלנפאַלס באַמערקט
מען עס נישט. בורדאַפעשט איז מאַדושיאַריש. די רוסישע צענטראַלע שמעט,
ווי מאַסקווע, ניוזשני-נאַוונגאַראַד, טאַמבאָוו, אַריאָל קאָזלאָוו, פענאָ ארענ-
בורג, די אלע שמעט זענען עכט רוסישע. דאָס ביסל יידן פון דאָרט האָבן
אויך אָנגעטאָן פעלצן מיט גרויסע פּוטערנע היטלען און זיי זענען געווייני-
לעך ענלעך צו דער איבעריקער באַפעלקערונג. אנדערש איז עס געווען אין
וואַרשע. פון אַ מיליאָן מיט דריי הונדערט טויזנט איינוווינער זענען געווען
כמעט פערציק פּראָצענט יידן און פון די יידן האָט דער גרעסטער טייל
געטראָגן אַ שוואַרצע קאַפּאַטע. אַ בנד, וואָס האָט זיך שטאַרק געוואָרפן
אין די אויגן. אַ בנד — אַ שאַרפע אָפּגעזונדערטקייט. אַ בנד פון אַן אנדער
וועלט. אַ בנד, וואָס איז געווען אן אויסדרוק פון עקשנות. די יידן אין די

קאפאטעס האָבן דאָך געלעבט נאָר אַן אַנדער לעבן. עס איז גענוג צו זאָגן, אַז צענדליקער, פיל צענדליקער טויזנטער פון די דאָזיקע זענען קיינמאָל אין קיין טעאטער און קינאָ נישט געגאַנגען. זיי האָבן נישט געוואוסט און נישט געוואָלט וויסן פון קיין קאפע, פון קיין שלעפן זיך אין די גערטנער. געהאַט האָבן זיי אַ שטאַרקע צוגעבונדנקייט צו זייערע משפחות און דאָס האָט זיי געקלעקט.

יידן האָבן נישט נאָר געוואַנדערט פון איין לאַנד אין צווייטן. אין איין און דער זעלבער שטאָט האָבן זיי אויך געוואַנדערט, געטראָגן זיך פון איין פּלאַץ אויף דעם צווייטן. נישט געווען אין וואַרשע קיין איין קריסטלעכער קווארטאל, וווּ יידן האָבן פריער נישט געווינט. אפילו די „יערזאלימסקע אלעען“, דער רייכסטער און עכט פּוילישער פונקט. דאָרט, וווּ די „נאלעווקעס“ זענען געשטאַנען, איז אמאָל געווען אַ קריסטלעכער קווארטאל, מיט קלויסטערס, מיט אַ קריסטלעכן בית-עולם. אין דאָס פון דער פּוילישער מלוכה איז געווען אויך דאָס יידישע געשטאַלט, אין לאַנדשאַפט, אין אַלע וויכטיקע מאָמענטן, אין אַלע קלייניקייטען, אין תבואה-האַנדל און אין פאַבריקאַציע, אין קונסט, ליטעראַטור, אַרכיטעקטור. די וואַרשע... די וואַרשע איז געבויט געוואָרן אין אַ שותפות. דאָך געלעבט האָט מען אין אַ באַזונדער. „אָי-דאנא“ האָט זיך קיינמאָל נישט צונויפגעגאַסן מיט אַ חסידישן ניגון. אזוי האָט געוואָלט דער טויזנט-יעריקער וועג אונזערער. יעדער דורך האָט אויסגעשפיגן אַביסל אַסימילאַציע און איז געגאַנגען ווייטער מיט דער פּולער יידישקייט. גענוג געווען אַ קוק צו טאָן אויף די צוויי מענטשן-שטראָמען פון דער וואַרשע און צו זען דעם שטאַרקן קעגנזאַץ. איין שטראָם איז אַ גרעסערער, אָבער דער צווייטער האָט געהאַט עקשנות, וואָס איז פון דורות געהייליקט. בלינד און שלעכט זענען געווען די, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין דרך-אַרץ פאַר אונזער עקשנות. אויסלעבן זיך ווי יידן, האָט די עקשנות געהייסן. יידן האָבן צו לאַנג שוין געלעבט צווישן אַנדערע און זיי האָבן ביי די אַנדערע פאַר קיין פאַל נישט געפונען דאָס „בעסערס“, פאַר וועלכן עס לוינט צו פטרן דעם אייגענעם „איך“.

אומעטום האָט מען געזען דעם קאַנטראַסט: אין די גערטנער אויף די זומער-ווינינגען אַרום וואַרשע, אין די אַטוואַצקער סאַסענע-וועלדער

האָט מען אין אַ קאָפּאַטע שפּאַצירט און די ביימער האָבן נישט געמאַכט קיין צוימען. דער רעגן האָט פאַר אַלעמען געגאַסן, דער שניי האָט אַלעמען געגעבן זיין ליכטיקע ווייסקייט. טויט און לעבן איז פאַר אַלעמען צוגלייך, נאָר די ענג-האַרציקייט פון די פּלאַך-קעפּ, די שנאה און די קנאה זוכט צו געפינען דעם צווייטנס זינד, זוכט און געפינט...

אויף דער מאַרשאַלקאָווסקע, אויף ניי-וועלט, אויף אלע קריסטלעכע גאַסן האָט געהערשט דער מאָדערנער בנד און אויף די נאלעווקעס און פּראַנציזשקאנער, אויף גענשא און דזשיקע האָט געפּאָליעט די שוואַרצע יידישע קאָפּאַטע. דאָרט, ראַזירטע מענטשן מיט שפיציקע וואַנסעס, און דאָ — יידן מיט בערד. גרויסע מחנות מיט בערד, אויף די גאַסן, אין די טויערן, אין אלע קראָמען, אויף די טראַמוואַיען, אויף דראָזשקעס. דאָס זע-נען באַמת געווען פּאַטריאַרכאַלע, נישט מאָדערנע קוואַרטאַלן, עקזאָטיש פאַר אַ פרעמד אויג און אַ גלייכניכטיקע צוגעוויינטקייט פאַר אייגענע. זיי אַליין האָבן זייער לעבן באַהאַלטן. פרעמדע און אייגענע האָבן זיך זייער ווייניק באַמיט צו זען אַביסל טיפּער.

אַ סך מאָל האָב איך זיך געלאָזט איינריידן, אַז איך בין נישט קיין שותף צו דער טומלדיקער ענגשאַפּט פון אונזער גאַס, אַז מיינע אַספּיראַ-ציעס זענען נאָר אַנדערע, העכערע, ווייטערע, מען האָט זיך אויפגעהויבן אויף איינגערעדטע הויכקייטן, אָפּגענאַרט זיך אַליין און געוואָלט לויפן, לויפן פון די מנחם-מענדל'ס און איטשע-מאירס... און איך בין געלאָפּן, אָבער עס איז דאָך גענוג געווען צו זיצן צוויי-דריי חדשים אין פאַריז אָדער אין לאָנדאָן. אַ בענקשאַפּט און אַן אומרויאַיקייט פּלעגט מיך אַרומנעמען. איך האָב געבענקט נאָך דער לאַנדשאַפּט, פון וועלכער איך האָב געצויגן מיינ יניקה. יעדער מענטש אָטעמט מיט זיין אַרומיקייט. איינעם איז באַ-שערט געווען געבוירן צו ווערן אין געאָפּאָל, דעם צווייטן אויף טאַאיטי און דעם דריטן אין ביאַליסטאָק, אָבער יעדער לאַנדשאַפּט פּלאַנצט זיך איין אין דער נשמה אויף שמענדיק. מיט צוואַנגען קאָן מען עס נישט אַרויס-רויסן. דאָ רעדט זיך נישט בלויז וועגן אַ לידיקן שטח, וואָס האָט ווייט-קייט און ברייטקייט, דאָ רעדט זיך וועגן סביבה.

מען קאָן זייער לאַנג שטיין און באַוונדערן דעם „פּלאַס דע לאַ קאָנקאַרד“, דאָס האַרץ געמט האַסטיקער קלאַפּן, ווען מען קוקט זיך

צו צו דער באַלויכטענער באַוועגונג פון דער ביינאַכטיקער „פּיטאַדילי“ אין לאַנדאָן, אָבער דאָס זענען בלויז איבערראשנדיקע מאַמענטן. אין האַרצן איז דיר פרעמד דאָס פּריוולעכע פּאַרזן און עס דריקט דאָס אימפּאַזאַנטע לעבן פון לאַנדאָן. געזוכט האָב איך אויך דאָרט די סביבה מיינע; אַ האַטעל פּלעג איך נעמען אויף דער „ריוואָלי“, אָדער אויף ווייטשעפּעל, געווען בין איך מיט יידן און געוואָלט זיין מיט זיי, אָבער צו דער היימישער סביבה פון אַ וואַרשע איז דאָס ווייט נישט געקומען . . .

אין וואַרשע פּלעגט מיך אויפוועקן צום טאָג אַ יידישער קלאַנג אויפן הויף, ווי נאָר דער טויער איז געפּנט געוואָרן, איז שוין געווען אַ בעלן עפעס צו קויפּן, אָדער פּאַרקויפּן . . .

— האַנדל, האַנדל!

אַט דאָס וואָרט, דער צוויי-זילביקער קלאַנג „האַנדל“, האָט געהאַט פּאַרשידענע ניואַנסן און איבערגאַנגען. איינער פּלעגט עס אויסרעדן זייער שנעל און דער צווייטער פּלעגט עס פּונאַנדערציען זייער מעלאָדיש, זייער דין. דאָס וואָרט פּלעגט קלינגען, ווי זילבער. דאָס וואָרט מוז אויפוועקן און רופן. ליידער, קאָן מען זיי, די קלאַנגען מיטן שרייבן נישט איבערגעבן. אומעט און צער, אַ שפּאַר ביסל נישט דערזאָגטער ווייטיק איז געווען באַ-האַלטן אין די אַלע הויף-קלאַנגען. פון די אַלע אויסרופען, געזאַנגען און וואַרט-בקשות וואָלט אַ גרויסער קאָמפּאַזיטאָר זיכער געקאָנט באַשאַפּן די סימפּאָניע פון אונזער טאָג-טעגלעכקייט.

אין יידענע פּלעגט באַזוכן אונזער הויף יעדע פּאַר טעג. אין פנים האָב איך זי קיינמאַל נישט געזען, נאָר איך האָב זיך פּאַרגעשטעלט איר אויסזען, לויט די עטלעכע פּראָזן, וועלכע זי פּלעגט אַרויסוואַרפּן אין דעם צוים פון דער געמויערטער פּירקאַנטיקייט, אין הויף אַרײַן. די פּראָזן זענען דערנאַנגען צו אַלע פענסטער:

— „אַלע ברויט, אַלע חלות . . . וואַרפט אַראָפּ!“

נישט מער, און די קורצע פּראָזעלעך, האַלב געזונגען און האַלב רעקלאַמירט, צאָרט זענען געווען די קלאַנגען, ווי געזאַנג פון אַ פּאַרשמאַכ-טער פּרוי, ספּעציפּיש יידיש, טייטש-חומש און געבעט, דלות אין זיין באַשיידנקייט און צוריקגעהאַלטנקייט — אַלץ האָט אינספּירירט אין דער דאָזיקער מעלאָדיע. האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די גרויע ווענט זענען העלער

געוואָרן, אז דאָס גרויזאָמע לעבן איז מילדער געוואָרן. און ווער ווייסט, איך רעכן כמעט אויף זיכער, אז די ערשטע הויף-קלאַנגען פון פרימאָרגן האָבן מיר מער ווי איינמאָל שטימונג געגעבן אויף אַ גאנצן טאָג. ווי האָט זי אויסגעזען, די יידענע? אוודאי, ווי מיין אלטע מומע לאה אָדער ווי אַן אַנדערע קרובה...

מחנות פלעגן זיי דורכגיין איבער אונזערע הויפן, שליחים פון נויט און אָרעמקייט, פון די ווייטסטע געסלעך פלעגן זיי קומען זוכען גראַשענע פּרנסות פון האַנדל-וואַנדל, פון לופט, פון אריינשרייען אין די פּאַראַמאַכטע און אָפּענע פענסטער.

זיי האָבן געהאַט ספּעציפישע אויסדרוקן, זיי האָבן אונזער שפּראַך געלערנט. פון די קעלערס און ענגע שטיבלעך האָבן זיי פּאַרגעסענעם פּאַללאַך געבראַכט, לידער און תּפּלות, געזאַנגען פון דלות און אומקום. רחמים און אפילו דראָאונג פון די דערשלאַגענע, אלץ האָט אָפּגעקלאַנגען אין זייערע אַרויסרופן פון די פּירקאַנטיקע וואַרשעווער הויפן פון יידישן קוואַרטאַל. זיי האָבן גערופן צו אייגענע, זיי האָבן אַפּעלירט צו קאַלטע און וואַרעמע הערצער.

יעדער סעזאָן האָט געהאַט אַנדערע האַנדל-וואַנדל טרובאַדורן, זיי האָבן אָנגעזאָגט, ווען אַ יום-טוב קומט, זיי האָבן אָנגעזאָגט, אז דאָס פּאַלק ישראל לעבט און צוזאַמען מיטן פּאַלק לעבט דער גרויסער, ליב האַר-ציקער דלות. קיין רו האָט מען פון דעם יידישן דלות נישט געהאַט. פונדעסטוועגן איז ער טייערער געווען פון די גאָלד-זעק פון ענגאָיסטישע נבירים. דער דלות איז איינפאלעריש אין געראַנגל און פּרנסה-זוכעריי. זיי האָבן אַלע געהערט צו מיין לאַנדשאַפּט, אַ טייל פון אים געווען מיט זייערע לאַטעס און שמאַטעס, מיט זייער דלות און לעבנסלוסט, האָבן זיי נישט געקאַנט אויסטיילן פון מיין סביבה, נישט אויסמיידן און נישט פּאַראַכטן, נאָר מיטנעמען אומעטום אין געדעכעניש...

אין מיין לעבן איז שוין אַזוי אויסגעקומען, אז לאַנגע יאָרן נאָכאַנאַנד האָבן איך זיך געפּלאַנטערט אין אונזערע ענגע גאַסן און איך האָבן זיך צוגעקוקט צו דעם שווערן געראַנגל פון אונזער דעקלאַסירטן עולם. הונג-דערטער מאָל האָבן איך געזעען, ווי יידן מיט קאַשיקעס אַנטלויפן מיט שרעק, מען האָט באַמערקט אַ פּאַליציאַנט פון דערווייטן, איז מען גע-

לאָפּן ... דאָס האַרץ פֿלעגט ביי מיר ערגעץ אין אַ פינסטערניש אַראָפּ-
פאלן, ווען די יידן מיט די קאַפּאַטעס האָבן זיך געפֿלאָנטערט אין זיך
אַליין, געלאָפּן מיט אָפּענע מיילער, מיט ברייט געעפנטע אויגן, געלאָפּן
און געפאלן געלאָפּן, און פֿאַרלוירן אין לויפן אַ טייל פֿון דעם פֿאַרמעגן :
שאַליקעס, געטרעס, קעמעלעך, שאַקאלאַדקעס, שאַכטלעך מיט שוואַקס,
בענדלעך צו די שיך, שלייקעס ...

און אין צען מינוט שפעטער, מען שטייט שוין ווידער אויף די זעלבע
פלעצער, מען רופט קונים, מען פֿאַרקויפט עפעס און מען האָט אַזעלכע
אומעטיקע אויגן ... אַ, די דאָזיקע אויגן האָבן דעם עמפֿינדלעכן מענטשן
גערופּן צו זיך. אויגן פֿון דריי מיט אַ האַלבן מיליאָן אידן. אַ גרויסער
טייל פֿון זיי האָט נישט געהאַט קיין באָדן אונטער די פֿיס. מיט עטלעכע
דורות פֿויער איז בי יידן געווען אַ חרפה צו גיין אין פֿאַבריק, איז איצט
שוין צו שפעט געווען : דער פֿויער איז געקומען פֿון דאָרף און ער איז
אין שטאָט געוואָרן דער פֿאַרבריקס-אַרבעטער, דאן האָבן זיך די יידן
נישט אונטערגעגעבן, מען האָט איצט געוואָלט אַרבעטן, געזוכט און אַ סך
האָבן זיך איינגעפונדעוועט אין פֿאַרשידענע פּאַכן. עס זענען געווען צווייגן
פֿון דער קליין-אינדוסטריע, וווּ יידן זענען פֿאַרטראָטן געווען אין די גאַנ-
צע הונדערט פֿראָצענט. דאָס איז געווען אַן אימפּאַזאַנטער יידישער פֿראָד-
לעטאַריאַט. אין די פענסטער פֿלעג איך אַריינקוקן. דאָ האָט מען וועש
גענייט, דאָרט געפֿלאַכטן שטרויענע קאַפעליושן, פֿאַראַסאלן, מאָדערנע
שירעמלעך, רידיקולן, טשעמאַדאַנעס. אין די זאַקן-פֿאַבריקן פֿון לאָדזש
און אומגענוגט האָט מען געזען בלויז יידישע פֿנימער און ביסלעכווייז האָט
מען זיך אויך אַריינגעשטופּט אין די גרויסע טוך-פֿאַבריקן, אין די זייד-
פֿאַבריקן, אַ גרויסער יידישער פֿאַבריקאַנט, פֿיאַסקאַווסקי, האָט זיך באַ-
רימט פֿאַר מיר, אז ביי אים אַרבעטן בלויז יידישע וועבערס. איך בין אַוועק
צו אים אין פֿאַבריק, ער האָט אמת געזאָגט. יידן האָבן געוועבט ... יונגע,
עלטערע און אלטע, מיט בערד און אָן בערד. פֿיאַסקאַווסקי איז ניט גע-
ווען דער איינציקער. יידן האָבן זיך מיט געוואַלד געריסן אין פֿאַבריק
אַריין. די פֿאַרשימלטע פֿסיכאָלאָגיע פֿון שעמען זיך מיט אַרבעט איז
געבראַכן געוואָרן. נאָר נישט מיט סטאַטיסטיק און עקאָנאָמישע אונטער-
זוכונגען פֿאַרנעם איך זיך דאָ. מיך האָט שטענדיק גענייגערט דער גאַנצער

שטרָאָם. אַ ים אַ גאַנצער, אַ וועלט מיט פאַרנעם, מיט ווילן. געשלאָגענע מענטשן, אָבער נישט קיין דערשלאָגענע. דאָס אומנאַרמאַלע לעבן פון פאַרפּאָלגונג האָט אויך אַרײַנגעטרָגן פאַרקריפּלונג, אָבער אויף דעם מוז שטענדיק זײַן אײַן און דער זעלבער ענטפּער. נעמט צו די שווערע באַדינ-גונגען, וועט אויך פאַרשווונדן ווערן דער קריפּל.

יא, מען האָט געוואָלט זען שטאַרקערע, שענערע יידן, מען האָט פאַר דעם געקעמפט און נישט אײַנמאַל מיט די צײַן געקריצט, אָבער איצט ערשט האָט מען זיך געכאַפט, ווי טײַער זײ זענען אַלע צוזאַמען געווען, ווי נאָענט, ווי אײַנגעבאַקן אין האַרצן. נישט אַוועקצוגײן פון די שאַטנס און פון די געשטאַלטן זײערע...

אַט מיט די שאַטנס און געשטאַלטן פּלעגט מען אָפט קומען אין דער „בּודע“ אַרײַן. אָפט צערעדט מען זיך וועגן גורל פון די ייִדישע מאַסן און דאַן זענען נישטאָ מער קײן וויצן, אויס מיט די שפּאַסן און נוטמוטיקע אָפּשפּאַסונגען.

מיר האָבן גערעדט גענוג וועגן די ענינים, וועגן ייִדישע פּרנסות, וועגן באַיקאַט און אַנטיסעמיטיזם. מיר האָבן גערעדט און געקוקט אײַנער אויפן צווייטן. קײן פּרײַלעכע בליקן האָבן מיר דאַמאַלט נישט געהאַט.

* * *

איך האָב אַ סך מאָל פאַרגעסן אין וואַרשע, אָדער איך האָב זיך געמאַכט פאַרגעסן, אַז אין דער צווייטער טײַל פון שטאַט זענען פאַראַן אַ סך ברייטערע און שענערע גאַסן. צופּיל קרומע מינקעס און צופּיל קאַלטע בליקן. צו וואָס זיך באַגעגענען מיט אַזעלכע, וועלכע האָבן זיך אײַנגערעדט, אַז זײ זענען בעסער פאַר אונז, העכער אין אַלע הינזיכטן פאַר אונז? איך האָב זײ מוחל געווען זײערע באַלױכטענע טעאַטערס און קינאָ-זאַלן, זײערע קאַוויאַרניעס און רעסטאָראַנען. איך זאָג דאָ מיט דעם גאַנצן ערנסט: מען האָט זיך געקאַנט אויסלעבן אין אונזער קוואַרטאַל. דאָ האָט מען געקאַנט געפּינען, וואָס צו באַזײנען און וואָס צו טאַדלען. לעבן, אויסדויערן, אַמפּערן זיך און טײַלן זיך מיט פּרײַד און לײד. דאָס איז נישט געווען קײן שאָוויניזם, בלױז ערלעכקײט צו זיך: לעבן מיט יידן און אַרבעטן פאַר יידן. פאַר די העכער אַכט הונדערט יאָר פון

ידישן לעבן אין פוילן האָבן זיי נישט פארלוירן זייער אייגנארטיקייט, פארקערט: אין זייערע נשמות האָבן זיך אָנגעצויגן אַ סך נייע סטרו-נעם, נייע פארלאנגען זענען צוגעקומען, נייע מאָטיוון — פארוואָס זאָל אַ יודישער דיכטער נישט בלייבן דאָ אויפן אָרט מיט זיי? און אויב מען וועט וועלן אוועקניין — טאָ זאָל מען אוועקניין צוזאמען. דערווייל לאַמיר נעמען אַ חבר אונטערן האַנט און גיין אַביסל שפּאַצירן. לאַמיר אַרײַנגיין אין קראַשינסקיס גאַרטן, וואָס אויף די נאַלעווקעס. אין די אלע וועגעלעך מיט יודישע קינדער, אויף די בענק — יודישע זקנים. א וואַלד מיט בערד... וווּ זענען די יודישע מאלערס? דאָ איז פאַראַן אַרבעט, דאָ זענען פאַראַן פּנימער מיט קנייטשן, וועלכע קאָנען פאַררעכענט ווערן פאַר אַנטיקן. אָט אזוי זיך, אזעלכע קנייטשן זענען שוין אַלט אַ צוויי טויזנט יאָר. עס לוינט זיי צו פאַרצייכענען מיט אַביסל דויערדיקן פאַרב. דאָ איז די יודישע סביבה, כאָטש דער גאַרטן האָט אַמאָל געהערט צו אַ גראַף. עס זענען דאָ פאַרבליבן רעשטלעך פון אַמאָליקן גלאַנץ; צעקלאַפּטע סטאַטוען, סטאַטוין, און אַפילו אַ ווייסער שוואַן שווימט זיך מאַיעסטעמיש אויפן וואַסער... אָבער דאָס איז שוין אַ יודישער לאַנדשאַפט. די שווייגנדיקע אַלטע לייט מיט די שווייגנדיקע בערד. דער ליאַרעם פון די יודישע יאַטלעך און דער עיקר: די נאַלעווקעס אליין, די נאַנצע סביבה פון דעם יודישן קוואַרטאַל, דאָס אלץ צוזאַמען שאַפט דעם יודישן לאַנדשאַפט און ווען מען איז אָפּנהאַרציק און טריי זיך אַליין, דאַמאָלט גייט מען נישט אַוועק...

די יידן פון פוילן האָבן געקענט דאָס יודישע לעבן. עטלעכע דורות צייט האָבן זיי גענוג יידן אָפּגעריסן פון דער גרויסער קאַפּאָטע-מחנה. פיל זענען פאַרבליבן אין דער וועלטלעכער נאַציאָנאַלער יודישקייט, פיל האָבן זיך אַסימילירט, זיי האָבן אלץ אָפּגעגעבן פאַר פּוילישקייט. דער גרעסטער פּוילישער היסטאָריקער איז שמעון אשכנזי, דער גרעסטער דיכטער פון דער יונגער פּוילישער ליטעראַטור, איז דער ייד יוליאַן טובים. יידן האָבן געליענט די פּוילישע ליטעראַטור, יידן האָבן געוואָסט, ווער די פּאָליאַקן זענען, אָבער די פּאָליאַקן האָבן קיינמאָל נישט געוואָסט, ווער און וואָס די יידן זענען. נישט געקומט אויף דעם, וואָס דאָס צוזאַמענלעבן האָט לאַנג געדויערט. אַביסל סענטימענטן צו יודיש האָט באַוווּזן אַדאַם מיצ-

קיעוויטש, אויך אנדערע האָבן דעם יידן אמאָל אַ גלעט געטאָן. דערפאַר אָבער איז די בייזקייט און די אומטאָלעראַניץ אַ סך מאָל מער אַרויסגע-טראָטן, אָבער אָן אַ טיפער באַגרינדונג. שנאה צוליב שנאה און מער גאַרנישט. זיי האָבן געזוכט אויף אונז פֿלעקן און, אַז מען זוכט, געפינט מען. די יידישע וועלט איז אָבער פאַרבליבן אַ פאַרדעקטע. די יידישע נשמה — אַ נישט אויסגעפאַרשטע. די פרעמדע מענטשן האָבן בלוז גע-זען די שוואַרצע קאפּאַטע און געשימפט האָבן זיי בלוז די קאפּאַטע, צום ייד-מענטש זענען זיי נישט דערגאַנגען. איך גערענק אוינעם אַ באַנ-קעט, וואָס דער פּוילישער פען-קלוב האָט אוינגעפאַרדנט לכּבוד שלום אַשן. דאָרט זענען געווען די בעסטע און די גרעסטע פון דער פּוילישער ליטע-ראַטור.

איך וויל דאָ פאַרבייגייענדיק זאָגן עטלעכע ווערטער וועגן שלום אַשם פרוי מאַטילדא. זי איז אויך געווען אויף דער אויפנאמע, וואָס איז פאַר-געקומען אין די זאַלן פון רייכן האַטעל „איראָפּעיסקי“. שלום אש אליין האָט געוווינט אין דעם זעלבן האַטעל, וואָס האָט געהאט אינערלעכע טרעפּ צו די פיין דעקאָרירטע זאַלן. דער עולם איז שוין געווען אין זיין גאַנצן צוזאַמענשטעל, שלום אש איז שוין געווען. מען האָט געוואַרט אויף מאַטילדא אַש. פּלוצלינג האָבן אַלע אויפגעהויבן די אויגן צו די טרעפּ. פרוי אש... זי איז לאַנגזאַם אַראָפּ פון די טרעפּ, אַ שוואַרצע לאַנג-גע קלייד מיט אַ קליין בראַשקעלע פון בורשטין, גלאַט פאַרקעמט, באַשיידנ-קייט און עלעגאַנץ, אָדער עלעגאַנץ און באַשיידנקייט. איר פיין אַריסטאָ-קראַטיש פנים, איר וווקס און איר טריט, דאָס איז געווען אַן איבערראַ-שונג, אַ געמורמל איז אַריבער.

— אַ דאַמע...

דאָס האָט ווער געזאָגט צום צווייטן. איך האָב געקוקט אויף איר און געזען, ווי אנדערע קוקן מיט נייגעריקייט.

— אַ מלכה...

דאָס האָב איך אליין צו זיך געזאָגט.

נאָך עטלעכע גלעזער וויין האָט מען זיך אָפּגעהאַרציק צערעדט.

— מיר קענען אייך נישט, — האָט קאדען-באנדעראווסקי געזאָגט...

— ווער זענט איר, יידן? — האָט די טאלאנטירטע נאלקאָווסקא געפרעגט...

דער באַרימטער לעאָפּאָלד סטאָה האָט אויך זיין וואָרט געזאָגט: — אַכט הונדערט יאָר זענען מיר צוזאַמען, און וואָס? מיר זעען אַ ספּינס און אַ קאַפּאַטע מיט אַ באָרד...

זיי האָבן דאָן געפאָדערט פון יידישן שרייבער, ער זאָל זיי דערציילן פון די גרויסע מחנות יידן. אָבער דאָ מוז מען זאָגן דעם אמת, אַז מיר אַליין האָבן אויך נישט גוט געקענט די גרויסע יידישע מאַסן. אַלץ איז אַוועק אויף דער ליניע: „בורזשוי און פּראָלעטאָריער“. דער ייד אין דער קאַפּאַטע האָט באַקומען זיין צונעמעניש: „רעאַקציע“ און מיט דעם איז מען אָפּגעקומען. דער איינציקער, וואָס איז צוגעגאַנגען נאָענט צו דער חסידישער וועלט, איז געווען י. ל. פּרץ און דאָס איז טאַקע געווען אַ גרויסקייט פון פּרצן. ער אַליין אַ משכיל, אַ רעפּאָרמאַטאָר, ער האָט זיך נישט געשעמט מיט דער „רעאַקציע“. פאַר אים זענען די קאַפּאַטע-יידן געווען אַ טיפּערע דערשיינונג, אַ טראַגיש-דראַמאַטישע דערשיינונג, אַ „גאַלדענע קייט“ און מיט גאָלד וואַרפט מען זיך נישט. פּרץ האָט זיך קיינמאָל נישט דערלויבט צו באַליידיקן די „פינסטערע מאַסע“ מיט קיין איין וואָרט נישט. פאַר אים איז דאָס שוין ווייט נישט געווען קיין פינסטערע מאַסע, פאַר אים איז דאָס געווען דער קערן פון פּאַלק, וואָס ראַנגלט זיך אין זיך אַליין. אָבער פּרץ האָט אויך מיטגענומען פון דער דאָזיקער מאַסע נישט מער, ווי די דאָמאַנטיס. דאָס רעאַלע איז פאַרבליבן פאַרבאָרגן סיי פאַר אונזער וועלט און סיי פאַר דער קריסטלעכער וועלט. די שוואַרצע קאַפּאַטע האָט נישט נאָר פאַררעקט דעם גוף פון רעליגיעזן יידן, זי האָט אויך פאַררעקט זיין טיר, זיין פענסטער — קיינער האָט אַהין נישט אַריינגע-קומט. ביז היינט שטייט דאָך פאַר אונז אַ קאַרדינאַלע פּראַגע, אַ זייער וויכטיקע פּראַגע: פאַרוואָס האָבן אַזעלכע גרויסע יידישע מחנות נישט אַראָפּגענומען פון זיך די שוואַרצע קאַפּאַטעס, וועלכע האָבן זיי פאַר-שוואַרצט דאָס לעבן און געבראַכט פיין און באַליידיקונגען פון אייגענע און פּרעמדע. צי איז דאָס געווען פינסטערניש און נאַרישקייט? ווער עס האָט גערעדט מיט די יידן, האָט געזען און געוואוסט, אַז זיי זענען שוין ווייט נישט קיין נאַראָנים. צווישען זיי זענען געווען גרויסע אונטערנעמער, פאַבריי-

קאנטן און סוחרים. א סך באנאכונג און טאלאנט האָבן זיי געהאַט, א סך בויניקייט און צופאַסונג צום לעבן, אָבער ווי עס איז געקומען צו דער קאָפּ-פּאַטע — דאָ איז קיין קאָמפּראָמיס נישט געווען... די קאָפּאַטע איז גע-ווען ווי אַ פעסטונג פון אייזן און בעטאָן.

דאָס פנים פון דער קאָטוילישער וואַרשע האָט זיך אויסגעטיילט און פּאַרמירט אין דעם זונטיק, ווען דער גרויסער עולם האָט זיך אַרויסגעלאָזט פון די קלויסטערס... דער עולם האָט דאן פּריילעך און רוישיק שפּאַצירט אויף דער מאַרשאַלקאָוסקא, אויף נאווי-שוויאַט, אין די אלעען ביז צום פּאַלאַץ בעלוועדער. פּריילעך, לעבעדיק ביז ווילינגגערישקייט, זאָרנלאָז אויפגעמונטערט. פאַר זיי זענען געווען אָפּן פּיל שענקען, קאַפּע-הייזער, קינאָ-זאַלן, טעאַטער און צירק. זיי האָבן געהאַט גענוג פאַרוויילונג...

דאָס פנים פון דער יידישער וואַרשע האָט זיך רואַיק אויסגעטיילט אין דעם שבת. דאמאלט האָט אַ האַלבע וואַרשע פאַרמאַכט אַלע קראמען. דאָס עכט-יידישע וואַרשע האָט זיך גענומען מנוחה. אין דעם גרויסן ראַיאָן פון די נאַלעווקעס, אויף פּראַנצישקאַנער גאַס אויף מוראַנאו, אויף דער גענשע און דזשיקע, אויף די נאוואליפּקעס, אויף סמאַטשע און פּיל צענדליקער אַנדערע גאַסן — דאָ זענען נישט געווען קיין אפּענע שענקן, נישט געווען קיין קאַפּע, קיין קינאָ, אַלץ פאַרשלאָסן, ליידיק... פּלעגט פאַרבייגיין אַ יוד אין זיין שבתדיקן בנד, איז דאָס געווען אַ וויכטיקע פיגור, אימפּאַזאַנט מיט זיין אויסזען, מיט זיין רואַיק שפּרייזן. ווער וואָלט עס גלויבן, אז דער זעלבער איז נעכטן מיט אַזאַ משונהדיקן אימפּעט גע-לאָפּן איבער די זעלבע גאַסן. דאָס איז געווען גאָר אַ באַזונדערע וועלט, די צווייטע וועלט פון וואַרשע. אויסטערליש אַנדערש, ווי די ערשטע האַלבע וואַרשע, ווייניקער קאַלירן, אָבער מער אינהאַלט. טיפּער אין איר שווייגן.

צוויי וועלטן — זיי האָבן זיך קיינמאָל נישט צונויפגעגאַסן. די יידן אין די קאַפּאַטעס, ווען זיי וואלטן געלעבט אין לאַנדאָן, צי אין פאַריז וואָלטן זיי זיך אויך דאָרטן נישט צונויפגעגאַסן מיט די ארטיקע מאַסן. אַזעלכע זענען זיי שוין געווען: פעסט אָפּגעזונדערטע, שטרענג דערווייטער-טע פון אַנדערע. זיי שוועבן פאַר מיר און איך שטעל זיך נאָכאַמאָל די האַרבע פּראַגע: פאַרוואס האָבן זיי נישט אַראָפּגעווארפּען די קאַפּאַטע? פאַרוואָס האָבן זיי זיך נישט אויף אביסל דערנענטערט צו די אַנדערע?

אויף דעם, דאכט זיך מיר, איז פאראן איין ענטפער: זיי האָבן נישט געגלויבט, זיי האָבן נישט געגלויבט אין אלע הומאניסטישע פראזן, נישט געגלויבט אין דער ציוויליזאציע, נישט געגלויבט אין אלע נייע דערפינדונגען. אָט די „פינסטערע מאסע“ האָט געהאט גענוג ליכט אין זיך צו זען, ווי מענטש נאָרט מענטש, ווי שלעכט מענטש איז. זיי האָבן זיך נישט געוואלט אפנארן און דערפאר האבן זיי זיך אָפגעזונדערט. זיי האָבן איינס געפילט, אַז אָן שותפות מיט גאט און געטלעכקייט וועט מענטשהיה גאַרנישט דערגרייכן.

זיי האָבן נישט געגלויבט אין קאַלטן ראציאנאליזם, זיי האבן געהאט דעם שרעקלעכסטן פארנעפיל ...

וויי איז אונז — זיי זענען גערעכט געווען ...

אין אלע טעג פון מיינע וואנדלונגען, אין אלע נעכט שוועבן זיי פאר מיר, די פארלאָזענע שטעט. קיין ביכער האָב איך נישט מיטגענומען און קיין ביכער לייען איך נישט. איך האָב מיין ביבליאטעק אין זכרון-יע-דע שטאָט, יעדעס שטעטל, יעדער ישוב איז אַ בוך פאר מיר און די ביכער, בלויז די, וועל איך לייענען ביז מיין לעצטע רגע. אַ, איך האב, וואָס צו דערמאנען מיט דעם לעצטן צער און מיט דער לעצטער ליבע. מיינע, מיינע יידן, יידישע יידן, מיין וועלט און מיין אָטעם. אָן זיי בין איך אַ פאריאָנט בלאט און וואָס דער ווינט וויל, טוט ער מיט אַזאַ בלאַט. פון אַ גאַנץ לעבן מיט זיי זענען מיר פאַרבליבן זכרונות, אַן איבערפלוס פון זכרונות. דאָס רייסט זיך, ווי קוואַלן פון אונטער דער ערד. בלוטיקע קוואַלן ...

איך שרייב איצט אַ בוך בלויז וועגן איין ווינקעלע פון יענע גאַסן. אָבער טיף אין הארצן פיל איך, אַז מען דארף נישט שרייבן. מיר, וואָס זענען געווען דא, האבן קיין רעכט נישט צו שרייבן וועגן דאָרטן. נישט קיין ראמאנען, נישט קיין לידער און נישט קיין פאעמען, מען באַדארף נישט אויפפירן קיין דראַמעס און קיין טראַגעדיעס. פון אונזער אומגליק באַדארפן מיר נישט שעפן קיין טעמעס און סיי ווי, עס וועט גאַרנישט געבן. אונזער באַנעמונגס-קראַפט איז צו שוואַך. איין זאַך באַדארף מען יא טאן. מען באַדארף זאַמלען די בריוו פון די געציילטע, פון די גערא-טעוועטע, מען דארף אויסהערן זייערע דערציילונגען. פאראן אַזעלכע, וואס

דאבן דורכגעלעבט אלץ פון אנהויב ביזן סוף. פאראן אזעלכע, וואָס זענען שוין געווען אין נאז-קאמער, אזעלכע, וועלכע האבן געזען, ווי זייערע נאענטע ברענען.

זיי שרייבן בריוו און די בריוו באדארף מען זאמלען.

„שטעלט זיך פאָר, איך, די צעבראָכענע, די שוואכע, בין פארבליבן לעבן. מיינע דריי געזונטע זין, מיין מאן, מיינע צוויי טעכטער, אלע מיינע קרובים — אלץ אין אש — און איך לעב נאָך, דורך א נס געראטע-וועט געוואָרן, טא זאל שוין געשען נאָך איין נס און די וועלט זאָל אונ-טערגיין“.

„איך בין געבוירן געווארן לעם טרעבלינקע און נישט פארברענט געוואָרן. איך גיי דארטן אָפּט. איך גיי אַליין, בלויז מיט מיינע פינסטערע געדאַנקען און אַרום איז ליכטיק. איך קוק אויף די פעלדער, זיי גרינען און בליען... איך גיי, איך גיי... און ביי די ראנדן פון די פעלדער, אין די שטעגן צווישן דעם קאָרן ליגן נאָך הויפּנס אַש. דאָס איז דער אַש פון טאַטע-מאַמע, פון מיין ברודער, פון מיין שוועסטער... צו וואָס לעב איך נאָך אויף דער וועלט“.

ווייטיק פארשטיקטער רייסט זיך לאקאניש פון הארצן. עס אַפּעלירט. יסורים שטייען העכער פאר אלע קינסטלערישע איינפאלן. יסורים זענען בילכער. דערפאר באדארף מען זאמלען די בריוו פון די אומגליקלעכע, איידער דרוקן ביכער פון פּראָפּעסיאָנעלע שרייבער, די בריוו זענען מער ווי קונסט, דאָס איז פארבלוטיקטער פּנס, דאָס איז אייביקייט. דאָס שרייבן הענט, וועלכע האָבן זיך שוין געסמאליעט, דאָס שרייבן הייליקע הענט. אזעלכע בריוו באדארף מען האלטן אין די שאכטלעך פון צירונג און די צירונג אַליין אוועקווארפן ווי נישטיקייט. באהאלט די בריוו פאַר אלע טעג אין צער און אין יום-טוב, נעמט זיי אַרום און הייליקט אייער וואָכעדיקייט מיט די ווערטער פון די בריוו. זאָלן די הענט ביי אייך צו-טערן, זאָל די נשמה אויפגעטרויסלט ווערן, זאָל אַ טרער פאַלן... אַ מענטש-לעכע טרער פאר אזוי פיל יסורים פון די לעצטע געראטעוועטע. זאָלן אונז די בריוו דערמאנען דעם טייערן נעכטן, ווען מיר האָבן נאָך קרובים געהאַט.

* * *

איך וויל דאָ דערמאָנען דריי מאָמענטן, וועגן דריי, וואָס זענען גע-
זעסן אויף אונזערע שטולן, דריי, וואָס מען האָט זיי געזעען אויף טלא-
מאצקע דרייצן:

דער יונגער דרייסיק-יעריקער פעליקס רובינליכט מיט זיין בלאָנדרן
קאָפּ האָר, מיט די בלויע אויגן, א פארליכטער אין שטיין, אין גיפּס, שטענ-
דיק מיטן גוטן שמייכל אויף די ליפּן, שטענדיק פון דער ארבעט, אָדער צו
דער ארבעט. ער האָט נאָך דערווייל זיין ריכטיקן פּלאַץ נישט פארנומען,
זיין נאמען קלינגט נאך נישט, אבער קאלענן ווייסן שוין, אַז פעליקס וועט
זיין באַרימט אויף דער וועלט. פעליקס אַרבעט פלייסיק פאַר דער צוקונפט.
ער מוז אָבער אויך עפעס טאָן פאַר דער קעגנוואַרט. מאַכט ער דערווייל
קונסט-מצבות פאַר די מתים פון וואַרשעווער בית-עולם אויף דער גענשע
גאַס. דער גענשער בית-עולם האָט געהאַט אויף זיין באַרן אַ נאַציאָנאַלע
יידישע זאַמלונג פון קונסט-מצבות. די באַוווּסטע סקולפּטאָרן נאַבאוויטש

אַבראַם אַסטזשענאַ

(ישראליש- צייכענונג)
פון ת. בערלעווי

און אָסטזשענאַ און אנדערע פיל יידישע קינסטלער האָבן געאַרבעט פאַר
דעם בית-עולם. מצבות זענען דאָרט געשטעלט
געוואָרן לויט די פּראָיעקטן פון די וועלט-בא-
וווּסטע קינסטלער אראַנסאן און גליצענשטיין.
דער גענשער בית-עולם האָט זיך נישט געהאַט
מיט וואָס צו שעמען. אָבער איך רעד דאָ
איצט וועגן פעליקס רובינליכט. בעת וואַרשע
איז באַמבאַרדירט געוואָרן, האָט אַ באַמבע אים
צעבראַכן ביידע פיס. ער איז געלעבן אַ פאַר-
בלוטיקטער אין אַ קעלער מיט נאָך פיל אומ-
גליקלעכע. זיינע פריינט זענען אים געקומען,
ראַטעווען. מען האָט אים געוואָלט אַוועקטראָגן אין אַ שפּיטאַל, האָט ער
עס נישט געלאָזן :

— פריער ראַטעוועט די אומגליקלעכע, די אַנדערע פאַרווונדעטע.
איך בין דאָך אַ גליקלעכער. די אויגן זענען מיר פאַרבליבן, די הענט זענען
מיר גאַנץ, איך וועל קאנען ווייטער אַרבעטן, איך וועל שאַפן, האַ, האַ . . .
איך האָב דאך די הענט, צו מיין ארבעט באַדאַרף איך נישט די פיס.
ער האָט זיך נישט געלאָזן נעמען, דערווייל איז די באַמבאַרדירונג

פון דער שטאָט געוואָרען שטארקער. וועגן ראטעווען עמעצן איז שוין קיין רייד נישט געווען. פעליקס רובינליכט איז אויסגעגאנגען אין דעם פינסטערן קעלער מיט נאָך אַ סך אַנדערע אומגליקלעכע...

דער יידישער אקטיאָר ראזען. א הויכער מיט ברייטע פלייצעס. אן אקטיאָר פון יידישן פאָלקסטימלעכן טעאטער. עמך האָט אים ליב געהאט ביז נאָר. ער איז אַליין געווען פון עמך. די לעצטע רייען, די „גאליארקע“, האָט געשלאָנגען ראזענס רעפליקס, ווייל ראזען האָט צו זיי גערעדט פון הארצן, דאמאָלט ווען עס איז געגאנגען אין יושר און גערעכטיקייט. אָבער די רעצענזענטן האָבן ראזענס נאמען אויסגעמיטן. ווייל... ווייל זיי זענען דאָך רעצענזענטן, ווייל ראזען איז נישט געווען אַרומגעשליפן, ווייל ער איז געווען צו ווייניק אינטעליגענט. ראזען האָט די רעצענזענטן געהאלטן פאַר זיינע ערנסטע שונאים און ער האָט שטענדיק גערעדט, אַז פריער צי שפעטער, ער וועט זיך מיט די „שרייבערלעך“ אָפּרעכענען.

— ווי אזוי? ראזען! ווי אזוי וועסטו זיך מיט זיי אפּרעכענען?
 דו וועסט זיי שלאָגן?

— ווער? איך וועל שלאָגן! א יידישער אקטיאָר וועט שלאָגן א שרייבער? וואָס פאַלט אייך איין...

— טא ווי טאקע וועסטו זיך מיט זיי אפּרעכענען?
 — איך וועל זיי אַ שפּיל טאן א ראל, אַז דאָס טעאטער וועט אויפ-
 ציטערן. פריער צי שפעטער, איך וועל פאקן מיון ראל...
 און ער האָט זיין ראל געפאקט.

ווען ווארשע איז באַמבארדירט געוואָרן, ווען הייזער זענען צעשמע-
 טערט געוואָרן, ווען הייזער האָבן געברענט, זענען אַ סך מענטשן דערביי
 אומגעקומען און אַ סך מענטשן האָבן אַרויסגעוויזן די גרעסטע מסירת-
 נפש. זיי האָבן גערצטעוועט די אומגליקלעכע. דער יידישער אקטיאָר ראזען
 איז געווען איינער פון די ערשטע. אים האָט מען געזען, ווי ער איז גע-
 שפרונגען אין די ברענענדיקע הייזער, כדי אַרויסצוטראגן פון דאָרטן אַ
 סינר, אָדער אן אַלטן, שוואכן מענטשן. ראזען איז געווען אומעטום. ראזען
 האָט באַוויזן ווונדער. ער איז געקראָכן איבער די דעכער פון די הויכע
 מויערן, אין פייער געגאנגען, אינטער די באַמבעס, אין אַלע געפארן. דאָ
 און דאָרט האָבן פאַרצווייפלטע שטימעס גערופן נאָך הילף. ראזען האָט

די הילף נעגעבן. ער האָט פיל קינדער געראטעוועט. צום סוף האָט אים אַ כאַמבע אָפּגעריסן אַ שטיק קערפּער. ער האָט דאמאלט אויף זיינע הענט געטראגן צוויי קינדער. אַ פאַרבליומיקטער, האָט ער די קינדער אַרויסגע-ראטעוועט, געבראכט זיי גאַנץ, און אַליין געפאלן אין חלשות. ער האָט אויסגעהאלטן און איז געזונט געווארן, אָבער שפעטער איז ער אומגעקומען. ראזען דער אַקטיאָר, וואָס האָט נישט אויסגענומען ביי די רעצענ-זענטן, האָט אויסגענומען ביי אַ פּאָלק. וועגן אים האָט מען אין ווארשע דערציילט לעגענדעס, וועגן אים וועט מען נאָך לעגענדעס דערציילן. ער האָט אַ הערפּאָישע ראָל געשפּילט. . . אזוי ווי ער האָט צוגעזאָגט.

הלל צייטלין . . . דער מענטש, וואָס איז אַ גאַנץ לעבן אומרואיק גע-ווען פאַרן מענטש. איך גערענט אים אין ווילנע אין פינפטן און זעקסטן יאָר. די ערשטע רוסישע רעוואָלוציע. דער מאַסקווער אויפשטאנד, דער טרויעריקער פינאל און דערנאָך די יידישע פּאָגראַמען. אין אַ געשפּרעך מיט אַ גרופּע יידישע שרייבער ווארפט צייטלין אריין זיין וואָרט:

— שטענדיק אזוי און אייביק אזוי: מען גייט צו מענטש און מען ענדיקט מיט הריגה . . .

דאָס איז געווען אין ווילנע. קיין יידישע שרייבער-פאַראיינען זענען נאָך דאמאלט נישט געווען. געווען איז אין ווילנע אַ פּריוואַט הויז, וווּ יידישע שרייבער פלעגן זיך צונויפקומען. געווען אַ העברעאישער לערער האַלפּערין, דאָרט האָט הלל צייטלין געהאט אַ צימער און אין אַ צווייט צי-מער האָט געווינט שלום-עליכמס טאָכטער ערנעסטינאַ, איז דאָס גע-וואָרן דער בעסטער פּלאַץ אין ווילנע פאַר דער נאַציאנאלער אינטעליגענץ. פון שרייבערס פלעגן דאָרטן אריינקומען בערשאַדסקי, אַנכי, פּרץ הירשביין, ז. שניאור, טשערנאוויטש, דוד איינהאַרן, ווייטער, לייב ניידום און אַנדערע, הלל צייטלין איז נאָך דאמאלט נישט געווען דער עלטסטער, נאָר צו אים האָט מען זיך גאר באזונדער צוגעהערט. דער מענטש האָט מער פאַר אַלעמען געזוכט, געווען אומרואיק. ער האָט אויך געווירקט מיט זיין אוי-סערלעכקייט. די גרויסע בארד זיינע מיט די גרויסע בלויע אויגן . . .

פון ווילנע האָבן זיך שפעטער פיל שרייבער אַריבערגעקליבן קיין וואַר-שע. דאָרט איז געוואָרן דער צענטער. צייטלין אויך . . . ווי אַן אָפּגעזונדער-טער פלעגט ער דורכגיין די טומלדיקע וואַרשעווער גאַסן, די נאַלעווסעס, וווּ

די רעדאקציע זיינע האָט זיך געפונען. אָבער ער איז שוין ווייט נישט געווען קיין אָפגעזונדערטער. נישט געווען קיין פראגע אין יידישן לעבן, וואָס האָט אים נישט אינטערעסירט. ער האָט דורכגעווייטיקט אַלע אונזערע צרות, גערופן, פראַטעסטירט, געביטערט און שטענדיק מיט אַ טראַפּן במתחן :

עס וועט בעסער זיין, עס מוז בעסער זיין ...

געקומען די ערשטע מלחמה, אַוועק די מלחמה און געקומען איין רעוואָלוציע אין רוסלאַנד און די צווייטע רעוואָלוציע. בלוט, אכזריות, בלוט, בלוט... איך האָב געלייענט צייטלינגען און שטענדיק האָט עס געקלונגען אין די אויערן זיין אַמאָליקע פראַזע :

— שטענדיק און אייביק אַזוי : מען גייט

צו מענטש און מען ענדיקט מיט הריגה ..

אָבער וואָס זענען אַלע הריגות קעגן דער לעצטער מלחמה? הלל צייטלין איז פאַרבליבן אין וואַרשע און מיר ווייסן שוין, וואָס מיט אים איז געוואָרן. באַקאַנט איז מיר געוואָרן אַ פאַקט וועגן צייטלינגס לעבן אונ-

טער די דייטשן : אין די ערשטע וואכן פון דער געטאָ, ווען די דייטשע אָפיצירן און זעלנער זענען גענאַנגען איבער די יידישע הייזער און גע-ראבעוועט אַלץ, וואָס זיי האָבן געפונען, זענען אויך צוויי זעלנער אַרויפ-געקומען צו צייטלינגען און געזוכט גאָלד, געלט, זילבער. די העכערע ראַסע האָט זייער ליב צו ראבעווען, זיי זענען פשוטע רויבער און קליינע גנבימלעך. ביי הלל צייטלינגען איז נישט געווען וואָס צו נעמען, זענען זיי געווען פאַרביטערט. הלל צייטלין אַליין איז געלעגן אין בעט אַ קראַנקער, אַ צעבראַכענער, ער האט געקוקט אויף די מערדערישע יונגען און זיי האָבן געקוקט אויף אים... פּלוצלינג איז איינער פון זיי צוגעגאַנגען צו צייט-לינגס בעט, ער האָט זיך ברייטלעך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטול און געפרעגט :

— וויפיל האָר האַסטו אין דיין באַרד? זאָג, יודע!

צייטלין האָט געשווייגן.

הלל צייטלין

(צייכענונג פון
משה אַפּעלבוים)

ז . ס ע ג א ל א ו ו י ט ש

— דו ענטפערסט נישט, וועל איך אליין איבערצייילן.
און ער האָט זיך גענומען ציילן די האר פון צייטלינס גרויסער

באָרד.

דאמאלט האָט צייטלין דעם זעלנער דערלאנגט אַ פאטש איבער זיין
געמיינער האנט. אין צימער איז שטיל געוואָרן אויף אַ רגע. די דערבייאַי-
קע האָבן געמיינט, אז דאָס וועט זיך שרעקלעך ענדיקן, אָבער עס איז
דורכגעגאנגען רואיק. דער זעלנער האט זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול, ער
האָט אַ ווונט געטאן צו זיין חבר און זיי זענען שנעל אַוועק...
און איבער די גאַסן אין געטא איז אַוועק אַ געמורמל :
— הלל צייטלין האָט געפאַטשט אַ דייטש...

די פראָווינץ . . .

די אויגן פון הונדערטער יידישע שטעט און שטעטלעך אין פוילן האָבן שטענדיק געקוקט צו וואַרשע, צו דער יידישער וואַרשע. צו די גע- זעלשאַפטלעכע יידישע אינסטיטוציעס אין וואַרשע. מען האָט זיך שטארק און אויפּמערקזאָם צוגעהערט צו וואַרשע. די יידישע צייטונגען זענען פאַר די שטעטלשע יידן געווען פיל מער, ווי צייטונגען. דאָ איז נישט געגאַנגען נען בלוז אין נייעס און סענסאַציע. שוין, טרייסט און אָנווייזונג האט מען פאַרלאנגט פון דער יידישער פרעסע. די וועלט האט צווישן די צוויי וועלט- מלחמות געלעבט אין פיבער. מען האָט גערעדט וועגן אויפבוין און זיך גע- גרייט צו נייע פאַרניכטונג. געווען זענען ברענענדיקע פראגן אויף דער יידישער נאס. דאָס עקאָנאָמישע לעבן, אַרבעט, סאָציאַליזם און ציוניזם, געווען אַ פראַגע וועגן עמיגראַציע. און אין דער זעלבער צייט איז פיל גלויבן געווען נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. מענטשן ווילן גלויבן, און אז מען האָט דעמאלט דעם דייטש צעבראָכן און מען האָט גענומען אויפבויען די צעשמעטערטע שטעט, האָט מען געמיינט . . .

האָט מען געמיינט, אז מען בויט שוין דעם אמתן גן-עדן אויף דער ערד. נו, האָט מען אויסגעבויט טויט-פאַבריקן און פאַרברענט מיליאָנען . . . עס זענען אינגאַנצן אַריבער עטלעכע יאָר נאָך דער ערשטער וועלט- מלחמה, ווי מען האָט שוין אָנגעהויבן ווייניקער גלויבן. מיליטערישע פאַך- קענער און דיפּלאָמאטן האבן שוין גענומען פלאַפלען וועגן אַ נייער מלחמה.

אויף דער סצענע האָט זיך באַוווּזן עפעס אַ שענק-מענטש מיטן נאָמען היטלער, מיט אַ גאַנצער מחנה פאַרקויפטע זשורנאַליסטן. זיי האָבן גע- דראָט דער וועלט, זיי האָבן געדראָט די יידן. מיר האָבן עס גרינגעשעצט עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד. איך געדענק גאַנץ גוט די ערשטע יאָרן פון דער היטלער-אוואַנטיווע. אלע האָבן געטראַכט, אַז דעם נפש וועט מען פריער, צי שפעטער פאַרשפאַרן אין תּפיסה, צי אין משוגעים-הויז.

דייטשלאַנד האָט געשראַקן, רוסלאַנד האָט גענייגערט. די פּרעסע האָט אליץ געמוזט אויפקלערן. איז די פּרעסע אונזערע געוואָרן דאָס ווינטש- פינגערל פון יידישן לעבן אין פּוילן. אַ קרוב פאַר אלעמען און אַ קרוב, פאַר וועלכן מען האָט געהאַט דרך-אַרץ. מען האָט זיך אינטערעסירט מיט די פּרעסע-מענטשן. מען האָט געהאַט נייגער צו די שריפטשמעלער, צו די זשורנאַליסטן, צו די עלטערע און צו די אָנפאַנגער. צו יעדן איינעם באַזונ- דער. מען האָט זיך אַפילו אינטערעסירט מיט אונזער פאַמיליען-לעבן. און דער עיקר, מען האָט אונז שטאַרק געלייענט. יידן האָבן אַ סך מער גע- לייענט, ווי די פּאָליאַקן. איך בין איינמאַל געקומען אויף אַ פאַרלעזונג אין אַ ווייט פאַרוואָרפן גרענעץ-שטעטל אין ווילנער ראיאָן. גלענבאָקע האָט דאָס געהייסן. די פאַרלעזונג האָט דעם „נאַטשאַלניק“ פון שטעטל אויסגעזען פאַרדעכטיק, האָט מען מיך געשיקט רופן אין דער פּאָליציי. ער האָט מיך געפרעגט :

— דאָס זענט איר דער פּרעלעגענט ?

— יאָ !

— וועגן וואָס וועט איר לייענען ?

— וועגן דער יידישער ליטעראַטור.

ער האָט נישט ליב געשמייכלט און גערעדט :

— מערקווירדיק, מיר פּאָליאַקן האָבן דאָך אויך אַ ליטעראַטור,

מיר האָבן באַוווּסטע שרייבער און איך זע נישט, אַז זיי זאָלן לויפן אין

די שטעטלעך מיט רעפּעראַטן, אפילו קיין איינער קומט נישט. מערקוויר-

דיק ...

דאמאלט האָב איך ביי אים געפרעגט עטלעכע פּראַגן :

— וואָס טוט די פּוילישע יונגט אין אַ זונטיק ?

— זיי טאַנצן, זיי פאַרברענגען ...

איך האָב אים אונטערגעזאגט :

— זיי פארברענגען אין שענק...

— יאָ, אין שענק אויך.

דאמאלט האָב איך אים אויפגעקלערט, אז די יידישע יונגט קאָן זיך נישט צוגעוויינען צום שענק, פיל פון זיי גייען אין די ביבליאָטעקן, זיי נעמען ביכער און לייענען, זיי אינטערעסירט די וועלט, דאָס פאָלק. פאר-פאלן! קיין אנדער יונגט האָבן מיר נישט... אויף דעם האָט מיר דער „נאטשאַלניק" געענטפערט, אז ער האָט אויך קינדער און זיי קומען אויך אין ביבליאָטעק, זיי נעמען ביכער און לייענען.

— יאָ, אָבער די ביבליאָטעק איז אַ יידישע, זי האָט אויך אַ פּוילישע אפטיילונג. יידען האָבן ליב ביכער, אפילו פּוילישע אויך. יידען האָבן ליב רעפּעראַטן, צייטונגען, ביכער, פארפאלן.

דער „נאטשאַלניק" האָט זיך פארטראכט אויף אַ רגע און דערנאָך האָט ער זיך נאנץ פריינדלעך געזעגנט מיט מיר. ער האָט געגעבן די דער-לויבעניש אויף מיין פארלעזונג און אין זעלבן אָונט געקומען מיך הערן און נישט אַליין, מיט אַ טאָכטער געקומען און מיט זיין סעקרעטאַרין. אויס-געזעסן די גאנצע צייט. צי ער האָט עפעס פארשטאנען פון מיין יידיש, ווייס איך נישט, דאָך אַ נייגערקייט אין זיינע אויגן האָב איך גוט געזען, אַ נייגע-ריקייט צו מיר און צו מינע צוהערער. אַ מאָדנע פאָלק די יידן, זיי גייען כמעט נישט אין שענק און לייענען אַ סך ביכלעך. אזוי האָב איך פארשטאנען זיין נייגערקייט.

אַ יידיש שטעטל אָן אַ ביבליאָטעק איז אין פּוילן נישט געווען און אויב עס האָבן זיך געפונען עטלעכע שטארק פאראַרעמטע שטעטלעך, וועלכע האָבן אַליין און באַזונדער נישט געקאָנט איינקויפן קיין ביכער, דאמאלט האָבן צוויי שטעטלעך געמאַכט אַ שותפות און די ביכער צוגע-שיקט צו די לייענער דורך די יידישע באַלעגאַלעס. מען האָט פאַרטוישט די איבערגעלייענטע אויף נאָך נישט געלייענטע. מען האָט זיך שוין אַן עצה געגעבן. איבער די פּוילישע שאסייען און איבער די זאמדיקע וועגן האָט מען טראַנספּאָרטירט אפּאַטאַשוס „פּוילישע וועלדער"... אַט די יידישע ביבליאָטעקן אין די שטעטלעך, וווּ די קריסטן פלעגן

באקומען א ביכל צו לעזן אין זייער שפראך, די דאָזיקע ביבליאָטעקן זענען אויך געווען פאַרקניפט מיט טלאַמאצקע דרייצן. דאָרטן זענען דאָך געזעסן פיל פון די שרייבערס, וועמענס ביכער מען האָט אזוי געשמאַק געלייענט. ווער זענען זיי די שרייבער? ווי זעען זיי אויס? און דער עוזר וואַרשאַווסקי? דער וואָס האָט אָנגעשריבן די שמוגלערס... ווי זעט ער אויס? פון וואָ-נעט שטאַמט ער? ווי זעט אויס מאַרקיש? מען זאָגט, אז ער איז זייער אַ שיינער בחור. און מלך ראַוויטש? ס'איז אמת, אז ער און אלטער קאַצינע זענען ביידע וועגעטאַריאַנער?

דאָס ערשטע, ווען מען איז אָנגעקומען, האָט מען געמוזט גיין און אָנקוקן דאָס שטעטל, וואָס דו זעסט דאָס ערשטע מאָל אין דיין לעבן:
— האָט איר געזען אונזער שול?

און מען פירט ווייזן די לוצקער באַרימטע שול, וועלכע איז אויס-געבויט געוואָרן אין דער פארם פון אַ פעסטונג. מען גיט דיר אַלע אויפ-קלערונגען, מען דערציילט אמתע מעשיות און לעגענדעס.

אין נאדווארנע פירן דיך די בחורים ווייזן דעם גרויסן טארטאק. אויף קילאָמעטערס לאַנג ציט זיך דער פּלאַץ, וואָס איז אָנגעווארפן מיט ברעטער און קלעצער. דא אַרבעטן יידן. הונדערטער און הונדערטער פון זיי שלעפן די קלעצער און זעגן די ברעטער. אין ניעסוויזש באַווייזט מען דיר די פּאַלאַצן פון ראדזיוויל און מען באַווייזט דיר אויך די פּערד־שטאַלן. דאָ אַ נאַנצער פּאַלאַץ פון אַ פּוילישן מאַגנאַט, דאָרט רואינען און לעם די פּאַלאַצן און רואינען פון פּאַלאַצן — אַ יידישער ישוב, קליינע היזקעס מיט מזוזות. אַ געמויערטע שול, פשוט פּאַרטינקעוועט. אַט די פשוטע געביידעס פון יידישע שולן זענען עס אונזערע פעסטונגען געווען פאַר דורות... שוין גאָרנישט פשוט האָט אויסגעזען די זאַבלודאווער שול.

— די אלטיטשקע...

אזוי האָט מיר איינער פון מיינע באַגלייטער געזאגט וועגן דער שול.

— וויפיל איז זי אלט?

— מען זאגט זעקס הונדערט און מען זאגט אַכט הונדערט יאר,

ווער ווייסט. סאיז שוין אזוי לאַנג, ווען אַ קלאַץ ווערט אינגאנצן „פּרוכ-קע“ שטעלט מען אַריין אַ נייע קלאַץ, עס האלט זיך, געלויבט דער אוי-בערשטער.

מיט א יראת-הכבוד-ציטער קוקסטו אויף די שניצער־ייען פון ארון-קודש און קאנטט זיך נישט אָפּרײַסן.

בלויז אין די שטעטלעך האָט מען געקאָנט באַגרייפן, ווי אַלט דער ייִדישער ישוב איז אין פּוילן. פון בית־עולָמס, פון די מצבות ...

אין טשאַרטקאוו ווייזט מען מיר אַ ליידיק געסל. געמויערטע, איינ-שטאָקיקע הייזער, לאַנגע הייזער מיט געמויערטע פּלייטן אַרום.

— אָט דאָ האָט געלעבט דער טשאַרטקאווער רבי, בעת דער ערש-טער מלחמה איז ער אַוועק קיין ווין און שוין אַהער נישט צוריקגעקומען. איר זעט, דאָס איז זיין הויז, דאָ איז ער געזעסן און געלערנט און אין די איבעריקע הייזער איז געווען זיין משפּחה, אַ גרויסע און אַ רייכע משפּחה און די שפּייכלערס זענען דעם רבינס פּערד-שטאַלן.

— דער רבי האָט געהאט פּערד?

— יא, פּערד מיט שיינע קאָטשן. די פּערד פּלעגט מען איינשפּאַנען

און געפאַרן איז מען שפּאַצירן.

מיר האָבן געזען די זאמיריער ישיבה, אין זדונסקע-וואַליע האָבן מיר געזען טויזנטער ייִדישע פּרויען אין די זאָקן-פּאַבריקן, אין הונדערטער שטעטלעך פון פּוילן האָבן מיר געזען דאָס ייִדישע פּאָלק ... מיר האָבן געזען די ירידים, וווּ ייד און קריסט האָבן צוזאַמען געהאַנדלט און צו זאַמען געטומלט. וויפּיל צייט? הונדערטער יאָרן, דורות לאַנגע. ביי די ראַנדן פון די פּוילישע וועלדער, ביי די ברעגן פון אַלע פּוילישע טייכן ... פאַר די לעצטע צוויי דורות איז אין די הייזקעס מיט די מזוזות אויך אַריין דאָס ייִדישע ביכל. דאָס האָט אַלע שטעט מיט די שטעטלעך פּעסטער צו-נויפּגעבונדן. די ייִדישע מאָדערנע ליטעראַטור איז אויך געוואָרן אַ שותף אין ייִדיש לעבן און פון דער שותפות איז געקומען די ייִדישע ביבליאָמעק, די ייִדישע קולטור-פּאַראַיינען, מיר האָבן זיי געזען די ייִדישע יוגנט, אונזערע לייענער און פּריינט, זיי האָבן אונז כבוד אָפּגעגעבן, זיי האָבן שטאַלצירט מיט אונז ... אפּשר מער, ווי מיר האָבן עס פאַרדינט. אָבער דער כבוד איז אין פּרייהייט געבוירן געוואָרן. אָן צוואַנג און אָן פּראַפּאָגאַנדע. זיי האָבן אונז ליב געהאַט, ווייל מיר האָבן זיי עפּעס געגעבן ...

עס איז געוואָרן אַ געיעג אויפן ייִדישן שרייבער. דאָס שטעטל האָט אים געוואַלט האָבן ביי זיך, זען, ווי ער זעט אויס, און הערן, וואָס ער

האָט צו זאָגן. דער אַדרעס איז באַקאנט געווען: „טלאַמאַקע דרייצן“. די קאַנצעלאַריע פון פאַראיין איז ממש פאַרשאַטן געוואָרן מיט בריוו פון דער גאַנצער יידישער פּראָווינץ. „שיקט אונז דעם דיכטער און יענעם דיכ-טער“. מען האָט גערופן דעם דר. גליקסמאַן מיט זיין רעפּעראַט וועגן פּרוירן. מען האָט גערופן דעם פּרומען ישׂראל שטערן, ער זאָל דעראַיילן וועגן דעם בעל-שם-טוב. מען האָט גערופן אַזעלכע, וועלכע זענען שוין באַוווּסט געווען אַלס גוטע רעדנער און רעפּערענטן. מען האָט אויך גערופן אַזעלכע, וועלכע האָבן דאָס מויל ניט געקאָנט עפּענען. פאַר אַ סך פון אונז איז די פּראָווינץ מיט די רעפּעראַטן און פּאַרלעזונגען געוואָרן אַ קוואַל פון הכנסה. די שטעטלעך האָבן געצאָלט מיט זייערע טייערע גראַשנס... גאָט מיינער, ווען אין מיין זכרון וואָלטן בלוז די שטעטלעך מיט די רייזעס אהין פאַרבליבן, בלוז דאָס אליין, וואָלט עס אויך לעבנס געסטאַיעט צו געדענקען און צו דערמאַנען. צווישן פינף און דרייסיג מיליאָן בירגער האָבן געלעבט דריי מיט אַ האַלבן מיליאָן יידן. זיי זענען אויך געווען בירגער פון פּוילן-לאַנד, נאָר מיר האָבן זיי אָפט אין שפּאַס גערופן: „בירגער פון טלאַ-מאַקע דרייצן“. אמת, מיר האָבן פאַר זיי קיין געזעצן נישט געשריבן, קיין מלוכה-שטייערן נישט געמאַנט. נאר אונזערס אַ צייטונג, אַ זשורנאַל, אַ בוך איז געווען מער אָנגענומען ווי אַ געזעץ און ווען זיי איז איינער נאר שטאַרק פון אונז געפּעלן געוואָרן, האָבן זיי אים ממש אויף די הענט געטראָגן, מיט מוזיק באַגענגט און באַגלייט... .

טייערע האַרציקע בריוו געשריבן צו אונז, באַגריסט צו יעדן דערפּאָלג פון אַ מחבר. געזוכט ביי אונז טרייסט צו אייגענע צרות און עצות גע-פרעגט... וווּ ביסטו? יידישע יוגנט! וווּ זענען די הענט, וואָס האָבן צו אונז די בריוו פון די יידישע שטעטלעך געשריבן?

דאָס שטעמל. אונזער אוידיטאָריע. פון וועמען איז די אוידיטאָריע באַשטאַנען? פּריער. ווי אלץ די יוגנט, פון אלע פּאַרטייע, יידישע אַרבעטער און עלטערע משכילים. געווען אַ סך צווישן זיי, וואָס האָבן די אויסלענדישע ווערטער אַרויסגערעדט מיט גרייזן, געווען אַבער אויך אַזעלכע, וואָס האָבן נישט איין דיפּלאָמירטן פּרעלעגענט געכאַפט ביי גרייזן. געווען אַ סך נאָאי-וויטעט פון די, וואָס ווילן עפעס וויסן און דערגיין. געווען אויך אַ סך אַנ-

געלייענטע, א סך, וואָס האָבן מיט זעלבסט-בילדונג פיל דערגרייכט און פארשטאַנען, נארן זיך האָבן זיי נישט געלאָזט און מען האָט זיך געמוזט רעכענען מיט דעם „כאנאזש“ קונסט, אָדער וויסנשאַפט, וואָס מען האָט געפירט צו זיי. דער עיקר: זיי האָבן געוואָלט זיין מחותנים מיט אונז, מיט די יידישע שרייבער, זשורנאַליסטן און דענקער. זיי האָבן אונז גערופן און געצוונגען מיט זייערע איינלאדונגען, אַז אויך מיר זאָלן זיין מחותנים מיט זיי. מיר זענען געפאָרן. אין אַ סך שטעטלעך געפאָרן. אויף די פּוילישע באַנען האָט מען שטענדיק געזען די מיטגלידער פון ליטעראַטן-פּאַר-איינ. אין די צענדליקער האָבן זיי גערייזט אהין און אהער. די וויסל האַלט טויזנט קילאָמעטער און אויף די ברעגן פון דער וויסל האָבן זיך גע-האַלטן אזוי פיל ישובים מיט יידן... מיט אזוי פיל לעבן און פאַרלאַנג צו לעבן שענער. זיי זענען אַראָפּ, זיי זענען פאַרשווונדן... און אַט זיך איך דאָ אין מיין גרויער איינזאַמקייט און וויל עפעס פאַרשרייבן. אָבער דאָ איז נישט קיין „עפעס“. די גאַנצע פאַנאַראַמע פון פאַרבּרענטן נעכטן עפנט זיך פאַר די אויגן און איך ווייס נישט אויף וואָס פּריער צו קוקן. איך אַליין בין דאָך אויך געווען מיט מיינע פאַרלעזונגען אין עמלעכע הונדערט שטעט און שטעטלעך און איך האָב עס דאַמאַלט נישט פאַרשטאַנען, אזוי דערהויבן איך בין דאַמאַלט געווען, ווען מען האָט צו מיר געזאָגט:

פּרייטיק-צונאַכט צוזאַמען מיט די שבתדיקע שפּייזן, מיט די חלּות, מיט דעם קידוש-וויין לייגט מען ביי אונז אויפן טיש אַוועק די בלאַט-צייטונג מיט אייערע אַ דערציילונג און מען ליענט עס פאַר אויפן קול. — איך האָב נישט געוואוסט, וואָס פאַראַ יחסן איך בין. צו לייכט גענומען די ליבע פון אונזערע ליענער.

א יחסן געווען ביי זיי, ביי די ליענער אונזערע און אליין נישט גע-גלויבט אין דער יחסנות. אין איין שטעטל, אין גאָר אַ קליין ווינקעלע, האָט איינער פון די ליענער מיטגעבראַכט מיינס אַ פּאָטאַגראַפיע, וואָס ער האָט אויסגעשניטן פון אַ זשורנאַל, ער האָט געקוסט אויף מיר און גע-קוסט אויף דער פּאָטאַגראַפיע: צי דאָס איז נישט עפעס אַ שווינדל? ער האָט נישט געגלויבט, אַז איך, איך אַליין זאָל אַראָפּקומען אין אַזאַ פאַר-וואַרפן ווינקל... .

געווען אפּט סכּסוכים מיט די פרומע. אין וואַלאַמין, אַ שטעטל לעם

ווארשע, האָט דער רב שבת אויסגערופן אין שול, מען זאָל נישט גיין אויף מיין פארלעזונג, ווייל דאָס איז אַ זינד, ווייל איך, אזא און אזא, האָב אַוועקגעפירט מיט מיין שרייבן די גאַנצע יוגנט אין וואַלד אַרײַן.

איך האָב זיך זייער געפרייט שפעטער, ווען מען האָט מיר דעם רבס ווערטער איבערגעגעבן. טייערע ווערטער, די בעסטע ווערטער, וואָס איך האָב וועגן מיין אַרבעט ווען געהערט. קיין בעסערע רעצענזיע האָב איך זיך קיין-מאָל נישט געווונטשן...

פאַראַן גענוג יידן, וועלכע האָבן קיינמאָל נישט געלעבט אין אַזאַ גע-דיכטער ייִדישקייט, ווי מיר. די דאָזיקע וועלן אונז קיינמאָל נישט פאַר-שטיין. מיר, די ייִדישע שרייבער פון פּוילן, האָבן פאַרזוכט דעם אמתן טעם פון פּאָלק, סיי דאָס ביטערע און סיי דאָס זיסע. אַ גאַנצע נאַכט זיך געוואַלגערט אין וואַגאַן, אָפט אַ גאַנצן מעת לעת געפּאָרן, כדי צו קומען אין אַ שטעטלע קאסטאפּאָל, אָדער זדאָלבוֹנאָוֹוָאָ. אַרעמע שטעטלעך, טונקעלע ישובים, פאַר אונז זענען זיי געווען ליכטיקע פייערלעך אין גלֹת-מדבר. פאַרלאָשענע פייערלעך... דאך אין האַרצן קאן מען זיי נישט אויסלעשן, פון די באהאַלטענע טרערן צינדן זיי זיך נאָך העלער אָן. פייערלעך... שידלֹאוויעץ, טשעכאנאוו, נאשעלסק, קאַליש, לאסק, קוטנע, גאַמבין, קאַנין, לענטשיץ, אָזיערסקאָו, זנערזש, אָלקוש, אַשיערפּץ, פּולאַוו, קאַנסקע-ווא-ליע, אפּאליע, לובאַרטאוו, קראשניק, זאַמאַשטש, זאוויקאַסט, כּרוביעשאוו, וולאַדימיר-וואלינסק, קאוועל, סלוצק, סאַרני, קלעצק, פינסק, זאַמיריע, בא-ראנאוויטש... די רשימה האָט זיך ערשט אָנגעהויבן. הונדערטער אַזעלכע ייִדישע פּונקטן. ביז דער רוסישער גרענעץ... ביז דער טשעכישער, ביז דער דייטשישער און ביז דער אונגאַרישער גרענעץ... פון אומעטום בריוו, איינלאַדונגען. מען איז געפּאָרן צו זיי און אומעטום געפונען אַ יוגנט, וואָס האָט אונז אויפגענומען, ווי די יוגנט קאָן אויפגעמען. אומעטום איז געווען אַ זאָל פאַר אונזערע פארלעזונגען. אומעטום אַ ביבליאָטעק. אומעטום דיספּוטן וועגן אונזער שרייבער. נישט איינמאָל געטראַכט ביי זיך, אַז אונזערע לייענער נעמען זיך צופיל איבער מיט אונזערע שאפונגען. אפשר זענען זיי נישט איבעריק קלוג, נישט גענוג לעבנס-לֹוסטיק... אָט אַזעלכע פּראַווינצער, זיי האָבן געכאַפט אַ ביכל און לאָזן עס פון האנט נישט אַרויס... נאָר אָט קומט פאַר אַ באַנקעט נאָך דער פארלעזונג. מען מאַכט

א כוסה. חברה טרינקען גאָר פיין, חברה זינגט, חברה טאַנצט און מען פאַרנעסט, אז אויף דער וועלט זענען פאַראַן ביכלעך... בראַווע יונגען געווען, לעבעדיקע, דרייסטע, געזונטע. וואָס פאַר אַ בייזוויליקער מח האָט עס אין זיין פינסטערער פאַנטאַזיע אויסגעטראַכט אויף זיי, אז זיי זענען געבעכדיק, שפּלדיק, קנעכטיש, גלותדיק? .. האָט פּשיטעק נישט באַוווּזן, ווער זיי זענען און ווי זיי זענען אין זעלבסטשוץ, האָבן די לעצטע רעשטלעך אין געטא נישט באַוווּזן זייער איבערמענטשלעכע הערפּאַישיקייט. ליכטיק ביז די הימלען און איבער די הימלען זאָל זיין זייער אנדענק.

מיין לעצטער שטאַלץ איז דאָס, ווען איך דערמאַן זיך, ווי מיר האָבן פאַרבראַכט צוזאַמען ביי אַ מאַלצייט. באַנקעט האָט עס געהייסן. אזא ווילע, אזא ריינע יידישע יונגט פון פּוילן. מיט אזא לוסט צו אר-בעטן און מיט אַ ווילן צו זיין נוצלעך. די קינדער פון אזעלכע טאַטעס, וואָס פיל פון זיי זענען פון ש"ס נישט אַוועק. אַבער דאָ מוז מען אין באַ-שיידנקייט זאָגן, אז אויך די יידישע ליטעראַטור האָט זיי פיל געגעבן. פּרץ האָט נישט אומזיסט געלערנט, שלום-עליכם האָט נישט אומזיסט געלאַכט און ביאָליק האָט נישט אומזיסט געזונגען. אָן ווירקונג איז דאָס נישט פאַרביי. זיי האבן באַנוצט די פּראַזן פון אונזערע ביכער, געדענקט די העלדן פון אונזערע ראַמאַנען, דעקלאַמירט אונזערע לידער... זיי, וואָס זענען מיר דאַמאַלט געווען אָן זיי? און ווי זעען מיר איצטער אויס אָן זיי?

אַ יום-טוב איז דאָס געווען פאַר די שטעטלעך, ווען איינער פון טלאַמאַצקע דרייצן איז געקומען צו זיי. אַ יום-טוב איז עס געוואָרן פאַר אונז, ווען מיר האָבן געזען, אז זיי האָבן אונז אויפגענומען. געדענקט איך נישט, ווי אין וואַלבראַם איז דער רב געקומען צום וואַקזאַל מיט אַן איי-ניקל, אַ קליין מיידעלע, אויף דער האַנט און נישט ווייט פון רב איז געד-שטאַנען אַ שוסטער און שטייענדיקערהייט ווייטער גענייט זיין שוך, בלוז ווען איך בין פון וואַגאַן אַרויס, האָט ער אויפגעהויבן די אויגן און געקוקט אויף מיין ווייניקייט.

איינמאָל בין איך געפאַרן אויף אַ טור בשותפות מיט דר. גאַטליב. מיר זענען צוזאַמען אַרויסגעטראָטן. ער האָט געלייענט וועגן שפּענגלערס „דער אונטערנאַנג פון דער מערב-קולטור“ און איך האָב געדרשנט: „דיכ-טער, קריטיקער און לעזער.“ געווען זענען מיר אין אַ זיבן פונקטן. אויף איין

סטאציע, ווען מיר ביידע זענען אליין געזעסן אין וואגאן - קופע, האָט זיך פֿלוצלינג אין ראם פון דער טיר באַוויזן א ייד. א גרויסער ייד, א געזונ- טער ייד מיט אַ געדיכטער בארד און אַ היטל האָט ער געטראָגן מיט אַ ברייטן „ראשעק“. דאָס איז געווען אַ פאליעסיער ייד, מיט שטארקע הענט, מיט אַ העלרישער פֿלייצע און גוטמוטיק ביז גאָר. דער ייד איז אריין אין דער ראם פון טיר און האָט גענומען קוקן אויף אונז ביידן. איין בליק אויף דר. גאטליב, אַ צווייטן בליק אויף מיר און ווידער אויף דר. גאטליב. ער איז געווען פול מיט איבערראשונג, ווי אַ גרויס גליק וואָלט אים געטראָפֿן. געקוקט און געפינטלט מיט די אויגן און געוואָרפֿן איין פראזע :

— עם האָט געלוינט, עם האָט געלוינט ...

פון הנאה האָט ער זיך געכאפט פֿאַר דער בארד און געקלאַפט אין די

הענט און ווידער :

— עם האָט געלוינט ...

ערשט ווען דער צוג האָט זיך גענומען רירן פון אָרט, איז דער ייד

פארשוונדן געוואָרן. מיר זענען ביידע געזעסן איינער אנטקעגן אַנדערן

און זיך אָנגעקוקט :

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַ באַגעגעניש ? — האָב איך געפרעגט.

— איך רעכן, אַז דער ייד האָט זיך דערוואַסט פון ערגעץ-וואו, אַז דאָ

פארן אזעלכע „גדולים“, צוויי גדולים, ווי מיר זענען, איז ער אונז געקומען

באזוכן און צוליב דעם האט ער געמאכט אַ שטיק וועג און דערפֿאַר האט

ער כסדר געקלאַפט : „עם האָט געלוינט“. דאָס איז אונזערס אַ ייד פון דער

פאלעסיע. מיינער א ייד.

דר. גאטליב איז דאך געווען פון פינסק.

אזעלכע באַגעגענישן זענען געווען אַ סך, זיי האָבן אונז געמאכט

נייגעריק, זיי האָבן אפט געטרייסט און אינספירירט צו אַרבעט.

טויזענטער קילאָמעטער האָב איך דורכגערייזט, הונדערטער געכט נישט

געשלאָפֿן אין די וואַגאָנעס, כדי זיך צו זען מיט זיי. איך האָב קיינעם קיין

טובה נישט געטאָן. דאָס איז געווען אַ געוויינלעכע זאך : זיי האָבן גערופֿן

און מיר וואַרשעווער זשורנאַליסטן און שריפטשטעלער זענען געפֿארן. ווי

קאָן מען דאָס זיין אַ שרייבער און נישט אריינפֿאַרן אין די שטעטלעך ? עם

זענען שוין געווען אין פּוילן אזעלכע אימפרעסאריאָס, וועלכע פֿלעגן אונז

אנגאזשירן אויף א צוואנציק, אָדער דרייסיק פּאַרלעזונגען מיט אַמאָל. יעדן טאָג א ניי שטעטל און יעדן טאָג א ניער עולם. מען פּלעגט פּאַרן מיט באַן, מיט אויטאָמאָביל און גאנץ אַפּט מיט פּור. דורך וועלדער און טייכן געפּאַרן, צווישן קאַרן-פּעלדער און געדיכטע שנייען. . . אָט אזוי פּלעגט מען אַוועק-גיין אויף א חודש פון וואַרשע און אריינפאלן אין אַ ליבן, טייערן טאל פון דער יידישער פּראָווינץ, פּאַרברענגען א טאָג און אַמאָל צוויי טעג מיט מען-טשן, וועלכע דו זעסט צום ערשטן מאָל אין דיין לעבן, מיט מענטשן, וועלכע לייענען דיך שוין יאָרן. גערעדט מיט זיי און אויסגעהערט זייערע געשיכטעס. קליינשטעטלשע, נאַאיווע, האַרציקע געשיכטעס. שפּעטער זענען פון די געשיכטעס געדרוקט געוואָרן בענדער סקיצן, דערציילונגען, פּאַעמעס. אָבער צו ווייניק: פּרץ, נאַש און ווייסענבערג האָבן אַ סך בלומען פון שטעטל גע-בראַכט, פיל מער איז דאָרט פּאַרבליבן און צעטראַטן געוואָרן . . .

איך האָב זיי פון יוגנט אָן ליב געהאַט די יידן פון די אַרעמע גאַסן. איך האָב די שטעטלשע פּשוטע יידן ליב באַקומען, ווען שלום אש האָט אָנגעהויבן דערציילן פון זיי. שפּעטער בין איך געקומען אין די זעלבע שטעטלעך און געפונען ביי אונזערע אזוי פיל נשמה, וואָס האָט געקלעקט פאַר מיר ביזן גרויען קאַפּ. דערזענדיק די יידן, האָב איך דערפילט א טיפע ערלעכקייט, איך האָב דאָס דערפילט מיט אלע חושים, דערפאַר האָס איך און וועל ביז דער לעצטער שעה פיינט האָבן יעדע אסימילאציע. אונזער טלאַמאַצקע דרייצן האָט געזאָלט זיין א פעסטונג קעגן דער אסימילאציע. אונזער ליד, אונזער פּאַלקס-ליד, אונזערע באַגעגענישן מיט די בחורים און מיידלעך, יעדער שמועס מיט זיי, יעדער פּאַרברענגען מיט זיי, יעדער לחיים, אַלץ איז דאָס געווען אַ רוף צו זיך אַליין. נאָריש און פּוסט האָבן מיר אויסגעזעען די עטלעכע רוסישע לידלעך, וואָס איך האָב ווען אָנגעשריבן. איך האָב זיי אַרויסגעוואָרפן פון זכרון און פון אַרכיוו . . . איך בין געגאַנגען אין יידיש שטעטל.

אַפּט האָט מען געזען אַן אלטע שול און גאַר אַן אלטן פּרוכט, אלטע סדורים, מחזורים, אזעלכע מאָדנע אלטמאָדישע קופּערנע לייכטער, מנורות און אלטע מצבות אויף די שטילע בית-עולמס. אַלץ צוזאַמען האָט עס דורכגענומען. אַלץ צוזאַמען מיט די געדיכטע וועלדער אַרום די שטעטלעך, מיט די סעדרער, מיט די טייכן. אָבער ערד און הימל! וועמען איז דאָס

איינגעפאלן צו טראכטן, אז דאָס וועט אלץ פאַרשווינדן, אז קין סימן פון דעם וועט נישט פאַרבלייבן. מען איז געפאָרן אהין, גערעדט צו די יידן, גערעדט מיט די יידן, פאַרבראַכט און דורכגעפילט די סביבה. נישט איינ-מאַל זיך איבערגעמאַטערט פון די דאָזיקע פּראָווינץ-דרייזעס. פלעגט מען קו-מען צוריק קיין וואַרשע, צוריק אויף טלאַמאַצקע דרייצן. פאַר חברים פלעגט מען דערציילן קוריאָזע געשיכטעס פון דער פּראָווינץ, אָנלאַכן זיך אַביסל און זאָגן: — ניין! מער פאָר איך נישט, דאָס מאַטערט אויס, א שאָד די כוחות, שוין גענוג מיט די שטעטלעך. מען איז אָבער ווידער געפאָרן אויף נייע און אלטע מאַרשרוטן, פון סאַן ביז דער בזוואַ, פון דניעסטער ביז דער וואַרטא, ביזן בוג און נאַרעוו און די גאַנצע לענג פון ווייסל. מען איז ווידער געפאָרן ...
עס האָט געצויגן.

* * *

וואָס ווייטער דאָס שטעטל איז געלעגן, אלץ שווערער איז געווען דאָס פאָרן, אָבער אין דער זעלבער צייט איז געווען מער נייגעריקייט, פונקט אזוי ווי מען גייט אין אַ וואַלד און מען וויל קומען אלץ טיפער און טי-פער. עס האָט שטאַרק געצויגן דער שטח, אויף וועלכן אזוי פיל יידישע ישובים זענען געווען פאַרזייט, איצט רופט עס צו ריידן וועגן זיי, דערמא-גען און כסדר דערציילן ...

דערביי וויל איך נישט אויסמיידין און דערציילן א פאָר קאָמישע געשיכטעס פון מיינע אמאָליקע ריזעס איבער דעם גרויסן ישוב אונזערן אין פּוילן. טלאַמאַצקע דרייצן האָט געהערט צו אלע געשיכטעס, וואָס מיט אונז האָט פאַסירט אין וועג. דאמאלט האָט מען געלאַכט, היינט וועט מען שוין מער נישט לאַכן ...

די ערשטע געשיכטע האָט פאַסירט אין אָסטראָוו-מאַזאָוועצק:

צען מינוטן פאַר מיין פּאַרלעזונג איז געקומען א מעלדונג פון דער פּאָליציי, אז די פּאַרלעזונג ווערט צוליב עפעס א פּאַרמאליטעט אָפּגערופן און מען קאָן גיין אהיים. מיין פלאַן איז געווען, אוועקגיין אויפן וואָקזאַל, קויפן א בילעט און פאָרן קיין וואַרשע: נישט געליענט, נישט פאַרדינט, אָבער דערפאַר וועל איך זיין אין וואַרשע. אָבער מיינע באַגלייטער, די איינ-

אָרדענער פון רעפעראַט, האָבן זיך איינגעשפארט: איך מוז בלייבן, מאָרגן וועט די פּאַרמאָליטעט דערליידיקט ווערן, די פּאַרלעזונג וועט באַשטימט פּאַרקומען און אלץ וועט גוט זיין. זיי וואָלטן ביי מיר ניט אויסגעפירט, נאָר דאָ בין איך געשטרויכלט געוואָרן צוליב א פרוי... אין דער גרופע פון די, וואָס האָבן מיר באַגלייט, איז געווען אַ יונג מיידל.

— בלייבט!

מען האָט געדאַרפט זיין אַ שטיק טעמפּ אייזן, איך האָב פּאַרגעסן וואַרשע, איך האָב פּאַרגעסן אלץ אין דער וועלט. איך בין פּאַרבליבן אויף נאָך אַ מעת לעת אין שטעטל. געהויסן האָט עס, אַז איך בלייב צוליב דער פּאַרלעזונג, צוליב א פּאַרדינסטל, צוליב קולטורעלע צוועקן. אָבער אין דער אמת... אין דער אמתן בין איך דאָרט פּאַרבליבן צוליב דעם מיידל, צוליב איר שעלמישן „בלייבט“.

מיר האָבן גענומען אלע צוזאַמען שפּרייזן איבערן שטעטל. דאָס מיידל איז געגאַנגען גלייך מיט מיר. אַלס גאַסט און אַלס „דיכטער“ האָב איך זיך דערלויבט זי צו נעמען אונטער דער האנט און זי האָט געלאַכט און גערעדט גוטע רייד צו מיר, פונקט ווי מיר וואָלטן שוין לאַנג באַפרייגן-דעט געווען. אין שטעטל איז געווען פינסטער, אויף אַנדערע פּלעצער איז געווען האַלב פינסטער. מיר זענען געגאַנגען אָן אַ ציל. עס איז זייער גוט צו גיין אָן אַ ציל. אָבער ווען איז דאָס גוט? דאַמאָלט ווען מען שפּאַ-צירט אָן דער סוויטע. די סוויטע בלייבט מיט אונז. איינער פון די בחורים לייגט פּאַר, מען זאָל גיין אין פּאַרק. גוט! אַלע שטימען איין. עס איז אַ זומערדיקע נאַכט, פּאַרוואָס זאָל מען נישט גיין אביסל אין פּאַרק? און אין פּאַרק איז פינסטער, אַי, ווי פינסטער, עס פּאַלט אָן אַ זיסער פּחד. דאָס מיידל, וואָס טוליעט זיך צו מיר, מאַכט דעם פּחד זיס. אין „פּאַרק“ איז פּאַראַן איין באַנק, מער איז נישטאָ. מען האָט מיר געזאָגט, אַז אינגיכן וועט דער מאַניסטראַט אוועקשטעלן נאָך עטלעכע בענק, אָבער דערווייל האָבן זיך אַ טייל פון אונז אוועקגעזעצט אויף דער באַנק און אַ טייל איז געשטאַנען לעם דער באַנק, לעם אונז. מען האָט גערעדט, מען האָט גע-שפּאַסט, מען האָט געזונגען און ווען מען האָט אויפגעהערט צו זינגען, איז מען פּלוצלינג אָן אַ סיבה שטיף געוואָרן... גאָר אָן אַ סיבה, דאָס פּאַ-סירט אין יעדער סביבה און אין יעדער צייט: מענטשן ווערן פּלוצלינג

שטיל... און אין דער שטילקייט האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ געזאַנג פון נאַכטיגאַל, אַ טרעלן-קנויל האָט זיך אַ שאָט געטאַן פון די געדיכטע קוסטעס... הא-הא! עס איז דאָך מאי און אין מאי זינגט דער נאַכטיגאַל. עס האָט זיך דערמאַנט די פאַרגאַנגענהייט, און אַמאַל איז מען יונג געווען, אַז היינט וויל מען אַלט נישט ווערן און אַ טרייסט, אַ שמחה אין האַרצן איז, וואָס לעס מיר זיצט דאָ אַ שיינס, אַ יונגס... דאָס שענסטע פון שטעטל. איך פיל איר נאָענטקייט, אַלץ גוט! אָבער וווּ האָט איר דאָס געזען און ווען האָט איר דאָס געהערט, אַז אַ סוויטע זאָל אַרומרינגלען אין אַ פאַרק אַ פאַרל, בעת עס זינגט אַ נאַכטיגאַל?

וווילע בחורים. דאָס, וואָס זיי האָבן גערעדט, איז גאָרנישט נאָריש געווען, אָבער אין דער רגע האָבן זיי מיר אויסגעזען, ווי די ערנסטע נודני-קעס אויף דער וועלט. אַן אַנשיקעניש — נישט פטור צו ווערן. איינס, צוויי, דריי, פיר, פינף... איך האָב'שוין איבערגעצייילט וויפיל פינגער מיין שכנסע פאַרמאַנט אין איר רעכטער האַנט. פינף פינגער — אלע מענטשן האָבן אַזוי פיל פינגער אויף איין האַנט אָבער פינגער צו פינגער זענען נישט גלייך...

עס איז אַוועק אביסל צייט. דער סוויטע איז לאַנגווייליק געוואָרן דער פינסטערער פאַרק מיט דער נאַכטיגאַל, מיט אלע ריידערייען און מיט אלע וויצן. דערצו האָבן נאָך אַ סך געמוזט'שטיין די גאַנצע צייט. עס איז לאַנגווייליק געוואָרן און איינער האָט זיך אָנגערופן:

— חברה, לאָמיר ערגעץ אַריינגיין...

און אַ צווייטער האָט זיך אָנגערופן:

— לאָמיר אַרויפגיין צו די „הונדערט און צוואַנציק יאָר“. דאָרט

וועט מען מאַכן טיי, מען וועט דאָרט גוט פאַרברענגען.

איך בין געוואָרן אויפּמערקזאַם:

— וואָס איז דאָס פאַר אַ „הונדערט און צוואַנציק יאָר“?

האָט מען מיר געגעבן צו פאַרשטיין: די „הונדערט און צוואַנציק יאָר“, דאָס זענען דריי פאַרזעסענע מוידן, וואָס אלע צוזאַמען האָבן הונדערט און צוואַנציק יאָר. קיין עלטערן האָבן זיי שוין נישט, אָבער זיי זענען גענוג פאַרמעגלעך, זיי האָבן הייזער און פון דעם לעבן זיי. זיי

ווארטן נאך אלץ אויף חתנים. פריער האָבן זיי קיינעם נישט געוואָלט און איצט וויל מען זיי נישט... פארזעסענע.

איך האָב זיך אָפגעזאָגט צו גיין אהין. מיך אַרט נישט, וואָס זיי זענען אַלטע מוידן און וואָס אלע צוזאַמען רופט מען זיי אָן די „הונדערט און צוואַנציק יאָר“. אַלט בין איך אליין און איך פיל זיך נישט גוט צווישן אַלטע. איך האָב זיך שטארק געוואָלט ארויסדרייען פון דעם ענין, אָבער „דאָס“, וואָס איז אזוי נאָענט לעם מיר אויף דער באַנט געזעסן, האָט זיך צו מיר האַרציק אָנגערופן:

— עס פאסט נישט, טייערער! קומט אַרויף צו זיי...

צי דערפאַר, ווייל איך האָב זיך נישט געוואָלט שוידן מיט איר, צי דערפאַר, ווייל זי האָט געזאָגט „טייערער!“ — איך בין גענאָגען צו די „הונדערט און צוואַנציק יאָר“ און האָב דערזען דריי דיקע פרוילעכט. אסור, אויב איך וואָלט געקאָנט פון זיי אונטערשיידן, וועלכע איז יינגער און וועלכע עלטער? קענטיק, אז זיי זענען אַ סך אין זייער לעבן אין די ווייכע פערענעס געשלאָפן, אויסגעפאשעט און אויסגערונדלט און דערצו מיט אַ געוויסער זעלבסטזיכערקייט: רייכע מוידן.

מען האָט מיך אויפגענומען מיט דרך-אַרץ, מען האָט געמאַכט טיי און אַ טיש האָט זיך באַדעקט מיט גוטע זאַכן, אָבער דאָ איז נישט דער פאַרק, דאָ איז ליכטיק. איך וואָלט שוין גערן געלאָפן אין מיין האַטעל. דאָרט, אין איינזאַמן צימערל קאָן מען חלומען אפילו פון קלעאַפאַטראַן, אָבער דאָ מוז איך כסדר קוקן און ריידן צו די „הונדערט און צוואַנציק יאָר“.

דערנאָך האָט ווער פאָרגעלייגט, מען זאָל אביסל טאַנצן. אַ גראַמפאָן איז דאָ, פליטן זענען דאָ... פאַרוואָס זאָל מען זיך אביסל נישט אויס-טאַנצן?

מיין צאַרט שוואַרץ מיידל האָט מיר האַרציק אַריינגעקוקט אין די אויגן און געפרעגט, צי איך טאַנץ? „יאָ“, האָב איך געענטפערט. ווען דאָס פרעגט ביי מיר איינע פון די „הונדערט און צוואַנציק יאָר“, וואָלט איך באַשטימט געענטפערט „ניין!“ ווייל טאַנצן מיט אַזאַ איינער איז נישט פון די ליכטע זאַכן.

איינמאָל, צוויי מאָל, שוין דריי מאָל געטאַנצט מיט איר. די אויבע-

ז . ס ע ג א ל א ו ו י ט ש

ריקע האָבן געטאנצט מיט אַ הונדערט-און צוואנציקער-הארמאטן. איך האָב זיי נישט מקנא געווען, איך האָב פיינט קנאה ...

פלוצלינג רופט זיך אָן צו מיר מיין מיטמענצערין :

— איר מוזט אויך מיט זיי טאנצן, מיט די באַלעבאָסטעס, זיי זענען ליידנשאַפטלעכע טענצערינס, און אויב איר'וועט מיט זיי נישט טאנצן, וועלן זיי זייער גאַנץ לעבן זיין באַלידיקט אויף אייך ... זעט, ווי בייז זיי קוקן אויף אונז.

מען מוז זיין אַ דושענטלעמען, און איך בין עס געווען. איך האָב געטאנצט מיט די „הונדערט און צוואנציק יאָר“. מיט יעדער איינער פון די דריי שוועסטער געטאנצט און צו עטלעכע מאָל געטאנצט, ווייל אזוי האָט פאַרלאנגט דאָס מיידל. אין איינס בין איך זיכער : פריער, צי שפע-טער, אויף דער וועלט, צי אויף יענער וועלט : פאר יענעם טאַנץ-אָוונט וועל איך באַשטימט אַ מאָל אַ פריז באַקומען. איך בין עס ווערט. איך האָב ריזיקירט מיט מיינע לעצטע כוחות און מיט מיין לעצט ביסל געמיט. איך האָב זיך געהאלטן פאר אַ פאַרלאָרענעם אין אַ סך מינוטן פון יענעם טאַנצן. עס איז געווען אַ מאָמענט, ווען מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז איך טרינק זיך ...

* * *

נאָך איין פּראָווינץ-רייזע, וועלכע איך האָב לאַנג געדענקט. צו מיר אין ליטעראטן-פאראיין איז געקומען אַ שליח פון שערפץ און האָט מיך פארבעטן אויף צוויי פּאַרלעזונגען, איינע פון זיי טאקע אין שערפץ און די צווייטע קיין טשעכאנוו. איין שמעטל פון דעם צווייטן איז געלעגן גאַנץ ווייט. אָבער די אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט מיך איינגעלאָרן, האָט געוואָלט, איך זאָל לייענען אין די ביידע ערטער. כ'האָב דעם פאַרשלאַג אָנגענומען און זיך געלאָזן פאַרן כמעט אַ גאַנצע נאכט קיין שערפץ. דער וועג האָט זיך ארויסגעוויזן ווייטער, ווי דער שליח האָט מיר איינגערעדט. זיי האָבן שוין געהאט אַ טבע, די שליחים, זיי פלעגן שטענדיג זאָגן, אַז דער וועג איז אַ קירצערער, כדי אונז אַריינצונאַרן. פון הונדערט פופציק קילאָמעטער מיט באַן פלעגט ווערן צוויי הונדערט. פון צען קילאָמעטער מיט אַ טעקסי פלעגט ווערן פּעציק, אָדער פופציק. מיר האָבן עס אויף טלאַמאַצע דרייצן גערופן : גומענע קילאָמעטערס ...

ארום זעקס באגינען געקומען קיין שערפץ, א נישט דערשלאָג-פענער, א צעבראָכענער. איך האָב געהאט אַן אדרעס צו דעם פּאַרזיצער פון דער אָרגאַניזאַציע. איך האָב אים אויפגעוועקט און דאָס גאַנצע הויז-געזינד אויפגעוועקט. מען האָט מיך אַרײַנגעוואָרפן אין אַ וואַרעם בעט, אין אַ היים אָנגעוואַרעמטן צימער. איך בין געשלאָפן אַ גאַנצן טאָג. די גאַנצע משפּחה האָט מיט דרך-אַרץ געשוויגן:

— שאַ! דער דיכטער שלאָפט ...

און דער דיכטער האָט זיך אויפגעכאַפט זעקס אין אָונט. געווען איז שוין גרייט אַ טיש מיט אַלדאָס גוטס. אָפּגעגעסן און געלאָפן ליינען. עלף אין אָונט בין איך שוין געווען פּאַרטיק מיט מיין ערשטער פּאַרלעזונג. איצט באַדאַרף מען לויפן צו דער באַן און פּאַרן קיין טשעכאַנאוּ. אויפן וועג באַדאַרף איך נאָך האָבן אַן איבערשטייגונג אין נאַשעלסק. געקו-מען אין נאַשעלסק, ווייזט זיך אַרויס, אז אַ באַן-פאַרבינדונג מיט טשעכאַנאוּ וועל איך ערשט באַקומען צען אין דער פּרי און איצט איז ערשט צוויי בינאַכט. דער נאַשעלסקער וואָקזאַל איז גרויס, ווי אַן אויטאָבוס. דער נאַשעלסקער וואָקזאַל איז אָנגעפאַקט מיט זעלנער, מען קאָן זיך קיין ריר נישט טאָן. נישטאָ וווּ צו זיצן, נישטאָ וווּ צו שטיין, נישטאָ קיין לופט. וואָס טוט מען דאָ? גיי איך צו צו אַ באַן-באַאמטן און פּרעגן ביי אים, אפּשר ווייסט ער, וווּ מען קאָן דאָ איבערנעכטיקן. ענטפּערט ער מיר:

— פון וואַקזאַל ביזן שטעטל איז פיר קילאָמעטער. עס פאַלט אַ נאַסער שניי, עס איז גליטשיק און אויסער דעם איז היינט שבת, די יידן שלאָפן געשמאַק. אָבער דאָ נישט ווייט פון וואַקזאַל איז פאַראַן אַ קריסט-לעכער שענק. איצט איז ער פאַרמאַכט דער שענק אָבער קלאַפּ אָן, אפּשר וועט דער באַלעבאָס דיך לאָזן איבערויצן די נאַכט אויף אַ באַנק.

זאָל זיין אַ שענק, זאָל זיין אַ באַנק, אבי נישט דאָ מיט די שרייאַיקע זעלנער, מיט אזא לופט. איך בין אַרויס פון וואַקזאַל און אַרײַן אין אַ שניי-דיקע, אין אַ נאַסע זאווערובע. איך בין בלויז אָפּגעגאַנגען צען טריט און איך האָב שוין גאָרנישט געזען. נישט דעם געזוכטן שענק און נישט דעם פּאַרלאָזענעם וואַקזאַל. דער שניי האָט פּאַרקלעפט מינע אויגן און די פיס האָבן געזונקען אין אַ נאַסער ווייכקייט, דאָס איז דאָך געווען צווישן פורים און פסח. דער שניי איז איינציטיק געפאַלן און געשמאַלצן. איך

האָב געבלאָנדזשעט אין דער פינסטער, עס איז מיר קאלעמוטנע געוואָרן אויף דער נשמה און דאמאלט האָב איך זיך דערמאָנט טלאמאצקע דרייצן. ווען נישט דער פאָראַיין צו די אלרי גוטע יאָר, וואָלט נישט געווען קיין אַדרעס צו אונז און איך וואָלט איצט רואיק געשלאָפן אין וואַרשע. איך האָב געזוכט אַ וועג, איך האָב עפעס געטראכט און אזוי זוכנדיק און טראכטנדיק האָב איך זיך אָנגעשטויסן אָן אַ פארקאן פון שטעכעדיקע דראַט. איין האנט, אין וועלכער איך האָב געהאלטן מיין טעקע, האָט זיך פארטשעפעט און איך האָב דערפילט אַ ווייטיק, דערפילט אַ שטראָמעלע בלוט אויף מיין האנט. וויל איך לאַנגזאם ארויסציען פון די דראַטן די פארווונדעטע האנט, פאַל איך שוין אויך מיט דער צווייטער האנט אויף די דראַטן און דערפיל נאָך אַ ווייטיק. דערשרעק איך זיך, דער דראַט איז דאָך פארושאַווערט, וועל איך באַקומען אַ בלוט-פאַרניפטונג, וועל איך שטאַרבן...

וויל איך נישט שטאַרבן... פאַר אלע לאַרבער-קראַנצן, פאַר דעם בעסטן פּלאַץ אויפן פארנאם — איך וויל נישט שטאַרבן און איך רייס זיך אָפּ פון דער פינסטערניש, פון שטעכיקן דראַט. איך נעם שפּרייזן מיט דעם נאַנצן האַסט, איך גיי, איך לויף און... איך פאַק דעם שענק. איך זע אפילו דעם שילד. דאָך, דער שענק איז געשלאָסן. נעם איך פּויקן אין טיר און באַלד קומט אַרויס אַ קריסט מיט אַ פאַרשלאָפענעם קול. ער שרייט, ער פרעגט:

— ווער איז דאָ? וואָס איז געשען?

גיי און דערצייל אים וועגן מענדעלע מוכר ספרים, וועגן שלום עליכם, וועגן דער יידישער ליטעראַטור, וועגן טלאמאצקע, וועגן שטעטלעך מיט פאַרקלעונגען, גיי און דערצייל אים.

— יאָד! — האָב איך אַ געשריי געמאָן. — איך באַדאַרף יאָד, איך האָב צוויי פאַרווונדעטע הענט, איך בין גענאַנגען און זיך פאַר-טשעפעט... אַ פארקאן, שטעכעדיקע דראַט... איך באַדאַרף יאָד.

ער האָט מיך פאַרשטאַנען, אָבער קיין יאָד האָט ער נישט געהאַט, דערפאַר האָט ער מיר געגעבן אַן עצה, איך זאָל גיין צוריק און אַריבערגיין די רעלסן, דאָרט שטייט אַ הייזקע, אין דער הייזקע לעבט אַ קריסטין, אַן אַלמנה, זי גיט אַרויס מיטאַגן צו די באַן אַרבעטער און אזוי ווי די אַר-

בעטער קאליעטשען זיך אָפט, האָט די אַלמנה פֿאַר זיי אַ נאַנצן טאָפּ מיט יאָד ...

אַ נאַנצן טאָפּ מיט יאָד. פֿליגלען האָבן מיך פשוט געטראַגן צום דאָזיקן רעטונגס-טאָפּ, ביז היינט איז מיר נישט קלאָר, ווי אזוי איך בין צוגעקומען צו יענער געבענטשטער הייזקע. ווידער געקלאַפּט אין אַ טיר, אין די לאָדנס און אויפן שוועל האָט זיך באַוווּזן די אַלמנה. אויף זיך האָט זי געהאַט אַ גרויסן פֿעלץ פֿון אַ שפּעסן-פֿעל, אַ פֿרישער פֿעלץ, דער פֿעל-ריח האָט געריסן די נאָז-לעכער.

— ווער איז דאָ? וואָס איז געשען?

איך דערצייל איר אויף שנעל, אז איר שכן, דער שענקער האָט מיך געשיקט אַהער ... יאָד, איך באַדאַרף יאָד.

אין עטלעכע מינוט שפּעטער בין איך שוין געזעסן אויף אַ טאַ-בורעט, לעס אַ האַרטן טיש. אויפן טיש איז געשטאַנען אַן ערדענער טאָפּ מיט יאָד, עס איז געלעגן אַ שטיק לייוונט, איך האָב פֿון לייוונט אָפּגעשניטן אַ שטיקל און מיט דעם געשמירט מיינע צוויי פֿאַרבֿלוטיקטע הענט. די אַלמנה האָט געבראַכט טיי. איך האָב עס געטרונקען און זי, אַן עלטערע און צעבראַכענע פֿרוי, האָט דערציילט פֿון איר לעבן. איר מאַן, געווען אַ באַן-אַרבעטער, מיט די וואַנגאַנעס געהאַט צו טאָן, האָבן זיך איינמאַל צוויי וואַנגאַנעס אָנגעקלאַפּט, דער מאַן אירער איז צעקוועטשט געוואָרן אויף טויט און איר לעבן איז אויך צעקוועטשט געוואָרן ... עס קאָן זיין, אז איך בין געווען דער איינציגער, פֿאַר וועמען זי האָט אזוי אָפּהאַרציק אויסגעערעדט איר האַרץ און מאַדנע האָט עס אויסגעזען פֿאַר מיר. איך בין געפֿאַרן לייענען אַ רעפּעראַט וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור, קיין שערפֿץ געפֿאַרן און קיין טשעכאַנאוּ געפֿאַרן און דאָ בין איך גאָר אַרײַנגעפֿאַלן קיין נאַשעלסכּ אין אַ כאַטע פֿון עפעס אַן אַלמנה, וועלכע לייענט פֿאַר מיר איר רעפּעראַט, וועגן איר קלאַגערדיק לעבן.

צען אינדערפֿרי בין איך שוין געזעסן אין צוג, וואָס גייט אָפּ קיין טשעכאַנאוּ. איך האָב באַמערקט, אז אַלע פֿאַסאַזשירן פֿון וואַגאָן קוקן עפעס מאַדנע אויף מיר און שמייכלען ... איך בין געווען אינגאַנצן אויס-געשמירט פֿון בלוט און יאָד, דאָס גאַנצע פֿנים, ווייזט אויס, אז איך האָב דאַמאָלט פֿיין אויסגעזען — מענטשן שמייכלען נישט אומזיסט. נו ...

און אין צוויי שעה שפעטער בין איך שוין אויפן וואָקזאל פון טשעכאנאָוו.
א גאַנצע מחנה בחורים און מיידלעך זענען מיך געקומען באַגעגענען :

— גוט מאָרגן, גוט יאָר . . .

— ווי איז דער דיכטער געפאָרן?

איך באַווייז זיי מייע פאַרווונדעטע הענט, איך דערצייל זיי, וואָס פאַר אַ נאַכט איך האָב געהאַט און קוים, וואָס איך האַלט זיך אויף די פיס. און דאָ ווייזט זיך ארויס, אז פון וואקזאל ביזן שטעטל טשעכאנאָוו איז אַ פינף קילאָמעטער, מען באדארף גיין צו-פוס. עס איז דאָך שבת און יידישע בעלי-עגלות פאָרן נישט, קיין גויאישע זענען נישטאָ.

— וואָס? גיין צו-פוס? איך האָב נישט קיין כח און וואָס ווילט איר פון מייע יאָרן מיט אייערע שטעטלעך? צו וואָס באַדאַרפט איר ליטע-ראַטור מיט רעפּראַטן? וואָס קרענקט אייך, אז אַ יידישער שרייבער שלאָפּט אויף זיין געלעגער?

איך בין אַרויס מיט פרעמענזיעס און זיי זענען שטיל געוואָרן, ווי די טויבן. מען האָט גענומען גיין, איך האָב געברומט און געוואָרפן ביזע ווערטער און זיי, מייע טייערע לייענער, האָבן געשוויגן, ווי פאַרשעמטע. איך בין נישט שולדיק געווען, דאָס האָט אין מיר געברומט מיין שלאָפּלאַזע נאַכט, מייע פאַרווונדעטע הענט, מייע גערוון . . .

מיר האָבן געשפּרייזט אויף דעם שאַסיי. אַלץ איז געווען מיט שניי פאַרדעקט, איבער נאַכט האָט זיך דער שניי איינגעלייגט און זיך איינגע-פרעסטלט, פונקט ווי עס וואָלט זיך אַ נייער ווינטער אָנגעהויבן. איך האָב עס ליב אַזא ווייסקייט. ווי דאָס לעבן האָב איך דאָס ליב, נאָר דאַמאַלט, נאָך אַזא נאַכט, מיין גוף האָט וויי געטאַן, איך האָב געוואָלט שרייען און פּראָטעסטירן, געוואָלט שרייען און אַנטשוויגן געוואָרן. געשפּרייזט דער ערשטער און נאָך מיר חברה יונגוואָרג מיט לאַנגע קאַפּאַטקעס און אָן לאַנגע קאַפּאַטקעס, מיידלעך מיט היט, אָדער טיכלעך אויף די קעפּ, זיי האָבן אויך געשוויגן, אַ מאָדנע פּראָצעסיע איז דאָס געווען.

מען האָט מיך אַריינגעפירט אין טשעכאנאָוו אין אַ קאַלטער אכסניה. אַ צימער מיט אַ בעט און אַ גרויסן שפיגל, ווי ביי אַ פּריוויער. איך בין אַ פּאַל געטאַן אויפן בעט אין פּאַלטאָ מיט דער טעקע, מיר געווען ביז חלשות.

— קאלט ...

איז מען געלעפן זוכן דעם שבת-גוי, ער זאל איינהייצן אין אויוון. האָט מען דעם אויוון אָנגעהייצט נישט מיט קוילן, נאָר מיט אזא קאשע פון די שטיין-קוילן, האָט זיך הי קוילן-קאשע צו שטארק צעפלאקערט און פון פלאקער האָט אַ שטיק אויוון אויפגעריסן און די גאַנצע אַש האָט, ווי אַ שוואַרצע כמאָרע, זיך אַ שאָט געמאָן אויף מיר, אויף מיין פנים. איך בין אַראָפּגעשפרונגען פון בעט כמעט אַ בלינדער. איך האָב שוין געהאַט אַ קללה אויף די ליפן, נאָר מיט אַ פיצעלע אויג האָב איך זיך דערזען אין שפיגל, ווי איך האָב דאַמאַלט אויסגעזען. איך האָב אזוי אויסגעזען, אז איך האָב אליין אָנגעהויבן צו לאַכן און די שמעטלשע בחורים האָבן אויך געלאַכט.

דערנאָך, ווען מען האָט זיך שוין אויסגעלאַכט, האָב איך געזאָגט צו זיי:

— הערט זיך איין, טייערע! איצט איז איינס אזויגער, דער רעפּעראַט וועט זיך אָנהויבן פיר אָדער האַלב פינף, בעט איך איך, איר זאָלט מיך לאָזן שלאָפן ביז פיר אזויגער, איך מוז שלאָפן, איך וועל שטאַרבן, אויב איך וועל נישט שלאָפן נאָך אזא נאכט. אויב איך וועל נישט שלאָפן, וועט קיין רעפּעראַט נישט זיין, איך וועל נישט קאָנען ריידן.

— גוט ...

זיי זענען איינשטימיק. אין דעם עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין אַ יונגערמאַן און רעדט צו מיר:

— מיטאג וועט איר עסן ביי מיר.

— מיטאָג? איך וויל נישט עסן, איך וויל שלאָפן ... איך מוז שלאָפן.

— אָבער ...

— איך וויל שלאָפן, איר פאַרשטייט? די וועלט מעג אונטערניין.

רוקט זיך דער יונגערמאַן נענטער צו מיר צו און שושקעט מיר

אַריין:

— מיין ווייב וועט זיך פאַר חרפה באַגראָבן, זי איז נעכטן אויפגע-

שטאַנען באַגינען, געלאָפן אויפן מאַרק, אלץ צוגעגרייט, דאָס שמעטל וועט דאָך לאַכן פון איר, צוגעגרייט אַ מיטאָג פאַר אזא ליבן גאַסט און דער גאַסט איז נישט געקומען.

דער ארגומענט איז געווען א צו שטארקער. איך וויל נישט, אז צוליב מיינס אביסל שלאָפן זאָל א שטעטל לאַכן פון אן אומשולדיקער פרוי.

איך בין געזעסן, ווי א טויטער, כאַטש איך ווייס נישט, צי טויטע זיצן. איך האָב געשטאַפּט אין האַלדז, וואָס מען האָט מיר דערלאָנגט און אין קאָפּ איז, ווי אין א קאשמאר, געשפרונגען שטעכעדיקע דראַט און יי-דישע ליטעראַטור, יאָד און זאווערוכע, שוואַרצע סאַזשע און ציכטיקע ווייסקייט פון שניי.

באַלד נאָכן עסן האָט מען מיך אַוועקגעפירט צום טעמפל, וווּ איך האָב באַדאַרפט האַלטן מיין רעפּעראַט, צוליב וועלכן איך בין שוין אויס-געשטאַנען אַזוי פיל צרות. אָבער דער טעמפל האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ שפייכלער פון די פּיערלעשער. אין פיל פּוילישע שטעטלעך איז אונז אויסגעקומען צו האַלטן אונזערע רעפּעראַטן אין אַ סך אַזעלכע שפייכלערס. דאָ האָבן אויך געשפּילט טעאטער די יידישע און די פּוילישע אַמאַטאָרן-טרופּעס. אין דעם שפייכלער, וווּ איך האָב אין טשעכאנאוו געליענט, איז צו יענער צייט פאַרגעקומען אַ רעמאַנט. אויף דעם אָרט פון דער עסטראַדע איז געווען אויסגעגראָבן אַ גרוב, דאָרט האָט עס געזאָלט זיין די בודקע פאַר דעם סופּליאַר. דאָך, ווי לייענט מען אין אַ גרוב, איז באַשלאָסן גע-וואָרן אַראַפּצונעמען אַ פּאַס פון די פּיערלעשערס אַ וואָגן. אויף דעם פּאַס וועל איך שטיין און ריידן פאַר אַ פינף הונדערט מענטשן, די זאָך איז מיר געפּעלן געוואָרן. אַ מענטש וויל זיין אָריגינעל, קאָן איך זיך באַרימען, אַז שעקספּיר האָט צום עולם נישט גערעדט אויף אַזאַ אופן, און כּייראַן אויך נישט, פּושקין אויך נישט... קיינער נישט. בין איך אַרויפגעקראָכן אויף דעם פּאַס, וואָס האָט זיך אביסל געשאַקלט, האָט מען אַוועקגעשטעלט צוויי געזונטע יונגען פון דער רעכטער זייט און פון דער לינקער זייט. זיי האָבן שוין דאָס פּאַס איינגעהאַלטן און אלץ איז דורכגעגאַנגען נישקשה. נאָך דער פאַרלעזונג האָט מען מיר געמאַלדן, אַז טשעכאנאָוו אָרדנט איין פאַר מיר אַ באַנקעט, עס וועלן זיין פאַרטרעטער פון אלע אָרגאַניזאַציעס, עס וועלן זיין די שענסטע און די בעסטע פון די פּני העיר...

איך האָב עס אויסגעהערט און געענטפּערט איין וואָרט:

— שלאָפּן...

— נוט, וועט איר ניין און איר וועט שלאָפן דריי שעה, ביז צען אזוינער, צען וועלן מיר אייך אויפוועקן.

בין איך אוועק אין האַטעל און זיך צוגעכאַפט צום שלאָף, אז די חברה האָט מיך צען דעם זיינער נישט געקאָנט אויפוועקן, און נאָך צען בין איך געווען אין דער וווינונג פון אַ דאָקטאָר. סערווירטע טישן, ליכט, קרישטאַל, פיינע מעבל און דעם דאָקטאָרס ווייב אויך אַ פיינע. עס איז אויף די טישן געווען אַ סך בלומען, נאָר אַ סך בלומען, די פרויען און די מענער האָבן געהאט אויף זיך צוגעשפילעוועט בלומען...

— די בלומען טראָגן מיר היינט צוליב אייך, מיר ווייסן דאָך, ווי איר האָט ליב בלומען.

אזוי האָט צו מיר געזאָגט איינע א באהנטע.

— א דאנק, אָבער איך וויל, איר זאָלט טראָגן בלומען צוליב די בלומען נופא.

שעהן זענען דאָרט אוועק. הארציקע, אינטימע, יידישע סביבה... ווו ביסטו? אין די קליינע עלנטע שטעטלעך האָבן מיר, יידישע שרייבער, „נעלעבט“ כמעט אין יעדן הויז, מיר זענען געווען שכנים, פריינט, לערער און אָנווייזער. אין די עלנטע פוילישע שטעטלעך זענען מיר געווען טרייסט און האַפּענונג. אפשר זענען זיי געווען אין דער באַציאונג צו אונז אביסל נאַאיוו. איז עס הייליק די נאַאיוויטעט. מיר ווייסן שוין, אז די נישט-נאַ-אייווע בויען מאיראנעקס און פארברענען מיליאָנען.

אין יענעם אָוונט האָט גערעדט אַ בחור צו מיר.

— איך האָב היינט געזען, ווי איר זענט געשטאַנען אויף דעם פּאס און גערעדט צו אונז וועגן דער יידישער ליטעראַטור, איר האָט אויסגעזען זייער אינטערעסאַנט.

— איר ווילט זאָגן: זייער קאָמיש, — האָב איך איבערגעריסן.

— אפשר אַ ביסעלע קאָמיש די סיטואַציע: דאָס פּאס, די צוויי שומ-רים, וואָס האָבן צוגעהאַלטן דאָס פּאס. אָבער דער עולם האָט פאַרגעסן דאָס פּאס, דער עולם האָט אויסגעהערט יעדעס וואָרט מיט נייגעריקייט, מיר האָבן אַ טייערן עולם, ער ווייסט נישט אלץ, אָבער ער וויל וויסן.

איד, דער גרויסשטעטישער, האָב אינגאַנצן פאַרגעסן, אז איך בין אין אַ קליין שטעטל. „בראַוויניץ“ פלעגט מען דאָך אויסריידן מיט שמייכל.

מען האָט געגעסן, געטרונקען, געזונגען און גערעדט. אלע זייערע ענינים זענען מיינע, גלייכע מיט גלייכע, נאָענטע פון איין גורל. עס האָט זיך נישט געוואָלט אוועקגיין פון יענער שטוב, עס האָבן זיך פאָרגעסן די וועג-יסורים, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען אין די צוויי מעת-לעת.

דערנאָך איז מען מיך געגאַנגען באַגלייטן. כמעט דער גאַנצער עולם פון באַנקעט איז מיטגעגאַנגען מיך אוועקצופירן ביז מיין אכסניה. כאַטש שניי איז געלעגן רואיק, כמעט ווי זיכער, איינגעפרעסט, דאָך האָט שוין אין דער לופט געשמעקט מיט פּרילינג. אַ שטיק לבנה האָט באַלויכטן טשעכאָנאוּ מיט די ווייסע גאַסן, מיט די ווייסע דעכער. אין בית-המדרש האָט זיך געזען פּיער, עמעץ האָט אוודאי געלערנט ביינאכט. געזען דעם מאַרק, די שילדן פון יידישע קרעמלעך. אויף אלע מערק פון אלע פּוילישע שטעטלעך האָט זיך געפילט און געזען דער געקנייטשטער יידישער זינגל. פון אונזער היימישקייט.

די טשעכאָנאוּ-יונגעלייט האָבן אין יענער נאַכט מיט מיר נאָך לאַנג געשמעקט, וועגן אַ סך ליטעראַרישע ענינים האָב איך זיי געענטפערט. גע-שטאַנען מיט זיי לעס דער מיר פון מיין האַטעל, גערעדט מיט זיי, געענט-פערט און מיט די אויגן געבלאָנדזשעט אין דער נאַכט, וואָס איז געלעגן אויף אַלץ, עפעס אַן אומפאַרשטענדלעכער צער האָט געדריקט די נשמה, געדריקט און אָפּגעלאָזט, עס איז דאָך געווען ערב פּרילינג און ערב פּרי-לינג בין איך אומרויאַק. היינט, ווען איך פאַרבינד דעם צער פון דאמאָלט מיט דעם תּהום פון צער פון איצט, פיל איך אַ שייכות...

ביים אַריינגיין אין האַטעל, שוין אין דער לעצטער רגע, האָט זיך ווידער איינער פון די בחורים אָנגערופען צו מיר:
— ווען איר האָט היינט אין שפּייכלער פון די פייערלעשער גערעדט, ווען איר זענט געשטאַנען אויף דעם פּאס, האָב איך מורא געהאט פאר איין זאך...

— פאַרוואָס האָט איר מורא געהאט?
— עס זאָל אין שטעטל נישט אויסברעכן א שרפה, דאמאָלט וואָלט מען דאָך געדארפט וואסער און איר וואלט געמוזט אראָפּגיין פון דעם פּאס...
די שרפה איז אויסגעבראָכן אין עטלעכע יאָר שפעטער, אזא שרפה

האָט נאָך די וועלט נישט געזען, נאָך אזא שרפה מעג שוין די גאַנצע וועלט פאַרברענט ווערן. אָבער וואָס טוט מען, ווען זי ווערט נישט פאַרברענט און וואָס טוט מען, ווען פאַר די אויגן ציט זיך עס, ווי אַ לענטע, שטענדיק און שטענדיק, בייטאָג און ביינאַכט... עס גייען די שטעטלעך פאַר די אויגן, מיינע שטעטלעך, אונזערע יידישע מענטשלעכע ישובים. מיט זיי האָבן מיר געלעבט און פאַר זיי האָבן מיר געאַרבעט. אַ וועלט, אַ לעבן פאַר-בראַכט מיט דער וועלט און די דאָזיקע וועלט איז שוין נישטאָ. אַ שרעקלעכע איבערמיוולשע וועלט אונזערע, ווען גאַנצע וועלטן פאַרשווינדן. שטעטלעך.

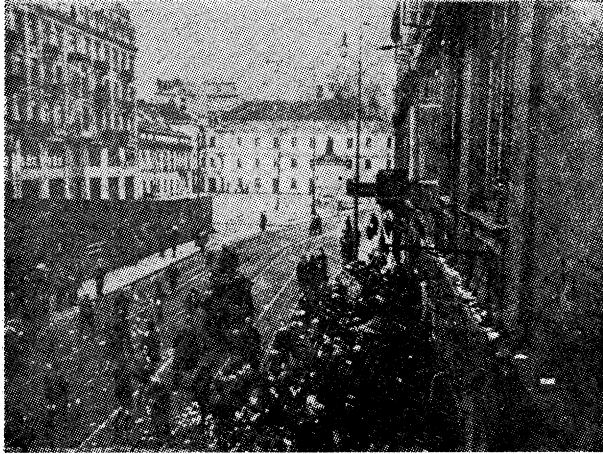
דאָ פאַרבראַכט אַ טאָג, דאָרט צוויי טעג, געגאַנגען צום טייך מיט אַ גרופע, געשפּילט זיך, געגאַנגען אין איין שטעטל מיט אַ חברה יונגוואַרג, אין אַ סאָד אַריין און געגעסן עפל גלייך פון די ביימער, גרויסע, אנטא-נאווער, זאפטיקע עפל, אַ צווייטן מאָל זיך געלאָזן גיין צו אַ נאָענטן וואַלד און אונטער די גאָלדענע סאָסנעס פאַרבראַכט מיט די ליינער אונזערע. איי-נער פון זיי איז צוריקגעלאָפן אין שטעטל אַריין נאָך אַ פּאָטאַגראַפישן אַפּאַראַט. מען זאָל זיך פּאָטאַגראַפירן „מיטן דיכטער“. דערביי האָט אַ צווייטער פון דער גרופע געזאָגט, אַז אזא פּאָטאַגראַפיע וועט ער האַלטן אַ גאַנץ לעבן...

וועמענס לעבן? וווּ איז זיין לעבן? וווּ זענען די לעבנס פון אַזעלכע טויזנטער און טויזנטער טייערע בחורים און מיידלעך? וווּ זענען די ביבליאָטעקן, די ביכער, די פּאָטאַגראַפיעס, די בריוו פון זייערע פאַרלי-בענישן... וווּ?

זיבן פענסטער ...

אונזער גאס זען מיר דורך אונזער פענסטער. „טלאמאצקע דרייצן“, אונזער ליטערארישער לאַקאַל, האָט געהאט זיבן פענסטער מיט אַ באַלאַקאַן צו דער גאָס. פֿון אונזערע פענסטער האָבן מיר געזען די טלאמאצקע, אַ שטיק פֿון דער לעשנא - גאָס און די גאַנצע לענג פֿון אַ גאָס, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „פּזשעיאָזר“. אָט די גאָס איז שטענדיק געווען אין גרויס באַוועגונג. פֿון דאָנעט דער וועג, צי צו נאוואליפּיע, צי צו נאָ-לעווקעס און צו דעם גאַנצן ייִדישן קוואַרטאַל אין זיין געדיכטקייט. דאָ האָט שטענדיק געשווומען אַ שמראָם פֿון יענע יידן, וועלכע זענען שוין איצט נישטאָ ...

מיר האָבן אויך געהאט אַ סך פענסטער אין הויף אַריין און ווען איך דערמאָן זיך אונזער לאַקאַל, ווען איך טראַכט זיך אַריין אין די יאָרן, וואָס מיר האָבן דאָרטן פאַרבראַכט, קאָן איך זיך נישט באַפֿרייען פֿון איין שטאַר-קע דעראַינערונג: אויף דעם זעלבן הויף, וווּ דער ליטעראַטן-פאַראַיין האָט זיך באַזעצט, איז אויך געווען אַ שולע, די אין וואַרשע באַוויסטע שולע „השכלה“. דאָרטן, דאָרטן אויפֿן הויף האָבן שטענדיק געשטימט און גע-שריען די שילערס. מוזיקים און שרייערס, זיי האָבן נישט איינמאַל פאַר-טויבט אונזערע שמועסען, די ווענט האָבן זיך געטרייט פֿון זייערע יונגע און שטאַרקע געשרייען. נישט איינמאַל איז זייערע אַ פּילקע פאַרפּלויגן דורך דעם פענסטער צו אונז אַריין, נישט איינמאַל איז אַ יונגל אַ שטיפּער

טלאמאצקע גאס. רעכטס די מויער פון טלאמאצקע 13.
 לינקס רונדשטיינס הויז, טלאמאצקע 6.
 אין הינטערגרונד ד"ר הורוויטשעס סאנאטאָריום. מען זעט
 אויך דעם היסטאָרישן ברונעם, וואָס האָט זיך געפונען
 געגנאיבער דער טלאמאצקער שול.

פּושעיאזד גאס. לינקס לעשנא נומער 2 מיט עפשטיינס
 היסטאָרישן זייגער.

(ביידע בילדער זענען געמאכט געוואָרן דורך מ. קיפניס
 פונעם באַלקאן פון יידישן ליטעראַטור־פּאַראַיין בעת די
 קהלה-וואַלן אין יוני 1930).

אריינגעלאפן צו אונז זיך באהאלטן, קינדער זענען אָנזאָג און צוזאָג ... זיי זענען שוין נישטאָ. אָבער די געשרייען ווידערהאלן זיך אין מח. וואָס פאַר אַ מאַמענט איך זאָל נישט דערמאָנען פון יענע טעג, די קינדער שפּרינגען אַרויס, איין דעראינערונג רופט אַרויס די צווייטע און אַלע צוזאַמען זענען זיי פאַרבלוטיקט ...

אונזער גאַנצער דאָ - זיין, דער קאַלעידאָסקאָפּ, וואָס האָט אַ לעבן געשוועבט פאַר די אויגן. מחנות יידן, זייערע פּרויען און קינדער, ווערק-שטאַטן, געוועלבער, שילדן, באַלענגאַלעס, סוחרים, מעקלערס, בעלי-מלאכות, פרומע און פרומאַקעס, נאַציאָנאַלע און אַסימילירטע, פון וואַרשע גופא און פון דער פּראָווינץ. מען פלעגט קומען קיין וואַרשע צו קרובים, מען פלעגט פאַרן פון וואַרשע צו קרובים. שארע, פשוטע און יחסנים, רייכע און אַרעמע, שלעכטע און גוטע. מיר האָבען זיי געזעען די לעבנס דורך אונ-זערע זיבן פענסטער און דורך אַנדערע פענסטער, מיר זענען געגאַנגען מיט זיי אויף די זעלבע גאַסן, געאַטעמט מיט זיי, פאַרפאַלגט געוואָרן און גע-גלויבט מיט זיי. מיליאָנען! און איצט האָבן מיר פאַר זיי און פון זיי איין וואָרט: „נישטאָ“ ... אויף דעם די גאַנצע חכמה און דערפּינדונג פון צוויי-פּיסיקן, צו שלעפּן מיליאָנען אומשולדיקע מענטשן קיין טרעבלינקע און מאַידאַנעס! זאָלן די קללות אַליין פון זיך נעמען שילטן.

אַנטקעגן אונזער פאַראיין איז געווען אַ זייגער - מאַכער, אַן עלטערער שטילער איד, עפשטיין האָט ער געהייסן, האָט ער געוואָלט מיט עפעס דינען דעם כלל, האָט ער איינגעמויערט אין וואַנט אַ גרויסן, גאָר אַ גרויסן ציפּער-בלאַט, אַ זייגער פאַר אַלעמען, פאַר דעם גאַנצן קוואַרטאַל, פאַר אַלע פאַר-בייגייער. ער האָט געזאָרגט, אַז דער זייגער זאָל גיין פינקטלעך און מענטשן זאָלן קיין טעות נישט האָבן אין דער צייט. דער זייגער איז געגאַנגען ביז מען האָט גענומען וואַרפן באַמבעס אויף די הייזער, ביז די מער-דערייען האָבן זיך אָנגעהויבן און די לעצטע, וואָס האָבן נאָך געלעבט, האָבן זיך איבערצייגט, אַז עפשטיינס זייגער איז נישט ריכטיק געגאַנגען. די צייט איז נישט געווען קיין ריכטיקע, די צייט פון היטלערן איז אַ פאַרבאַנדזשע-טע פון אוראלט, אַ צייט פון חיות, איידער מענטש איז נאָך געבוירן גע-וואָרן.

איך אַליין לויף אַרום פון איין פאַרברענטן פונקט צום צווייטן. איך

גריבל זיך אין דעם אש. דאָס מאָל אין דעם אש פון טלאמאצקע דרייצן. פון גאַנצן פויליש - יידישן לעבן איין בית - עולם, מער איז גאַרנישט פאַר- בליבן. אין אונזער צער אָבער צעטיילן מיר אָפּטמאָל דעם בית - עולם אויף קלענערע, באַזונדערע, א בית - עולם פון דער חסידישער וועלט, א בית-עולם פון יידישן ארבעטער, פון יידישע סוחרים, פון יידישע אונטערנעמער און פאבריקאנטן, א בית - עולם פון א מיליאָן קינדער, אונזער צוקונפט זענען זיי געווען. מיר גייען אויך נענטער צו צום בית-עולם פון יידישן גייסט, פון יידישע שולן און ביבליאָטעקן. יידיש טעאטער, מוזיק און מאַלעריי, יידישע פרעסע און ליטעראטור. פון קיין איינעם פון די בית-עולמס קאָן מען נישט אוועקגיין און מען קאָן אויך גאָר נאָענט נישט צוגיין. עס ציט אַראָפּ אין לעצטן אָפּגרונט. שרייען? ... די טויטע וועלן נישט הערן און די לעבעדיקע וועלט איז נאָך טויטער פאַר דער טויטער וועלט. איך וואָלט וועלן אַרומקריכן אין דעם כאַאָס פון די פאַרבליבענע שטיינער און אויסקריצן אויף די שטיינער די טייערע נעמען פון די קרובים און פריינט ...

זאָל כאַטש דער ווינט זיי לייענען.

דער ווינט ...

איך האָב שטענדיק ליב געהאַט דעם ווינט, נאָר איצט איז ער מיר הייליק געוואָרן. מיינע קרובים און מיינע פריינט זענען מיט געוואָלט גע- שלעפט געוואָרן צום פייער, פון זיי איז אש פאַרבליבן און דער ווינט טראָגט דעם אש, ער טראָגט אים איבער בערג און ימען. שטויבלעך שוועבן אין דער לופט. קוקט זיך צו צו די שטויבלעך, הערט זיך צו, אפשר וועט זיך לאָזן כאַפּן אַ צענטל פון אַ ליד - קלאַנג, אַ זיפּץ פון אַ תּפּלה, פון דער לעצטער תּפּלה, אויב אזא שטויבעלע פאלט אַראָפּ אויף אַ שטיין, ווערט הייליק דער שטיין. אויב עס פאלט אַראָפּ אויף אַ מענטשנס נשמה, זאָל דער מענטש וויינען א נאנץ לעבן און זאָל דער דאָזיקער זיך נישט פאַר- ענטפערן, אז לעבן איז שטאַרקער פאַר אַלע אומגליקן. יסורים זענען שטאַר- קער פאַר אַלע אומגליקן. יסורים זענען שטאַרקער פאַר אַלע לעבנס.

* * *

צוואַנציג יאָר פון מיין לעבן זענען דורך און דורך פאַרבונדן מיט טלאמאצקע דרייצן, דעריבער דערלויב איך זיך צו שרייבן וועגן דעם דאָזיקן

בנין. איך האָב דאָרטן געהאט פרייד און פארביטערניש, איך האָב זיך אפילו אַמאָל שטאַרק געבייזערט אויף דער „בודע“. איך וואָרף אָבער איצט קאמענגאַרויז אָפּ דאָס פערזענלעכע. איך וויל בלויז אַרויסרופן די געשטאַלטן, יעדערן מיט עפעס דערמאנען. יעדערער פון זיי האָט עפעס געוואָלט דער-גרייכן אין דער יידישער קולטור און זיין דערגרייכונג איז דאָך געווען אין דער זעלבער צייט אַ דערגרייכונג פאַרן גאַנצן פאָלק ...

פריילעכע און אומעטיקע געשטאַלטן. יעדער איינער פאַר זיך גענוג ערנסט צו פאַרשטיין און פאַרנעמען, וואָס דאָס איז לעבן, וואָס דאָס איז פאָלק. אין פאַראיין האָט מען דיספוטירט, אין פאַראיין האָט מען זיך אויך אָפּט געוויילט, אפילו זיך נאַריש געמאַכט. אָבער אָט עפנט זיך די טיר און עס באַווייזט זיך די ווירדיקע געשטאַלט פון הלל צייטלין. מען ווערט רואיקער, איינגעהאַלטענער. פון גרויס דרך-אריז צו אַ תלמיד-חכם ...

מען איז נישט געווען ביי אונז ווי די שעפסלעך, מען איז נישט געווען הכנעהדיק. קיינער האָט עס נישט פאַרלאָנגט און קיינער האָט דערצו נישט געצוונגען. בעסער זיך רייסן און בייסן אַביסל איידער זיין אונטערטעניק און נאָכגיביק. מען איז געווען פריי. פריי אין אנערקענען וועמען און פריי אין מבטל מאַכן אַ צווייטן ... אָבער וואָס איז דאָ די נפּקא-מינה? יידישע שרייבער און זשורנאַליסטן האָבן פאַרבראַכט צוזאַמען. דער עיקר איז געווען דער „צוזאַמען“. און געווען ביי אונז אַ טיפּער ווילן, אז דער צוזאַמען זאָל אָנהאַלטן און אָנהאַלטן. מיר פון אונזער דור, יידישע שריי-בער, וועלכע וועלן קיינמאָל נישט גיין צו די פרעמדע, מוזן מיר דאָס אייגענע פעסטער מאַכן. אָט דאָס איז געווען דער ציל פון דער בודע. אַ באַוווסטזיניקער, אָדער אומבאַוווסטזיניקער ציל ... אלץ איינס.

אויף צו שרייבן זכרונות מוז מען זיך שטאַרק קאָנצענטרירן און ארויסרופן געשטאַלטן, די סביבה פון די געשטאַלטן, די קלאנגען פון דער סביבה ... אויפגעציעטערט ווער איך, ווען איך פרוב דאָס טאָן, דער גע-דאַנקען - גאַנג רייסט זיך איבער. „זיי זענען נישטאָ“. נישט די יידן, נישט די הייזער זייערע, נישט די גאַסן. טלאַמאַצעק נאָס איז נישטאָ און די זיבן פענסטער זענען אויך נישטאָ. איך קוק אין דער פאַרגאַנגענהייט דורך די פּוסטע לעכער פון דער צעריסענער נשמה. איך מוז עפעס אויסקוקן, איך מוז עפעס זען, ווייל איך וויל עפעס דערציילן. איך שרייב דאָ נישט קיין

קונסט-ווערק. נאך טרעבלינקע און מאיראנעק קאן מען דאס וואָרט „קונסט“ נישט הערן. אין דעם אש פון מאיראנעק זענען אַרײַן אַזױ פיל געשטאַלטן, אַזױ פיל טױערע נאָענטקױט, אַזױ פיל עלטערע און ײַנגערע זשורנאַליסטן און שרײַבער. פון גרעסערן פאַרנעם און פון קלענערן מאַם-שטאַב — אײַצט זענען זײ שױן אַלע גלײַך. מען מוז אָבער עפּעס פאַרצײכע-נען. אין לאַקאַל פון אונזער פאַראײַן האָט געהערשט אַ מענטשלעכע גלײַכ-הײַט. קײן יחסנים זענען דאָרט נישט געווען. מען האָט זיך פײַנט געהאַט, צי מען האָט זיך לײב געהאַט. אַלץ אײַנס. קײן יחסן האָט מען נישט געקאַנט זוערן אױף טלאַמאַצקע דרײַצן. דאָס איז געווען אײַנס פון דאָס שענסטע, וואָס דער פאַראײַן האָט פאַרמאַנט. אַ געזעץ, אַ נישט געשרײַבענער איז דאָס געווען: נישט אַרױסשפּרײַנגען אױבן און נישט בלאָזן פון זיך. דער פאַראײַן האָט געהאַט זײַנע גרױסע מעלות און זײַנע גרױסע חסרונות. אָן חסרונות קאָן אױך נישט זײַן, אָבער אײַן מעלה איז אים אַמשיטאַרקסטן פאַרבליבן. אַט די גלײַכהײַט, עפּעס אַ קלוגע ײִדישע גלײַכהײַט, אַ דזשענ-טעלמענישקײַט פון בטלנים, וואָס קומען אין זײַער בטלנישער בודע און פאַרברענגען האַרציק. דו ביסט אַ גוטער ברודער! און אױב דו האָסט צו דערצײלן אַ גוטן ווײַץ, ביסטו נאָר אַ גוטער ברודער. מאַכן אַ פאַראַדיע אױף דעם צױיטן, אױסלאַכן גוטמוטיק. דאָס יאָ. אָבער נישט ווײַזן די אײַגענע העכערקײַט. אַ יחסן אין גאַס, אין רעדאַקציע, אַ יחסן אין בײבליאָמעק, בײ די לעזער, אָבער נישט אין שרײַבער-קלוב. דאָ האָט מען זיך נישט גע-טאָרט באַרײַמען, ווײל מען ווערט גלײַך אױסגעלאַכט. אָנפאַנגער און אַלטע פען - מענטשן — מען איז געזעסן בײם זעלבן טישל און מען האָט געהאַט די זעלבע רעכט.

אַמבעסטן האָט קוואַליפֿיצירט די מיטגלידער פון אונזער פאַראײַן, דער באלעבאַס פון אונזער בופּעט. דאָס איז געווען אַ ײִד אַ הױכער, אַ שלאַנקער, זײַער ענלעך צו אַ דײַטש, געהײסן האָט ער נײַקראָן. ער איז נישט געווען ענלעך צו אַ פּשוטן דײַטש, נאָר טאַקע צום קײזער ווילהעלם דעם צױיטן אַלײן. זײַנע גרױסע וואַנסן האָט ער געהאַט און זײן שנעלן בליק. ער האָט געהאַט צו טאָן מיט וויכטיקע לײַט, מיט דיכטער און רעדאַק-טאָרן, אָבער גרױס בײ אים איז געווען דער, וואָס האָט מער געזעסן און מער געצאָלט. קײן אַנדער מאַם האָט ער נישט געהאַט.

די קעלנערין האָט געהייסן מאַניע. אַ פרוי פון עטלעכע און דרייסיק יאָר, אַן אלמנה מיט צוויי קליינע מיידלעך. אַן אלמנה און זי האָט גע-
וואָלט אַ צווייטן מאָל חתונה האָבן. אין פאַראיין זענען געווען עטלעכע
פאַרעלטערטע בחורים און די מאַניע האָט זיי בעסער באַדינט, ווי די אַנ-
דערע חברים. זי האָט אַלץ געטראַכט און געהאַט האָפּענונג, אַז איינער
פון זיי וועט ווערן איר מאַן. האָט זי אים דערלאַנגט מער זופּ אין טעלער
און אַ בעסער שטיקל פּלייש. די „בטלנים“ האָבן דאָס פּלייש אויפגעגעסן
און זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. האָט זי זיך געביזערט און נישט גע-
קאָנט פאַרשטיין, וואָס דער אָדער יענער בטלן וויל זיך מיט איר נישט
פאַרקנסן. וועגן אַלץ האָבן זיי גערעדט, נאָר נישט וועגן אַ שידוך...
מאָדנע מענטשן די שרייבער! סוף כל סוף האָט זי זיך צוגעוויינט צו
דער לאַגע. זי האָט אונז אַלעמען אינגאָרירט און אַלעמען געגעבן גלייכע
פאַרציעס שפּייז, נישט געווען מער קיין יחסנים. אַפילו זאַקס, דער איינ-
זאַמסטער פון אַלע איינזאַמע, ער איז אויך נישט געווען קיין בעלן צו חתונה
האָבן מיט דער אלמנה.

דער בופּעט מיט דער קיך, וואָס האָט שטענדיק פונקציאָנירט, האָט
צוגעגעבן זייער פיל געמיט פאַר אונזער פאַרזאַמלט וועלטל... דאָס וועלטל
איז געווען גאָרנישט קליין. ביז דריי הונדערט מיטגלידער האָט פאַרמאָגט
דער פאַראיין, אַ סך פון די מיטגלידער האָבן געהאַט פרויען, פלעגט מען
קומען מיט די פרויען, מיט באַקאַנטע. ביי די טישלעך איז שטענדיק גע-
ווען דיספּוט, שפּאַס און אנעקדאָט... צום טישל האָט מען געמוזט מיט
עפעס קומען. מען האָט געמוזט עפעס רעדען, דערציילן. די גרעסטע צאָל
מיטגלידער פון דעם ליטעראַטן-פאַראיין האָט געשטאַמט פון די שטעטלעך
און יעדעס שטעטל האָט געהאַט אירע חכמים און אירע נאַראָנים, האָט
דאָך יעדער איינער געהאַט צו דערמאָנען, וואָס ביי אים אין שטעטל
איז פאַרגעקומען. האָט מען געהאַט עפעס אַ פּאָלס-ליר, אַן אומבאַקאַנט
ליר, האָט מען געהאַט אנעקדאָטן, קאָמישע פאַסטן און מעשיות פון אַ
מלמד, צי פון אַ שוחט...
פיל האָבן טאַקע געקאָנט גוט דערציילן, האָט דאָס ליטעראַרישע
וועלטל געשלאָנגען מעשיות פון דער גרויסער וועלט און פון די קליינע
שטעטלעך...
נישט איינמאָל האָט זיך דאָס אויג געפּרייט, ווען חברים האָבן פול גע-

מאכט דעם לאַקאַל, אַ ליטעראַרישער יריד, אַ קיבעצאַרניע, אַ גארקיך פאַר די פען-מענטשן — אַלץ צוזאַמען און עס איז גוט געווען, היימלעך געווען. האָט מען טאַקע געזאָגט:

— אָן פאַראיינ וואָלטן מיר נישט געקאָנט עקזיסטירן.

— אָן פאַראיינ — אַ וויסמעניש...

מען זיצט מיט דר. זשימלאָווסקיין ביי אַ טישל. ער האָט געלייענט ביי אונז אַ סעריע רעפעראַטן. געלייענט האָט ער אין אַ גרויסן טעאַטער און געהאַט דערפאַלג ביי טויזנטער. אָבער נישט וועגן דעם רעדט מען מיט אים. מען פרעגט אים, ווי געפֿעלט אים אונזער מיטאַג? ענטפערט ער:

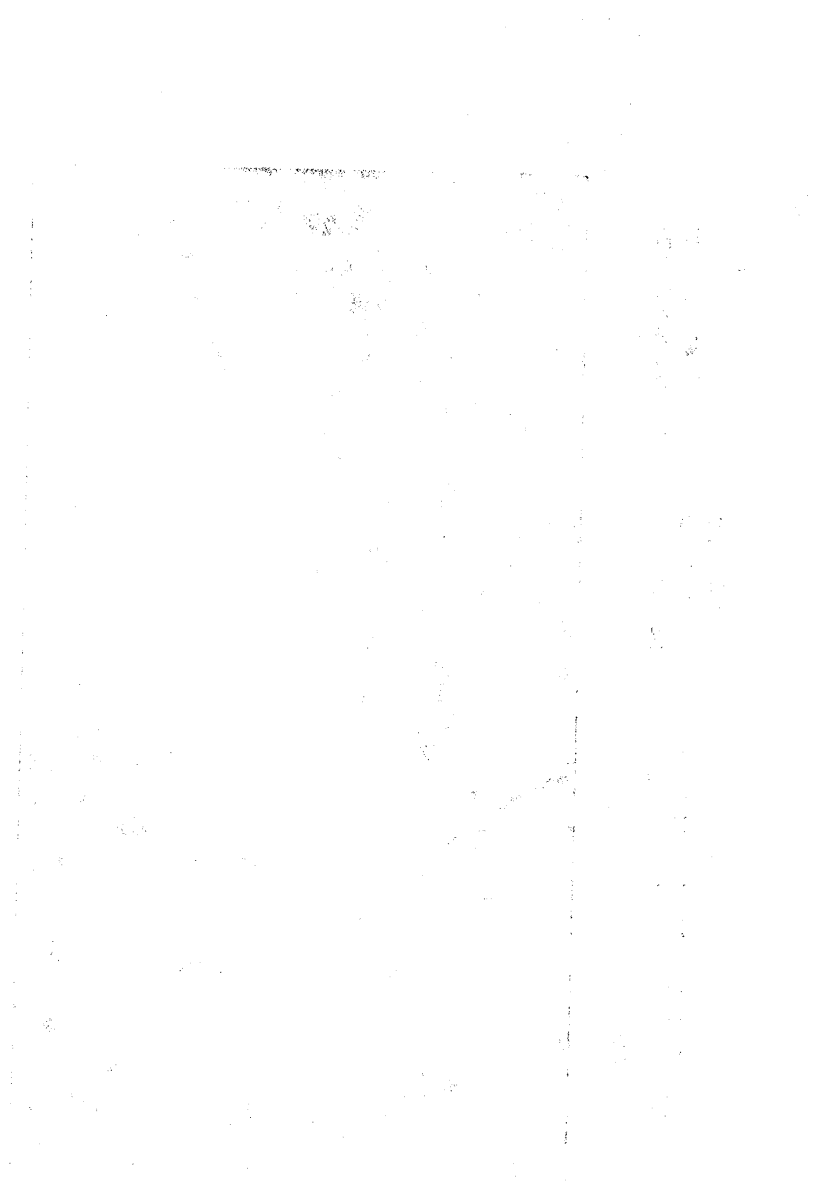
— דער מיטאַג איז נישט בעסער, ווי אין ניו-יאָרק, אָבער דאָ עסט

זיך געשמאַקער.

מיר האָבן שטאַרק געוואָלט, אַז ביי אונז זאָל זיך עסן געשמאַקער. עסן געשמאַק, גוט זיך פילן, פריי פאַרברענגען... אָט די דריי ביי דעם ווייטערן טישל. אזוי ווי אָפגעזונדערטע, זיי האָבן זיך זייערע ענינים, זיי פירן לאנגע שמועסן. איינער פון זיי מיט דעם נעקנייטשטן גמראַ פנים איז איסר איינהאַרן, אַ ברודער פון „היינט“-דירעקטאָר אהרן איינהאַרן. אויסער גמראַ האָט ער געלערנט אין „סאַרבאַן“, אַ צייט געווען אין ארץ-ישראל, אין מקוה-ישראל אַלס שילער פון באַראָן ראָטשילד. אַ טיפער גע-לערנטער. קונסט און תלמוד, נאטור - וויסנשאפט און פראנצויזישע ליטע-ראַטור. אַ בקי, אַ גאון. דער פאַראיינ ווייס וועגן דעם. דער צווייטער איז דאָקטאָר קאמעניעצקי, בארימט געווען אַלס לַמְדָן און פאַרשער פון די אראמעאישע ווערטער אין דער העברעאישער שפראך. דער דריטער מיט זיי איז שאפירא. שאפירא — אָדער דער עילוי פון דער זיבעטער מלוכה. אַ לעבעדיקע ענציקלאָפּעדיע אין פּוֹלֵן זין פון וואָרט. ער האָט אַמאָל געענ-דיקט די מירער ישיבה, ער האָט געלייענט און געלערנט פאַר צען לעבנס. בעלעטריסטן און פאַרשער האָבן ביי אים באַשטעלט ידיעות היסטאָרישע און וויסנשאפטלעכע, ווייל ער האָט געוואוסט, ווו אַלץ אויסצוזוכן און געפינען. ער איז געווען אַ באַראַטער אין די גרויסע מלוכה-ביבליאָטעקן און ער האָט אויך געאַרדנט פּריוואַטע ביבליאָטעקן ביי די פּוילישע פּירסטן און אַריסטאָקראַטן. ער האָט דער ערשטער „אונטערנערוקט“ פּרצן די בי-כער פון אנרי בערגסאָן און נאָמבערגן האָט ער רעקאָמענדירט — טשעס-

די ערשטע פארוואלטונג פון ווארשעווער יידישן ליטעראטור און זשורנאליסטישן פארבאנד
(יאר 1917) פון רעכטס צו לינקס: ב. מארלינסקי, דוד דרוק, י. ד. זאנאוואדסקי, יוסף
העפססאן, נ. פריילינד, מ. קופעליץ, א. א. 5. שאפליטש (בן אבינדור), פ.
לאבאווער, נאווע און הענער איש.

טערטאנען. אליין א שטילער, זיינע טריט האָט מען נישט געהערט, זיין וואָרט איז געווען רואיק, געלאסן. א בלאסער פנים מיט א שוואַרץ-גרויע באַרד. מער שוואַרץ, ווי גרוי. א געהייליקטער פנים פון א מענטש, וואָס ווייסט אַ סך. פון אזעלכע געשטאלטן האָט דער פאראיין אויסגעזען חשובער. אָבער קיינער האָט נישט אונטערגעשטראַכן די חשיבות און קיי-נער האָט זיך נישט געוואָרפן מיט פראזן. יעדער איינער האָט געהאַט זיין פלאַץ, נאָר קיינער האָט אים אויף דעם פלאַץ זיינעם נישט אַוועקגע-זעצט, אַלץ איז אָנגעגאַנגען לייכט ביז פרייטייט.

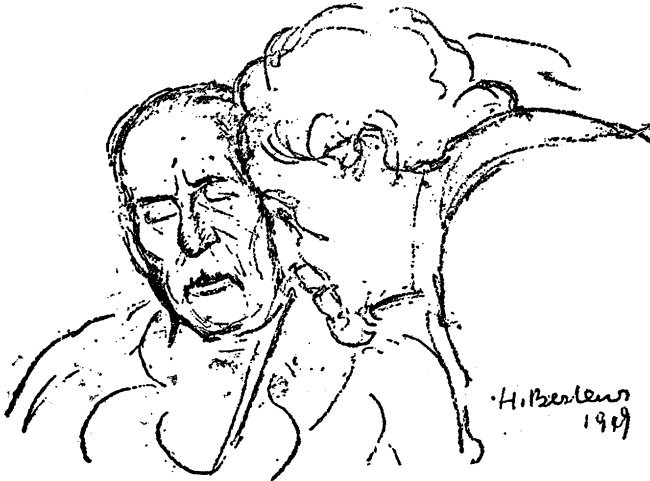
די טיר אונזערע האָט זיך זייער לייכט געעפנט. פראָפעסאָר באלא-באן האָט זיך אָפגערעדט צו באַגעגענען מיט דעם פאַרשער מתייהו מיזעס. זלמן רייזין פון ווילנע באַגעגנט זיך מיט דעם יונגן היסטאָריקער עמנואל רינגעלבלום. יעדן טאָג, יעדע שעה — נייע פנימער. דאָס האָט אונז שוין נישט געוונדערט. אומעטיס וואָלט אונז געוואָרן, ווען דאָס וואָלט אנ-דערש געווען.

געווען זענען נישט איינמאָל פאַלן, ווען געסט פון אַנדערע שטעט און אפילו אַנדערע לענדער זענען גלייך פון וואָסזאל צו אונז אַראָפגעפאַרן מיט זייערע וואַליזעס און דערנאָך זענען זיי געגאַנגען אין האָטעל אַריין. אונזער אַדרעס האָט מען שוין נישט באַדארפט פאַרשרייבן, מען האָט אים געהאַלטן אין זכרון: „טלאַמאַצקע דרייצן“, אַן אָפגע טיר, אַ סך טישלעך מיט נאָר אַ סך שטולן. אַ וועלטל אַזאַ און זאָלן קומען געסט, וועלכע האָבן אַ שייכות צו דער דאָזיקער וועלטל, און זאָלן זיי זיין, ווי אייגענע . . .

אונזער וועלטל האָט געשאַפן די יידישע פרעסע און געשאַפן ביכער. וואַרשע און די פראָוויניץ פלעגן צוזאַמען אַרויסוואַרפן אין פאַרלויה פון דער וואָך אַנדערטהאַלבן מיליאָן עקזעמפליארן יידישע צייטונגען, דערצו נאָך זשורנאַלן, ביכער בראַשורן. דער הויפט-שטאב פון דער דאָזיקער צייטונגס-אָפגעניווע איז געווען טלאַמאַצקע דרייצן.

אין דעם דאָזיקן לאַקאַל זענען געווען כמעט אלע שרייבער פון אונזער דור. אין 1919, ווען איך בין צוריקגעקומען פון רוסלאַנד, האָב איך ביי אַ טישל געטראָפן יעקב דינעזאָן, שוין אַ נאָר אַלטימיטשקער געווען, מיט לאַנגזאַמען שפּרייזן פלעגט ער אַוועקגיין פון לאַקאַל און אזוי האַרציק מיט יעדן איינעם זיך געזעגנט, ביז ער איז מער שוין נישט געקומען. ש. אַנ-

סקי האָט די לעצטע וואָכן פון זיין לעבן ביי אונז פאַרבראַכט. ער האָט זיך נישט דערוואַרט צו דער פרעמיערע פון זיין באַרימטן „דיבוק“, וועלכער איז דאמאָלט שוין באלד פאַרטיק געווען ביי די „ווילנער“. מען האָט אים באַ-גראָבען לעס פּרצן און דינעזאָן, ווייל דער פאַראיינ האָט אזוי געוואָלט, ווייל אַן - סקי איז געווען ערלעך און געטריי די יידישע מאַסן . . . איך געדענק זיין לוייה. צענדליקער טויזנטער יידן האָבן אוועקגע-

ש. אַנסקי ביי י. דינעזאָנס קראַנקן - בעט

(געצייכנט דורך הענריק בערלעווי צוויי טעג פאר דינעזאָנס מויט)

וואָרפן זייער אַרבעט און באַשעפטיקונג, די נאַלעווקעס האָבן צוגעמאַכט די געשעפטן . . . אַנדערע האָבן נישט געוואוסט, ווער עס איז אַן - סקי, האָבן זיי געפרעגט, האָט מען זיי געענטפערט:

— א יידישער שרייבער איז געשטאָרבן.

און דאָס איז גענוג, אַז דער פרעגער זאָל שוין נאָכגיין ביזן בית-עולם. אין דעם טאָג פון אַן - סקים לוייה איז צו מיר אין פאַראיינ אַריינגעקומען אַלטער קאציזנע, וועלכער איז געווען אַנסקים בעסטער פריינט אין

ש. אנסי האלט א הספד ביים אפענעם
קבר פון יעקב דינעזאן.

(צייכנונג פון יעקב אדלער)

ווארשע. ער האָט געהאַלטן אַ
שטעקן און צו מיר האָט ער זיך
אַנגערופן מיט אַ געבראַכענער
שטימע.

— טייערער! דעם דאָזיקן
שטעקן האָט פּרץ געטראַגן. פּרץ
איז געשטאַרבן, האָט אים אַנסקי
גענומען, איצט האָב איך דיר גע-
בראַכט דעם שטעקן, נעם עס!
— אָבער, קאַצונע! א יך
ווייל נישט שטאַרבן.

מען האָט דאמאָלט אַ שפּאַר
ביסל געלאַכט.

דעם שטעקן האָט מען אַריינגע-
געשטעלט אין אַ שראַנק פון קאַנ-

צעלאַריע. ער איז דאָרט לאנג געשטאַנען. יאָרן לאַנג. מלך ראַוויטש
האָט אים נאָך געפונען, ווען ער איז געוואָרן סעקרעטאַר ביי אונז. מען
האָט דעם שטעקן געוואָלט אַוועקשענקען וועמען פון אונזערע חברים,
נאָר קיין בעלנים אויף אים האָבן זיך נישט געפונען.

ש. אַנסקי אַריפּן טויטן-בעט

(צױבענונג פון

יוסף זוידענבויעטל)

* * *

דער פאַראיינ האָט זיי געזען, די יידישע מאַסן, דורך זיינע זיבן
פענסטער, וועלכע זענען אַרויסגעגאַנגען אויף דריי גאַסן. אין אונזערע
לאַנגווייליקע און אונזערע אומעטיקע שעהן זענען מיר זייער אָפט צוגעגאַנגע-
גען צו די פענסטער און געקוקט. צי מען האָט געוואָלט, צי מען האָט נישט
געוואָלט, די שאַטנס זענען געקראַכן אין די נשמות אונזערע. אָט די יידן,
וואָס לויפן דאָ פאַרביי מיט די האַנט-וועגעלעך, די יידן מיט פּעק און
פּעקלעך, מיט פאַרזאָרגטע פּנימער — זיי זענען אונזערע און מיר זענען
זייערע, זיי זענען אונזער לאַסט און אונזער האַפּענונג, אונזערע לייענער.
און ווי דאָס לעבט און שוועבט און ווי דאָס וויל נישט אונטערניין. פיל

מאָל פלעגט מען זיך פארטראכטן, פיל מאָל געשלאנגען צער פון דער גאַנצער סביבה. קאָן דאָס זיין אָן צער ביי אונז?

אַז מען ווערט געבוירן און מען לעבט, מוז מען האָבן פון וואָס צו לעבן, האָט זיך אַ גרויסער טייל פון די פּוילישע יידן געראנגלט ביטער מיט פרנסה, מען האָט געמעקלערט, מען איז געקראָכן אויף די ווענט און געלעבט פון לופט און פון זייפן-בלאָז, מען האָט זיך איינער דעם צווייטן גענאַרט און קוים געבראַכט אויף אַ שטיקל ברויט פאַר דער משפּחה. איך וואָלט וועלן זען, ווי אַן אַנדער פּאַלקס וואָלט עס געמאַכט אַ „לעבן“ ביי אַזעלכע באַדינגונגען. די יידן אונזערע זענען נישט געווען באַ-ליבט ביי די פּאַליאָקן. אַלע שלעכטע עפיטעטן האָט מען זיי אָנגעוואָרפן, די דייטשן האָבן אונז מיט האַס אָנגערופן „מזרח - יודן“ און אונזערע אייגענע יידן, די אַסימילירטע, האָבן נאָך צוגעגעבן אַזוי פיל האַס צו די נאַלעווקעס. איך האָב געלעבט אין ראיאָן פון די נאַלעווקעס. יעדן טאָג פלעג איך גיין אין רעדאַקציע אריין און זיך דורכשטופן קוים אויף די טראַטואַרן, וועלכע זענען פשוט אָנגעשטאַפט געווען מיט יידן. פאַר מיר זענען זיי נישט געווען קיין „גנבים און שווינדלער“. פאַר מיר און פאַר אונז אַלעמען פון טלאַמאַצקע דרייצן זענען זיי געווען מזיקים, וועל-כע ראַנגלען זיך ביים אָפּרונט און ציען די ביטערע יניקה פון דעם ראַנג-לען זיך. איך האָב אויך געזען דעם צווייטן צד, דעם קריסטלעכן, זיי האָבן דאָס געזאָלט זיין די מלאַכים אנטקעגן די נאַלעווקער יידן. איך האָב זיי געזען, זיך גוט צוגעקוקט און צוגעהערט צו זיי. איך בין צוויי יאָר געזעסן אין פּוילישן סיים אַלס צייטונגס-באַריכטער און דאָרט האָב איך זיך דערוויסט וועגן די נידערטרעכטיקסטע אינטריגעס, וועגן כסדרריקן קא-דיעריזם, וואָס האָט געהערשט אין דער פּוילישער געזעלשאַפט. מען האָט איינער דעם צווייטן געמערט, פאַרפּאַלגט, אויסגעלאַכט. ביכער זענען שוין אָנגעשריבן געוואָרן און וועלן נאָך אָנגעשריבן ווערן. וועגן דעם, וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאָן אין פּילסודסקים צייט, ארום פּילסודסקין. וויפּיל מיליאָ-נען זלאַטעס זענען אַוועקגעגעבן געוואָרן צו שכורים און טויגעניכצן, זיי זאָלן עפענען קראַמען און קאָנקורירן מיט די יידן. וויפּיל באַקשיש און אפּערע אין די פּוילישע אמטן... דאָך זיי זענען פאַרבליבן שטענדיק די פּינע לייט. מיאום געווען זענען בלוזן די נאַלעווקעס. פאַרשריגן און פאַר-

טויבט זענען מיר געווען פון זייערע רכילות. אזוי פארשריגן, אז אונזערע אייגענע שוואַכלינגען און פלאַך-קעפּ האָבן זיך אויפגעהערט צו קאָנטראַך-לירן און זיי האָבן שוין אויך געהאסט די נאלעווקעס. אין אונזערע יידישע פארטיי - פּראָפּאגאנדעס און דעמאגאגישע שטרייטן זענען נישט איינמאָל די נאלעווקעס בלוטיק אָנגעגריפן געוואָרן. אָבער יידישע זשורנאַליסטן און שריפטשטעלער האָבן זיך דאָס קיינמאָל נישט דערלויבט. נישט אַ הערש-דוד נאָמבערג, נישט אַ הלל צייטלין, נישט אַ יהושע גאטליב. קיין איינער פון די אמתע יידישע זשורנאַליסטן, פּובליציסטן און שריפטשטעלער האָט זיך קיינמאָל נישט דערוועגט צו באַליידיקן און אויסלאַכן יידיש שווער לעבן. די נאלעווקעס, די יידישע לופט - געשעפטן, די ענגשאפט, אַלץ איז דאָס געווען יידישער ווייטיק און אזא האָט מען עס באַדארפט טיפער באַנעמען, אזוי און נישט אַנדערש.

דער פאַראייזן איז געוואָרן אונזער אָבסערוואַציע-פּונקט. פון אונזער באלקאָן האָבן מיר זיך צוגעקוקט צו דער יידישער באוועגונג, צו אַ סך זאכן, מיר האָבן געזעען מאַניפעסטאַציעס, מיר האָבן דאָ געזעען קאטיולישע פּראָצעסיעס מיט די קאָשטשאַל-בילדער. פון אונזער באלקאָן האָבן מיר אין צוואַנציקסטן יאָר געהערט, ווי די האַרמאַטן הילכן ביי קארטשעוו און אָטוואַצק. די רוסן זענען דאמאלט געגאַנגען אויף וואַרשע און דאמאָלט זענען זיי אויך צוריקגעגאַנגען. דער פאַראייזן האָט אַלע קלאַנגען און אָפּ-קלאַנגען פון דער נאַס פאַרנומען, פאַרטייטשט און דעבאַטירט וועגן יעדן פאַל, וואָס האָט אָנגערירט די יידישע אינטערעסן. צו ערשט האָט עס געזאָלט זיין אזוי, אז דער פאַראייזן זאָל זיך פאַרנעמען בלוז מיט די פּראָ-פעסיאָנעלע און עקאָנאָמישע אינטערעסן פון זיינע מיטגלידער. אָבער עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז דאָס איז נישט געווען דער עיקר. עס האָט זיך געוואָלט האָבן אַן אייגענעם ווינקל. די יידישע שרייבער און זשורנאַליסטן האָבן געזוכט שוץ ביי זיך אליין, אין אַן אייגענער היים, אין אַ יידישן קלוב. אַ זאַמלפּונקט, אַ טריבונע פאַר זיך, אַ שוץ פון דער אַסימילאַציע, אַ שוץ פון דער אַרומיקער פרעמדשאַפט. פון דער הויך, פון די רייכע און רייך געוואָרענע, איז זי געקראַכן די אַסימילאַציע, פון די ערב-שמדניקעס. שלעכט איז דאמאָלט, ווען פרעמדע ווילן אונז איבערמאַכן, אָבער נאָך ערגער איז, ווען דאָס ווילן טאָן אייגענע, אין זעלבן גורל געבוירענע, די

אייגענע קריכן נאך מער אריין אין די ביינער, זיי לאכן אויס ביטערער, ווי די פרעמדע און עם פארדריסט מער, ווען אן אייגענער לאכט אויס דיין שפראך, דיין תפלה, דיין מנהג, דיין בגד. די פארמאסקירטע ווילן, אז דו זאלסט אויך אנטאן א מאסקע. פון דער הויך, פון די רייכע עטאזשן, איז זי געקראכן די אסימילאציע אן אויסגעפוצטע, א צוגעפאסטע צו פרעמדן לעבן און אין דער זעלבער צייט א פחדנישע, אן אן אייגענער נשמה. נישט ווערט איז זי געווען איין פאלקס-ליד, וואָס איז געקומען פון קעלער. נישט ווערט איז זי און זי וועט קיינמאל נישט אָפנארן דעם, וואָס האָט הארץ און מענטשן-ווירדע. איין ליד פון דוד איינהאַרן, און איין ליד פון משה קולבאק, צי פון איציק מאננער, איין עכט ליד פון א יידישן דיכ-טער, וועגט איבער אלע שקרים פון דער אסימילאציע. סכיבה האָט מען געזוכט אין פאראיין. און גאנץ שנעל איז טלאמאצקע דרייצן געוואָרן נאָר אַ היים פאַר יידישע דיכטער און זשורנאַליסטן, נאָר דארט איז אויך געוואָרן אַ שטאַם - גאַסט דער יידישער אַקטיאָר, דער יידישער מאַלער און דער יידישער מוזיקער. אלע יידישע קינסטלער פון פּוילן און ווייטער פון פּוילן זענען געווען ביי אונז. צוליב די פיל געסט האָט מען געמוזט פאַר-גרעסערן דעם לאַקאַל, אַרויסנעמען אַ דיקע וואנט און מאַכן מער פּלאַץ, מען האָט געקויפט נייע מעבל און שטענדיק געהאַלטן אין איין פּוצן די צימערן. די מאַלערס, יעדער מאַלער האָט דעם פאראיין געשאַנקן אַ בילד, אזוי אז מיר האָבן שוין געהאַט אַ גאַנץ פיינע גאַלעריע פון בילדער ... טלאמאצקע דרייצן, די „בורע“, האָט זיך געמענטשלט. שוין געווען עטלעכע „משוגעים“, וועלכע האָבן דעם פאראיין אָפגעגעבן זייער גאַנצע פרייע צייט. דער שטאַרקסטער „משוגענער“ אין דעם הינזיכט איז געווען דער פּאַלקס-זינגער מנחם קיפּנים, אַ ווונדערבארער דערציילער. יאָרן-לאנג נאָכאנאנד האָט ער פאַר אונז דערציילט קאָמישע מעשיות פון זינגער און חזנים און דאָס האָט זיך ביי אים קיינמאַל ניט אויסגעשעפּט. ער האָט געהאַט אַ קוואַל פון פּאַלקס-לידער, וואָס אין קאַנצערט-זאַל האָט מען זיי נאָך קיינמאַל נישט געהערט.

דאָס, וואָס פּאַלק האָט געשאפּן אין משך פון דורות, איז געווען צופיל, אז איין דור זאָל עם צונויפּזאַמלען און קאָנצענטרירן. קיפּנים איז אין דעם הינזיכט געווען דער גרעסטער זאַמלער. ער האָט פיל לידער באַארבעט

מוזיקאליש און ליטעראריש, ער האָט אַליין די לידער געזונגען און אַליין זיי אַרויסגעגעבן אין זאמליכער. פיל מאָל האָט ער אויך גערופן צו זיך אהיים און געוויזן נאנצע אוצרות, וואָס האָבן געווארט זייער תיקון, געד-ווארט, אז יידיש עולם זאָל זיי דערהערן, פיל פון די לידער האָט ער פאר מיר געזונגען און געלייענט. געווען אין די לידער פון פאָלק פיל טיפע אי-בערראשונג, אַ געלייטערטער יידישער חן. נשמה יידישע... דאָס איז אַלץ פאַרניכטעט געוואָרן צוזאַמען מיטן פאָלק.

קיפנים איז געווען אין אונזער קרייז אַ טייערער שפאסער, דאך נישט קיין אַפּשפאסער. דאָרט ווו ער איז געוועסן, צו זיין טישל האָט זיך דער עולם געזאַמלט, איינס האָט מען געוואוסט, אז זיצנדיק מיט קיפ-ניסן און שמועסן, וועט מען אין עצבות נישט אַרײַנפאַלן.

ח. קיפניס
(צויבענגע פון
משה אַפּעלבוים)

ווען פאר די צוואַנציק יאָר, וואָס טלאמאצקע דרייצן האָט עקזיסטירט, וואָלט דאָרט געזעסן אַ סטענאַגראַף און אויפגעכאַפט די אַלע מעשיות, וואָס חברים האָבן דערציילט, אַלע זכרונות פון זייערע היימען, מעשיות פון יידי-שע קרעטשמעס, פון ישובניקעס, מעשיות פון וואלד-יידן, טערפענטיין-יידן, מילך-יידן, פון יידי-שע באַלענגאַלעס, פון טייך-יידן, און מיל-יידן. ווען דאָס וואָלט אַלץ פאַרשריבן געוואָרן, אַלע די אויסדרוקן און אַלע די לידער פון יידישן דלות און פון יידישן כטחון און יום-טוב. עס איז געווען אין דעם אַלעס אַ געוועב פון דורות. מיט איינמאָל ווערט עס נישט באשאפן. דער ייד פון קליינעם שטעטל האָט תמימות־דיק ליב געהאַט דאָס לעבן און די נאַטור. עס איז געווען אַ יידישער פאַנטעאַזם. יידישע מעלאָ-דיעס געוועבט מיט קלאנגען פון דער אַרומיקייט. עס זענען געווען יידישע מוזיקאַנטן, וועלכע האָבן די מעלאָדיעס אויסגעשפּילט, עס האָט זיך שוין באַוווּזן דער דיכטער, דער יידישער, וועלכער, האָט עס אַלץ גע-וואָלט אויסזינגען. דער פאָלקס-זינגער מנחם קיפנים איז געווען, ווי אַ פאַר-מיטלער צווישן פאָלק און דיכטער...

ער האָט ליב געהאט דעם פאראיין, ווי דאָס לעבן און אַרײַנגעבראכט
האָט ער דאָרט אַ סך לעבן. שוין געווען נישט יונג, האָט ער דאָך גע-
האַט אַ שוואַרצן קאָפּ מיט האָר, שוואַרץ דערפאר, ווייל ער האָט זיי געפארבט
און אין וואַרשע האָט מען זיך אויף דעם חשבון געוויצלט, מען האָט געזאָגט,
אַז אין שטאָט געפינען זיך זקנים, וועלכע געדענקען נאָך, ווען קיפנים איז
גרוי געווען. . . .

וויפיל פרייד האָט געגעבן דעם יידישן פאַרבענקטן און נייגעריקן
צוהערער באַרים אייסוראָוויטש. ער האָט געארבעט אין „אַרט“, איצט
איז ער אין אַמעריקע. אין פּוילן איז ער געווען אַ לייַדנשאַפּטלעכער באַרג-
גייער, פלעגט ער אָרגאַניזירן גרעסערע גרופּן
פון יידישע מיידלעך און בחורים און געקלע-
טערט מיט זיי אויף די געפערלעכע שפיצן
פון די טאַטרען, בעסקידן און קאַרפּאַטן. אָבער
נאָכמער באוּווסט איז ער געווען אַלס גוטער
דערציילער פון דער טריבונע. ער איז גע-
ווען ביי אונז אַן אָפּטער נאַסט און איז זייער
אָפט אַרויסגעטראָטן מיט זיינע פאַרלעזונגען
וועגן עקזאָטישע לענדער. דאָס בעסטע ביי אים
איז געווען זיין דערציילונג וועגן אינדיע. דאָ
האָט ער דערגרייכט דאָס העכסטע אין שטי-
מונג און מאלערישקייט. אונזערע לצים האָבן
זיך אפילו געשושקעט, אַז אייסוראַ-
וויטש איז קיינמאָל אין אינדיע נישט געווען און וועגן די אלע זאַכן
האָט ער אויסגעלייענט פון ביכער, אָדער אליין אויסגעטראַכט. אויב דאָס
איז טאַקע אמת, איז אייסוראָוויטש ביי מיר נאָך העכער אויסגעוואַקסן.
מיט אַזאַ פאַנטאַזיע קאָן מען איבערשטייגן אַלץ, וואָס מען זעט אין באַן,
שיף און אַעראָפּלאַן. בעת אייסוראָוויטש האָט דערציילט, האָב איך נישט
געקוקט אויף אים, נאָר אויף זיינע צוהערער. זיי זענען געזעסן פאַר-
כאַפּט, מיט דער טיפּסטער נייגעריקייט. די בחורים און מיידלעך פון וואַר-
שעווער אָרעמע קוואַרטאַלן, זיי האָבן זיך גענויטיקט אין אַזעלכע לעגענ-
דאַרישע מעשיות פון די ווייטע לענדער, שעהן-לאַנג האָבן זיי געהערט,

ב. אייסוראָוויטש

(קאָפּיע פון
א צייכענונג)

א גרופע יידישע שרייבער פאָטאָגראַפירט אין
ליטעראַטן - פאראיין דורך מ. קיפנים

עם זיצן פון רעכטס: י. מאסטבוים, י. ראָזענפעלד,
ב. קארלינסקי, ז. סענאלאָוויטש, י. פערלע.
עם שטייען: פון רעכטס: א. קאציונע, א. קאנאָווסקי,
י. מ. ניימאן, מ. ראָוויטש.

ווי א מענטש דערציילט וועגן דער שענסטער פרוי, וואָס ער האָט אויף זיינע רייזעס באַגעגנט, וועגן דעם שענסטן בוים, וואָס ער האָט געזען און וועגן שענסטן פּאַלאַץ, וואָס ער האָט אָנגעקוקט... אונזערע בחורים און מיידלעך האָבן הנאה געהאט פון אייסוראָוויטשעס פּאַנטאַזיעס און עס האָט זיי אוודאי שפּעטער אין שלאָף געקלונגען:

— שוואַרץ, ווי די נאַכט, היים, ווי די מדבר-זון, זיס, ווי די לאָטאס-

בלום...

און טאַקע דערפאַר, ווייל זיי האָבן קיינמאַל קיין לאָטאס-בלום נישט

געזען...

* * *

איך האָב נישט געציילט, וויפיל מאָל אין טאָג עס פלעגט אַריינקו-
מען אין בודע יואל מאסטבוים. ער מיט זיין קינסטלער-קאַפּ האָט זיך אָנגעזעען אין גאַנצן זאָל... אַ קאַפּ! איך ווייס נישט צו וועמענס קאַפּ עס איז ענלעך. בעטהאָווען, לישט, שובערט. יואל מאסטבוים, וועלכן איך זע דאָ אויף אלענבי... ער דערמאנט מיר גלייך דעם וואַרשעווער ליטע-ראַטן-פאַראיין. אַ טאלאַנטירטער, נאָר טאלאַנט איז נאָך ווייניק. יואל מאסטבוים האָט שטענדיק געהאט געניאלע פלענער וועגן אַזעלכע ווערק, אַז די גאַנצע וועלט וועט אַ כּפּרה גיין. נאָר נישט ליטעראַטור אַליין. יואל מאסטבוים איז זייער מוזיקאַליש. ער קען שטיקער סימפּאָניעס אויף אויסג-ווייניק און אפשר גאַנצע סימפּאָניעס. מיר האָבן תּפּלה געמאַן, ווען ער איז געווען אין פאַראיין, ער זאָל נישט כאַפּן אַ צווייטן אזא מוזיקאַלישן חבּר. ווייל דאמאָלט גייט עס אויף שעהן אַוועק אַזאַ טורניר, ווער עס גע-דענקט מער פון בעטהאָווען, פון מענדעלסאָן, פון טשאַיקאָווסקי... דא-מאָלט איז שוין געווען צופיל מוזיק, כאָטש נעם און אנטלויף.

מוזיקאַליש איז אויך געווען י. י. פּראַפּוס. ער איז געווען אַ יחסן אין דעם וועלט. ער האָט שוין געאַרבעט אין אָנהויב פון אונזער יאָרהונ-דערט אין אַ יידישער צייטונג, אין פּעטערבורג, אין „פּריינד“ גופאַ האָט ער געאַרבעט. לעצטנס איז ער געווען רעדאַקציע-סערקעטאַר פון „מאַ-מענט“, אַן אַלטער בחור, האָט ליב געהאַט גוט אָפּצוועסן און גוט זיך אויס-

ז . ס ע ג א ל א ו ו י ט ש

צושלאָפּן, האָט ליב געהאַט מוזיק און שטענדיק געברומט אַ שורהלע פּון אַ וועלט-קאָמפּאָזיציע. האָט ליב געהאַט צו באַרימען זיך :
דערביי פלעגט ער פון וועסטל-קעשענע ארויסציען אַ בילעט אויף
דעם נאַענטסטן קאַנצערט.

— דו זעסט ...

ער האָט זיך פשוט גערייצט דערמיט. ער האָט שוין אַ בילעט. ע ר

י . י . פראפוס

(צויבענונג פון
ש. פיוגענבוים

מ . שניאור

(קאָפּיע פון
א צויבענונג)

י . מאסטבוים

(צויבענונג פון
פ. פרידמאן)

וועט הערן די סימפאָניע און וואָס איז ווערט דער צווייטער, וואָס ווייסט
אַפילו נישט, וואָס דאָס איז אזוינס סימפאָניע ?

אַמאָל פלעגט עס ווערן ביי אַ טישל אַזאַ מין „פילהאַרמאָניע“. הענעך
קאן, דער טאַלאַנטירטער קאָמפּאָזיטאָר, וואָס געפינט זיך איצט אין אַמע-
ריקע, דער דיריגענט שניאור, יואל מאסטבוים, פראפוס און אנדערע,
איינער דעם צווייטן האָט איבערגעשטיגן אין מוזיקאַלישקייט. דערביי קומט
צו דער קליינער קיפנים און רופט זיך אָן :

— חברה ! איך בין שוין גאַרנישט ?

— הא ! קיפנים ! חזנות, אהער אביסל חזנות !

און קיפנים הויבט אָן צו דערציילן מעשיות פון חונים און ער דער-
מאָנט זיך ניגונים...

אָי, וויי, אָי וויי... איך דערמאָן זיך אויך... די אַלע טעג, די אַלע
נאָכמיטאָגס. אַלץ און אַלעמען דערמאן איך זיך...

מיר האָבן שטענדיק געוואָלט וואָס ווייניקער פּאָליטיק און מער חבר-
שאַפט און דאָך האָט מען פיל מאָל געמוזט רעאָגירן פּאָליטיש. ווען אין
לעמבערג האָט זיך געענדיקט דער פּראָצעס פון שטייגערן, וועלכער איז
פּאַלש באַשולדיקט געוואָרן אין וועלן דערמאָרדן דעם פּוילישן מלוכה-
פּרעזידענט און די דאָזיקע באַשולדיקונג איז שטאַרק אויסגענוצט געוואָרן
פון די אַנטיסעמיטן פארן פּראָצעס און בעת דעם פּראָצעס. ווען שטייגער
איז באַפרייט געוואָרן, האָבן מיר טעלעגראַפיש אַרויסגערוּפן דעם באַפרייטן
מיט זיין באַרימטן פּאַרטיידיקער לייב לאַנדאו צו אונז אין בודע. מיר האָבן
אויסגעשטעלט אונזערע טישן און שטולן און געפראוועט א באַנקעט, א דע-
מאָנסטראַטיוון באַנקעט קעגן דער פּוילישער רעגירונג און פאר דער איי-
ביקער גערעכטיקייט.

אַ צווייטן מאָל האָבן מיר אָפּגעטאָן אַ צולכהעים דער פּוילישער
רעגירונג צוליב דער באַרימטער זינגערין איזאַ קרעמער. איזאַ קרעמער איז
געקומען קיין וואַרשע זינגען אויף פּראַנצווזיש, דייַטש, ענגליש, פּויליש, אי-
טאַליעניש, רוסיש און... יידיש. עס קאָן זיין, אַז צוליב דעם „יידיש“
טאַקע האָט זיך אָנגעהויבן אין דער רעכטער פּוילישער פּרעסע אַ גרויסע
העצע קעגן איר. זינגען האָט זי געזאָלט אין דעם רייכסטן זאַל פון פּוילן,
אין דעם פּילהאַרמאָניע-זאַל. דעם דאָזיקן זאַל האָט א ייד רייכמאן אויסגע-
בויט פאַר זיין געלט און ער האָט עס אַוועקגעשענקט צו דער שטאַט
וואַרשע. האָט מען אָנגעהויבן שרייבן אין די צייטונגען, אַז איזאַ קרע-
מער איז אַ קאָמוניסטישע אַגענטין, אַז זי איז אַ שונא פון פּוילן און אין
טאָג פון קאָנצערט, עלף אין דער פרי, האָט מען געגעבן צו וויסן דעם
אימפּרעסאַריאָ פון דער זינגערין, אַז דער קאָנצערט וועט נישט פּאַרקומען,
פאַרבאָטן און אַ סוף. די רעפּאָרטערן האָבן אונז די נייעס געבראַכט אין דער
בודע צום מיטיק און אזוי עסנדיק און שפּאַסנדיק האָט זיך איינער פון
אונזערע אָנגערופן:

— זאָל זי זינגען ביי אונז, אויב די רעגירונג דערלויבט נישט, טאָ
 זאָל זי זינגען ביי אונז, פאר אייגענע מענטשן...
 — און א דערלויבעניש?
 — א דערלויבעניש וועלן מיר זיך אליין געבן.

קיין איין אונטערנעמונג אונזערע האָט נישט געמאָרט דורכגיין אָן
 א דערלויבעניש פון רעגירונגס-קאָמיסאַר. דאָס האָט געדראָט מיט א פראָ-
 צעס און מיט פאַרמאַכן דעם פאַראיין... דאָסמאָל האָבען מיר באַשלאָסן
 צו פייפן אויף דער דערלויבעניש און זאָל זיין, וואָס עס וויל... מען
 איז מיט דעם פלאן אַרײַנגעלאָפן אין קאַנצעלאַריע צו אונזער סעקרעטאַר.
 מען איז באלד אַוועק צו איזאַ קרעמער אין „האַטעל אַנגעלסקי“. זי האָט
 אײַנגעשטימט. דאמאלט האָבן מיר טעלעפאָניש אײַנגעלאָדן אונזערע בעס-
 טע כלל-טוער, אַלע פאַרזיצערס און סעקרעטאַרן פון די פראָפּעסיאָנעלע
 און געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס, אַלע מיטגלידער פון אונזער פאַראיין.
 עס האָט זיך אָנגעקליבן אַן עולם פון הונדערטער מענטשן און איזאַ
 קרעמער האָט פאַר אונז געזונגען עטלעכע שעה נאָכאַנאַנד. זי געדענקט
 נאָך אוודאי איצט אין אמעריקע דעם נישט דערלויבטן קאָנצערט אירן. איך
 האָב איזאַ קרעמער געהערט נאָך אין אדעס ביי איר אָנהויב. איך האָב זי
 געהערט אין לאָנדאָן און אין פאַרײַז, נאָר אזא „די מיזשינסקע אויסגעגעבן“,
 ווי דאמלט ביי אונז אויף טלאמאצקע דרייצן, האָט זי אפשר קיינמאָל נישט
 געזונגען. זי געדענקט נאָך אוודאי דעם באַנקעט פאַר איר בײַ באַניגען,
 די שטימונג די יידישע אין אזאַ סביבה פון פאָלקס-אינטעליגענץ, אזאַ יום-
 טובדיקע שטימונג...

דער פיינער אויפטו איז דורכגעגאַנגען בשלום. די רעגירונג האָט זיך
 געמאַכט נישט זעעוודיק.

* * *

מיר האָבן זיך נישט פאַרשלאָסן פון דער גאַס. אונזערע זיבן פענ-
 סטער האָבן דערצו נישט דערלאָזט און ווען מען האָט זיך אויף א מינוט
 פאַרגעסן, זענען געקומען די רעפּאָרטערן און דערציילט אַלץ, וואָס עס טוט
 זיך אין דער יידישער וועלט און נישט בלויז אין דער יידישער. אָבער מיר

האָבן בעסער געוואָלט זיין אַ קרעטשמע, ווי אַ סעקטע און דאָס האָבן מיר טאַקע אַ לאַנגע צייט אויסגעפירט אויף צו להכעיס אַלע סעקטאנטן, וועלכע האָבן אונז אַטאַקירט פון פיל זייטן.

אַ קרעטשמע, אָדער אַ נאַסט-הויז פאַר אַלע חברים. דאָך אין לאַקאַל גופא האָט זיך יעדערער אויסגעוויילט, וועמען ער האָט געוואָלט. עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן זיך שטענדיק געהאַלטן צוזאַמען. אָט דער קארלינסקי האָט זיך נישט געקאָנט שיידן מיט דעם רעאַליסטישן דער-ציילער דוד קאַסעל און זיי ביידע האָבן געמוזט זיין צוזאַמען מיט דעם טונקעלן און די דריי האָבן אויך געהאַט שטענדיק אַ פערטן צו זייערע שמועסן. דער פערטער איז געווען דער העברעאישער לערער ראקאווסקי, וועלכער האָט פון צייט צו צייט געשריבן אַרטיקלען אין די צייטונגען. די אַלע פיר האָבן זיך פשוט נישט אָפּגעלאָזן. זיי האָבן געהאַט טעמעס צו ריידן וועגן אַלט-וואַרשע, וועגן אַלטע עסקנים, משכילים, רעדאַקטאָרן, וועגן פּרזס הויז, וווּ זיי זענען געווען אָפטע געסט, זיי האָבן געהאַט אַ באַזונדער מיי-נונג וועגן דער יונגער יידישער ליטעראַטור. זיי האָבן רואיק דיספּוטירט. עס האָט אויסגעזען, אַז זיי זענען שטענדיק איינשטימיק אין זייערע אָפּ-שאַצונגען. איינשטימיק אַפילו דאַמאַלט, ווען מען איז אבסאָלוט נישט איינ-שטימיק געווען ...

י. י. זינגער מיט זיין ברודער זענען קיינמאַל נישט געזעסן צוזאַ-מען. מען האָט זיי געזעען ביי באַזונדערע טישלעך, מען האָט זיי געזעען און שטאַרק געזען, צוליב די גלאַטע שאַרפע קעפּ. ... די צוויי זענען גע-ווען געבוירענע אָפּלאַכערס, נאָר נישט קיין לאַכערס.

איטשע מאיר ווייסענבערג האָט געהאַט זיין טישל מיט זיינע חסידים. דער ערשטער חסיד זיינער איז געווען האראנטשיק, שפעטער האָבן זיי אויפגעהערט מיט זייער חברשאַפּט, ווייל ווייסענבערג האָט נישט ליב גע-האַט, אַז איינער פון זיינע חסידים זאָל ווערן צו זעלבסטשטענדיק, דאָך, ווייסענבערג האָט זיך פון דעם נישט גענומען צום האַרצן, ער האָט יעדן טאָג אנטדעקט נייע טאַלאַנטן און זיי געהאַלטן פעסט לעם זיך, זיי זאָלן נישט אַנטלויפן. שלמה שיינבערג, אַ יונגער פּראָזאַאיקער, אַ וויללער, אַ שטיילער, ער האָט געהאַט אַ זעצעריי אין פּולאוו און איז יעדע וואָך געקומען נעמען ביי די פּאַרלעגערס נייע קאַפּיע. ער איז אויך שטענדיק

געזעסן מיט ווייסענבערגן און געהאט פאר אים גרויס דרך-ארגי. איך פאר-
 גורע דעם זכרון אין יענע טעג. איך זע די מענטשן, איך הער זייער שמועס.
 ווי ווייניק פון זיי זענען פארבליבן און די פארבליבענע זענען צעזיט און
 צעשפרייט, אזוי משונהדיק ווייט איינער פון צווייטן. די, וואָס זענען פאר-
 בליבן, האָבן באַקומען אַ שרעקלעכע ירושה, דעם אַש פון זייערע פאר-
 ברענטע משפחות. מיט אַזאַ ירושה וועט מען זיך שטיקן ביז דער לעצ-
 טער שעה.

טלאמאצקע דרייצן איז אַ לאַנגע צייט געווען אַ טראַנזיט-פונקט פאַר
 די יידישע שרייבער פון אַמעריקע, וועלכע זענען דורך פּוילן געפאַרן באַ-
 זוכן רוסלאַנד. אָט אזוי משה נאַדיר, לייוויק, אָפּאַטאָשו, מחנם, הלל ראַ-
 נאַף. מיר האָבן קיינמאַל נישט דורכגעלאָזן די געלעגנהייט אויפצונעמען אַ
 חבר מיט וואָס מיר קאַנען און מיר האָבן דאָך אַ סך שטולן, האָט מען
 געמאַכט באַנקעטן. מיט איינעם האָט זיך דער באַנקעט אַביסל פאַרהאַ-
 טשעקט. ער האָט נישט געוואָלט קיין באַנקעט. דאָס איז געווען אונזער ליב-
 האַרציקער פּריינט, אונזער אלעמענס פּריינט אברהם רייזין. איך האָב צו
 אים אַ ספּעציעלן סענטימענט: פון אים באַקומען דאָס ערשטע בריוול וועגן
 מיינע לידער, פון אים די ערשטע אַנערקענונגס-ווערטער אין אַ זשורנאַל.
 אברהם רייזין! איך לאָז נישט דורך קיין געלעגנהייט צו דערמאָנען זיין „אַ
 געזינד זאלבע אכט“, זיין „אין קישן באהאלט איך דאָס פנים“ און „דער
 שטויב פון דער ערד איז געפאַלן אויף מיר“. מיין טיערער רייזין! מיר
 ווילן מאַכן אַ באַנקעט פאַר אייך. ענטפּערט ער:

— איך וויל נישט, מען דאַרף נישט ...

— פאַרוואָס?

— מען דאַרף נישט.

— מיר ווילן חבריש פאַרברענגען מיט אייך עטלעכע שעה, מיר האָבן

אייך ליב.

— וואָס וועט דאָרט זיין?

— עס קאָן זיין אַ גלעזל מיי און עס קאָן זיין פיש, און וויין.

— ניין! נישט דאָס מיינ איך. איך מיינ, ווער וועט דאָרט זיין?

— חברים, אייגענע מענטשן, ליטעראַטן ... מען וועט ריידן און

זינגען ...

— וואָס וועט מען ריידן?

איך האָב אים פאַרשטאַנען. ער האָט מורא געהאט, מען זאָל נישט ריידן קעגן ראטן-פאַרבאנד. איך האָב אים פאַרזיכערט, אז ער מעג זיין רואיק. איז געווען אַ באַנקעט און רייווין איז געפאָרן קיין רוס-לאַנד. מען האָט אים אין מינסק, ביי זיין אָנקומען, אויפגענומען מיט פאַראַד. קאוואַלעריע און אינפאַנטעריע מיט אַרטילעריע, מען האָט אים אויפגענומען מיט מיליטער. מען האָט גערעדט צו אים די בעסטע ווער-טער. יער, דער דיכטער פון פּאָלק, האָט עס פאַרדינט כשר. אָבער נאָך רוסלאַנד, נאָך זיין צוריקקומען קיין אַמעריקע, איז ער גלייך אַריינגע-טראָטן אלס מיטאַרבעטער אין אַנטיקאָמוניסטישן „פאַרווערטס“. די „בודע“ האָט זיך וועגן דעם דערוואַסט און די „בודע“ האָט געשמיכלט. וואָס מער, ווי שמיכלען? עס זענען געווען אַ סך קאָמישע און אין דער זעלבער צייט טראַגי-קאָמישע געשיכטעס, וואָס נישט פאַר אונזערע כוחות איז דאָס געווען צו אַנטשיידן... האָט מען אָנגעשטעלט דעם פאַטעפּאן און זיך גוט אויסגעטאַנצט. און יעדער איינער פאַר זיך האָט געטאָן זיין אַרבעט. געשריבן, וואָס ער האָט געפילט און איבערגעליטן און געוואַרט און געבענקט...

און מען איז געווען הימיש...

דאָך פון צופיל הימישקייט האָט מען זיך איינגעוויינט דעם פאַראַיין גרינגזושעצן און אפילו זידלען, אָנגרייפן... אייגענע חברים האָבן דאָס פיל מאָל געטאָן. איך געדענק, ווען דער באַוואַסטער זשורנאַל-ליסט בערנארד זינגער איז געפאָרן באַזוכן דעם ראטן-פאַרבאנד, האָבן מיר איינגעאַרדנט פאַר אים אַ געזעגענונג. טישן, שטולן און אביסל משקה. דאָכט זיך אַלץ איז פּיין, די דרשות אויך פּיין. דעם שלום-וואַרט האָט זינגער. ער דאַנקט נישט פאַר די גוטע ווערטער, ער דאַנקט נישט פאַר דער משקה. ער זידלט אונז, ער זאָגט, אז מיר זענען צעפּוילטע קליין-בירגער, אז מיר זענען פאַרקויפט ביי דער יידישער בורזשואַזיע און מיר דינען אירע אינטערעסן. ווי געזאָגט, ער האָט אונז געמאַכט אויסצודרייען. גערעדט האָט ער שנעל, געענדיקט שנעל און פאַרלאָזן זיין פּלאַץ, דורכגעלאָפּן דעם גרויסן זאָל און אַ קלאַפּ געטאָן מיטן טיר, מיט כעס אַ קלאַפּ געטאָן...

— וואָס איז דאָס? — האָט איינער פון אונזערע געפרעגט.
— גאָרנישט... אז מען פאָרט קיין רוסלאַנד, באַדאַרף מען זיך-
לען דעם ליטעראַטן-פאַראַיין...

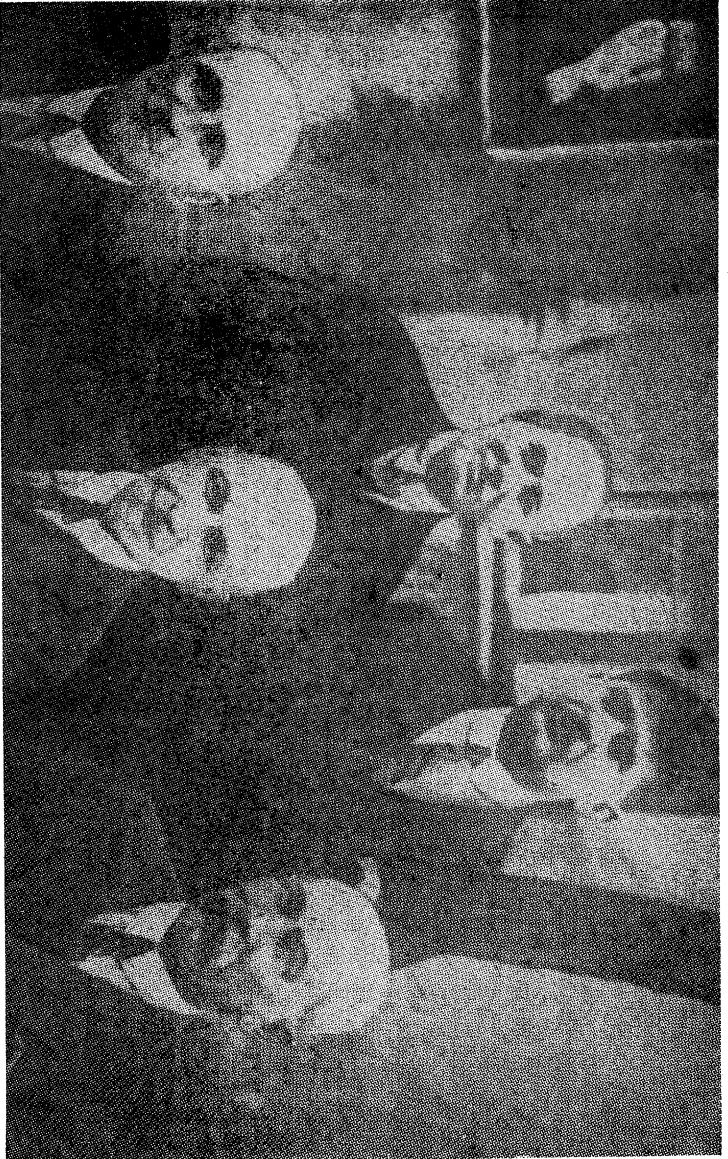
דאָס זעלבע האָט אויך געטאָן משה קולבאק... איינער פון די
בעסטע און איינער פון די עכטסטע יידישע פּאָעטן. אַ טייערער יונג.
ער איז אַוועק פון אונז קיין רוסלאַנד מיט אַ גוטן, ריינעם ווילן, מיט
גלויבן... ער איז געווען אַ סמאַרגאַנער און געלעבט אין ווילנע. געליבט
געווען ביי דער יידישער יוגנט ביז גאָר. זיי האָבען דאָרט געווינט אין
ווילנע, בעת ער איז אַוועקגעפאָרן. דאָך ער האָט זיך איינגעשפּאַרט:
רוסלאַנד. דאָרט איז זיין פּלאַץ און דאָרט איז זיין צוקונפּט. פאַר זיין
אַוועקפאָרן פון פּוילן איז ער געקומען צו אונז זיך געזעגענען. מיר האָבן
אים פּיין באַגלייט, פּיין, וואָס פּיינער קאָן שוין נישט זיין. די בעסטע
סעודה און די בעסטע ווערטער. ער האָט עס פאַרדינט מיט זיינע „ליט-
ווישע מאָטיוון“, מיט זיינע „וועלפּישע לידער“. עס איז גוט, ווען מען
קאָן מאַכן אַ מענטשן קאָמפּלימענטן פאַרדינטע, ערלעכע... משה
קולבאק איז געווען אַזאַ מענטש... אָבער, ווי איבערראשט זענען מיר
געוואָרן, ווען אין יענעם אָונט האָבן מיר פּלוצלינג דערהערט פון
אים:

— איר זענט דאָ אַלע פאַרפּוילט, איר זענט אַ קנעכטישער עלעמענט
אין דער יידישער ליטעראַטור, אַ שעדלעכער עלעמענט, מען דאַרף אייך
אַלעמען אויסראַטן...

מיר האָבן זיך ביי די טישן דאַמאַלט איבערגעקוקט און מיר האָבן
געשמייכלט: אַז מען פאָרט קיין רוסלאַנד, באַדאַרף מען זיךלען דעם
ליטעראַטן-פאַראַיין. די „בוּדע“ האָט נישט רעאַגירט. די בודע האָט זיך
געלאָזן זיךלען און באַליידיקן, מן הסתם באַדאַרף אזוי זיין. עס איז נישט
קיין אומגליק, אַז מען ווערט באַליידיקט. אַבי דער באַנקעט איז געווען
אַ שיינער, אַן אויפּריכטיקער. קולבאק איז אין רוסלאַנד געוואָרן אויס.
פאַרוואָס און פאַר ווען ווייסן מיר ביז היינט נישט. פאַרוואָס תּפּיכה
און פון וואָס געשטאַרבן? פרעג דעם ווינט!...

די שאַטנס און די ליכטיקע זייטן, אַלץ צוזאַמען איז דאָס טייער
געווען. אפילו די אַרויסגעבערס, די באַלעכאטים פון אונזערע צייטונגען

די גרינדער און ערשטע רעדאקטאר פון "היינט"

פון רעכטס צו לינקס: ש. י. יאצקא, נחמיה פינקעלשטיין, נח פינקעלשטיין,
(עם שטייען): א. א. נאָלדבערג און א. נאָווע.

— איך געדענק פאר די צוואנציק יאָר קיין איין ביטערן קאמף מיט זיי, איך געדענק נישט קיין לאַנגע שטריקן, קיין געשרייען. נישט געווען צווישן זיי קיין פאַרביסענע, נישט געווען קיין עקספּלאַטאציע. פאַר-קערט, די גרעסטע צאָל צייטונגס-אַרבעטער האָבן געמאַכט אַ פּיין לעבן. די באלעבאטים פון די יידישע צייטונגען זענען אביסעלע געווען ברוגז אויף דער „בודע“. דער פאַראיין האָט געקעמפט פאַר זיינע מיטגלידער און האָט אויסגעקעמפט פאַר זיי, וואָס נאָר עס איז מעגליך געווען. אין דעם קאמף מיט די באלעבאטים האָט ביי אונז געהערשט אַ גרויסע דיס-ציפּלין. נישט געווען אזא מיטגליד, וואָס זאָל די דיסציפּלין ברעכן. אַ וואָרט פון אונזער פּראָפּעסיאָנעלער סעקציע איז געווען הייליק און „שטרייק“ איז געווען דאָס בעסטע געווער. גלייכצייטיק מוז מען צוגעבן, אז די באלעבאטים אונזערע זענען נישט געווען קיין פאַרביסענע „כאַסן“. מען איז כמעט שטענדיק דורכגעקומען אין אלע קאָנפּליקטן. די באלעבא-טים פון „היינט“, די ארויסגעבערס ש. י. יאצקאן, די ברידער נח און נחמיה פינקעלשטיין, פון זיי איז יאצקאן געווען אַביסל איינגעשפּאַרט, ער האָט געהאַט זיין אייביקן מאָטיוו: איז אַ מיטאַרבעטער פעאיק, אָדער טאַלאַנטירט — קומט אים צו צאָלן, וויפיל ער וויל, איז ער אָבער אַ טויגניכץ — באַדאַרף מען אים שנעלער אַוועקשיקן. אין פּראַקטיק איז אָבער געווען אַנדערש, מען האָט געמוזט אַ סך טויגניכצן שיצן און פאַרטיידיקן. נח און נחמיה פינקעלשטיין, די צוויי איידעלע געשטאַלטן פון אונזער פּרעסע-וועלטל, זענען ווערט דערמאָנט צו ווערן מיט דעם-פּעקט. זיי וועלן נישט פאַרגעסן ווערן ביי אונזערע געראַטעוועטע זשור-נאַליסטן און שריפטשטעלער. זייער פאַרנעם אין דער אַרבעט, זייער באַציאָונג צו די מיטאַרבעטער...

נח פינקעלשטיין איז איצט אין פאַרזי, אַלט און קראַנק. פּראַנצויזן האָבן אים געראַטעוועט. נחמיה... אין קאַלך-אויבן.

עס איז געווען ביי דער יידישער פּרעסע סוחרישע קאָנקורענץ, אַביסל צופיל געטומלט אָפּט, געווען, געווען... וווּ איז דאָס נישט פאַ-ראַן? אָבער לאָמיר אַרויפלייגן רואיק די האַנט אויפן האַרצן און זאָגן, וואָס עס ווילט זיך זאָגן: מען איז געווען מענטשלעך איינער צום צווייטן. איך וואָלט עס אויסגעדריקט און איינגעפאַסט אין אונזערס אַ ווערטל,

ז . ס ע ג א ל א ו ו י ט ש

"ידישע גזלנים". איך געדענק, ווען די "אגודה" האָט נישט געהאט קיין דרוקעריי פאר דעם "ידישן טאג-בלאט", זענען זיי געגאנגען, די אָרטאָדאָקסן, צו דער בונדישער, "פאָלקסצייטונג" און געבעטן, מען זאָל זיי דערלויבן צו דרוקן זייער פרומע צייטונג אין דער אפיקורסישער דרו-קעריי. אין פינף מינוט איז די טראַנזאַקציע געמאַכט געוואָרן און דער חבר נח, נח פאָרטנאָי, דער פירער פון "בונד", האָט זיי געוונטשן "מזל" מיט דעם טראַדיציאָנעלן "גאָט זאָל העלפּן"...

ווען איינער פון די אָרטאָדאָקסישע פירער האָט דאמאָלט געפרעגט

נח:

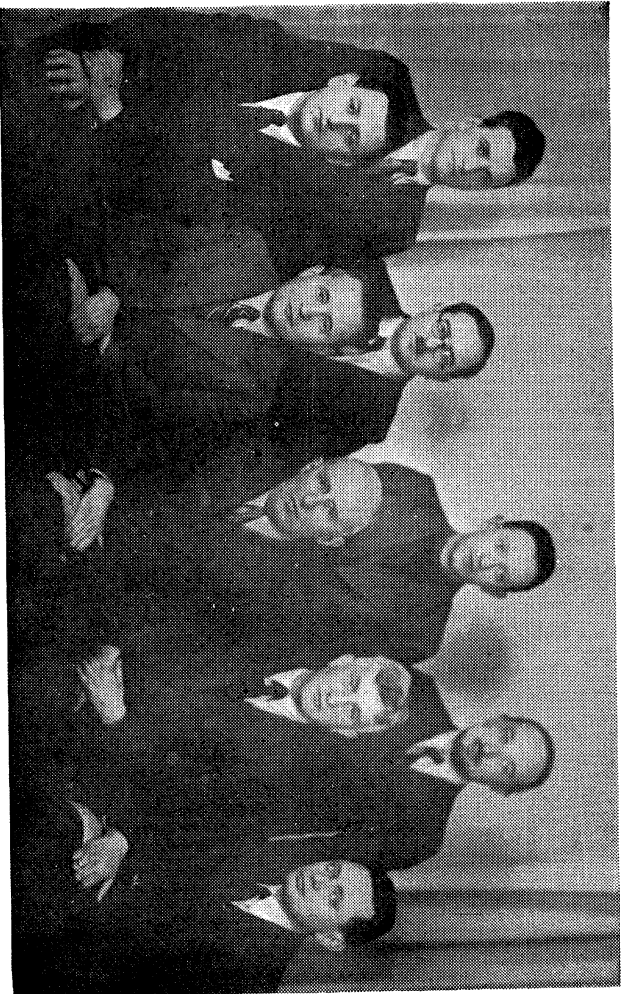
ווי וועט עס איצטער זיין? מיר וועלן דרוקן ביי אייך אונזער צייטונג און מיר וועלן אייך, בונדיסטן, קריטיקירן, מיר וועלן אייך אפשר אויך זידלען.

אויף דעם נח פאָרטנאָי:

— קלאַפט, וויפיל עס גייט אַרײַן.

געווען ביי דער ידישער פרעסע קאָנקורענץ, דאָך, ווען עס פלעגט קומען אַן ענין, וואָס באַלאַנגט דעם גאַנצן ייִדישן כלל, דאמאָלט איז מען געווען אייניק. ווען דאָס געריכט האָט פאַרמשפּט כאַסקעליעוויטשן צום טויט פאַר דערמאָרדן אין בריסק אַ פּוילישן זעלנער אין געראַנגל, דא-מאָלט האָט אויך דאָס זעלבע געריכט געגעבן מאַטיוון צו דעם פּסק. מאַ-טיוון ביזע, אַנטיסעמיטישע מאַטיוון, וועלכע האָבן סטימולירט צו פאַנגראָם. די ידישע פרעסע האָט געמוזט רעאַגירן, אָבער ווי רעאַגירט מען, ווען קריטיקירן אַ געריכט-אורטייל טאָר מען נישט. און דאמאָלט נאָך, ווען דער אַנטיסעמיטיזם האָט אַזוי ווילד געבושעוועט, דאמאָלט, צוויי יאָר פאַר דעם נייעם הורבן... עס האָט ממש געדראָט, אַז די גאַנצע ידישע פרעסע זאָל פאַרמאַכט ווערן. האָט מען זיך באַראַטן אין ליטעראַטן-פאַראַיין, ביז צוויי ביינאַכט. אַנטייל האָבען אין דער אַבא-ראַטונג גענומען: ה. ערליך, פּנחס שוואַרץ, נח פּרילוצקי, לאַזאַר קאהאַן, משה אינדעלמאַן, דוד פּלינקער, בערנאַרד זינגער, ב. כּילינאָוויטש, אַלחנן צייטלין, נתן שוואַלבע, מאַרק טורקאָוו, חיים פינקעלשטיין און בער ראַזען. די אַנגענומענע רעזאָלוציע, וואָס האָט שאַרף קריטיקירט דאָס גע-ריכט מיט דער פּוילישער רעגירונג אינאַיינעם איז געווען אַבליגאַטאָריש

ד י צ ע א ט ע פ א ר ו ו ל ט ו נ נ פ ו ו ו א ר ש ע ו ע ר
ז ש ו ר נ א ס - ס י ר נ י ק א ס (י י ד י ש ע ס ע א צ י ע י)

ע ס ז י צ נ פ ו ו ר ע כ ט ס צ ו ל י נ ק ס : ח ו י מ פ י נ ק ע ל ש ט י י ו , ב ע ר נ א ר ד ז י נ ג ע ר , נ ת מ ש ו ו א צ ל ב ע ב ו - א י י ו ב כ י ז י נ א ו ו י ו ט ש
א ו ו מ א ר ק מ ו ר ק א ו ו . ע ס ש ט י י ע נ ד ו ד פ ל י נ ק ע ר , ש . י . ק ל ע י , פ נ ד מ ש ו ו א ר ז א ו ב ע ר י ר א ו ז י .

פאר אלע יידישע צייטונגען און איז אָפּגעדרוקט געוואָרן. אלע זענען באַוווּסמזיניק אויף דעם געגאַנגען און ריזיקירט צו ברענגען אַ קרבן די גאַנצע פרעסע אונזערע פאַר עטלעכע ווירדיקע ווערטער... מען האָט געקעמפט מיט די שוואַכע ווערטער פון וואַרט-קאַמף. די אטאם-באַמבע איז נאָך דאמאלט נישט געווען. אויף דער פּוילישער רעגירונג, וועלכע האָט זיך דאָך געמוזט רעכענען אביסל מיט דער וועלט, האָט אונזער אָפּגעדרוקטע רעזאָלוציע שטארק געווירקט. דאָך די פרעסע, די יידישע, איז נישט אָפּגעשטעלט געוואָרן. די געהיים-פּאָליציי, די פּוילישע, האָט בלויז געזוכט און געוואָלט דערניין, ווער עס זענען די מחברים פון דער רע-זאָלוציע, זיי האָט מען געוואָלט צוציען צום געריכט. צוויי יאָר ביז דער מלחמה איז די אויספאַרשונג געווען אין גאַנץ און די אַגענטן פון דער פּאָליציי האָבן זיך גאַרנישט דערוואַסט.

אין ליטעראַטור-פאַראַיין האָט מען געבטלעט, געטאַנצט, געטריבן אביסל רכילות, אָבער קיינער פון אונזער חברה האָט נישט געוואָלט אַרײַנקומען אין פאַראַיין מיט אַן אַרָאָפּגעלאָזענעם קאַפּ. פאַר אַזאַ איי-נעם, וואָס האָט נישט רעאַגירט ווירדיק אלס מענטש און ייד, אַ „מאַש-קע“ האָט ביי אונז קיין פּלאַץ נישט געהאַט, קיינמאָל נישט. מיר האָבן יעדע איינלאַדונג פון די פּאָליאַקן געווינגן און געמאַסטן. מיר זענען געווען פּאַרוזיכטיק מיט אונזער כבוד. נישט דערפאַר, ווייל מיר האָבן געוואָלט זיין יחסנים, נאָר מיר האָבן נישט געוואָלט, אַז די יחסנים זאָלן אונז טאָן אַ טובה. מיר האָבן געוואָלט זיין געבעטענע, נאָר נישט קיין איינגעבעטענע. אין די פּוילישע זשורנאַליסטישע און ליטעראַרישע קרייזן האָט מען גאַנץ גוט געוואַסט וועגן דעם און זיי האָבן זיך באַמיט צו זיין מיט אונז אין אָרדענונג.

שטולן...

אויף טלאמאצקע דרייצן אין אונזער לאָקאל זענען געווען א סך שטולן. א שפע פון שטולן, אן איבערפלוס. אזעלכע טונקעלע, לייכטע, ווינער שטולן. ביז פינף הונדערט שטיק אזעלכע, אויף א פאָרלעזונג האָבן מיר באדארפט אויסנוצן ביז דריי הונדערט שטיק מאקסימום. זע-נען צוויי הונדערט בענקלעך פארבליבן אין רעזערוו. מיר זענען פשוט געווען באלאגערט פון שטולן, מען האָט זיי געשטופט צו דער וואנט, אין די ווינקלען, אין קאָרידאָר זיי געשארט און קיינמאָל פון זיי נישט פטור געוואָרן.

פאר די צוואנציק יאָר פון פאראיינס עקזיסטענץ זענען אין דעם גרויסן זאל פאָרגעקומען א סך פאָרלעזונגן, געזאנג-ארויסטרעטונגען, אַקטיאָרישע ארויסטרעטונגען.

אויסער די אלע פאָרלעזונגען אין לאָקאל נופא, האָט דער פאראיין אויך איינגעאָרדנט א סך גרעסערע אונטערנעמונגען אין פארשידענע טעאטערס, שטאָטישע זאָלן און אפילו אין דעם צירק, וועלכער האָט אַריינגענומען איבער זיבן טויזנט מאָן. דער ברייטער עולם האָט געהאט א סך ציטרוי צו אונז און אויך א סך... פּרעטענזיעס, ווען אן אימפרעסע האָט זיך נישט איינגעגעבן. די קלענערע, מער אינטימערע ארויסטרע-טונגען זענען פאָרגעקומען ביי אונז, אין אונזער ליבהארציקער היים. דאָ האָט מען זיך דורכגעשמועסט מיט אונזערע צוהערערס אויפן שענסטן

אופן. געווען אין ווארשע אזעלכע יידן, וועלכע האָבן באַזוכט אַלע אונג-טערנעמונגען פון ליטעראַטור-פאראיינ און אויסנאם, דאָס זענען געווען חסידים פון טלאמאצקע דרייצן, איבערגעגעבענע. חדשים לאַנג נאָכאנאנד האָט דאָרט געשפּילט דאָס מאַריאַנעטן טעאַטער „מאָדיקאַט“ פון אַמע-ריקע. עס האָבן דאָרט געטאַנצט אויף דראָמ די „ליאַלקעס“ פון דעם מאַלער וויצעס ברוינער, עס זענען דאָרט פאַרגעקומען הונדערטער באַנ-קעטן. איך רעכן, אז אַ סך מער, ווי טויזנט אונטערנעמונגען האָט דער פאראיינ דורכגעפירט פאר זיינע צוואנציק יאָר. די שטולן האָבן גוט זיך אויסגעדינט, אַ סך פון זיי האָבן גענומען הינסען, זיי האָבן פאַרלאָרן די הילצערנע פיס. די קאַליע געוואָרענע שטולן האָבן זיך געוואלגערט צו-זאַמען מיט די גאַנצע. אָנגעוואָרפענע איינס אויפן צווייטן, געפלאַכטענע פּיראַמידן פון זיי-בענקלעך.

פון וואנעט אזוי פיל שטולן ?

מיר האָבן זיי געבאָרגט ביי דעם אַרויסגעבער פון „היינט“, ביי נחמיה פינקעלשטיין און צוריק נישט אָפּגעגעבן. נחמיה פינקעלשטיין איז געווען דער פאַרויזער פון „הומיר“. דער „הומיר“ איז ליקווין-דירט געוואָרן פון די דייטשן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה. דאָס פאַרבליבענע פאַרמעגען פון דער ליקווידירטער אינסטיטוציע האָט מען אַריינגעשטעלט אין אַ שפּיכלער אויף דער גאַס כלאַדנע, דאָרט ווו עס האָט זיך געפונען די רעדאַקציע פון „היינט“. אין דעם פאַרמעגן זענען אויך אַריין שטולן. זענען זיי אַריינגעפאלן צו אונז. א ים מיט שטולן, מען האָט זיי געשאַרט פון איין צימער אין צווייטן. אָבער עס האָט געלוינט צו האָבן פון זיי אזוי פיל צרות. געלוינט האָט עס אפילו צוליב הערשעלען אַליין. ווען הערשעלע דאנילעוויטש האָט נישט געהאַט קיין געלט און ער האָט מורא געהאַט צו פאַרן אין זיין הענריקאו, צו זיין ווייב, פלעגט ער געכטיקן אין דער בודע און דער געלעגער איז טאַקע געווען אויף עטלעכע שטולן...

איך קוק איצט אַריין אין דעם שטולן-לאַבירינט, איך זע זיי אָנגע-וואָרפן און איך זע, ווי זיי זענען אויסגעשטעלט סימעטריש, ווי אין אַ פאַראַד, ערב אַ פאַרלעזונג, אָדער ערב אַ באַנקעט אַרום די טישלעך. איך רייד מיט די שטולן, ווייל די גרעסטע צאָל פון די חברים, וועלכע זענען

געזעסן אויף זיי, זענען שוין נישטאָ. דער פאראיין האָט זיי אַלע אריין-גענומען, דער זכרון האָט זיי איינגענעסטלט אין זיך, אָבער אַ בוך איז אַ באַשרענקטער ענין... פּערצייט יאָר צוריק האָב איך זיך באַקאנט מיט לאַזאר קאהאַן. נעכטן באַקומען אַ ידיעה, אַז ער איז געשטאַרבן אין פאַר-וואַרפענעם שאַנכאַי. יאָרן האָבן מיר דורכגעמאַכט צוזאַמען אין לאָדזש, אין דער דאָרטיקער פּרעסע, אין „הזמיר“, „דראַמאַטישע קונסט“ און אין דער „האַרפע“. יאָרן צוזאַמען אין וואַרשע און טאַקע אין דער „בּודע“. איך פּלעג לייכט צוגיין צו זיין טישל, ווייל אַ לייכטער מענטש איז ער געווען, אַ פּריינדלעכער. זיין ברודער ישראַל דערמאַרדעט בעס-טיאַליש פּון די דייטשן, זיינע קינדער פאַרלאָרן אין לויפּן קיין רוס-לאַנד. יעדער איינער, וואָס רוקט זיך ארויס פּון זכרון, דערמאַנט גלייך זיינע צרות. דער מיטאַרבעטער פּון „פּאַלקסצייטונג“ לייזער לעווין, ער איז געשטאַרבן אין קאָוונע פּון בענקשאַפט צו זיין קינד, וואָס איז פאַר-בליבן אין געטאָ, אין וואַרשע... דער פּריילעכער דרייקורס פּון „רויטן עקספּרעס“ פאַרברענט געוואָרען, ליפּע קעסטין פּון „מאַמענט“ דערשאַסן געוואָרן אָנהויב מלחמה אין מעזריטש. האַראַנטישויס האָט זיך אליין איבערגעשניטן דעם האַלדז, ווען ער האָט געזען, ווי די דייטשן פּייניקן די יידן. דער בעלעטריסט רייזפּעדער — פאַרשוונדן אין אש. ווילמאַן דער קאָרעקטאָר, כאַיסיין דער קאָרעקטאָר, לערמאַן דער רעפּאָרטער — די פּנימער האָט מען געזעען יעדן טאָג. יעדער איינער פּון זיי האָט אין אַמאָלי-קע טעג צוגעשאַרט אַ שטול צום ערשטן טישל און פאַרבראַכט אין שמועס, אין שפּאַס, אין לַצנות... און גאַנץ אָפט האָבן זיי ביי די טישלעך גע-שריבן, יעדער איינער דאָס זייניקע.

דאָס, וואָס מיר האָבן געהאַט אזוי פיל שטולן, האָט אויסגעזען ווי אַ סימבאָל: עס באַדאַרפן קומען נייע טאַלאַנטן, זיי מוזן קומען און איבערנעמען די ירושה פּון פּרץ, שלום-עליכם און מענדעלע. זיי מוזן קו-מען פּון די שטעט די יידישע און פּון די שטעטלעך און אויב זיי וועלן זיך ערנעץ-ווי באַווייזן, וועלן זיי זיין ביי אונז, מיט אונז צוזאַמען, מיר האָבן צוגעגרייט אַ לאַקאַל פאַר זיי און שטולן האָבן מיר אַוועקגעשטעלט פאַר זיי.

אין אונזער געזעמל זע איך נח פּרילוצקין... אַ זשורנאַליסט, אַ

פּאָעט, אַ פּרעכטיקער רעדנער, אַ דעפּוטאַט אין סיים, אַ פירער פון דער „פּאָלקס-פּאַרטיי“, אַ פּילאָלאָג. שטענדיק אין יום-טובדיקן בנד מיט דער פיינער באַרד. נישט קיין גרויסע באַרד, דאָך אַן אויסגערעכנטע, זי זאָל צוגעבן חשיבות און ערנסטקייט. ער וואָלט באַשטימט געלעבט רואיקער, ווען ער פּאסט זיך צו צו אַן אנדער אידעאָלאָגיע, אַן עקשן געווען. קיין טאָג-טעגלעכער באַזוכער פון פּאַראייין איז ער נישט געווען, דאָך פון צייט צו צייט איז ער געזעסן ביי אַ טישל מיט זיינע מענטשן, מיט די פּאָליטיקן. זיין נאָענטער פּריינט אַשר פּערעלמאַן, דער מיטאַר-בעטער פון „מאָמענט“, איז שפּעטער אַוועק קיין רוסלאַנד און דאָרטן פּאַרשוונדן. דעם זעלבן סוף האָט אויך געהאַט אין רוסלאַנד דער יונגער היסטאָריקער מאַקס עריק... אין קאַלידאָסקאָפּ פון די בודע-גע-שטאַלטן שוועבן פּרויען-געשטאַלטן... די דריי רחלס: רחל פייגענבערג, רחל קארן און רחל אויערבאך. צום גליק זענען זיי אַלע דריי צווישן די לעבעדיקע. אַ פּערטע רחל, די רחל האַלצער, די באַוווסטע אַרטיסטין, גע-פּינט זיך אין אויסטראַליע. די האַרמאַטן און די אַעראָפּלאַנען קאָנען נאָך שנעל צעשטעמערן גאַנצע נאַסן און קוואַרטאַלן, אָבער דאָס, וואָס איז איינגעבאַקן אין האַרצן, קאָן אפילו אַזא חורבן אויך נישט צע-שמעטערן. דער פאַרברענטער געכטן הויבט זיך אויף פון אַש און קומט אַריין אין קליינעם צימער. דער געכטן ווידערהאַלט זיך אין אַלע דע-טאַלן, דו הערסט די פּריערדיקע געשפּרעכן, הערסט ערנסטע ווערטער און לייכטן שפּאַס, זעסט פּנימער, אויגן, דו זעסט דעם גאַנצן צוזאַמען פון אַ נומער דרייצן פון אַ טאָמאַצקע גאַס, פון וועלכע עס איז שוין קיין סימן נישטאָ. דו זעסט די שטולן...

זיי האָבן געדינט דעם פּאַראייין פון וואַרשעווער ליטעראַטן און זשורנאַליסטן, זיי האָבן געדינט אַלע קלענערע און גרעסערע אַקטיאָרן פון יידישן טעאַטער, וועלכע זענען געווען אונזערע שטענדיקע געסט, אַלע מאָלער און מוזיקער, אַלע געסט, וואָס זענען געקומען צו אונז פון די אמע-ריקעס. אַ גרויס פאַרגעניגן איז דאָס געווען צו דערלאַנגען אַ שטול דער מאַמען פון יידישן טעאַטער, אַסתר-רחל קאַמינסקאַ. מיט גרויס דרך-אַרץ פאַר איר. מען האָט זי גערופן די מאַמע פון יידישן טעאַטער, אָבער איך וויל דאָ זאָגן, אַז מיט דעם זעלבן רעכט האָט מען זי געקאָנט אָג-

רופן „די מאמע פון אלע מאמעס“. זי מיט איר הדרת-פנים האָט קודם כל דערמאנט „מאמע“. נישט „באָבע“ און נישט „מומע“, נאָר בפירוש מ א מ ע . שווער צו איבערגעבן דעם קאלאריט פון איר קול. וואָס האָט צו איר אזוי געצויגן? האַרציקייט, יידיש-מענטשלעכע באַצייאונג צו יעדן איינעם, פרומקייט געקרוינטע און אין דער זעלבער צייט פריי-קייט און פארגעבונג צו יעדן איינעם. אָפט קוקן מיר צו א געדיכטן בוים און מיר קאָנען זיך נישט אָפרייסן פון זיין זאפטיקער גרינקייט, מיר געניסן פון זיין שאַטן. אזא טייערער בוים, האָט אזוי פיל פרוכט גע-געבן און איצט באהאלטן מיר זיך אונטער זיינע געדיכטע צווייגן... אסתר-רחלס געבענטשט לעבן האָט אונז אזא בוים דערמאנט. אָט רעדט זי אזוי מונטער-פריינדלעך:

— געקומען צו אייך אביסל, קינדערלעך!

די „קינדערלעך“ זענען געווען די חברים פון ליטעראטן-פאראיין און נישט איינער פון זיי האָט שוין אַליין געהאט א גרויען קאָפּ. די „קינדערלעך“ זענען געווען די הערשער פון געדרוקטן וואָרט פון יידישן פוילן, אָבער עס איז געווען א מחיה צו פאַרברענגען מיט דער פרוי, וואָס האָט זיך אוועקגעזעצט אויף אונזערס א שטיל און גענומען יעדן אויספרעגן, ווי ער לעבט און וואָס ער מאכט. געווען א פריינט פאר אלעמען. דאָס האָט יעדער איינער געפילט, געווען א שוישפילערין פון גאָטס גנאָד און געווען עפעס מער, ווי א שוישפילערין, — א געבענטש-טע פרוי. דער נאָמען אסתר-רחל קאָמינסקא האָט אין פוילן געקלונגען, ווי א מוזיקאלישע שורה...

א מאַדנע גוטסקייט איז געלעגן אויף איר פנים, נישט קיין ווייך-צעקראָכענע גוטסקייט פון א פלאַפּלערקע א יידענע. אויב מען קאָן זיך אזוי אויסדריקן, באדארף מען זאָגן, אז אסתר--רחל האָט געהאט א שטאַלצע גוטסקייט, וואָס איז געגאַנגען פון אינערלעכע ווירדע און מענטש-לעכקייט.

זי פלעגט קומען צו אונז מיט איר טאָכטער, מיט אידא קאמינסקא, מיטן אייניקל... צו אונז פלעגט מען קומען אַפּרוען און פאַרברענ-גען. די יידישע אַקטיאָרן האָבן כיי אונז פאַרנומען א סך שטולן. פון טלאַמאַצקע דרייצן, פון אונזער פענסטער, האָבן מיר געזעען דעם נומער

די מאמע פון יידישן טעאטער

אסתר-רחל קאמינסקי

צוויי פון לעשנא נאס. דאָרט אויפן דריטן שטאַק איז געווען דער פּאַר-
 איין פון יידישע אַקטיאָרן. אַ טומלדיקער פּאַראַיין, מיט אַ סך מיטגלידער,
 אָבער דאָס איז זיכער, אַז פיל פון די יידישע אַקטיאָרן זענען מער גע-
 זעסן ביי אונז, ווי אין זייער אייגענעם לאַקאַל. ביי אונז איז געווען
 היימלעכער, אַ טייערער פונקט געווען, די טלאמאצקע דרייצן. פון איין
 זייט די סינאָגאָגע מיט דער באַרימטער טלאמאצקער ביבליאָטעק, פון
 דער צווייטער זייט, אויף לעשנא „איינס“, דאָס יידישע טעאטער
 „צענטראַל“, דער ארטיסטן-פאַראַיין אויף לעשנא צוויי, אונטן אין אונ-
 זער הויז דער גרויסער באַר „מעטראָפּאָל“, אנטקעגן דער רעספּאַראַן
 „גערטנער“. ליכט, באוועגונג בייטאָג און ביינאכט און מיר מיט אונ-
 זער בודע, מיט אונזער אָפּענער טיר, מיט געסט אריין און ארויס. ביז דעם
 יאָר טויזנט ניין הונדערט דריי און צוואַנציק איז אין וואַרשע געווען „די
 ווילנער טרופע“, דאָס שענסטע, וואָס יידיש טעאטער האָט ווען עס איז
 פאַרמאָגט. די גאַנצע טרופע, אַלע חברים אָן אויסנאָם, זענען אין די
 פרייע שעהן געזעסן אויף אונזערע שטולן. דער פאַראַיין איז געווען
 זייער היים, פונקט ווי עס איז געווען אונזער היים. און אזוי זיצנדיק
 און פאַרברענגנדיק מיט זיי צוזאַמען, האָט מען אָפּט געפאַרוועט טעא-
 טער פאַר זיך. צו אַלע פאַראָדיעס און קאלאמבורן, צו אַלע אַנעקדאָטן
 און קליין-שטעטלשע מעשיות האָט קיין סוף נישט גענומען. דער אָנפ-
 רער פון די שפּאַסן איז כמעט שטענדיק געווען נאכבוש, דער באַרימטער
 משולח אין דער ערשטער אויפפירונג פון „דיבוק“. אין פאַראַיין, אין
 אונזערע פאַרברענגענישן, פלעגט מען לייכט איבערניין פון ערנסט צו
 לייכטזין. דאָס איז דאָך נישט געווען קיין אַקאַדעמיע און אויך נישט קיין
 מאָנאַסטיר. דאָס איז געווען אַ פרייע היים: זיי, ווי דו ווילסט.

ווייזט אויס, אַז דאָס ביסל לייכטזין איז געווען אַ נויטווענדיקייט
 פון אונזער חברה, ווייל שטענדיק, ווען די בודע פלעגט צוליב אַ געוויסע
 סיבה ווערן צו ערנסט, דאמאלסט זענען אַ סך שטולן נישט געווען פאַר-
 נומען, דער עולם איז דאן ווייניקער געקומען. די וואָס ריידן אַ נאנץ לעבן
 דורך זייער שרייבן פאַר אַנדערע, האָבן אויך געוואָלט פאַר זיך אביסל
 ריידן און די אַקטיאָרן אונזערע, וואָס שפילן יעדן אָוונט פאַר אַנדערע,
 האָבן אויך געוואָלט פאַר זיך אביסל שפילן, דאָס איז אַ פאַרשטענדלעכער

און א בארעכטיקטער ענגאאיזם. אין שפאס און לייכטזין זענען די אק-
טיאָרן ביי אונז געווען א מער נוצלעכער עלעמענט, זיי האָבן געליפערט
דעם אמתן מאטעריאל. צוערשט האָבן זיי געלאכט פון אלעמען, פון די
טעאטער-באזוכער, פון זיין געשמאק און דערנאָך האָבן זיי געלאכט איי-
נער פון צווייטן, קאָפירט מארעווסקין מיט זיין הייזעריקע שטימע און
נאָכגעמאכט די אינטאָנאציע פון משה קארפינאָוויטש. משה קארפינאָ-
וויטש איז געווען א ווילנער, אן אימפרעסאריאָ. ער האָט גערעדט זייער
איינגעהאלטן און זייער לאַנגזאַם. מען האָט אויף אים געזאָגט, אַז איי-
דער ער רעדט ארויס אַ וואָרט, האַלט ער עס פרייער אַ שעה צייט אין זיין
שוואַרצער באָרד. אַז ער איז געקומען אנגאזשירן אן אַקטיאָר, איז צו-
געגאַנגען אַזאַ שמועס:

— איר וועעט ביי מיר ספילן „דער, וואָס קריגט די פעטש“...
— וואָס הייסט איך וועל שפילן? — פּרענט דער אַקטיאָר פאַר-
וונדערט...
— איר וועעט ספילן און אַ סוף...
— וואָס הייסט?
— עס הייסט, אַז אויף ביאַליסטאָקער נאַסן הענגען סוין אַפּיסן
מיט אייער נאָמען...
— אָן מיין וויסן?

— איר דאַרפט ניסט וויסן, איר דאַרפט ספילן... דער צוג גייט
אַפּ האַלב דריי, די פאַרסטעלונג הויבט זיך אָן האַלב ניין.
און דער אַקטיאָר איז טאַקע געפאַרן און טאַקע געספּילט...
משה קארפינאָוויטש האָט געהאַט זיין משפּחה אין ווילנע. אַהיים
פּלעגט ער קומען צוויי אָדער דריי מאָל אַ יאָר. פון זיינע קורצע באזוכען
האַט זיך אָנגעזאַמלט אַ פּולע שטוב מיט קינדער, אַ סך קינדער. משה
קארפינאָוויטש האָט נישט געוואוסט וויפיל קינדער ער האָט און ווי זיי
הייסן. איינמאָל, ווען ער איז געקומען אַהיים, האָט אים דאָס ווייב אָנגעזאָגט
די טרויעריקע בשורה, אַז יאָסעלע איז קראַנק...
— וואָס הייסט? — האָט קארפינאָוויטש געפּרעגט אן איבערראש-
טער — איך פאַרסטיי ניט... מיר האָבן אַ יאָסעלע אויך?
* * *

די יידישע אַקטיאָרן זענען מיינסטנס געקומען פון קעלער, פון אַרעמ-קייט און פון דער הפקר-גאס. פיל פון זיי זענען געווען פאַרביסן און בייז אפילו. דער קאמף פאַר עקזיסטענץ האָט אויסגעארבעט ביי פיל פון זיי א פאַרניכטנדיקע גרינגשעצונג צום צווייטן. קעגנזייטיק האָבן זיי זיך אָנגערופן „קאיאף“. דאָס איז אַ ספּעציעל אַקטיאָרישער אויסדרוק. „קאיאף“ באַדייט טאַקע, „פאַרביסענער“, נישט חברישער. מען קאָן גלויבן, אז דאָס צונויפקו-מען זיך מיט אונז, מיט די שרייבער און מאלער, מיט געזעלשאפטלעכע טוער, וואָס פלעגן אַריינקומען צו אונז, האָט גוט געווירקט אויף די אַקטיאָרן, אפילו אין זייערע באַציאונגען פון איינעם צום צווייטן. אביסל חברשאַפט איז דאָך צוגעוואַקסן. אויסער דעם איז צו דער אַקטיאָרישער משפּחה אַלץ מער צוגעקומען אינטעליגענץ, אַרטיסטן מיט מער בילדונג און דער טעאטער-עולם איז אויך געוואָרן אַן אנדערער, א בעסערער.

נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט דאָס יידישע טעאטער גוט אָנגעהויבן. . . דאָס יידישע טעאטער און די גאַנצע יידישע ליטעראטור האָט שטענדיק גוטע „אָנהויבן“ און דערציט קיינמאָל נישט ביזן סוף. פרץ הירש-ביינס טרופע איז געווען אַ טייערער אָנהויב. די לאָדזשער „דראַמאַטישע קונסט“ איז אויך געווען אַ גוטער אָנהויב. דאָס טעאטער „צענטראַל“ אין וואַרשע, די „וויילנער טרופע“. ווונדערבאַר ליכטיקע אָנהויבן.

און אין דער ליטעראטור? פרעס יום-טוב-בלעטער אין וואַרשע און די „ליטערארישע מאַגאַטשריפטן“ אין ווילנע און צענדליקער, אפילו הונ-דערטער קלענערע און גרעסערע אָנהויבן, וואָס האָבן זיך שנעל געענדיקט. די גאַנצע יידישע קולטור באשטייט בלויז פון אָנהויבן. איין זאך איז ביי אונז אין דעם הינזיכט מער ווי אַן אָנהויב: דער ווילן צו שאַפן פאַר יעדן פרייז און אין אַלע באַדינגונגען. אַ מאָדנע זאך מיט אונזער טייערן יידיש. עס גייט כסדר אונטער און מאַכט אַ לעבן פון אונטערנאַנג. . . יידיש לעבט נאָך אפילו אַי צו צו לאַנגע גוטע יאָר. עס לעבט נאָך. דער בעס-טער סימן: מען זידלט נאָך אַלץ דיין מאַמע-לשון, ווייל האַרציקע און נשמעדיקע שפּראַך שאַפט מען נישט אָפּ מיט קיין צירקוליאַר און מען שאַפט עס אויך נישט מיט קיין צירקוליאַר.

אין וואַרשעווער ליטעראטן-פאַראיין האָט מען אַמווייניקסטן דעבאַ-טירט וועגן דער שפּראַכן-פּראַגע, דאָס האָט מען איבערגעלאָזן פאַר אַנדערע.

מען האָט אויך נישט דעבאטירט וועגן דער נאטירלעכער לופט, מיט וועלכער מען אָטעמט. אברהם רייזין, ליוויק, משה-לייב האלפערן, דוד איינהאַרן, איציק מאנגער, קולבאק — זיי באַדאַרפן נישט די הסכמה פון קיינעם. פאַר זיי רעדט דער קוואל, פון וועלכן זיי האָבן געשעפט, דער קוואל, פון וועלכן מען וועט אפשר ווייטער שעפן. כאָטש דער קוואל איז איצט געוואָרן אזוי דויט פון אונזער בלוט. אין אַ שריפט וועגן טלאמאקע דרייצן מעג מען זאָגן אזעלכע עטלעכע ווערטער. זי שטייט פאר מיר, די געשאַכטענע וועלט אונזערע. מיר האָבן דאָרט אזוי פיל יאָרן געקוקט דורך אונזערע זיבן פענסטער.

מיר האָבן דורך די פענסטער געזען אַ ליידיקן פלאַץ מיט אַ היל-צערנעם פארקאן ארומגעצוימט. מיר האָבן לאַנג געקוקט אויף דעם ליידיקן פלאַץ, ביז איינעם פון אונז איז איינגעפאַלן אַ געדאַנק. אָפקויפן דעם פלאַץ און אויסבויען אַ פּאַלקס-הויז אויף פרצם נאָמען. מען האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין דער ריכטונג. קיין געלט האָבן מיר נישט געהאט, דאָך עטלעכע יידן האָבן אונז צוגעזאָגט אַ הלוואה. מיר האָבן שוין געהאַט פלענער, שוין געהאט אַן אַרכיטעקט און איינצייטיק האָבן מיר געפירט אונטערהאַנד-לונגען מיט די באַזיצערס פון פלאַץ, דאָס זענען געווען די יורשים פון אַן אַלטן און רייכן אַסימיליאַטאָר רונדשטיין. מען האָט שוין געדאַרפט גיין צום רעיענט און דעם היפּאָטעקן-אַמט, אָבער דאמאָלט איז געקומען צו אונז איינער פון די יורשים, אַ פאַרביסענער אַסימיליאַטאָר און געפרעגט, וואָס וועלן מיר טאָן אויף דעם פלאַץ :

— מיר וועלן בויען אַ פּאַלקס-הויז פאַר יידן . . .

— פאַרוואָס עפעס ? פ א ר י י ד . וואָס שטרייכט איר אזוי אונטער ? פ א ר י י ד . . .

— ווייל די קריסטן בויען פּאַלקס-הייזער בלויז פאַר קריסטן . . .

עס האָט גאָרנישט געהאַלפן. מען האָט דעם פלאַץ נישט געקויפט, ווייל די משפּחה רונדשטיין ווינטשט זיך נישט, אַז אויף זייער פלאַץ זאָל מען בויען אַ יידיש פּאַלקס-הויז. מיר האָבן שטענדיק געהאט פאַר אונזער-רע אויגן דעם ליידיקן פלאַץ און פון זיין ליידיקייט האָט אַ שנאה געטראָגן צו אונז . . . און מיר האָבן געדאַנקלעך געשיקט אונזער שנאה און קללה

צו אלע אסימיליאַטאָרן. זיי, די וואָס האָבן זיך געשעמט מיטן אייגענעם פאָלק, זיי האָבן אַ שוין ביסל פּייער צוגעטראַגן צום גרויסן שייטער... איך געדענק אַמאָל אין בערלין, פאַר היטלערס קומען. איך בין געווען אויף קור-פּירסטענדאָם אין אַ וואַריעטע-טעאטער. דער עולם, פאַרשטייט זיך, אַ די-טשישער, געציילטע יידן. אויף דער סצענע אַ שלאַנקער אַקטיאָר. זיין נאָמע: „מיט וואָס אַלץ האַנדלט אַ ייד?“ ער שלעפט פון קעשענע קעמעלעך, שפּילקעס, זייגערלעך, אַקציעס, פאַלשע וואַליוטע, דאמען-זאַסן, ביוסטן-האַלטערס. דער ייד האַנדלט מיט רפואות, מיט קאַנדענסירטע מילך... דער דייטשישער עולם, די ביר-בייכער זענען צעזעצט געוואָרן לאַכנדיק.

און צום סוף ציט דער אַקטיאָר אַרויס פון זיין טאַש אַ צעלם... אַ צעלם אויף אַ שטריקעלע און ער ענדיקט מיט דער פּראַזע:

— מיט וואָס אַלץ האַנדלט אַ ייד?

איך מיט מיין באַגלייטער האָבן שנעל פאַרלאָזן אונזערע פּלעצער, מיר זענען אַרויס אויף דער גאַס:

— מיאָם, — האָב איך געזאָגט...

— דו ווייסט אָבער, ווער דער אַקטיאָר איז?

— אַלץ איינס, אַ געמיינער אַקטיאָר...

— ער איז אַ ייד, אַ זון פון אַ באַוווסטן דאַקטאָר און אַ באַוווסטן אַסימיליאַטאָר.

אויך פון די דאָזיקע אייגענע ווערעס האָבן מיר זיך באַהאַלטן אין אונזער בודע.

געווען זענען פיל טעג, ווען מען האָט געאַטעמט אין איין געזעמל. מען האָט געקאָנט אָפּמעסטן, וואָס מיר פאַרמאָגן און געצויגן האָט מען יניקה פון דער ליבער אַרומיקייט.

מיר, איינזאַמע יידישע שריפטשטעלער, אַקטיאָרן און מאַלער. מיר האָבן זיך געמוזט האַלטן צוזאַמען. מיר האָבן נישט געהאַט קיין רעגירונג, וואָס זאָל אונז שטיצן אין אונזער אַנטוויקלונג, נישט געהאַט קיין סובסידיעס. די רייכע יידישע אינטעליגענץ האָט געשטיצט דאָס פּוילישע טעאטער, דעם פּוילישן שרייבער און מאַלער. די אַרעמע יידישע אינטעליגענץ איז געווען מיט אונז, אָבער קיין מאַטעריעלע הילף האָבן מיר דאָך פון איר

נישט געקאנט דערווארטן. אויסלאכערס און גרינגשעצערס מיט די ביליק-סטע ארגומענטן האָבן מיר שטענדיק געהאט און דאָך האָט זיך אונז נישט איינמאָל איינגעגעבן צו איבערראשן די ערנסטע קעגנער אונזערע. מען האָט זיי נישט איינמאָל געהאַלטן אין אַ יידישן טעאטער שעהן לאַנג. זיי זענען געזעסן מיט אַ פאַרכאַפטן אָטעם און אויסגעהערט. לאַכן האָבן זיי געמוזט און וויינען האָבן זיי געמוזט פון די יידישע פשוטע ווערטער, געפאַנגען זענען זיי געווען.

יידיש טעאטער, אָנהויבנדיק פון דעם פורים-שפּיל און ענדיקן מיט בראדערזאנס, "אראראט". אַלץ איז דאָס געווען מיט האַרציקייט און טרייסט פאַר דעם יידישן עולם, וואָס האָט קיינמאָל אין לעבן נישט געלעקט קיין האַניס. אָבער זיס איז זיי געווען גאַלדפאַדן, טייער און זיס. ער האָט דורות פאַרווינגט צום רואיקן שלאָף: "שלאָף זשע, יידעניו, שלאָף". זיס איז אַפילו געווען, "דאָס פינטעלע ייד. און אלע נאאיווע אָפערעטקעס, אלץ, וואָס האָט אמאָל געגעבן אביסל פרייד אונזערע מאסן, זאָל געהייליקט זיין, דאָס יידיש טעאטער איז קיינמאָל נישט געווען קיין שונד-טעאטער, ניכער איז דאָס געווען אן עמד-טעאטער, א טרייסט-טעאטער, א מאַראל-טעאטער. פון זיך אליין א געבויטער, פון פרעמדע און אייגענע אויסגעלאכט, האָט ער זיך דאָך אליין דערשלאָגן צו זיין א קוואל פון נחת פאַר אונזערע געהויקערטע געסלעך. אפשר איז דאָס בעסער געווען, וואָס אונזערע גרויסע פאַלקס-אקטיאָרן זענען נישט געווען אַרומגעשליפן, ווען פאַרקערט, וואָלטן זיי גע-לאָפן צו פרעמדע. שפעטער, ווען דער יידישער

אינטעליגענט האָט דערפילט דעם טייערן טעם צו זיין און בלייבן מיטן פאַלק, דאמאָלט איז שוין אויך דער אַרומגעשליפענער אקטיאָר פאַר-בליבן אויף דער יידישער סצענע, דאמאָלט זע-ען מיר שוין ביי אונז זיגמונט טורקאווין, אברהם מארעווסקין. דאמאָלט איז שוין מעגלעך געווען אוועקצושמעלן ביי אונז די גרעסטע, אָבער אויך איינצייטיק, די שווערסטע קאָמעדיע פון דער וועלט, ווי דאָס איז גאַנגאָלס "רעווי-זאָר", און טאקע זיגמונט טורקאוו האָט עס

א. מאַרעווסקי
צייכענונג פון
ב. פרידמאן

רעזשיסירט און אליין האָט ער געשפּילט די שווערע ראָל פּון כּלעסמאַקאָוו: מען האָט אויך אָפּגעשאצט מיט גרויס ליבע זיין „מישקא ציגאנאק" אין „די זיבן געהאנגענע" פּון אנדרעיעוון.

דיגמונט טורקאוו
אלט מישקא
ציגאנאק
(שארזש־ ציבכענונג)

יעדע נייע אויפפירונג, יעדע בעסערע אויפ־פירונג איז ממש מיט צוואנגען אַרויסגעריסן גע-וואָרן פּון אונזער עלנט און אַרעמקייט. עס איז גענוג זיך צו דערמאָנען, אין וועלכע געביידעס די יידישע טרופּעס האָבן געשפּילט. קאמינסקיס טעאטער אויף אַבאָזשנע גאס איז געווען א טויט־בער שפּייכלער אָן אקוסטיק. דאָס „צענטראַל־טעאטער" איז געווען ענג און נידעריק. „על־דאָראַדאָ" אויף סמאַטשע גאס האָט דערמאנט א צירק אין אַ קליין שטעטל און „סקאַלאַטעאַ־טער" אויף דער דזשעלנא גאס איז געווען איין סכּנה. ווען דאָרטן ברעכט אויס א שרפה, בלייבט קיינער נישט ביים לעבן. אָבער דער טויזנט־קעפּיקער יידישער עולם האָט געשטראַמט אין טעאטער אַרײַן, ער האָט געוואַלט הערן. שטענדיק געווען אין דערוואַרטונג עפעס צו דערהערן אַזוינס, וואָס זאָל אים געבן כּוח צו וואַרטן אויף דעם מאָרגן. דער ייד אין פּוילן האָט שטענדיק געווארט אויף א גוטער בשורה, ווייל די שלעכטע בשורות האָט ער שוין געהאַט גענוג. ער האָט געווארט, אַז זיין צייטונג זאָל אים דאָס גוטע אָנזאָגן. מיט אונזערע צייטונגען האָט דער ייד געאַטעמט, ער האָט זיי פּון דער האנט נישט אַרויסגעלאָזט. די גאַנצע אָפּ־פענונג האָט ער אַרויפּגעלייגט אויף זיין צייטונג. זײַן רעדאַקציע וועט שוין מאַכן אַרדענונג אויף דער וועלט.

אין זײַן רעדאַקציע פּלעגט ער אַריינקומען, ווי אַן אייגענער. איך געדענק, וואָס מען האָט איינמאַל דערציילט ביי אונזערס אַ מישל: אין דער יידישער רעדאַקציע „דער רויטער עקספּרעס", וואָס האָט דאמאָלט דערשיינט אויף די נאלעוועס, איז איינמאַל פּארנאכט אַריינגעלאָפּן א

פארסאפעטער ייד מיט א גרויסן פאק סחורה... א ייד מיט א לאנגער
קאפאטע און מיט א גרויסער באָרד. דעם פאק זיינעם האָט ער אוועקגע-
לייגט אויף דער פארלאַנע, האָט אָפגעצויגן דעם אָטעם און קוים אַרויס-
גערעדט:

— גיט מיר אַביסל וואַסער!

האָט מען געמיינט, אז דעם ייד איז נישט נומ, אז באלד וועט ער
חלשן, איז מען געלאָפן און געבראַכט וואַסער. דאמאלט האָט דער ייד באַ-
גאָסן די שפיץ פון די פינגער און זיך געשטעלט דאוונען מנחה און ווען
ער האָט געענדיקט דאוונען מנחה, האָט ער צוריק גענומען דעם פאק זיינעם
אויף די הענט און געזאָגט:

— איך בין א פולטוסקער און איך ליען אייער צייטונג... זייט
מיר געזונט.

* * *

עס דערמאנען זיך די „ווילנער“. די „ווילנער טרופע“ איז געווען
דער אויסדרוק פון יידישער קולטורעלער אויפגעבונג. אזא טרופע האָט
שוין באַפרידיקט דעם געשמאק פון אונזער אינטעליגענץ. דאָך צוליב מאַ-
טעריעלע שוועריקייטן זענען זיי געצווונגען געווען צו פאָרן קיין אמערי-
קע, דאָרט איז פון זיי געוואָרן א סוף. דאָס, וואָס אין ווילנע איז פאַרזייט
געוואָרן, האָט געבליט אין וואַרשע. פאר דער טומלדיקער אמעריקע איז
דאָס געווען א צו איידעלע פלאַנצונג. מיט זייער אוועקפאָרן האָט טלאַמאצ-
קע א סך פארלאָרן און זיי אליין אָן וואַרשע און אָן „טלאַמאצקע דרייצן“
האָבן אלץ פארלאָרן. איך האָב זיך מיט זיי געזענגט אין לאַנדאָן, וווּ איך
בין צופעליק געווען, ווען זיי האָבן געמאַכט דעם לעצטן טור אין אייראָפּע.
איך געדענק זייער דערפאָלג ביי די יידן פון ענגלאַנד און ביי די ענגלאַנדער
גופא. איך געדענק דעם כבוד, וואָס מען האָט זיי אָפגעגעבן. איך געדענק
אויך דעם לעצטן באַנקעט ביי דאָקטאָר קרופעני אויף העסנע. א גאַנצע
נאַכט האָט מען געטרונקען און געזונגען. דערנאָך אינדערפרי אויף דעם
וואַטערלאָאָ-וואַקזאַל האָט מען זיך געקושט און געזענגט און פון די פענ-
סטער פון דעם וואַגאן האָבן יידישע אַקטיאָרן געשריגן:

— לָאָזט גריסן טלאמאצקע דרייצן! וואָס וועלן מיר טאָן אָן טלא-
מאצקע?

געווען איז דאָס אין טויזנט ניין הונדערט דריי און צוואַנציק, אינ-
גאַנצן פינף יאָר נאָך דער מלחמה. די וועלט האָט געלייענט „לע פעי“ פון
בארביס, שפעטער אַביסל האָט די וועלט געלייענט רעמארקס: „אויף
מערב-פּראָנט קיין נייעס“. מלחמה איז פאַרדאמט געוואָרן. שטארק פאַר-
דאמט געוואָרן. וואָס פאַר אַ פנים און ווערט האָבן היינט די ביכער?
וואו און ביי וועמען האָבן זיי היינט אַן אָפּקלאנג? נאָכדעם ווי צענדליקער
מיליאָנען יונגע און שטאַרקע האָבן ווידער גענומען ביסן. נאָך די היינ-
טיקע טאַנס, נאָך די שלאַכט-אַעראָפּלאַנען מיט די טאַניקע באַמבעס, נאָך
דער אטאָם- באַמבע, נאָך טרעבלינקע און מיידאנעק, נאָך די בערג
מיט די סקעלעטן פון מיליאָנען פרידלעכע בירגער. און איצטער מיט די
נייע ווילדע פּראָפּאַגאַנדעס. מען וויל שוין ווידער ימען בלוט און טרערן.

— „גריסט די טלאמאצקע דרייצן!“

היינט איז שוין נישטאָ וועמען צו לָאָזן גריסן. אָבער די געשטאַלטן
פון יענע טעג — די שותפים צו אונזער לייך און פרייד שוועבן פאַר די
אויגן. „נעכטן“ טרעט נישט אָפּ, נישט אין וואַך זיין און נישט אין שלאָף.
מיר האָבן מיט זיי פאַרבראַכט און געשפּאַסט און פּלענער געבויט אינ-
איינעם פאַר אַ שוין יידיש לעבן... וואו זענען זיי איצטער: עורא און
עלמית, קאדיסאן און בולאָוו, נאכבוש, פּאַלא וואלטער, שניאור און בעלא-
בעלערינא זענען אין אמעריקע, קאוואלסקי און נעמי זענען דאָרט אין
ניו-יאָרק געשטאַרבן. מארעווסקי, נארוויד, קאמען און שטיין זענען אין
רוסלאנד, גראסבאָרד — אין אַרגענטינע...

ארלעסקא, גאָלדענבערג און מא"ה — פאַרברענט פון די דייטשן.

די פּעדער מוז עס פאַרצייכענען. יעדע מינוט, יעדע רגע און אַנדער
פנים פאַר די אויגן פון די פאַרברענטע און דערשטיקטע. בלוזי איין ווינקל
פון אונזער אומגעקומענער וועלט, בלוזי איין בנין... אזא טלאמאצקע
דרייצן און דו קאָנסט זיך נישט קיין עצה געבן מיט די פאַרשווונדענע
חברים און פריינט... וואָלסט וועלן דעם און יענעם אַרומנעמען גע-
דאַנקלעך, וואָלסט וועלן וועגן יעדן עפעס זאָגן און עס קלעקט נישט קיין
כוחות... אָט אזא פיין געשניצטער פנים פון דער מרים אַרלעסקא. אַ

י . קאָמטו
 אין לייִוויקס „גולם“
 (צײכענונג פֿון י . ראָטבוים)

חרים ארלעסקא און אסתר גאלדענבערג
 אין שעקספירס: „שיילאָק“
 (צײכענונגען פֿון פעליקס פֿרידמאן)

מרים, אָבער ענלעך צו דאָ ווינטשעס „דזשאַקאָנראַ“, אַביסעלע ענלעך.
 אַ פֿרוי מיט אַ סך איידלקייט אין לעבן און אויף דער סצענע מרים אר-
 לעסקא, און דו מוזט אָנשרייבן דאָס פינסטערע וואָרט:
 פֿאַרברענט ...

צוואַנציק יאָר האָט טלאַמאַצקע דרייצן זיך געהאַלטן. הונדערטער
 באַגעגענישן און באַקאַנטשאַפטן זענען דאָרט געמאַכט געוואָרן. געווענלעכע
 באַקאַנטשאַפט און איינגעפונדעוועטע פֿריינטשאַפט. מיט שפּיל-ווערטער
 און מיט ערנסטע שמועסן. אַט אזוי, ווי עס גייט שטענדיק צו אין אַ
 גרעסערן געזעמל. מענער האָבן דעבאַטירט, פֿרויען האָבן קאָקעטירט.
 מוטערס האָבן אָפט געבראַכט זייערע קלענערע און גרעסערע קינדער.
 דיכטער האָבן געבראַכט זייערע לידער. מען האָט זיך געוועקסלט מיט
 ביכער, מיט איינדרוקן, מיט געדאַנקען. דאָ האָט מען געמאַכט פֿאַר-
 וויילונגען, מען האָט געטאַנצט ביוזן פֿאַרטאַג אַרײַן און אזוי פֿיל לאָמפּן
 האָבן העל געלויכטן ... דאָ איז געווען לעבן. אונזער לעבן לויט אונ-
 זערע מעגלעכקייטן. מיר האָבן קיינעם קיין שלעכטס נישט געטאָן און
 אפֿילו אין זינען נישט געהאַט קיין שלעכטס. אויב עס איז געווען אַ ווילן,
 איז דאָס געגאַנגען אויף דעם וועג פֿון בעסער און שענער לעבן ... איז

דאמאלט שוין געווען דער פסק און דאמאלט שוין האָבן מיר געלאַכט און געטאַנצט מיט פאַרמשפּטע, געזעסן מיט זיי ביי אַ טישל און אָפּט אַביסל וויין געטרונקען, פאַר זייער געזונט געטרונקען. מיט מתים געזעסן, מיט די, וואָס זענען דערנאָך געפאַנגען געוואָרן ווי חיות און פאַרברענט געוואָרן. אונזערע פריינט, אונזערע אומשולדיקע פריינט. איך קוק אַרײַן אין טלאַ-מאַצקע און איך זע זיי אין באַזונדער און אין צוזאַמען. איך זע דעם שמייכל פון רוטא קאַרלינסקאַ... אַ פאַרברענטער שמייכל.

נאָט מיינער! פאַרוואָס קאָן מען נישט פאַרברענען דאָס, וואָס מען געדענקט. איך בין נישט אזא פּרעסער, איך זאָל קאַנען לעבן מיט דער איצ-טיקער רגע. איך בין שוין צו אַלט, איך זאָל זיך בויען אַ צוקונפּט. פאַר מיר איז אַלץ אין נעכטן און דער נעכטן איז פאַרברענט. עס זענען אַביסל פריינט פאַרבליבן. זענען זיי ווייט, זענען זיי צעווייט און צעשפּרייט. פאַר זיי שרייבט מען דאָס די זכרונות. זאָלן זיי אויך דערמאָנען, זאָלן זיי אויפ-ציטערן פון שרעקלעכן „נישטאָ“...

אָט שוועבט פאַר מיינע אויגן יאַנקל דאַנציגער מיט זיינע קורצע הענט און קורצע פיס, אַ רונדער, ווי אַ פעסל. אַ קאָפּ אָבער האָט ער גע- האָט אַ פּילאָזאָפּישן. אַ גרויסן קאָפּ מיט אַ וואזשנעם שטערן. דער דאָ-זיקער מענטש מיטן פּילאָזאָפּישן קאָפּ איז געווען אַ קנאַפּער לַמֶּדֶן, האָט זיך קוים אונטערגעשריבן. פון וואנענט ער איז געקומען, האָט קיינער נישט געווסט. מיר האָבן שוין געהאַט מזל אין אונזער פאַראיינן צו אַזעלכע פאַרבלאַנדושעמע. יאַנקל דאַנציגער האָט זיך איינגעלעבט ביי אונז און רס ביי אונז. ער איז געווען אימפּרעסאַריאָ, האָט געפירט איבער פּוילישע שטעט זינגער און ארטיסטן, מען האָט אים געזעען אויף אַלע באַנען, אין אַלע שטעט פון גרויס פּוילן. מיט זיין נידעריקן, רונדן וווקס האָט ער אָפּגעשטעלט מענטשן. מען פלעגט שמייכלען. מען האָט דערציילט, אַז איינמאָל איז ער געקומען צו אַ בייזן קאָמיסאַר בעטן אַ דערלויבעניש אויף אַ קאַנצערט. דער קאָמיסאַר האָט גענומען לאַכן און ער האָט צו-ניופּגערופן אַלע באַאמטע און זיי אָנגעזאָגט אַ בשורה:

— פאַנאווע, מיינע הערן! עס וועט זיין פּריילעך, ליליפּוטן קומען צו אונז.

מיט דעם, וואָס ער איז געווען אימפרעסאָריאָ, האָט ער זיך שוין איינגעקויפט ביי אונז אין פאראיין. דאָס האָט דאָך עפעס אַ שייכות צו קונסט, אָבער נישט מיט דעם אַליין, יאנקל דאַנציגער האָט געהאט אַ קינסטלערישע נשמה אין באַציאונג צו געלט. ער האָט שטענדיק אַ סך פאַרדינט און מאָדנע אומגעלומפערט, פאַרשווענדעריש און באַהעמיש דאָס געלט אויסגעגעבן. מיט דעם שטריך פון זיין כאראקטער איז ער אונז ליב געווען. אונזער חברה האָט שטענדיק פיינט אַ קאַרגן נפש.

יאנקל דאַנציגער האָט זיין גאַנץ לעבן פאַרבראַכט צווישן אַקטיאָרן, זינגער און שרייבער. ער האָט אָן זיי נישט געקענט לעבן. ער איז אָבער מיט פיל פון זיי צוזאַמען געשטאַרבן, צוזאַמען פאַרפייניקט און פאַרבּרענט געוואָרן, איך האָב זיין נאָמען געפונען אין דעם צעטל פון די אומגעקו- מענע קינסטלער אין פּוילן. אין צעטל פון פאַרבּרענטע זשורנאַליסטן און שריפטשטעלער, מאלער און זינגער איז אויך פאַראן דער נאָמען: יאנקל דאַנציגער. דער, וואָס האָט זיין נאָמען אין אזא צעטל אַריינגעשטעלט, האָט געמאָן זייער אַ שיינע זאַך. יאנקל דאַנציגער איז געווען פון אונזער משפּחה.

איך ווייס נישט, צי נאָך ערגעץ-ווי איז געווען אזא צוזאַמען פון שריפטשטעלער, אַקטיאָרן, מאלער און מוזיקער. כמעט אַלץ, וואָס מיר האָבן פאַרמאָגט פון קינסטלער, האָט זיך קאַנצענטרירט אויף איין אָרט. די אַקטיאָרן פון „צענטראַל-טעאַטער“ זענען אויך געווען ביי אונז. דער סאַמ- בערג, וואָס האָט געגעבן אזא פּרעכטיקן גאָראַדניטשני אין גאַנאַלס „רעווי- זאַר“ און דעם „קאַרגן“ און אזא „מאָטקע גנב“. אזא אַקטיאָר, ווי לאַנדע מיט אזוי פיל מאָס אין די שווערסטע ראָלן ...

אייזיק סאַמבערג מיט זיין פּרוי העלענאַ גאַטליב פאַרבּרענט פון די דייטשן. ראָזען — פאַרבּרענט. די אַקטיאָרן פון „אַזאַזעל“. די טרופע פון קליין - קונסט - טעאַטער „אַראַראַט“ מיט די צוויי מוזיקים דזשיגאַן און שומאַכער. די צוויי זענען ערגעץ פאַרוואַלגערט גע- וואָרן אין אַ תּפּיסה אין רוסלאַנד. די צוויי האָבן אין פּוילן געמאַכט לאַכן צענדליקער טויזנטער יידן. עס האָט געשפּרודלט ביי זיי פון הומאָר. דער יידישער הומאָר און זעלבסט-חוזק. נישט ווייניק פון זייערע פּראָגראַמען

צא אטיש לאורו של אבא עקע 18:

יאנקעלע דאנצונער, מארק טורקאוו, ז. סענאטאריאטיש.

זענען געשאפן געוואָרן ביי אונזערע טישלעך. כמעט אין שפאס אין בינע-
שפאס געשאפן געוואָרן.

איך באַצייכן דאָ נישט קיין דאטעס. איך האָב פאר די אויגן צוואנציק
יאָר, אַ לאַקאל פון פינה צימערן מיט אַ גרויסן זאַל פאַר פאַרלעזונגען, פינה
הונדערט שטולן מיט דריי הונדערט מיטגלידער פון ליטעראטן און זשור-
נאַליסטן-פאַראייין, אונזערע ווענט מיט די בילדער. אונזערע געסט, וואָס

ש. לאנדוי
אין מאָליערס „קאַרגו“

א. סאַמבערג און העלענאַ גאַטליב
אין ד. בערגעלסאַנס „דער טויבער“
(צייכענונגען פון פעליקס פרידמאן)

פלעגן קומען צו אונז ווי צו איינגס. אונזערע געסט, אונזערע פריינט און
אונזערע מיטגלידער. ביי אַ טישל, ווו דער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פון
„מאַמענט“ איז געזעסן, בועז קארלינסקי, דאָרט איז געווען געמיט און
פּיין-געפיל, דאָרט, ווו זיין פרוי, רוטאַ, איז געזעסן, דאָרט איז געווען
שמייכל. רוטאַ קארלינסקאַ מיט איר בלאַנדן קאַפּ, מיטן ליכטיקן פנים, אַ
קליינע זון אין אונזער וועלטל. זי האָט געשטאַמט פון דער באַוואוסטער
פּוילישער - יידישער חסידישער משפּחה רובינליכט. איר שוועסטער פראנקאַ
האָט געמאַלט טאַלאַנטירטע דעקאָראַציעס פאַרן פּוילישן טעאַטער, איר
ברודער פעליקס, אַ באַוואוסטער סקולפּטאָר... אלץ איז דאָס אַוועק אין
ברען-אויבן. און ווו געמט מען כוח דעם גאַנצען „אַלץ“ צו דערמאָנען ?

איך האָב דאָ דערמאָנט אונזערע שטולן, זיי ווערן לעבעדיק די שטולן, ווען מען דערמאָנט זיך, ווער עס איז אויף זיי געזעסן. אונזערע פריינט זענען מאַרטירער געוואָרן. אויף אונזערע שטולן זענען געזעסן מענטשן, וועלכע זענען פאַרפייניקט געוואָרן אָן ווידערשטאַנד און אויך אַזעלכע, וועלכע האָבן אַנטייל גענומען אין דעם הייליקן געטאָ-קאַמף. אויף אונזערס אַ שטול איז געזעסן אַ פשוטער ייד, אַ שטילער, צוריקגעהאַלטענער. איך מיין דאָ דעם בונדיסט, שמואל זיגעלבוים, וועלכער האָט זיין אָפּגעראַטע-וועט לעבן פרייוויליק אַוועקגעגעבן מיט דעם איינציקן געדאַנק, אַז דאָס קאָן העלפן זיין פּאָלק. דאָס האָט גאָרנישט געהאַלפן און ווען מיר פאַרסמען זיך אין די טויזנטער, וואָלט אויך גאָרנישט געהאַלפן. אין אַ דור, ווען מען ברעכט זיך די קעפּ מיט אַלע דערפינדונגען, ווי צו פאַרסמען די אַנ-דערע, אין אַזאַ דור זעען זיך נישט אָן אַזעלכע קרבנות...

ווען דאָס וואָרט „וועלט“ שמעכט אַזוי די נשמה, ווילט זיך באַמט אַוועקגיין פון דער וועלט און עס איז כמעט ווי אַ רעטונג אין אַזאַ רגע צו דערמאָנען אַלע קלייניקייטן פון פאַרברענטן נעכטן, אַלע פריינט און נישט פריינט אפילו. דאַמאָלט, ווען מיר האָבן זיי געהאַט, האָבן מיר אויך די וועלט געהאַט און אַ קאַפּעטשקע גלויבן; אפילו אין די ערגסטע טעג איז געווען אַ טראָפּן גלויבן. איצט, נאָכדעם. ווי מען האָט גענומען אַ מיליאָן קינדער, אַ מיליאָן חלומות און געוואָרפן אין קאַלך-אויבן, אָדער אין סם-אויבן... איצט, ווען איינער רעדט וועגן צוקונפּט, זעט ער מיר אויס צו זיין, אָדער אַ משוגענער, אָדער אַ שווינדלער, וואָס האַנדלט מיט צוקונפּט. מאיראַנעק און טרעבלינקע זענען גרענעצן, וואָס מען קאָן אַריבערגיין בלויז מיט פּאַלשע פעסער... צום נייעם שקר און צו נייע מאיראַנעקס...

פאַר אונז זענען פאַרבליבן הייליקע שאַטנעס. נעכטן, אַלץ פון דיר איז טייער, אפילו דער לייכטזיין.

מיטאַמאָל דעקט זיך עס אויף אין זכרון אַזאַ טאַנץ-קאַראַהאַד פון אונזערס אַ פרייטיק, פון אונזערס אַ גוטע שעה, נישט לייכט קומט דאָך אונז אָן צו דערגרייכן אַביסל זאָרגלאָזיקייט...

טאַנצט מען, איז מען צופרידן, איז מען לייכטזיניק. אין וועלכן פרייטיק דאָס איז געווען, איז דאָך נישט קיין אונטערשיד. דער טאַנץ-

י. ח. ניימאן

(צויבענונג פון
ת. האנפט)

עולם אונזערער פארגרעסערט זיך, היינט איז צוגעקומען י. מ. ניימאן, ער איז אויך אריין אין קאראהאד, אמת איז, אז די פעדער זיינע פירט זיך לייכטער אין זיינע טאלאנטירטע פעליעמאָ-נען. די פיס גייען אביסל שווערלעך, אָבער מיט דער צייט, עס וועט גיין גוט. אהרן איינהאָרן טאנצט אויך. א קלוגער געווען און אפשר דערפאר טאקע האָט ער אויך געוואָלט כאַפן א טענצל. מיר האָבן אים גערופן דער גע-לער איינהאָרן. מיר האָבן געהאט עטלעכע גע-לע, יהודה ווארשאַוויאק, דער יונגער העברע-אישער שריפטשטעלער, איז געווען א געלער. ער איז שוין נישטאָ. דער פּאָעט אורי צבי גרינ-בערג איז אויך א געלער. ביי די געלע דער-מאָנט זיך מיר אויך דער לעבנסלוסטיקער אַק-טיאָר פון דער „הבימה“ קליאצקין, ווי ער טאנצט מיט קלארען. ער צעלאָזט זיך אין טאנץ מיט דער גאנצער זאָרנלאָ-זיקייט, ער טאנצט מיט פארנעם און דערלאנגט א פּאָכע מיט דער האנט און טרעפט אריין אין א שויב פון א שראנק מיט ביכער. די שויב צעשפּרינגט אויף פּיצלעך.

איינער שרייט אויס:

— אָי, די שאַפּע...

קליאצקין אַלײן דערלאנגט מיט שפּאַס א געשרײ:

— אָי, די האנט.

די האנט זיינע איז פארבלוטמיקט, אין פלייש שמעקט א שטיק גלאָז. הערץ גראָסבארט שפּרינגט אונטער און ציט ארויס דאָס שטיק גלאָז פון קליאצקיןס האנט. מען ברענגט וואסער, מען מאַכט א באַג-דאָז און קליאצקין טאנצט ווידער מיט א באַנדאזשירטע האנט.

קלייניקייטן, אָבער צוליב די קלייניקייטן דערמאנט זיך די גרויסע ווארשע, דער יידישער ישוב פון פּוילן. דער פרייטיק צונאַכטס איז פאר-

בונדן מיט דער גאנצער וואָך און די וואָך איז פארבונדן מיט דריי און א האַלבן מיליאָן יידן. מיר שרייבן וועגן זיי, פאר זיי, מיר זענען א טייל פון זיי און אפילו איצט אין טאנצן פליען נישט וויי-ניק רעפּלעקסן אין קאָפּ אריין וועגן אן אַרטיקל, וואָס מען דאַרף אָנשרייבן אויף זונטיק, אָדער אויף מאָנטיק. אינגאנצן פארגעסן זיך קאָן מען נישט און מען וועט זיך נישט פאָרגעסן. קיין צרות פעלן נישט ביי יידן און זיי וועלן אונז, פען-מענטשן, שוין נישטער מאַכן.

הערץ גראָטבארט

(צייכענונג פון
מאַרק שוואַרץ)

וועמען דערמאָנען און וועמען נישט דער-מאָנען? הונדערטער און הונדערטער פנימער, געשטאַלטן, פיגורן. שרייבער, מאלער, אקטיאָרן, פון צוואנציק יאָר באַגעגענישן אין אזא לאַקאַל, ווי אויף טלאַמאַצע דרייצן.

אונזערע פארלעגערס, זיי זענען אויך צו אונז געקומען. גיטלין און לידסקי, וואָס זענען געשטאַרבן פארן קריג, שימין, קאפּלאַן — פאַרברענט פון די דייטשן. סרעברעק איז דאָ אין תל-אביב געשטאַרבן. מיר האָבן אויך געהאט פארלעגער מעצענאַטן. דער ערשטער פון זיי באַריס קלעצקין, א רייכער און א גרויסער ערד-באַזיזער. דער קלעצקין האָט אָנגעהויבן מיט די „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטן“ אין 1906 אין ווילנע. ער האָט עס דעם שענסטן יידישן זשורנאַל געשטיצט מיט זיין געלט. שפעטער איז געגרינדעט געוואָרן דער גרויסער קלעצקין-פארלאַג. קלעצקין האָט קיינמאָל נישט געטראַכט צו פאַרדינען פון זיינע אויסגאַבן און ער האָט אַ שוין ביסל פון זיין מאַיאָנטעק געפטרט פאר יידישע בי-כער. דאָס זעלבע חיים בוזשאָזע. א גאס מיט הייזער האָט זיין משפּחה געהאט אין לאָמזשע, האָט מען די הייזער פאַרקויפט און דאָס געלט געשטאַפט אין פארלאַג. ביי יעדן הויז, וואָס מען האָט פאַרקויפט, האָט די משפּחה געוויינט און ביי יעדן נייע בוך, וואָס איז דערשינען אין

זיין פארלאג, האָט זיך בושאַזע געפרייט. יידיש איז געווען זיין עולם-
 הזה. דער דריטער פון זיי, יוסף יאטשקאווסקי, איז געווען אַ מאַנופאַק-
 טור-סוחר אויף דער געשע גאס אין ווארשע. האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ
 ביכל, וואָס ער האָט אָפּגעדרוקט צופעליק פאַר איינעם אַ נישט פאַר-
 מעגלעכן שרייבער. דערנאָך האָט ער ליטווידירט די מאַנופאַקטור און זיך
 אינגאַנצן אָפּגעגעבן דער ליטעראַטור. געוואָרן אַ פאַרלעגער מיט פאַר-
 נעם און מיט פאַרנעם געפטרט זיין געלט. די אַלע זענען געווען געסט. אין
 אונזער פאַראיין, געווען זענען זיי אין אונזער משפּחה. קלעצקין איז נע-
 שטאַרבן אין זיין ווילנע. בושאַזע און יאטשקאווסקי — אַוועק אין
 אַש צוזאַמען מיט זייערע פאַרלאַגן. מיט די ביכער, מאַטריצן און מיט
 אַ סך מאַנוסקריפּטן, וועלכע וועלן שוין די וועלט נישט זען.

ד ר י י ...

שלום אש, ווייסענבערג און נאָמבערג. די דריי האָבן זיך צוגלייך באַוווּן ביי פּרצן אין שטוב. מיט זיי זענען געווען נאָך. געווען איז דער הארציקער אברהם רייזין. נעקומען זענען אביסל שפעטער יואל מאסט-בוים, שלמה נילבערט, אלטער קאציזנע, קאווע, מנחם, יהושע פערלע און נאָך אנדערע. וואָס איז דאמאָלט געווען פאַר זיי פּרצם שטוב? דער אָנהויב פון שפעטערדיקן וואַרשעווער ליטעראַטן-פּאַריין. דער ערשטער אדרעס פארן יידישן שרייבער: צעגלאַנע נאם נומער איינס איז געווען דער אַדרעס.

יונגע, אָנפאַנגער זענען פון דער פּראָווינץ געפאַרן קיין וואַרשע. אזוי שלום אש פון קוטנע, הערש דוך נאָמבערג פון אמשינאָוו און אי-משע מאיר ווייסענבערג פון זשעלעכאָוו. זיי האָבן געזוכט מבינות. י. ל. פּרץ האָט זיי דאָס געגעבן, אפילו מער. ווי מבינות. ער האָט זיי געגעבן אָנווייזונג. אש און ווייסענבערג זענען געקומען פון שטעטל מיט דעם שטעטלשן באגאזש, מיט דעם „קוילער-געסל“, מיט א „מעשה מיט א ציג“, דער איינציקער נאָמבערג האָט פון שטעטל קנאפ וואָס גערבראכט. ער האָט זיך גלייך גענומען צו זיין „פליגעלמאַן“, צום שטאַטישן אינטעליגענט, וואָס איז פול מיט ספקות, מיט ניהיליזם.

צו יענער צייט האָט נאָך אין פּוילן געהערשט די צאַרישע, די רוסישע אָקופאַציע. אין פּוילן זענען אָנגעפאַרן א סך רוסישע יידן, צווישן

זיי א סך אסימילירטע, האלבע-אסימילירטע, זיי האָבן געבראַכט די רוסישע שפראַך, זיי האָבן געבראַכט פּושקיןען און טאַלסטאָיען און פּוילן אַליין איז אויך געווען נישט אַרעם אין ליטעראַרישע גאָנים. פּוילן מיט מיצ-קיעוויטש און סלאָוואַצקין, מיט קראַשינסקין, פּוילן מיט שענקעוויטש, פרום, זשעראַמסקי און רעימאנט. די יידישע אַסימילאַציע איז דאמאַלט גענוג שטאַרק געווען, פון יידישן נאַציאָנאַלן גוף האָבן געריסן שטיקער סיי די רוסן און סיי די פּאָליאַקן און מיט אַמאָל קומען יידישע שרייבער. עס איז

ה. ד. נאַמבערג

(צייכענונג פון
פ. פרידמאַן)

י. מ. ווייסבערג

(קאַפּיע פון
א בילד)

שלוס אש

(צייכענונג פון
פ. פרידמאַן)

שוין פאראן א פּרץ, א שטאַרקער אַנזאַנער, א שטאַלצער ייד מיט א טיפּער נשמה, מיט ליבע צו שיינקייט און דער עיקר : מיט ליבע צו יידישע שיינ-קייט. עס קומען שרייבער, זיכערע אין זיך, פארליבטע אין יידישקייט, אין שפראַך און מנהג, זיי באַדאַרפן נישט דורך פאַרנרעסער-גלעזער אַריינקוקן אין דער יידישער נשמה, זיי זענען אַליין יידישע נשמה. זיי זענען שותפים צו דער ווייסל, ווייל הונדערטער יאָרן שווענקט דער טייך די ברעגן, וווּ יידישע ישובים זענען אָנגעפיקט, ווייל דאָ לעבט אַ גרויסע עדה יידן, וועל-כע דאוונען באַזונדער, זיי האָבן חתונה באַזונדער און זיי באַגראָבן זייע-רע געשטאַרבענע אויף באַזונדערע בית-עולמס.

האָבן זיך אָנגעזאַמלט מעשיות און לעגענדעס ביי די יידן, איז צו

קליין געוואָרן דער שטעטלשער פּנקס, דאָס אלץ צו נאָטירן, איז געקומען דער שרייבער דער יידישער, דער שרייבער, וואָס נעמט אַביסעלע טיפּער די ענינים פּון פּאַלס און יחיד. דער קינסטלער איז געקומען אויף דער יידי-שער גאַס, אים איז ווייניק אָנגעגאַנגען, וואָס די פרעמדע אנערקענען נישט זיין שפּראַך און זיין קונסט, ער האָט זיך נישט צוגעהערט צו די אייגענע, וואָס האָבן געצויגן צו פרעמדס, ער איז געגאַנגען צו פּרצן, דער יונגער יידישער שרייבער, און איין גוט וואָרט פּון יצחק לייבוש האָט געהאט מער וואָג, ווי די אלע בייסיקע און בייזוויליקע אויסלאַכער ...

אַזוי נאָמבערג, אַזוי ווייסענבערג און שלום אַש ...

אַבער שלום אַש האָט גלייך פּון פּרצס שטוב, גלייך נאָך דעם ערשטן דערפּאָלג זיינעם ביים יידישן לעזער, גענומען זוכען אַ וועג צו די קריסטן. ער איז געפּאָרן קיין קראַקאָוו צו זשעראַמסקין, געפּאָרן מיט זיין „משיחם צייטן“ קיין פעטערבורג, צו דער באַרימטער רוסישער אַקטריסע קאַמיסאַר-זשעווסקאַ, געפּאָרן צו ריינהאַרטן מיט זיין „גאַט פּון נקמה“, אַט אַזוי אַ גאַנץ לעבן, ביז ער איז דערפּאָרן צום קריסטלעכן גאַט, דאָס איז נישט קיין פּאַרברעכן צו לויפּן און זוכן דערפּאָלג ביי פרעמדע, אַבער עס איז אויך אַ שיינע זאַך צו בלייבן מיט אייגענע און טיילן זיך מיט די, וואָס האָבן דיר אַלץ געגעבן. פּון אַזאַ אַוועקלויפּעניש האָט קיינמאַל נישט גע-טראַכט נאָמבערג און ווייסענבערג אַוודאי נישט. זיי זענען פּאַרבלעבן אין וואַרשע און געצויגן יניקה פּון זייער יידישן קוואַל — פאַר דעם יידישן קוואַל. אַש איז שוין געוואָרן אַן אויסלענדער און בלוז פּון צייט צו צייט אַראָפּגעקומען קיין פּוילן אַנזאַפּן יידיש לופּט און אָנזאַמלען טעמעס יידישע, אַזעלכע טעמעס, וועלכע זאָלן אויך נושאַ חן זיין ביי די גוים.

מען קאָן נישט זאָגן, אַז שלום אַש האָט פּיינט באַקומען די יידן, אויף דעם איז ער צופּיל קינסטלער און אויף דעם האָט ער צופּיל נשמה, אַבער אין אַ נשמה זענען אַפט פּאַראַן מאָדנע ניואַנסן און אין אַשם נשמה איז פּאַראַן אַ ניואַנס, וואָס מען קאָן אים אָנרופּן: „געיעג אויף גוים“.

ער האָט אַראָפּגעריסן די צירונג פּון שטעטל, די טיערסטע פּערל אָנגע-זאַמלט פּון אונזערע טיערע ישובים. ער האָט אין שטעטל געפּונען האַרץ, נשמה און חן און האָט עס אונז באַוווּזן, ווי אַ קינסטלער קאָן עס באַ-

ווייזן. איז ער געגאנגען מיט די פערל צו די פרעמדע, האָבן זיי זיך נישט פארשטאנען אויף דעם, אָדער זיי האָבן זיך נישט געוואָלט פארשטיין אויף דער אינטימער נשמה פון אַ געלייטערט פאָלק, איז אַש דאמאלט געקומען צו זיי מיט זיין „נאָט פון נקמה“, מיט אַ פאסקוויל אויף זיין אייגענעם פאָלק און אין צענטער פון אייראָפּע, אין בערלין, ביי ריינהארטן, געוויזן „יודישקייט“. מיר האָבן אַלע דאמאלט אויסגעשפיגן אויף אַזא יודישקייט. אָבער אַש האָט זיינס דערגרייכט: מען האָט אים געשפילט אויף דייטש און טאקע אין „בערלינער טאגעבלאט“ און אין נאָך נישט-יודישע צייטונג-גען האָט מען וועגן אים געשריבן.

די דייטשישע אַנטיסעמיטן האָבן זיך דאמאלט פשוט געפרייט פון אַזא „נאָט“ און פון אַזא „נקמה“, אָבער דער יודישער שרייבער שלום אַש האָט זיך אויך געפרייט, וואָס די נויים באַשעפטיקן זיך מיט אים. וואָס פאַר אַ פנים האָט עס, ווען וועגן אים שרייבט באַנייטערט דער אייגענער בעל-מחשבות? ... אַלפרעד קער איז וויכטיקער. און עס איז וויכטיקער צו לעבן אין אויסלאַנד, אביסעלע נענטער צו די נישט-יודישע רעדאקציעס און צו די גרויסע וועלט-פארלאַנגן און אַרויסגעבן ביכער און נישט אַרויס-שמעלן, פון וועלכער שפראך די ביכער זענען איבערגעזעצט געוואָרן. „יודיש“ איז ביי אים פארשוויגן געוואָרן. אַ קנעכטישער פארשוויגן. יודיש איז אים קיינמאָל נישט טייער געווען, ער איז געלאפן פון אייגענעם קוואַל, כאָטש דער קוואַל איז אין אים אַליין. און היינט מיט זיינע אַלע רעקלאַ-מעס און מיט זיינע אַלע באַרימקייטן פאַרמאָגט ער נישט מער, ווי דאָס, מיט וואָס ער איז געקומען צו פרצן. ער פאַרמאָגט די פערל, וואָס ער האָט צונויפגעזאַמלט אין די שטעטלעך אונזערע און צי ער וויל יאָ, צי ער וויל נישט, ער וועט פון דעם דאָזיקן פאַרמעגן קיינמאָל נישט פטור ווערן, ווייל בלויז מיט דעם פאַרמעגן איז ער שלום אַש, דער קינסטלער, דער פּאָעט פון אונזער געשאכטענער וועלט.

זיינע נאָוועלן פון שטעטל.

איך געדענק אין סוף פון אַכצנטן יאָר. איך בין פון קיעוו געפאָרן קיין מאַסקווע מיט דעם פּלאַן זיך צו דערשלאַנגן צו ווילנע און פון ווילנע אַנטלויפן קיין וואַרשע. איך בין געפאָרן אין אַ פּערד-וואגאן מיט קראַנקע

אויף טיפוס. געווען אפילו איין טויטער אין וואנאן. די פרוי פון דעם פארשטאָרבענעם האָט אים נישט געלאָזט אַרויסוואַרפֿן. איך האָב זיך קוים דערשלעפט קיין מאַסקווע, דורכגעפּאַרן בין איך דורך אן אמתן גיהנום. אומעטום בלוט, מאָרד, רויב און געוואַלט. אין מאַסקווע בין איך געקומען צו מיין פריינט פייוול שאפירא. היינט איז ער אין תל-אביב. אַ זעלטענער ייד, וואָס האָט אַ מיליאָנען פאַרמעגן געפּטרט פאַר אַנדערע. איך האָב באַדאַרפט איבערנעכטיקן ביי דעם שאפיראן, נאָר איך האָב גלייך געמאַלדן, אַז איך בין געפאַרן מיט טיפּוס - קראַנקע און עס איז אַ סכּנה מיך אַרייַן-צולאָזן.

האָט ער מיך אַרייַנגעלאָזט אַן אַן איזאָלירטן נישט באהייצטן צימער. אויב אויף דער גאס איז דאמאָלט געווען פינף און צוואנציג גראד פראָסט, איז אין שאפיראס צימער געווען פופציג. אזא קעלט איז נישט צו באַשרייבן. גליווער און אַפּשטאַרבונג, אן אייז-קעלער, אן אייז-געלענער. איך האָב געדי האט א פערענע, איז די פערענע געווען געפרוירן, די קישן — געפרוירן, די לופט — געפרוירן, דער לאָמפּ האָט געברענט און באַלויכטן דעם פראָסט אין צימער. איך האָב געטראַכט, אז אויב שוין דערפראָרן ווערן, איז דאָס אין דער ליכטיקייט. איך האָב געטראַכט פון דעם שווערן וועג, וואָס איך האָב געהאַט, פון די מערדערייען, וואָס איך האָב געזעען אין וועג, פון די צרות, צו וועלכע איך האָב זיך צוגעקוקט. איך האָב געטראַכט: צו וואָס לעבט מען ?

מיין בעט איז געשטאַנען לעם אַ וואַנט, אין דער זעלבער וואַנט איז געווען אַן אָפּענער ספּרים-שראַנק. איך האָב דערזען אַ פּאַליאַנט מיט דעם אויפּשריפט „שלום אַש". איך האָב עס געלייענט. אש... שטעטלשע גע-שיכטעס. איך האָב עס געלייענט מיט מסירת-נפש, ווייל יעדעס מאָל, ווען איך האָב באַדאַרפט איבערמישן אַ זייטל, האָט דער פראָסט געסמאליעט מיין האנט. אין יענער נאַכט האָט מיך געראטעוועט דאָס שטעטל, שלום אשם שטעטל, דאָס פּוירלעכע, דאָס נישט באוואפנטע יידישע שטעטל... איך וועל עס נישט פאַרנעסן.

* * *

נאך דער ערשטער וועלט - מלחמה איז אש געקומען עטלעכע מאָל
 קיין פּוילן. אַמאָל אויף עטלעכע וואָכן, אַמאָל אויף עטלעכע חדשים. דער
 קומנער איז געוואָרן אַ ניו - יאָרקער, צי אַ פּאַריזשער. שטענדיק אויסגע-
 פּוצט, שטענדיק אַ זאַטער — זאָל דאָס אים וויל באַקומען. דער קלוגער
 נאָמבערג האָט אים נישט מקנא געווען. אימשע מאיר ווייסענבערג האָט
 שטענדיק געהאַט אַ חשד אויף יעדערן, וואָס האָט געלעבט בעסער פאַר
 אים. האָט ער אויך אויף שלום אַשן געוואָרפן דעם חשד, אַז יענער
 שווינדלט מיט זיין שרייבן. איינמאָל האָט ער אים פאַר חברים אין די אויגן
 געפרענט:

— זאָג מיר שלום!

— וואָס זאָל איך דיר זאָגן?

— ווי אזוי מאַכסטו דאָס דעם טאַראַראַם אַרום זיך, מיט אַלע רייני-
 האַרטס און מיט די פאַרלעגערס דיינע? ביסטו אַ מוזיק, קריכסט ווונדער-
 באַר אויף אַלע פיר.

אַש איז אַ בייזער אוועקגעאַנגען.

אויב אש איז געווען דער מאלער פון שמעטל, איז ווייסענבערג גע-
 ווען דער סקולפּטאָר. אַ טאַלענט פון גראַניט. ער איז פאַרבליבן שטיין אין
 מיטן וועג. גורם זענען דערצו געווען פאַרשידענע נעגאַטיווע באַדינגונגען.
 שלום אש און ווייסענבערג האָבן דאָך ביידע געענדיקט די זעלבע קליינשטע-
 טלשע אוניווערסיטעטן. פאַרוואָס איז איינער אוועק אזוי ווייט און דער
 צווייטער איז פאַרבליבן אויף איין אָרט? ביידע האָבן זיך געקאָנט
 פאַרגלייבן מיט טאַלענט, נאָר נישט מיט מזל. געשפּילט האָבן דאָ
 אויך אַ וויכטיקע ראָל די פּרויען זייערע. ווייסענבערג האָט חתונה געהאַט
 מיט אַ זשעליכאווער מיידל, געווען איז זי אַ טאָכטער פון אַ שענקער, צי
 אַ שוסטער, אַ מויד אַ ברען, אַ יאטישע טאָכטער. זי האָט ווייסענבערגן
 מער ווי קריגעריי און אַרומרייסעניש נישט געגעבן און ער, דער מולדיקער
 שלום אש, האָט חתונה געהאַט מיט אַ טאָכטער פון אַ וואַרשעווער ייד, אַן
 עכטער אינטעליגענט, אַ העברעאישער לערער און אין דער זעלבער צייט
 איינער פון די בעסטע פאַלאַניסטן אין לאַנד. שלום אש איז אריין אין אַ
 יחוס-שטוב. זיין פרוי מאדזשא, אָדער מאַטילדאַ, מיט קלוגשאַפט און שייני-

קייט. דאָס איז שלום אַשם גרעסטער גלויב אין זיין לעבן. זי, א געבילדעטע, זי, מיט עטלעכע שפראכן, מיט דערציאונג, און ער מיט טאלאנט, מיט א נאַטעבענטשטן. מיט אזא צוזאמען קאָן מען גיין אין לעבן.

ווייסענבערג האָט געקעמפט מיט אַשן. האָט אַליין רעדאָנירט א זשור-נאַל און זאַמל-ביכער, געזידלט שלום אשן . . . און וועמען האָט ווייסענבערג נישט באַקעמפט? מיין ווייניקייט האָט אויך געהאַט אויסצושטיין א שוין ביסל פון זיינע בייזע פילן. איך בין נאָך איצטער צופרידן, וואָס איך האָב אים קיינמאָל נישט געענטפערט, קיינמאָל נישט אָפגעצאָלט. איך האָב אים פאַרשטאַנען און דאָס איז פאַר מיר גענוג געווען. ווייסענבערג איז געווען צע-שמעטערט פון זיין זעלבסט-געפיל, ווען דער גאָלדענער קוואַל פון זיין שטע-טל האָט זיך אויסגעשעפּט. ער האָט זיך אָבער דערצו נישט מודה געווען און אין זיין מאַכטלאָזיקייט האָט ער גענומען זוכן „פאַרכאַפּערס“. דער ערש-טער פאַרכאַפּער איז געווען ביי אים שלום אַש. ער האָט צוגעכאַפט דעם נאַנצן כבוד פון דער יידישער ליטעראַטור און די גאַנצע פּרנסה פון דער יידישער ליטעראַטור. יעדער איינער, וואָס האָט עפעס פאַרדינט, איז געווען א פאַרכאַפּער און די גרעסטע פאַרכאַפּערס פון דער וועלט זענען ביי אים געווען די „ליטוואַקעס“. דער עיקר, זיי האָבן פאַרכאַפט די שפראַך, די אויס-לייגעכץ, די פּאָנעטיק פון אונזער שפראַך. ווייסענבערג האָט געהאַט זיין זשע-ליכאווער שפראַך און פאַר זיין שפראַך האָט ער געקעמפט ביז זיין לעצטן טאָג. ער איז געווען א פאַטריאָט, א שטאַרקער פאַטריאָט פון פּוילישן יידן-טום. די יידן זענען ביי אים געווען די בעסטע און די שענסטע. ער האָט אויך געהאַט א טראַגישע הצלחה נישט צו דערלעבן דעם חורבן, אין וועלכן זיי נע פּוילישע יידן זענען צוזאַמען אומגעקומען מיט די „ליטוואַקעס“ די „פאַרברעכערס“.

אין ליטעראַטן-פאַראיין איז ער געזעסן ביז זיין טויט. ער האָט געהאַט זיין טישל מיט זיינע פריינט. ער איז געווען בייז, נאָך קיינער האָט פאַר זיין בייזקייט נישט מורא געהאַט און איבערהויפּט ביי אונזערע טישלעך, אויף אונזערע שטולן — ווער פאַר וועמען האָט מורא געהאַט? אַט נעמט יאנקל קורלענדער, א יונגער אַקטיאָר, נאָכמאַכן, ווי אזוי דער אַקטיאָר סאַמבערג

רעדט וועגן שעקספירן און פון אלע טישלעך הערט זיך געלעכטער. ווייסענ-
בערג לאַכט אויך, ביי אונז האָט מען געמוזט אַביסל לאַכן.

ער איז געזעסן אויף אונזערס אַ שטול און געזידלט די יעניקע, וואָס
האָבן דעם שטול פאַר אים אַוועקגעשטעלט, ער האָט געזידלט די פאַרוואַל-
טונג און אין דער זעלבער צייט האָט אונזער פאַרוואַלטונג געטראַכט, ווי
אזוי העלפט מען ווייסענבערגן מיט גרעסערע סומען געלט. כדי ער זאָל פירן
א בעסער לעבן. מען האָט אים טאַקע פיל געהאַלפן און שטענדיק מיט כבוד,
ער זאָל זיך נישט באַליידיקן. ער איז פּסיכאָלאָגיש פאַרבליבן שטעקן אין
שטעטל, ווען דאָס שטעטל אליין איז שוין פיל ווייטער אוועק. ער... דער
קלוגער, דער מחבר פון „דער טאטע מיט די בנינים“, פון „א מעשה מיט א
ציג“, פון „שטעטל“. ער איז געווען א נאאיווער פּראָווינציאל פּילמאַל. מיט
אין ביסעלע געשליפּנקייט וואָלט דער „בריליאַנט“ אַ וועלט באַלויבטן, אָבער
אַן עקשן געווען, נישט געוואָלט אַרויסגיין פון זשעליכאווער שפּאַן...

ליב געהאט ביז לעבן האָט דעם פאַראיין נאָמבערג. האָט עס פאַסירט,
אַז מען האָט די „בורע“ פאַרמאכט צוליב רעמאַנט אויף עטלעכע טעג, איז
נאָמבערג געווען אַן אַ קאַפּ. אויפגערעגט געווען, קיין פּלאַץ זיך נישט גע-
פונען. נאָמבערג, דער קאַפע - זיצער, דער קאווע - טרינקער און ביליאַרד-
שפּילער האָט אין די לעצטע יאָרן זיינע געפונען א פּלאַץ, וואָס איז אים
טויערער געווען פאַר אלץ. ער איז געווען א צייט דער פּאַרזיצער פון
פאַראיין, האָט געהאַלפן אָרגאַניזירן די פּראָפּעסיאָנעלע סעקציע, איז קעמפּע-
ריש געווען קעגן די אַרויסגעבער, כאַטש ער איז לעצטנס געוואָרן א גרוי-
סער פאַרדינער. ער האָט זיך כמעט אינגאַנצן אָפּגערוקט פון ריין-ליטערא-
רישער אַרבעט. אַ צייט געאַרבעט אין „היינט“, שפּעטער אַריבער אין „מאַ-
מענט“. זיינע הונדערט-שורהדיקע אַרטיקלען האָבן באפּוצט די צייטונג.
קליינע שעדעוורן געשריבן. חכמה און מאָס. נישט אומזיסט האָבן אַלע גע-
וואַרט, וואָס נאָמבערג וועט זאָגן וועגן אַ וויכטיקער פּראַגע פון געזעל-
שאַפּטלעכן לעבן. ער האָט גוט געלעבט מיט אַלעמען, מיט די זשורנאַליסטן
און מיט די ליטעראַטן, מיט די שאַך-שפּילער און מיט די קאַרטן-שפּילער.
נאָמבערג האָט אַלעמען פאַרגונען פון גאַנצן האַרצן. אַ נידעריקער, מיט
אויסגעמאַטערטע אויגן, כמעט איבערגעברענטע אויגן פון רויכערן און פון

שווארצע קאווע. צוויי מעלות האָט דער מענטש פאַרמאָגט : קלוגשאַפט און ערלעכקייט. קלוגשאַפט, וואָס ער האָט אַליין באַצייכנט מיט די שורות פון פערסישן דיכטער האַפּעס, וועלכן נאָמבערג האָט אַריינגעבראַכט אין יידיש. „און גלויב, די גרעסטע זינד

איז מאַטערן דאָס האַרץ“ ...

נישט מאַטערן דאָס האַרץ ... איך ווייס נישט, צי דאָס איז אים נע-
לונגען. דערפאַר איז אים געלונגען צו באהאלטן זיין האַרץ. איך ווייס נישט,
צי עס איז געווען איינער אַזא, א פריינט, פאַר וועלכן נאָמבערג זאָל זיך
אויסריידן אינטיים. דאָס האָט ער אויסגעמיטן און פאַר דעם האָט ער מורא
געהאַט. אַ האַרץ און אַלץ, וואָס עס טוט זיך אין האַרצן איז מיינס און מער
קיינעמס נישט. אויב איך אַליין וועל זיך מיט דעם קיין עצה נישט געבן,
וועט מיר שוין קיינער נישט העלפן. דאַכט זיך, אז אזוי האָט ער געטראַכט.

ערלעכקייט מיט דעם, וואָס ער האָט קיינעם נישט געחנפעט. נאָם-
בערג האָט קיינמאָל קיינעם נישט געזאָגט קיין ליגן, וואָס ס'איז אָנבעלאַנגט
יענעמס בוך. „גוט“ און „שלעכט“ איז אָנגערופן געוואָרן מיטן פאַרדינטן
נאָמען. געשמאַק האָט ער געהאַט מער ווי אנדערע און אים אָפּגאַרן האָט
מען נישט געקאָנט. באַנאַל זיין איז ביי אים געווען די גרעסטע זינד.
ריידן וועגן ליטעראַטור — אדרבה. אָבער צופיל ריידן וועגן דעם, שעהן
לאַנג קייען דאָס זעלבע, דאָס האָט אים אַרויסגעבראַכט פון געדולד און ער
האָט נלייך געזוכט אַ מיטל, ווי פטור צו ווערן פון דעם. איינמאָל אין פאַ-
ריזש, אין קאַפּע „לאַ ראַטאַנד“ זענען מיר געזעסן ביז שפּעט, ביז נאָר
שפּעט, עס איז געווען אַש, נאָמבערג, משה נאָדיר, עוזר וואַרשאַוסקי, דוד
איינהאַרן, מנחם און דער טונקעלער. ביים קאַפּע-טיש'ל איז אָנגעגאַנגען אַן
ערנסטער שמועס וועגן ליטעראַטור. דאָס האָט לאַנג געדויערט. דער שמועס
האָט זיך שוין געדאַרפט ענדיקן, האָט נאָמבערג פאַרגעלייגט, מען זאָל גיין
אַביסל שפּאַצירן. אָבער אויף דעם בולוואַר „ראַספּאי“ איז ווידער אָנגעגאַנגען-
נען דער זעלבער געשפּרעך. נאָמבערג האָט שוין געשוויגן, מיט קיין איין
וואָרט זיך נישט אָנגערופן, אזוי אַ לענגערע צייט. איך האָב געפילט, אַז ער
איז דענערווירט פון דער ליטעראַטור. פּלוצלינג מאַכט ער עטלעכע טריט
אויף דעם ברייטן טראַטואַר און שרייט אויס :

— ווער פון אייך האָט געזען די נייסטע פיגור אין טאַנגאָ? און ער טאַנצט אויס פאַר אונז די נייסטע פיגור. אים איז געלונגען, ער האָט דעם נודנעם ליטעראַרישן שמועס איבערגעריסן און פאַרענדיקט מיט עפעס אַ שפּאַס פון אַ טאַנגאָ-פיגור. אַ נידעריקער און אַן אויסגעמאַ-טערטער, אָבער דרך-ארץ האָט מען פאַר אים געהאַט, ווי פאַר אַ פיינעם יחסן, כאָטש ער אַליין האָט אַבסאָלוט קיינמאָל נישט די יחסנות נישט גע-זוכט. ער האָט שטענדיק געוואָלט זיין מיט מענטשן, לעם מענטשן און דער-פאַר האָט אויך צו אים געצויגן. מיר האָבן צווישן זיך אַמאָל גערעדט, אז ווען נאָמבערג וואָלט געווען דער גרעסטער שרייבער אויף דער וועלט, אָדער דער גרעסטער מיליאָנער, וואָלט ער אויך געווען דער זעלבער. ער איז געפאַרן קיין דרום-אַמעריקע, דערנאָך קיין נאָרד-אַמעריקע, קיין רוסלאַנד, קיין ארץ-ישראל. דאָך, ווען ער פלעגט קומען צוריק, איז ער געלָפּן אין דער „כודע" און אויסדערציילט, ווי ער האָט געבענקט. געווען אַ פאַרברענטער חסיד פון „טלאַמאַצקע דרייצן". און אים האָט מען ליב געהאַט, ווי אַן אייגענעם מענטש. אזא איינער, וואָס קאָן מיט חברים זיצן ביי אַ טישל און בטלנען, אזא איז אַן אייגענער מענטש. ער האָט נישט געוואָלט מאַטערן דאָס הארץ און נישט געוואָלט, אז אַ צווייטער זאָל אים מאַטערן. מיר זענען מיט יאָרן צוריק געזעסן אין שווידער ביי אַלטער קא-ציונען אין דער וויליע. יענער האָט אונז פאַרבעטן אויף אַ גאַנצן טאָג. גע-ווען איז גוט אונטער די סאַסנאַווע ביימער, מען האָט גערעדט און געשוויגן, געשוויגן און גערעדט און קאציזנעס פרוי האָט יעדע פאַר מינוט געבראַכט גוטע זאַכן צום פאַרזוכן. מיטאַמאָל פאַלט איין קאציזנען אַ נישט געלונ-גענער איינפאַל: ער וועט אונז לייענען פראַגמענטן פון זיין שווערער פּאָע-מע „דער נייסט, דער מלך". גרויסע און לאַנגע פראַגמענטן פון נאָר אַ שווערער פּאָעמע. איך און נאָך עטלעכע חברים האָבן אָנגעשטעלט די אויערן און געהערט. די כוונה פון אונז איז געווען צו כאַפּן אַ גוטע שורה, כדי שפּעטער נאָכן לייענען אויסגעפינען אַ גוט וואָרט פאַר דעם מחבר... נאָמבערג אָבער האָט זיך אויסגעצויגן אויף דעם גראַז און צוגעמאַכט די אויגן, האָבן מיר געמיינט, אז ער הערט אויס קאציזנעס שאַפונג מיט גרויס אויפּמערקזאַמקייט, אין דער אמתן איז ער טאַקע איינגעשלאָפּן און גאַנץ געשמאַק.

שפעטער האָבן מיר געפרעגט ביי נאָמבערגן :
 — ווי אזוי שלאָפט מען עם איין, ווען אַ חבר לייענט זיין ווערק ?
 אויף דעם האָט נאָמבערג געענטפערט :
 — נישט איך בין איינגעשלאָפן, נאָר ער האָט מיך פאַרשלאַפערט
 מיט זיין פּאָעמע. מען דאַרף עם רעקאָמענדירן די אַלע, וואָס ליידן אויף
 שלאָפלאַזיקייט.
 קיין נוטער פריינט איז אים קאציזנע נישט פארבליבן. נאָמבערג מיט
 זיין איינשלאָפן ביים לייענען „דעם גייסט — דעם מלך“ האָט אזוי ווי
 איבערגעריסן קאציזנעס ליטערארישע קאריערע. דאכט זיך אַ קליניקייט:
 אַ מענטש איז אינגעשלאָפן, אָבער אין לעבן זענען פאַראן קליי-
 ניקייט, וועלכע צעשטערן גרויסע ענינים. און דאָ איז נאָמבערג גאָרנישט
 שולדיק געווען: מען דאַרף וויסן, ווען צו לייענען פאַר אַ פיינשמעקער.
 דאמאָלט אונטער די סאָסנעס, מיטן ווינטל האָט זיך זייער געוואָלט אָפּ-
 רוען ... און מיט אַמאָל: אַ גייסט — אַ מלך.
 איך ווייס נישט, צי דאָס איז אַ מעלה, צי אַ חסרון, נאָר נאָמבערג
 האָט זיך שטענדיק אוועקגערוקט אַביסל ווייטער, ווען עם האָט געשמעקט
 מיט צופיל ליטעראטור, האָט נישט געוואָלט, מען זאָל אים צופיל פארדרייען
 דעם קאָפּ, איז קיינמאָל נישט אַרויסגעקראָכן אויבן-אָן ...

* * *

נישט אזוי איז געווען שלום אַש אין די וואָכן, ווען ער פלעגט פאַר-
 ברענגען אין ווארשע. אַש איז זייער הויך, שלאַנק, ער אימפּאָנירט. אַש
 טראָגט שיינע בגדים, מען זעט אים אָן, נאָר ער וויל שטענדיק, מען זאָל
 אים מער אָנזען.
 נאָר, ווי זאָגט מען אויף יידיש: „נישט ביי מאָטיען“, איך מוין דאָ,
 נישט אין ליטעראַמן - פאַראיין, דאָ האָט מען פיינט געהאט יחסנים און אי-
 בערהויפט די, וואָס שטופן זיך, ווי יחסנים. קיינער האָט אים נישט באַ-
 ליידיקט און נישט פאַרמינדערט זיין ווערט. אשן האָט מען ליב געהאט,
 אשן דעם שרייבער. זיין פּאָרטעט איז געהאנגען אין דער בודע אויבן-אָן
 און ער האָט דאָך איינמאָל דערפילט, אַז מען טיילט אים צו ווייניק

כבוד. ער האָט זיך געבייזערט און געברומט און איינמאָל האָט ער זיך מיט אונז אָפּגערעכנט אויף זיין, קוטנער, שטייגער. איינמאָל, אין אַ זון- מערדיקן נאָכמיטאָג, איז ער אַריינגעקומען אין פאַראיין. געווען דאמאָלט אין דער בודע ווייניק חברים, געצויילטע פון אונז זענען געזעסן אין די זיי- טיסקע צימערן. . .

פיל פון אונז האָבן דאָרט געאַרבעט אין די רואיקע שעהן, נישט איין יידיש בוך איז דאָרט פאַרענדיקט געוואָרן אין די זייטיקע צימערן פון טלאמאצקע דרייצן, נישט איין בוך איז דאָרט אָנגעהויבן געוואָרן און וועט שוין קיינמאָל נישט פאַרענדיקט ווערן. אַ סך פלענער זענען דאָרט פאַר- טראַכט געוואָרן, זיי וועלן שוין אויך קיינמאָל נישט פאַרווירקלעכט ווערן. אָבער דאמאָלט האָט מען נאָך געגלויבט און עס איז געווען פאַר וועמען צו גלויבן.

יא, דאמאלט אין אַ זומערדיקן טאָג:

אַש איז אַריינגעקומען און נישט אַליין. ער האָט מיטגעבראַכט אַ יינגל, אַ שטייוול-פּוצער. מיט דעם דאָזיקן שטייוול-פּוצער איז ער אַריין אין גרויסן זאַל, אין אונזער בעסטן און שענסטן חדר, דאָרט, וווּ די קונסט- בילדער זענען געהאַנגען, דאָרט, וווּ פרעס פאַרטערט איז געהאַנגען און דאָרט האָט ער זיך געלאָזן פּוצן די שיד. . .

איז מען אַריינגעלאָפּן צו מיר אין אַ זייטיקן צימער:

— ניי זע! וואָס שלום אַש טוט אין זאַל אין גרויסן.

בין איך געגאַנגען און געזען זיין שלעכטע האַנדלונג און אַליין האָב איך אויך שלעכט רעאַגירט. איך האָב געכאַפט דאָס יינגל מיט זיין פּוץ- קעסטל און אַרויסגעשלידערט פון לאַקאַל און אַש איז פאַרבליבן מיט איין שוך נישט אויסגעפּוצט. צו דעם גרויסן מייסטער פון דער יידישער נאָוועלע האָב איך קיין איין וואָרט נישט אַרויסגעערעדט. חברים זענען אויף מיר ברונג געווען, פאַרוואָס איך האָב אים דאמאָלט נישט אַרויסגעטריבן. אפּשר זע- נען זיי גערעכט געווען.

איך האָב אַשן אַ סך נישט פּיינקייטן מוחל געווען, פּערזענלעכע און נישט פּערזענלעכע. איך האָב אים מוחל געווען אויך די געשיכטע מיט דעם שטייוול-פּוצער, אָבער צו זיין פּסיכאָלאָגיע איז עס אַ שטריך, וואָס געדענקט

זיך. דאָס איז פּריצישיקייט פון אַן אויפגעקומענעם, דאָס איז אַן אָנגעבלאָ-
זענע גרויסקייט, וואָס פארקלענערט דעם סוביעקט, וועלכער דערלויבט זיך
אויף אַזעלכע זאַכן. איך קאָן זיך נישט פאַרשטעלען נאָך איינעם אַזאַ פון
אונזער ליטעראַרישער וועלט, וואָס איז פעאיק געווען אויף אַזאַ
„נקמה“...

דער ליטעראַטן-פאראיין איז נישט געווען קיין בית-תפלה. וועגן פאר-
שוועכן איז דאָ נישט גענאָנגען, נאָר אַ באַליידיקונג פאַר אונז איז דאָס
געווען. אַש האָט געוואָלט ווייזן, אַז ער לאַכט פון אונז, ער פייפט אויף
אונז. מיר האָבן זיך געראַנגלט, פאַר אונזערע גראַשנס האָבן מיר געבויט
אַ היים, וווּ מען קאָן זיך אַפרוען. מיר האָבן געוואָלט, אַז די, וואָס לעבן מיט
אונזער שפראַך און די, וואָס לעבן פון אונזער שפראַך, זאָלן זיך האַלטן ווי
ווייט מעגלעך אינאיינעם. מיט מי און מאַטערניש האָט מען געשאַפן אַ
ווינקל, אַביסעלע סביבה און בעסערע באַציאונגען צווישן חברים, קומט
איינער און לאַכט עס אויס. אַ יחסן, ווייל ער האָט זיין אויסלאַנד מיט זיינע
פארלעגער. ער האָט פון דעם ווייניק געוואונען. און מיר האָבן ווייניק פאר-
שפילט. קיין יחסן איז ער ביי אונז ווייטער נישט געווען.

מיר האָבן גאַנץ באַווסטזיניק שטענדיק אָפּגעטיילט אַשן דעם
קינסטלער פון אַשן דעם מענטש און דאָס איז זיין שולד. שיינ איז דאָס
און הויך איז דאָס, ווען די ביידע זאַכן גייען צוזאַמען. כאַטש נעמען דעם
נאָענטסטן ביישפּיל: פּרץ. מיר האָבן געהאַט דעם איינדרוק, אַז אַש רעכנט
זיך נישט אַבסאָלוט מיט אונז. ווער זענען מיר דאָס די אַלע, וואָס וואַל-
גערן זיך אין וואַרשע, עפעס שרייבערלעך. אַנדערש איז ער. וועגן אים
ווייס די וועלט און „פּאסישע צייטונג“ און „נייע פּרייע פּרעסע“ און נאָך
אַזעלכע צייטונגען. אים האָט שטענדיק געפעלט תּמימות פאַר חברים, גע-
פעלט האָט אים אַפילו געפיל פאַר זיין אייגענער קומטע און פאַר אַלע אַנ-
דערע טייערע שטעטלעך, וועלכע ער האָט אַזוי שיינ געמאלט. פּוילן און
פּוילישע יידן זענען ביי אים געוואָרן אַ פּארענדיקטע קאַנטא. — דערפאַר
אַ ווידער-געפיל צו אים. מען האָט נישט ליב אַזאַ אייגענעם, וואָס ווערט
אַ גאַסט. ער האָט געוואָלט, אַז זיין קומען צו אונז זאָל זיין אַן איבער-
ראַשונג, אַ יום-טוב און מיר אָבער האָבן אויך געמעגט וועלן, ער זאָל אונז

זען, ווי מיר ראנגלען זיך אליין, ווי מיר ווילן זיך האלטן מיט ווירדע. ביי אים האָט דאָמינירט: אש און זיינע ביכער. ביי אונז האָט דאָמינירט: יידיש וואָרט, יידישע ליטעראטור. ער האָט געהאט אַ וויליע אונטער פאָ-ריזש — אין בעלזוו. איך בין דאָרטן געווען ביי אים נישט איינמאָל, איך בין געקראָכן אויף זיינע ביימער און געריסן קארשן. . . גאנץ געשמאקע קארשן, אָבער איך האָב געוואוסט, אז מיין אָרט איז אין וואַרשע אויף טלאָ-מאצקע דרייצן, מיין פלאץ איז אין קאזשימיעזש און אין אלע אַנדערע יידי-שע שטעטלעך. איך וויל ניט אַראָפּקוקן, ווי אַ יחסן אויף זיי פון איפּליטור. איך וויל זיין מיט זיי, מיט די יידן אונזערע, א י י ד מ ו ז ז י י י מ י ט ז י י . אש האָט זיך אָבער מיט אלע כוחות איינגעפונדעוועט אין דער פרעמד. דאָס איז זיין פריוואַטע זאך, דאָס איז אמת. קיינער האָט אים ניט געשלעפט פאַר די פּאָלעס, ער זאָל זיצן אין פּוילן, דאָך פאַרוואָס האָט ער אזוי אויסגעכענט אַריינגעקראָכן פּוצן די שייך זיינע אין א ו ג ז ע ר היים?

אויף צומאָרגנס בין איך געזעסן מיט נאָמבערגן ביי אַ טישל טאַקע אין דעם גרויסן זאַל. נאָמבערג האָט זיך נאָר וואָס דערוואוסט די געשיכטע מיטן שטיוול-פּוצער. אין דעם קומט אַריין אש און גייט צו צו אונז און שטרעקט אויס די האַנט צו נאָמבערגן. דער קליינער נאָמבערג הויבט אויף די אויגן אויף דעם גרויסן אש:

איך ניב דיר נישט די האַנט.

— פאַרוואָס? — פרעגט אש.

— ווייל איך וויל מיט דיר נישט ריידן.

אש פרובט שפּאַסן און פרעגט:

— וואָס? איך בין שוין מער קיין יידישער שרייבער נישט?

— ביסט אַ גרויסער שרייבער, אָבער איך וויל אויף דיר נישט קוקן.

ניי!

דאָס איז געווען אַ גאַנץ היפּשער מאַמענט. אַ קליינער שעקספירל וואָלט פון דעם געמאַכט אַ נישקשהדיקן טעאטער-בילד. אַ מחנה סטאַטיסטן פון אונזערע שטענדיקע פאַראיינס-באזוכער זענען געשטאַנען און זיך צוגע-קומט. אויף אַ שטויל איז געזעסן נאָמבערג, דער דאַרער און איינגעצויגע-

נער פריינט אונזערער, נאָמבערג מיטן צעקנייטשטן פנים, ווי ער וואָלט שוין אַ יאָר נישט געגעסן. ער איז געזעסן, ווי אַ יחסן, אָדער ווי איינער, וואָס זיצט ביי זיך אין דער היים און פילט זיך זיכער. נאָמבערג ביי זיך אין וואַרשע... און לעס אים, א שטייענדיקער א הויכער, א זאמער, אן אויסגעפיינטער שלום אַש... דער, פון דער גרויסער וועלט. נאָמבערג וויל אויף אים נישט קוקן און אַש שטרעקט אים און שטרעקט ווידער אים די האנט צו אים:

— הערש דוד! גיב מיר די האנט!

— הערש דוד!

שווייגנדיק האָט מען זיך צוגעקוקט און צוגעהערט. אַלעמען האָט עם שטאַרק הנאה געטאָן, וואָס דער קליינער נאָמבערג האָט אַזאַ גרויסן כוח. ווען אַזאַ חברה-מאַן, ווי דזשיגאַן דער אַקטיאָר וואָלט געווען דערביי, וואָלט ער אויף זיכער געשריגן:

— דערלאַנג אים, נאָמבערג! דערלאַנג אים נאָך.

אַש האָט פשוט אויסגעבעטלט ביי אים צוריק די חבֿרשאפט. צונע-האַלפֿן האָט אים זיין פרוי מאַטילדע. אלע האָבן פאר איר געהאט דרֿך-ארץ, נאָמבערג — אויך. אַשן איז שטאַרק גענאַנגען אין נאָמבערגס פריינטשאפט. דעם קלוגן חבֿר האָט ער נישט געוואָלט פאַרלירן, דעם חבֿר פון פרצם שטוב. אָט דער סענטימענט האָט זיכער דאָ געווירקט אמשטאַרקסטן. איך האָב זיך צוגעקוקט צו דער סצענע, ווי אַש האָט זיך געבעטן ביי נאָמבערגן די האנט זיינע און איך מוז זאָגן דעם אמת: אַש האָט ביי מיר אין די אויגן נאָרנישט פאַרלאָרן מיט זיין חכמה... נאָמבערג האָט עם פאַרדינט. אָפט האָב איך געטראַכט, אַז נאָמבערג האָט דורך קלוגשאַפט דערגרייכט דעם שווערסטן יאוש און פון יאוש איז ער צוריקגעקומען אין אונזערע גאַסן און געסלעך, דאָ האָט ער געזען פאר זיך די לעצטע רעטונג. עם איז קיינמאַל אין באַטראַכט נישט געקומען, אַז נאָמבערג זאָל ווען עם איז פאַרלאָזן וואַרשע מיט די נאַלעווקעס, מיטן „מאָמענט“, מיט דעם ליטעראַטן-פאַראיין: דאָ לעבן און דאָ שטאַרבן.

און ווען ער איז געשטאַרבן, האָט מען טאַקע זיין טויטן קערפער אריינגעבראַכט אין גרויסן זאַל פון ליטעראַטן-פאַראיין, אָנגעצונדן אלע

לאָמפן און די ליכט פארצויגן מיט שוואַרצן קרעפּ. גרויסע וואַקסענע ליכט האָט מען אויך אָנגעצונדן און פיר און צוואַנציק שעה איז געשטאַנען ארום זיין מיטה אַ כבוד-וואַך פון אונזערע חברים. די שטאַט וואַרשע, די יידישע וואַרשע, האָט דורכגעמאַרשירט אין אונזער זאַל, דעם לעצטן בליק געוואָרפן אויף אַ יידישן שרייבער. דערנאָך אַ גרויסע לוויה. אַ גראַנדיעזע לוויה. אין אַ נאַסן אָנהויב-ווינטער, ווען שניי האָט געשאַטן און צוגלייך מיטן שניי אַ רעגן, אַ האַגל, אַ פאַרגליווערונג. אַ שווער קאַלטער טאַג און אזוי פיל יידישע וואַרעמקייט. הערש דוד נאָמבערג צו באַגלייטן זענען אַרויסגעגאַנגען גען הונדערט טויזנט יידן, פּשעיאַזד, נאַלעווקי און גענשע זענען געווען פאַרשטאַפּט מיט מענטשן, די קראַמען האָט מען צוגעמאַכט און אמתער טרויער איז געווען... נאָמבערג איז געשטאַרבן. און נאָמבערג האָט דאָך נישט איבערגעלאָזן קיין צו גרויסע ליטעראַרישע ירושה. נישט געווען קיין שרייאַיקער געזעלשאַפטלעכער טוער און דאָך אזאַ לוויה. פּשוט: די נאַס די יידישע האָט געפילט זיין ערלעכקייט, די יידישע ברייטערע מאַסע האָט אין אים געזען אַן אייגענעם מענטשן, אַ פריינט און דערצו אַ קלוגער און אַ טאַלענטירטער פריינט. דאָס איז נישט געווען קיין קלייניקייט אין פּוילן צו שרייבן אין אַ יידישער צייטונג דריי מאָל אין וואַך און אויפּ-קלערן, וואָס אַרום אונז קומט פאַר. נאָמבערג איז נישט געווען קיין שוואַ-כער טרייסטער און נישט קיין ביליקער אָפּשאַפּטער, צו ווירדע און זעלבסט-אַכטונג האָט ער געציילט. שעם זיך נישט מיט זיך אַליין, וועט דיך דער צווייטער נישט פאַרשעמען. אין יעדער שורה זיינע איז קודם-כל געווען וויר-דע. דאָס האָט נאָמבערג געירשנט פון פּרצן. נאָמבערג, וואָס איז פאַרבליבן אין פּרצם וואַרשע. אים איז אפילו אין זיינען קיינמאָל נישט אַרײַן צו גע-זעגענען זיך און ערגעץ אַנדערש וווּ פאַרקריכן, וווּ זיינע יידן געפינען זיך נישט... * * *

געשטאַרבן איז ער מיט יאָרן פאַר דער מלחמה. געווען איז ער שוין לאַנג קראַנק, נאָך אין די יונגע יאָרן געהאַט צו טאָן מיט די לונגען, אָבער ער האָט געלאַכט פון דאָקטוירים. איין שוואַרצע קאווע, האָט ער געזאַגט, איז מער ווערט פאַר אַלע דאָקטוירים. איז ער איינמאָל געזעסן

מיט אונז ביז שפעט אין דער נאכט און געטרונקען א שווארצע קאווע. געווען עפעס דאמאלט אן ערנסטער שמועס, א געהויבענער שמועס. ווען נאָמבערג איז אועס פון אונז, האָבן מיר געהאט פאר אים עטלעכע גוטע זוערטער, און אפשר א סך גוטע ווערטער. אין דעם איז ווער אריינגעקו-מען און געזאָגט, אז אויף די טרעפּ ליגט עפעס א מענטש. זענען מיר ארויסגעלאָפּן און געפונען נאָמבערג א פאַרבלוטקטן און א פאַרחלשטן. א בלוט-שטורץ פון האַלדז. אים אַוועקגעפירט אהיים און אין עטלעכע טעג שפעטער — קיין אטוואצק, אין א פענסיאָנאַט. יעדע פּאָר טעג פלעגן חברים צו אים ארויספּאָרן, איך אויך. געווען איז סוף פון הארבסט און אָנהויב פון ווינטער. שניי מיט רעגן און רעגן מיט שניי און נאָמבערג א פאַרשלאָסענער אין א פענסיאָנאַט, ווו מען האָט אים קיין שוואַרצע קאווע נישט געוואָלט געבן, ווייל דאָקטוירים האָבן פאַרבאָטן. נאָמבערג א נידע-דיקער, א דאָרער און אזא קלוגער, מיט אַזוי פיל געשמאַק, מיט אַזוי פיל מבינות און מיטאַמאָל פון אים אַזא פראזע :

— איז נישט געשריבן, איז אָן שוואַרצע קאווע, אָבער אָן פאַראיין קאָן איך נישט לעבן, איך קאָן נישט. שיקט מיר אַהער וואָס מער חברים. שיקט הערשעלעך, זאָל קומען אַלא לייליט, זאָל קומען יאנקל דאַנציגער, ברענגט די טישלעך, די שטולן, די קאַץ ...

— נאָמבערג ! איר וועט געזונט ווערן און זיין מיט אונז.

פון מיין וואָרט „געזונט ווערן“ איז ער בלויז שטיל געוואָרן. ער האָט קיינמאָל נישט דערמאָנט דאָס וואָרט „שטאַרבן“. צו לאַנג איז ער שוין געזעסן אין אטוואצק צווישן די סאָסנאַווע ביימער, צו לאַנג. די האַפּענונג אויף געזונט ווערן איז אַלץ ווייניקער געוואָרן. אין אטוואצק איז מען געפּאָרן אויף שבת, אויף א וואָך, אויף א חודש, אָבער נישט מער. דער, וואָס איז דאָרט פאַרבליבן אויף לענגער, דער איז שוין פון דאָרטן נישט ארויסגעפּאָרן.

איינמאָל בין איך אים געקומען באַזוכן אין אָונט און דאָרט בין איך שוין פאַרבליבן נעכטיקן אין פענסיאָנאַט. מיר זענען לאַנג געזעסן. נאכט געווען. ווינט האָט געבויגן די ביימער ארום דער געביידע. ווינט האָט שטאַרק געבויגן די ביימער, עס האָט זיך געלאָזט הערן, ווי די צווייגן

קלאפן זיך איינס אָן צווייטן. אזוי, אז עטלעכע מאָל האָבן מיר איבער-
געריסן אונזער שמועס און געקוקט צום פענסטער, ווי מיר וואָלטן עפעס
איבערווארטן אַ ביזע געשעעניש, נאָמבערג האָט צו מיר גערעדט זייער
גוטע ווערטער, צו מיר פּערזענלעך, וועגן מיר. פאר מיר איז דאָס געווען
אַן איבערראשונג, ווייל פאר פינף און צוואנציק יאָר באקאנטשאפט און
פריינטשאפט האָט ער מיין אַרבעט כמעט אינגאָרירט. קיינמאָל וועגן מיין
אַרבעט קיין וואָרט נישט גערעדט, קיין וואָרט נישט געשריבן. און זאָל דאָס
גיין, ווער האָט עס פון אים פאַרלאַנגט. זאָל ער האָבן זיין מיינונג און איך
— מיין מיינונג. ער איז מיר די אַלע יאָרן געפעלן פאר זיין קלוגשאפט,
טאָ זאָל איך נישט זיין קיין נאר אין זיינע אויגן. דאָס אַלץ . . .

אין יענעם אָונט האָט נאָמבערג אַרויסגענומען פון אַ טאש אַ פּאָ-
טאָגראַפיע און ער האָט עס מיר דערלאַנגט צום באַטראַכטן. די פּאָטאָ-
גראַפיע איז געווען נאָמבערגס בילד אין דער יוגנט מיט אַ קליין היטעלע
און מיט אַ לאַנגער קאפּאַטע ביז צו דער ערד. נאָמבערג, שוין דאמאלט מיט
טיפע קלוגע אויגן :

— דאָס בילד איז געווען ביי מיין זון, איך האָב אים געבעטן, ער
זאָל דאָס מיר ברענגען.

און ער האָט זיך פאַרטיפּט אין זיין אויגן בילד פון דער יוגנט.

נאָמבערג מיט אַ פּאָטאָגראַפיע אין דער האנט, דאָס איז נישט געווען
אין זיין סטיל . . . נו, און קראַנק זיין, זיצן אָפּגעזונדערט פון אונז אַלע-
מען אין אַן אטוואַצקער פענסיאָנאַט, איז יאָ געווען אין זיין סטיל? אָבער
וואָס האָט ער אזוי לאַנג געקוקט אין ז י י אַמאָליקער פּאָטאָגראַפיע?
אין אַזאַ קאפּאַטע פון יידישער איזאָלירונג! וואָס האָט זיך אים דאמאָלט
דערמאָנט? וואָס האָט ער געשאצט און איבערגעשאצט אין יענעם מאָ-
מענט? אפשר האָט עס דער ווינט געוואוסט. זיין פּאָטאָגראַפיע מיט דער
לאַנגער קאפּאַטע, זיין פנים מיט אַ יונג בערדל איז פאַרבליבן אין זכרון
אויף שטענדיק.

געווען פינף אינדערפרי. עס האָט מיך אויפגעוועקט בערנארד זיך
גער, דער זשורנאַליסט. ער האָט נאָר וואָס באַקומען אַ טעלעפּאָן פון אַט-
וואַצק, אַז נאָמבערג איז געשטאָרבן. בערנארד זינגער האָט געווינט אין

זעלבן הויז, וואָס איך, אויף נאוואליפיע דריי. האָט ער אָנגעקלאַפט צו מיר אין טיר, אָנגעזאָגט מיר די טויט-בשורה און איז אַוועק, אַוועק צו זיך, ווי גאַרנישט. איך בין אַראָפּגעלאָפּן אויף דער גאַס, געכאַפּט אַ טעקסי און געלאָפּן די אכט אין צוואנציק קילאָמעטער קיין אַטוואַצק. מאָדנע זעט עס אויס, ווען אַ טעקסי לויפט מיט דער גאַנצער שנעלקייט צו אַ גע- שטאַרבענעם חבר.

דער טויט האָט דאָך פאַרענדיקט צווישן אונז אַלע ענינים, טאָ וואָס איז די איילעניש און דאָך, ווען דער וואָגן האָט זיך אויף אַ רגע אָפּגע- שטעלט, האָב איך געברענגט פון איילעניש. די אומגעבונג ארום, די פעל- דער זענען פיל רואיקער געווען פאַר מיר, זיי זענען שטענדיק רואיק... אפילו נאָך דער גרעסטער שלאכט, ווען טויזנטער דערהרגעטע וואלגערן זיך אויף די גראָזן מיט פארגלאַצטע אויגן, דאמאלט זענען זיי אויך רואיק און אַ וויסער שמעטערלינג באַוועגט מיט באַשטראַלטן ציטער זיינע זיידענע פליגעלעך און אַ פויגל זינגט זיך פונאַנדער פון פויגל-פרייד, ווי גאַרנישט... אַ, מענטשלעך טייער לעבן, ווי נישט טייער דו ביסט ביי דער אייביקייט, ווי גלייכנילטיק די נאַטור מיט איר גאַנצער שיינקייט איז צו דיר. איך אַליין... איך האָב זיך אויף אַ רגע פאַרטראכט, איך האָב אַ קוק געטאָן אויף דעם לאַנגן שאַסיי און מיר איז געפעלן געוואָרן דער לאַנגער פּאַס פון מיין וועג, אויף וועלכן איך לויף צו אַ געשטאַרבענעם פריינט, אָבער אויף אַ רגע האָב איך דאָך פאַרגעסן מיין פריינט. איך האָב אפילו מיין איילעניש פאַרגעסן און אַ פאַרווירף זיך אין דער שטיף געמאַכט.

פרימאָרגן, קאלטלעך, אָבער ריין די לופט, עטלעכע ביימער נאָך געל, די איבעריקע שוין פוסט... נאָך אַ בלאַט אַראָפּגעפאַלן, אַ מענטש איז געשטאַרבן, אַ קלוגער מענטש. איך בין אַריינגעפאַרן אין אַטוואַצק, ווען דאָס וואַלד-שמעטל איז נאָך געשלאָפּן, איך בין אַריין אין פענסיאַנאַט, ווען די געסט זענען נאָך געשלאָפּן. שטיף, ווי עס וואָלט גאַרנישט געשען, אַלע געסט אין זייערע צימערן, אין די בעטן.

מאָדנע - מאָדנע האָט עס אויסגעזען דער פענסיאַנאַט מיט די באַ- זונדערע צימערן, מיט די נומערן ביי די טירן, מיט די גרויסע מענער-שיך

און מיט איידעלע דאָמען - שיכלעך ביי די טירן. אזא אידילישע רואיקייט אין לאַנגן קאָרידאָר, וואָס איז געווען מיט בלומען-טעפּ אויסגעשטעלט, מיט עטלעכע טישלעך און שטולן פאַר די געסט אָפּצורוען. בלויז אין איין צימער, אין אַ נומער דריי און צוואַנציק איז שוין אַלץ געווען געענדיקט. ... איך האָב זיך אַרומגעקוקט: גדליה האָט זיך אַרומגעדרייט אין לאַנגן קאָ-רידאָר. ער האָט אויפגערוימט. גדליה, אַן עלטערער ייד, האָט שווער גע-שלעפט די פיס און פּויל געווען פון אלטקייט. ...

אָט דער גדליה איז געווען אַ משרת, אַ שווייגער. מען פלעגט אים שיקן פון פענסיאָנאַט, ער זאָל גיין אוועקטראָגן אַ בריוו אויף דער פּאָסט, ער זאָל ברענגען אַ צייטונג, אָדער בייטן אַ בוך אין אטוואַצקער ביבליאָ-טעק.

— דו וועסט גיין, גדליה, אין אפטייק און ברענגען אַ פּראָשעק צום קאָפּ, וועסט באַקומען דערפאַר אַ האַלבע זלאַטע.

אויף דעם זיין רעפליק:

— דאָס איז ווערט זעכציק גראָשן.

ער האָט זיך נישט געדונגען, נאָר שטענדיק האָט זיך אים אויסגע-דוכט, אז די שליחות איז ווערט נאָך אַ פּאָר גראָשן.

— דו וועסט גיין אויפן וואַקזאַל, גדליה, און קויפן דריי בילעטן אויף דעם צוג, וואָס גייט אָפּ צען אין אַוונט, דו וועסט באַקומען דערפאַר אַ זלאַטי. ...

און ער רעדט, ווי צו זיך אליין:

— דאָס איז ווערט אנדערטהאלבן זלאַטעס.

שטענדיק די זעלבע פּראָזע און שטענדיק האָט ער גענומען וויפיל מען האָט אים געגעבן.

איצטער האָט ער מיר אויף שטום-לשון אָנגעוויזן אויף אַ צימער. איך האָב געעפנט די טיר. אויף אַ בעט איז געלעגן נאָמבערג אַ טויטער, דאָס פנים אויסגעשמורט אין בלוט. ער איז געשטאַרבן פון אַ בלוט-שטורץ. עס האָט אויסגעזען, ווי דער מלאַך-המות וואַלט מיט אים אַ שווערן קאַמף געפירט. ...

נאָמבערג. ...

צענדליקער יאָרן נאָענטע פריינטשאַפט. נאָמבערג אין פּרעס געזעל-שאַפט, אויף פּאַרלעזונגען אין לאָדזש, אויף דיסקוסיעס אין וואַרשע. גע-בלאָנדזשעט מיט אים אויף די בולוואַרן פון פּאַריזש, אויף די גאַסן פון בערלין. דער פּאַרזיצער פון אונזער „בורע“ אָדער דער פּאַרזיצער פון אונזערע בטלנים, מיט וועלכע ער האָט געקעמפט, מען זאָל אויף אַן אמת נישט ווערן קיין בטלנים - כּניאַקעס. מען זאָל שטענדיק זיין אַביסעלע קלוג, נאָר נישט איבערקלוג. נאָמבערג, וואָס האָט קיינמאָל קיינעם נישט באַרעדט, קיינמאָל קיינעם נישט מקנא געווען און קיינמאָל קיינעם נישט געהנפעט. דער סקעפטיקער, וואָס האָט מער אינספּירירט צו גלויבן, ווי פיל אַנדערע פרומאַקעס ...

איך בין צוריק אַרויס אין קאַרידאָר. גדליה איז געשטאַנען ביי דער טיר, אָנגעשפּאַרט זיך ביי דער וואַנט און געוואַרט אויף מיר. באַלד וועט זיך אָנהויבן דער טאָג, חברים וועלן קומען פון וואַרשע און נאָמבערג ליגט דאָרט אין כלוט אויסגעשמירט. בין איך נענטער צוגעקומען צו גדליהן, אַרויסגענומען האָב איך פון קעשענע צוואַנציק זלאָטעס און דערלאַנגט דעם משרת:

— גדליה! נאָט אייך צוואַנציק זלאָטעס, נעמט אַ האַנטוך און וואַשט אָפּ דעם טויטנס פנים.

ער האָט צוגענומען דאָס געלט. אַ רגע אָפּגעוואַרט און דערנאָך לאַנג-זאם אַרויסגערעדט:

— דאָס איז ווערט פינף און צוואַנציק זלאָטעס.

נישט פארגעסענע פנימער ...

אין דער רגע שוועבן פאר מינע אויגן צוויי פון אונזערע שטאם-זיצערס: מנחם-מענדל הורוויטש דער קארעקטאָר, דער בעסטער קאָרעקטאָר פון יידיש און העברעאיש אויף דער גאַנצער וועלט, אַ מיסטער אין זיין פאך. דער צווייטער איז דער באַווסטער מוזיקער און דיריגענט שביאור. צוויי אלטע בחורים, צוויי אייביקע פריינט. היטלער האָט זיי צעטיילט. שניאור איז ערגעץ אין רוסלאַנד. מנחם - מענדל הורוויטש איז פאַרברענט געוואָרן. שטענדיק זענען זיי געווען צוזאַמען. אין פאראיין האָט יעדערער פון די צוויי געטאָן דאָס זייניקע. מנחם - מענדל הורוויטש האָט צונויפ-געקליבן די יידישע צייטונגען און געזוכט דרוק - פעלערן. דאָס איז געווען זיין סאַטיספאַקציע. געפינען דרוק - פעלערן און שרייען: סאַר-אַ שלעכטע קאָרעקטור עס האָט די יידישע פרעסע. שניאור האָט גערויכערט איין פא-פיראָס נאָכן צווייטן און געטרונקען „באוואַרקע“. דאָס איז וואָסער מיט מיך. אָט אזוי האָט ער געקאָנט אָפּזיצן אויף איינעם פון אונזערע פינף הונדערט שטולן פינף שעה נאָכאנאנד. ער פלעגט אָפט איינשלאָפּן מיטן פאפיראָס אין מויל, דער פאפיראָס פלעגט זיך אליין רויכערן. פלוצלינג פלעגט ער זיך אויפכאַפּן, א זופ טאָן אביסל באוואַרקע, פאַרוויכערן אַ פרישן פאַפיראָס און ווידער שלאָפּן. וויפיל די צוויי אלטע בחורים זענען אלט געווען, האָט קיינער נישט געוואָסט. מנחם-מענדל הורוויטש איז גע-ווען אַ נידעריקער מיט פאַרלאָשענע אויגן מיט אַ הייזעריקן קול און קורצ-

זיכטיק פון די אייביקע קארעקטן. פון זיי ביידן האָט מען זייער ווייניק געוויסט. פון וואַנענט געקומען? וועלכע יוגנט געהאַט? באמת — צוויי ספינקסן. שניאָר האָט געהאַט אַ שוואַרצן קאָפּ האָר, מיט אַ טונקעלן פנים, וואָס האָט שטענדיק קאָנקורירט מיט זיין קראַנץ, וועלכער איז אַמאָל ווייס געווען. אָבער אויף אַ קאָנצערט פלעגט ער אָנ-טאָן אַ ליכטיק ווייסע העמד און פון דעם האָט זיין פנים נאָך שוואַרצער אויסגעזען. פאראיי-ניקט האָט די צוויי בחורים איין געדאַנק, א גע-דאַנק, וואָס איז געווען, ווי אַ קייט אין זייער פריינטשאַפט. זיי האָבן ביידע געהאַלטן, אַז אויף דער וועלט איז נישטאָ קיין איין ערלעכע און געטרייע פרוי. פון יעדן נייעם פאראַט, וואָס זיי האָבן זיך דערוואַסט, איז ביי זיי ביידן צוגעקומען אַ שטיק נחת :

— האַ! הורוויטש, וואָס האָב איך דיר געזאָגט ...

— וואָס האָסטו געזאָגט?

— איך האָב דיר געזאָגט, אַז דאָס איז אַ וויסטע וועלט פון אָפּנאַ-רעריי. די פרוי ... זי איז די ערשטע ליגנעריין און צוליב איר ווערט אויך דער מאַן אַ שקרניק. גיב אַ קוק, אַזאַ שטילינקע מיט אַ שמייכלע, אַזאַ גנבטע, גיב אַ קוק, ווי זי טוליעט זיך צום פּרעמדן מאַן, איך האָב דיר געזאָגט, אַז קיין איינע פון זיי טאָר מען נישט גלויבן.

— ניין! שניאָר ... א יך האָב געזאָגט ...

נאַנצע נעכט זענען זיי אַרומגעגאַנגען איבער וואַרשע און אַריינגע-קוקט אין די אויטאָמאָבילן, צי דאָרט געפינט זיך נישט אַ זינדיק פּאַרל, זיי זענען געשטאַנען ביי די נאַכט-לאַקאַלן און זיך צוגעקוקט, ווער עס גייט פון דאָרט אַרויס און ווער עס גייט אַהין אַריין, טאָמער וועט מען דער-קאַנען אַ איינע, וואָס נאָרט אָפּ דעם מאַן.

ביידע זענען זיי געווען רעזיגנירט, אַלט און שווער אין באַוועגונג, אָבער זיי האָבן געוואָלט די רעזיגנאַציע פאַרמאַסקירן, איינוויקלען עס אין

ח. ער. הורוויטש
(צייכענונג פון
פ. פרידמאן)

חכמה פון דערפארונג, אפלאכן און אויסלאכן די וועלט, מיט אלע פאלשע פארגעניגונג, אבי זיך נישט מודה צו זיין, אז אליין האָט מען עפעס פאַר-שפעטיקט און דורכגעלאָזט. צוויי כיטרע בערן, וואָס מאַכן הוּז פּון אַלע וועוויארקעס אין וואַלד פון לעבן. זיי האָבן זיך זעלטן-גוט צוגעפּאַסט אין ריידן, און אין שווייגן. מען האָט זיי געזען שפעט ביינאַכט אויף ווייטע גאַסן. איינער לעם צווייטן, איינגעשפּרייזט טריט אין טריט. אין רעגן און אין שניי — שטענדיק לאַנגזאַם. זיי האָבן צייט, זיי האָבן, וואָס צו באַ-מערקן און וועגן וואָס צו טראַכטן, געדאַנקען דאַרפּען נישט לויפּן.

אַזאָ חברשאַפּט, ווי זייערע, האָט מען געמעגט מקנא זיין. בייטאַגן זענען זיי געווען צו ביסלעך פאַרנומען און די נעכט, יענע נעכט, ווען הור-וויטש האָט נישט באַדאַרפט גיין אין רעדאַקציע צו דער קאַרעקטור, דא-מאָלט זענען זיי אַרומגעגאַנגען ביז פאַרטאַגן. שניאָר, דער מוזיקער, פּלעגט כּסדר אויסגעפינען פאַלשע קלאַנגען אין לעבנס-אַרקעסטער און מנחם-מענדל הורוויטש האָט קאַרעגירט די גאַנצע וועלט.

עס איז געווען, וואָס צו קאַרעגירן...

די אַלע פּאָליטיקער רעדן איינס און טוען עפעס אַנדערש. מנחם-מענדל האָט דאָ געהאַט, וואָס צו זאָגן, ער האָט אומעטום געזען בייזוויר-ליקע גרייזן, ביי די פרויען האָט ער שוין געזען צופיל גרייזן און נאָכ-מאַכונג, ער האָט פיינט געהאַט געפאַרבטע האָר און געפאַרבטע לייפּן. אויב געפאַרבטע לייפּן, זענען אויך די ווערטער געפאַרבטע מיט דעם ביי-ליקן פאַרב און מיט גרייזן, גרייזן אָן אַ סוף. אין דער ליטעראַרישער וועלט האָט ער געזען אים מיט גרייזן:

— אזוי פיל מענטשן קאָנען אַ נ ש ר י ב ן און אזוי ווייניק קאָ-

גען ש ר י ב ן.

פיינט האָט ער געהאַט די קריטיקער, אַלע קריטיקער אָן אויסנאַם:

— אַ קריטיקער איז אַ מיאוסע פרוי, וואָס קאָן נישט קוקן אויף

קיין שיינער.

דאָס בעסטע ביי אים איז געווען: אַנטלויפּן פון דער מתנה, פון אַלעמען. ער מיט שניאָרן צוזאַמען, זיי האָבן עס דורכגעמאַסטן די וואַר-שעווער גאַסן ביינאַכט, ווי קיינער נישט. די הייזער, די שילדן, די באל-קאַנען, אליץ האָבן זיי איינגעזאַפּט, איינגעמאַלט אין זיך.

ווארשעווער גאסן, באַלויכטענע און לידיקע, אין מיטן דער נאכט, יידישע און נישט-יידישע קווארטאַלן. אַרום דעם אייזערנעם פאַרקאן פון פאַרשלאָסענעם זאַקסישן גאַרטן. אויף אַ ברייטן בולוואַר, צי אויף אַ שמאַל יידיש געסל. צופעליקע פאַרבייגייער פלעגן זייער אָפּט זען די צוויי געשטאַלטן. ביידע מיט שווערע פלייצעס, ביידע גענוג איינגעבויגן, ווי דער וועלטס-שוועריקייט וואָלט געלעגן אויף זיי. זיי האָבן שטענדיק געהאַט וועגן וואָס צו שמועסן ...

וועגן וואָס? זייערע אייגענע פערזענלעכע ענינים האָבען זיי גיך אָפּגעפּטרט. איז געבליבן די וועלט. די וועלט, די משוגענע מיט אירע דער-פינדונגען, די וועלט פון שקר און האַס און די וועלט פון מענטשלעכער איינזאַמקייט. אָבער דאָ האָבן זיי געהאַט זייער נחת. די אַלע מענער, וואָס רעדן זיך איין, אַז זיי זענען נישט איינזאַם, די אַלע זענען אָפּגענאַרטע מע-נער, מיאוס אָפּגענאַרט, ביז שאַנד אָפּגענאַרט, ווייל אויף דער דאָזיקער ערד איז נישטאָ קיין איין טרייע פרוי, קיין איינע נישט. דאָס איז זיכער, ווי די נאכט ...

פון זייערס אַ נאַכט-שפּאַציר פלעגט די וועלט ביטער אָפּשניידן ... זיי האָבן זיך איינער דעם צווייטן נוט אויסגעטייטשט, ווי ווייט אַלץ איז פאַלש און נידערטרעכטיק ... שלעכט, אַלץ איז גאַליס-שלעכט און אַליין באדאַרף מען אויך זיין שלעכט, אויף קיינעם טאָר מען נישט רחמנות האָבן ... און אַהיים פלעגן זיי קומען מיט פולע קעשענעס מיט בייגל ... ווייל דאָ און דאָרט האָבן זיי באַגעגנט אַזעלכע עלנדע בייגל-פאַרקויפּערס אינמיטן נאַכט, האָבן זיי געקויפּט ביי יעדן צו עטלעכע בייגל, פון רחמנות-וועגן געקויפּט ...

מנחם-מענדל הורוויטש האָט איינמאָל מיר דערציילט אַן עפּיזאָד פון זיין אייגענעם לעבן. דער איינמאָל האָט געדויערט צוויי וואָכן. יעדן טאָג צו עטלעכע שעה האָט ער עס פאַר מיר דערציילט. מיר פלעגן זיך באַנע-גענען אין באַר „מעטראָפּאָל" און געזעסן זענען מיר ביים לעצטן טישל, כדי קיינער זאָל אונז נישט שטערן. ער האָט גערעדט און איך האָב געשוויגן. ער האָט גערעדט זייער לאַנגזאַם, ווי אַ קאָרעקטאָר האָט ער זייער אַכטונג געגעבן, אַז זיינע פראַזן און ווערטער זאָלן אַרויסקומען אָן גרייזן. איך

בין דאמאָלט קוים פון אים פטור געוואָרן. צוויי וואָכן אויסהערן אַ פּאַר-
פּלאַנטערטע געשיכטע פון אַ מענטשן. אויסהערן אַ געשיכטע אין פּאַר-
זעצונגען און צום סוף נישט פאַרשטיין אינגאַנצן, וואָס ער האָט דער-
ציילט — אויף דעם האָט מען באַדאַרפט האָבן כח.

די געשיכטע האָט זיך אָנגעהויבן ערגעץ אין וואָלין, אין אַ קליינער
יודישער שטאָט אין אַ יודישער אכסניה. מנחם-מענדל הורוויטש האָט דאָרט
געווינט אין יענער אכסניה, געלעבט האָט ער פון לערעריי. אויך לידער
האָט ער דעמאָלט געשריבן און ביכער אַ סך געלייענט. געווען איז דאָן אַ
צייט פון הויכן אידעאליזם, טאָלסטאָי און רוסישע רעוואָלוציאָנערן...
מנחם-מענדל הורוויטש האָט זיך זייער אינטערעסירט מיט דער וועלט,
כאָטש די וועלט אַליין האָט נישט געווסט פון זיין עקזיסטענץ. אין דער
אכסניה, ווו ער האָט געהאט אַן אָרעמען צימער, איז געווען אַ מיידל, די
טאָכטער פון בעל-האכסניה, אַ מיידל נישט קיין מיאוסע און אויך נישט קיין
שיינע. דאָס מיידל איז פאַרגאַנגען אין טראָגן... מנחם-מענדל האָט פון
גאָרנישט געווסט, ער האָט געגעבן „שטונדן“, געלערנט העכערע איש מיט
באַלעבאטישע קינדער און געשריבן לידער. איינמאָל זענען צו אים אַריינג-
געקומען עטלעכע יידן און אָנגעהויבן ריידן וועגן דער מיידל, וואָס איז
פאַרגאַנגען אין טראָגן:

— ס'איז אַ רחמנות אויף איר, — האָט איין ייד געזאָגט.

— אַ גרויסער רחמנות, — האָט מנחם-מענדל צוגעגעבן.

— מען מוז עפעס טאָן, כדי צו ראַטעווען די יודישע טאָכטער, —

האָט אַ צווייטער ייד געזאָגט.

— אוודאי מוז מען עפעס טאָן, — האָט ווידער געזאָגט מנחם-

מענדל הורוויטש.

און מיט דער פּראָזע זיינער האָט ער זיך געקוילעט אָן אַ מעסער.

פינף יאָר פון זיין לעבן האָט ער זיך אַרומגעשלעפט איבער פּאַר-
שידענע שטעט מיט אַ פּרעמדער מיידל און מיט אַ פּרעמד קינד. צוויי
וואָכן האָט ער מיר דערציילט די געשיכטע זיינע און זייער לאַנגזאַם און
זייער דייטלעך און דאָך האָב איך נישט פאַרשטאַנען, ווי אזוי מען האָט
אים איינגעפּלאַנטערט אין אַ געשיכטע אַזאַ. איינס האָב איך געווסט:

מנחם-מענדל הורוויטש איז אומשולדיק געווען, ווי א טויב, ווי א מלאך, ווי א גוט פארריכטער גרייז פון אן ערשטקלאסיקן קארעקטאָר. נאָך עפעס האָב איך פאַרשטאַנען, ער אליין איז טאַקע נישט שולדיק, נאָר די צייט, די צייט, ווען די געשיכטע זיינע איז פאַרגעקומען, איז געווען א צייט פון הויכן אידעאליזם. און צוליב אידעאליזם נעמט מען אויף זיך א קרבן. און איך בין אויך געווען א קרבן. צוויי וואָכן האָט עס מיך געקאָסט.

עס האָט שוין איינמאָל געהאַלטן, אז פון דער חברשאַפט צווישן הורוויטשן און שניאורן זאָל גאָרנישט ווערן. שניאור, דער טאַלענטירטער מוזיקער, האָט ערגעץ אויסגעפונען א פראָסטיטוטקע, א מיידל, וואָס איז אַוועק אויף דער גאַס פון א חסידיש הויז. שניאור איז אַוועק צו אירע קרובים און געזאָגט, אז ער וויל מיט איר חתונה האָבן. די קרובים פון דער אויסגעלאָסענער האָבן געקוקט אויף אים, ווי אויף א משוגענעם. נאָר שניאור האָט עס געמיינט גאַנץ ערנסט. ער האָט געוואָלט ראַטעווען א פאַרבלאַנדזשעטע נשמה. ער האָט אָנגעהויבן אַרומגיין מיט דער מיידל. ער האָט זי באַקליידט. ער האָט זי איינמאָל אפילו געבראַכט צו אונז אין בודע און זי איז אויך געזעסן אויף אונזערס א שטול. ער האָט זי פאַר-געשטעלט, ווי זיינס א כלה. און מיר האָבן זיך געגרייט צו גיין אויף זייער חתונה. איין הורוויטש האָט זיך געבייזערט און איז אינגאנצן אַנטלאָפן אויף א צייט פון פאַראיין. מנחם-מענדל הורוויטש האָט אין שניאורס טאט געזען דעם לעצטן פאַראַט. דערנאָך איז זייער פריינטשאַפט ווידער גע-זואָרן פעסט, ווייל דאָס מיידל האָט נישט אויסגעהאַלטן די אַרענטלעכע סביבה און איז ווידער אַוועק אויף דער גאַס...

די דאָזיקע צוויי „טיפן“ האָבן געהאַט ביי אונז זייער ווינקל און זייערע שטולן. מען איז צוגעוויינט געווען צו קוקן אויף זיי און איך ווייס: זיי וואָלטן אונז געפעלט. דער ליטעראַטן-פאַראיין האָט געהאַט א סך צילן, ער האָט געקעמפט און אויסגעקעמפט בעסערע לויגען פאַר זיינע מיטגלידער, ער האָט אויך א פאַרלאַג געגרינדעט און אַרויסגעגעבן זאַמל-ביכער און ביכער פון באַזונדערע שרייבער. דער ליטעראַטן-פאַראיין האָט רעפּרעזענטירט די יידישע פרעסע און ליטעראַטור, ער האָט איינגעאַרדנט פיל וויכטיקע ליטעראַרישע פאַרלעזונגען, ער האָט אַרנאַניזירט א גרויסע

אויסשטעלונג „הונדערט יאָר יידישע פרעסע“. אָבער דאָס איז בלויז גע-
ווען א נעבן-זאך. דער עיקר פון זיין עקזיסטענץ איז באַשטאַנען אין דעם,
אַז די טיר פון אונזער לאַקאַל זאָל זיך נישט פאַרמאַכן, די שטולן זאָלן
זיין באזעצט און אזעלכע, ווי מנחם-מענדל הורוויטש, זאָלן האָבן א פלאַץ,
ווי זיך אויסצוריידן.

וועגן מנחם-מענדל הורוויטש ווייס איך נאָך עפעס צו דערציילן. אין
זיינע יונגע יאָרן האָט ער געשריבן שירים. ער האָט זיי אָנגעזאַמלט אַ סך
און ער מיט די שירים, מיט זיין אַרבעט פון פיל יאָרן, האָט ער זיך גע-
לאָזט פון זיין שטעטל קיין אָדעס, צו ביאַליקן. די לידער זענען ביאַליקן
שטאַרק געפעלן געוואָרן, ביאַליק האָט אפילו עטלעכע פון זיינע לידער
ערגעץ-ווי אָפּגעדרוקט, נאָר דעם גאַנצן פאַק מאַנסקריפטן, זיין אַרבעט
פון יאָרן, האָט מנחם-מענדל הורוויטש פאַרלאָרן אויף דעם צוריקוועג
פון אָדעס. פאַר אים איז דאָס געווען אַ ליץ און אַ מענטש, וואָס פאַר-
לירט „אַליץ“, גייט שוין דערנאָך ארום צווישן די מענטשן רעזיגנירט און
אַן איבעריקער. אָבער מנחם-מענדל איז דאָך נישט געווען קיין רעזיג-
נירטער. אַ מענטש, וואָס זוכט פעלערן, איז נישט קיין רעזיגנירטער. אין אַ
לייט-אַרטיקל, אין אַ פעליעטאָן, צי אין אַ דערציילונג, אין לעבן און אין
טויט, אומעטום האָט ער געזוכט און געפונען פעלערן...

איך ווייס נישט, ווי אזא שניאור און אזא מנחם-מענדל הורוויטש
וואָלטן אַ פלאַץ פאַר זיך געפונען, ווען נישט די „כודע“. דאָ איז די טיר
געווען שטענדיק אָפּן. דאָ זענען געווען אַ סך שטולן מיט טישלעך, מיט אַ
בופעט, ווי מען קאָן באַקומען „באוואַרקע“ אַ גאַנצן טאָג. דאָ האָט מען
געקאָנט צוגיין צו איינעם פון די זיבן פענסטער און אַרויסקוקן אויף דריי
יידישע גאַסן. קוקן אויף די יידן, ווי זיי איילן צו זייערע ענינים און צו
זייערע היימען. פאַרטראַכטן זיך און איינגליווערן זיך אין די געדאַנקען,
אין דער גרויער אַלטעגלעכקייט און אפשר חלומען פון אַ יום-טוב, וואָס
וועט קיינמאַל נישט קומען...

* * *

טישלעך און שטולן... די מיטאַרבעטער פון אַרטאָדאָקסישן
„טאַגבלאַט“ זענען נישט געווען קיין טאָג-טעגלעכע אַריינקומער אין פאַר-

איין. בלויז אין די טעג, ווען עס זענען פאָרגעקומען וויכטיקע באראטונגען וועגן איינטיילן די אַרבעט אין רעדאַקציע, אָדער ביי אַ סכסוך מיט דער אד-מיניסטראַציע, דאַן זענען זיי געקומען און מען האָט זיי אָנגעזען. מען האָט אָנגעזען אייזיק מאיר עקערמאַן, פּיין צוגעקעמט די באָרד און „קורץ“ גע-קליידט, אַ קאָנטראַסט צו אים איז געווען מרדכי ראָנגאווי מיט אַ ווילדער באָרד, אַ חסיד מיט ברען, מיט טיפע טונקעלע אויגן, מיט זיי צוזאַמען איז שמענדיק געזעסן וואָלף ליבסקער. די דאָזיקע דריי זענען אַלע פאַר-ברענט געוואָרן פון די רוצחים. דריי אַנדערע פון זיי משה מאַרק, דוד פלינקער און שמואל ראַטשטיין האָבן זיך געראַטעוועט און געפינען זיך אין תל-אביב. די אַלע זענען צוזאַמען געווען דער שטאַב פון דער אָרטאָדאָקסישער פרעסע. דוד פלינקער, דער קורץ געקליידטער מיט אַ „קורץ“ בערדל, אַ רואיקער און אַן איידעלער, ער איז געווען דער פּאָל-ליטיקער, ער איז געזעסן אין סיים, אין דער זשורנאַליסמן-קאָזשע, שמואל ראַטשטיין מיט דער געדיכטער באָרד און מיט די גוטע פרומע אויגן, ער איז געווען די נשמה פון פּאָלקסטימלעכן חסידיוּם און משה מאַרק האָט יעדן חודש פאַרקירצט דאָס בערדל און די קאַפּאַטע. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז דער מענטש וויל נישט אוועקגיין פון חסידיוּם, דאָך אין דער זעלבער צייט פאַרשטייט ער, אַז אָן די „וועלטלעכע“ קאָן מען אויך נישט לעבן.

איך זע זיי אלעמען אויף טלאַמאַצקע דרייצן ...

געווען איז ביי אונז אין לָאָקאַל איינער אַזאַ, וואָס האָט אַבסאָלוט נישט געוואָסט, וואָס דאָס איז בייזקייט. אין מיין פּאַרשטעלונג איז דאָס געווען אַ מענטש, וואָס איז ענלעך צו אַ שטילע טויב. פאַר אים האָט גע-לוינט אוועקצושטעלן אַ בעסערן שטול, אַ שטול מיט זייד, צי מיט סאַמעט אויסגעבעט. דאָך, ער אין זיין טיפער באַשיידנקייט וואָלט זיך אויף אַזאַ שטול נישט געזעצט. קלמן קאַמאַשן-מאַכער האָט מען אים גערופן. אונ-טער דעם זעלבן נאָמען פלעגט ער פון צייט צו צייט שרייבן אין דער „פּאָלקס-צייטונג“. אַ בונדיסט געווען, איך ווייס נישט גענוי, וואָס פאַר אַ פּלאַץ ער האָט פאַרנומען אין דער פאַרטיי. פאַר מיר איז דאָס קיינמאַל נישט וויכטיק געווען. פון די שמועסן, וואָס איך האָב מיט אים גע-האַט, האָב איך איינס פאַרשטאַנען, אַז ער האָט פאַראייניקט די הייליקע

לוחות מיטן סאָציאַליזם, גענלויבט אין דער דאָזיקער פאַראייניקונג און מיט דעם געאָטעמט. נישט איינמאָל האָב איך וועגן אים געהערט זאָגן

ק. קאמאשנאכער

(צייכענונג פון)

ש. פויגענבוים)

דאָס וואָרט: „הייליקער“. געהאט האָט ער אַ הוי-קער, געהאט בלויע אויגן, וועלכע האָבן מיט פאַרטרויאונג געקוקט אויף יעדן איינעם. געהאט הצלחה, ער איז געשטאַרבן מיט עטלעכע יאָר פאַר דער מלחמה, זיין געשטאַלט איז ביי מיר פאַרבליבן אין מיין ראָמאַן דעם „וועבערס טאַכטער“. די געשטאַלט פון „זשאַמע דער הויקער“. דאָס איז קלמן „קאמאַשן-מאכער“, ער האָט מיך צו דעם בוך אינספירירט.

דער יונגער העברעאישער שריפטשטעלער משודנער האָט געהאט אַ בלאַנדן קאַפּ מיט האָר. ער איז געווען מיט לייב און לעבן „פאַרקאָכט“

אין העברעאיש. אָט לויפט ער אריין אין פאַראיין און לויפט באלד ארויס. בלייבן לענגער פלעגט ער בלויז דאַמאָלט, ווען ער האָט געפאַקט איינעם, מיט וועלכן מען קאָן זיך אויסשמועסען אין העברעאיש. דער עולם און אפילו זיינע נאָענטע חברים האָבן אים געוואָלט אוועקמאַכן מיט דער האַנט און געוואָלט האָבן זיי עס פשוט צוליב דעם, ווייל משודנער האָט זיך געגראַמט מיט „גודנער“. קיין אַנדער סיבה איז נישט געווען. אַ שטי-לער מענטש, אַ פלייסיקער, האָט אַ סך געלערנט, האָט געהאַט זיין ציל און זיין גלויבן... מען דערציילט, אז אין די טעג פון ערב-טויט איז ער אַרומגעלאָפּן און געשריגן:

— איך וויל נישט, מען זאָל זאָגן קדיש נאָך מיר, איך וויל נישט קיין הספדים, איך וויל לעבן, איך וויל לעבן. זיין „איך וויל לעבן“ איז שוין איצטער טויט, אזוי ווי עס איז טויט דער „איך וויל לעבן“ פון די זעקס מיליאָן פאַרפייניקטע, דערשטיקטע און פאַרברענטע. דאָך, נישט נאָר די תלנים, נאָר די גאַנצע וועלט האָט ניט דערהערט זייער געשריי, פאַראַן אַ סך איידעלע אויערן, פאַראַן מענטשן פון די איידעלע און נאָר איידעלע, זיי קאָנען נעבעך נישט דורכלאָזן קיין איין קאָנצערט און ווען זיי קומען צוריק פון אַ קאָנצערט, חזרן זיי איבער די שטאַרקסטע און די דינסטע

מוזיקאלישע פראזן, זיי קאָנען זיך נישט איינהאַלטן און פאַר פריינט און באקאנטע חזן זיי דאָס איבער :

— ווי טיף עס איז דער טשייקאָווסקי ...

— ווי געטלעך און אייביק איז דער מאצארט.

די גרויסע קאָמפאָזיטאָרן האָבן זייער טיפקייט און אייביקייט גע- שאפן פאַר מענטשן, פאַר לעבן. האָט מען גענומען דאָס לעבן און פאַר- סמט, טאָג-טעגלעך צו צוואַנציק און צו פופציק טויזנט, איז פאַר וועמען די טיפקייט פון טשייקאָווסקי? הייליקער טשודנער! דיין בלאַנדער מאַר- טירער קאַפּ גייט נישט אַוועק פון מייע אַויגן. דיין געשריי „איך וויל לעבן“ איז נישט פאַר די, וואָס זענען סנאביש-מוזיקאַליש, נישט פאַר די, וואָס האָבן אַביסל געדעכעניש און קאָנען געדענקען עטלעכע קלאַנגען פון אַ מוזיקאַליש ווערט. „איך וויל לעבן“ איז פאַר די, וואָס האָבן אויף אַן אמת ושמה. טאָ זאָל קומען איינער פון זיי מיט הייליקן פייער אין בלוט, מיט דעם כוח פון טויזנט בעטהאָווענס און שאַפן זאָל ער די לעצטע סימפאָניע: „איך וויל לעבן“. מיליאָנען, וואָס זיי קומט דאָס לעבן, שרייען אַרויס אַפילו אין זייער שוויגן. די לעצטע סימפאָניע זאָל פאַרהילכן די וועלט, אַז טויב און שטום זאָל זי ווערן.

טישלעך און שטולן ... יעדער דעראינערונג וועגן אַ טישל וועקט

אויף און רייסט שטיקער פון צעריסענעם געמיט.

אין די ערשטע יאָרן פון פאַראיינ-עקזיסטענץ איז דאָ נאָך אַרײַנגע- קומען דער אַריסטאָקראַט פון „בונד“ וולאַדימיר מעדעם. ער און די פאָלקס-מענטשן בייניש מיכאַליעוויטש און הייס-יאַנקל ליטוואַק. די זע- נען דורכגעגאַנגען די רוסישע תפיסות, געליטן אין סיביר און אונזערע שטולן האָבן זיך אַליין געדאַרפט בעטן ביי זיי, זיי זאָלן זיך זעצן. זיי האָבן כשר פאַרדינט דעם כבוד. זיי זענען געווען מיטגלידער, נאָר זיי האָבן אויך געהאַט רעכט צו זיין ערן-מיטגלידער ביי אונז, ביי יידן און ביי אַלעמען ...

און קאַליא טעפער ... אַ פייערדיקער רעדנער, אַ געוועזענער בונ- דיסט, אַן אנאַרכיסט. נישט צו באַגרייפן וויפיל דער מענטש האָט פאַר- שטאַנען און געוויסט, ער האָט גערעדט ביי אונז פאַרן ברייטערן עולם, ער

הָאָט גערעדט מיט אונז ביי די טישלעך אין היימישן טאָן. געווען איז דאָס אַ ווינט-מיל מיט קאלירטע ווינט-פליגל. נישט געלעבט הָאָט קיין פּילאָזאָף און דענקער, וועלכן קאליא טעפער הָאָט נישט אויסגענוצט צו זיינע אר-נומענטן און דאָס אַלץ הָאָט ער אויף מאָרגן איבערגעדרייט. געווען זענען ביי אים קאָנצעפציעס וועגן מענטש און וועלט-רעטונג און געווען קאָג-

ב. מיכאלעוויטש

(קאָפּיע פון
א צייכענונג)

א. ליטוואק

(קאָפּיע פון
א צייכענונג)

צעפציעס, אַז מען דאַרף גאָרנישט ראַטעווען, ווייל אזוי איז געווען און אזוי וועט פאַרבלייבן. אַ יאָר צייט איז ער אָפּגעזעסן ביי אונז אויף די שטולן און אריינגעבראכט אויפברויז און דערנאָך איז ער אַוועק קיין רוסלאַנד און דאָרט, אין דער סאַמע רויטקייט הָאָט ער זיך ... אָפּגעשמדט און דערנאָך אַ נייע קאָנצעפציע: גענומען און געשטאַרבן ...

איך טראַכט און דערמאן, איך האָב אַ סך צו טראַכטן, דאָס זענען געדאַנקען פון מתים - שטיבל.

מיט די געדאַנקען מיינע גיי איך אַדורך דעם בלוטיקן טאָל פון די לעצטע יאָרן. מיט די געדאַנקען גנבע איך זיך אין „אַמאָל“. אין אונזערע חדרים פון טלאַמאַצקע דרייצן. איך דערזע יוסף לעשציןסקין, איך דערזע לייזער לעווין, איך דערזע דאָס געשטאַלט פון שכנא זאגאן. איינער איז אַ בונדיסט, דער צווייטער איז אַ פּועלי-ציוניסט, זאָלן זיי זיך זיין, וואָס זיי ווילן. איך זע זיי זיצן אין זשורנאַליסטן און ליטעראַטן-פאַראיין און עס דאַכט זיך, און עס ווילט זיך גלויבן, אַז זיי באַפרייען זיך אויף אַביסל צייט פון זייער פאַרטייאישן באַלאסט. דאָס זאָל זיי וויל באַקומען. דאָס איז אַ נוטע זאַך, זיך צו פילן פריי, פריי אפילו פון דער אייגענער פאַר-

טיי. מיר, די אומפארטייאישע, פרייען זיך פון דעם. דאָס איז טאָקע גע-
ווען דער פאַרדינסט פון אונזער פאַראיין, דאָס האָבן געוואָלט זיינע גרינ-
דער: פאַראייניקן די מענטשן פון פאַרשידענע ריכטונגען, כדי צו שאַפן
אַ ליטעראַטור, אַ קולטור, און ענין, וואָס געהערט צום נאָנצן פּאָלק. שאַפן
אַן פּראָזא, איז מען געגאַנגען דערצו אַן פּראָפּאָגאַנדע, דער פאַראיין איז
געווען ייִדיש. אָבער ייִדיש מיט גרויס טאָלעראַנץ. ייִדיש האָט קיינעם
נישט אויסגעלאַכט. ייִדיש האָט זיך בלויז קעגנגעשטעלט די אויסלאַכער און
פיל מאָל האָט ער זיי אינגאַרירט אינגאַנצן. דער עיקר: נאָך אַ ליד פון
אזא איציק מאַנגער, נאָך אַ מוזיקאלישן ווערטער־שפּיל פון ווירטואַז משה
בראָדערזאָן. די ווערטער זענען דאָך ערגעץ גענומען געוואָרען. פון הימל
זענען זיי נישט אַראָפּגעפּאָלן. די ווערטער זענען גענומען פון אַ טיפּע-
ניש, וואָס הייסט פּאָלקס-נשמה. איז דאָך פאַראן אַ פּאָלק, איז דאָך פאַראן,
פאַר וועמען צו אַרבעטן, איז מען געגאַנגען אין שטראָם מיט מיליאָנען
יידן. האָט מען אַרויסגעגעבן צייטונגען און זשורנאַלן. איז אונטערגעגאַנג-
ען „יונג-ייִדיש“, איז געקומען די „כאַליאַסטרע“. גערוישט און געטומלט
אין ייִדיש. אָבער אַן פּרעטענזיעס און קיינעם נישט אָנגעוואָרפן. קיינעם
נישט גליקלעך און נישט אומגליקלעך געמאַכט. מען האָט אונז ליב געהאַט,
מען האָט אונז געזוכט און גערופן. דאָס האָט אינז צוגעגעבן מוט. נישט
קוקנדיק אויף אַזוי פיל מאַטעריעלע שווערקיט האָבן מיר געגלויבט און
פּלענער געבויט, יאָ געגלויבט און נישט געגלויבט... מען האָט געלעבט.
נאָמבערג, בועז קאַרלינסקי... זיי זענען געווען „שוואַכע“ מענטשן
און אַ מאַדנעם כח האָבן זיי געהאַט אין זייער שוואַכקייט, זיי האָבן פאַר-
אייניקט מיט זייער געמיט די סביבה אונזערע, זיי זענען געווען אין דער
פאַרוואַלטונג פון אונזער פאַראיין. אין פאַרוואַלטונג איז אויך געווען שעפּ-
נער, אויך אַ „שוואַכער“ מענטש מיט דעם זעלבן כוח פון געמיט. דאָס
זעלבע אויך יוסף העפּטמאַן, אַ צייט איז ער געווען פאַרזיצער פון טאַל-
מאַסע דרייצן, היינט איז ער דער פאַרזיצער פון די זשורנאַליסטן אין תל-
אַביב און דאַכט זיך מיט דער זעלבער „שוואַכקייט“, וואָס דאַמאַלט ביי
אונז. ער קעמפט נישט און שטורעמט נישט און דאָך, ער צעמענטירט די
אָרגאַניזאַציע... מיט זיין שוואַכקייט. געבענטשט זאָל זיין אזא שוואַכ-
קייט.

אָבער ווי ווייט איז היינט פון יענעם געמיט און פון יענער צייט. אלץ איז אַראָפּגעזונקען. די ערד האָט אַ ציטער געטאָן און נאָך דער ערד-ציטערניש איז אויסגעוואַקסן אַ באַרג פון אש און ביינער... איך ווייס נישט, צי מיר ליגן אונטער דעם באַרג אָדער מיר שטייען אויף אים?

ב. קארלינסקי

צייכענונגען פון
משה אַפעלבוים

מיר האָבן נישט געוואוסט, וואָס פאַר אַ כמאָרע עס גייט אויף דער וועלט, קיינער האָט נישט געוואוסט. מיר האָבן געמיינט, אז שלעכטס האָט אויך אַ גרענעץ, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז אלע חכמים האָבן גאָרנישט פאַרשטאַנען. שלעכטס האָט דאָס גרעסטע מויל מיט די ווילד-סטע ציינער און די גאַנצע וועלט שטייט אין סכנא איינגעשלונגען צו ווערן פון מענטשלע-כער שלעכטס. ביז הימלערן האָבן מיר געוואוסט פון מענטשלעכער שלעכטס, וואָס פייניקס, פאַרגינט נישט, באַראַבעוועט און מאַכט פּאַגראַמען מיט שחיתות. אָבער אוועקסמען אַ פּאַלק, פאַרמעקן אַ וועלט פון טויזנטער-קייט... וואָס פאַר אַ ווערט האָט דאַמאָלט ליטעראַטור און קונסט און וועלכער משוגענער וועט עס קעמפן פאַר אזעלכע נאַרישקייטן? צו וואָס באַדאַרף מען דאַמאָלט פּרעסע, טאָג-טעגלעכע צייטונגען, וועלכע באַלויבטן דעם טאָג און דערציילן פון דער ליבער גרויסער וועלט, פון גאָטס גרויסע ווונדער און פון מענטשס קליינע ווונדער? הא... צו וואָס באַדאַרף מען פּרעסע? אויף צו דערציילן, וויפיל טויזנטער קינדער מען האָט פאַרברענט און ווי אזוי מען האָט זיי פריער אויסגעטאָן די שיכלעך, אויף צו דער-ציילן, וויפיל פרויען מען האָט פאַרברענט און. ווי אזוי מען האָט זיי פריער אָפּגעשאַרן די האָר, ווייל די האָר קענען אויך צונגן קומען.

דאַמאָלט, אויף טלאַמאַצע דרייצן זענען מיר געווען אַ מיליאָרד קי-לאַמעטער ווייט פון אזאַ אמת... דאַמאָלט זענען געווען קליינע זאַכן, טאָג-טעגלעכקייט האָט דיקטירט צו בויען און שאַפען פאַר גוף און פאַר נשמה. מען איז געווען אין לעבן, אין פּאַרזעצונג פון לעבן. מען האָט גע-

גלויבט מיט איינשטעלונג, אז דאָס באַשאַפּענע וועט נישט פאַרלאָרן גיין . . . אויף טלאַמאַצקע דרייצן האָט מען זיך אָפּגערוט פון דער אַרבעט, וואָס יעדער איינער האָט געבראַכט אין זיין רעדאַקציע, אָדער אין זיין פאַרלאַנג. מען איז געקומען אָנקוקן אַ פּריינט און אַמאָל טאַקע אויסהערן אַ נוט וואָרט וועגן אַן איינגעגעבענעם אַרטיקל, אָדער וועגן אַ געלונגען ליד. דאָך כדי נישט צו מאַכן פון אונזער גאַנצן געזעמל קיין גרויס וועזן, האָבן מיר אַליין דעם פאַראיין פון זשורנאַליסטן און ליטעראַטן אַ נאָמען גע- געבן: „בודע“. פון קיין בודע באַדאַרף מען קיין סך נישט פאַרלאַנגען, מען דאַרף זיין אַ קאַפּעטשקע חבּריש, טאַלעראַנט, נישט קריגעריש און דאָס אַליין איז שוין אַ דערגרייכונג. אין שטראַמיסן לעבן פון יידן מיליאָ- גען האָבן מיר אונזערס געגעבן.

*
• •

אָט די קליינע לידלעך, וואָס הערשעלע דאַניעלעוויטש האָט גע- שריבן, ער האָט זיי אויסגעגריבלט אין די יידישע שטעטלעך, אין אָרעמ- קייט. פון קעלער, פון בוידעם-שטיבל. עוזר וואַרשאַווסקיס „שמונגלאַרס“, בערלינסקיס נאָוועלן. אָט דאָס, וואָס יידישע מאַטיוון, וואָס ברוינער און שליווניאַס האָבן אויסגעקלאַפט אין קופּער — דאָס אלץ איז דאָך גע- ווען אזוי נאַטירלעך נויטווענדיק, אזוי פשוט מענטשלעך. שיפּער, באלאַ- באַן, מתתיהו מיזעס, דער אַלטער ציטראָן, דער יונגער דינגעלבלום . . . די אַלע האָבן אַריינגעקוקט אין אונזער נעכטן און אין נעכטן קוקט מען אַריין, כדי עס צו פאַראייניקן מיט דעם איצטער, כדי צו פאַרשענערן און צו פאַרפעסטיקן. דער ליטעראַטן-פאַראיין האָט ניט געלייגט קיין זיגל אויף קיינעם אַרבעט. די בודע איז אָבער געווען אַ ווינקל, וווּ מען האָט זיך וועגן אַ סך זאַכן פאַרשטענדיקט. אָט אזוי אין חבּרישקייט האָט מען דעם צווייטן אינספּירירט, דערנענטערט און קלאָר געמאַכט פאַרשידענע ענינים, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו יידישער וויסנשאַפט און ליטעראַטור. מען האָט דאָרט נישט געקנייטשט דעם שטערן, נישט געגריבלט זיך אין שלחן ערוך, נאָר מיט וואָרט-שפּיל פיל גענומען.

אלץ, אלץ, וואָס מיר האָבן געטאָן ביז דעם תּורבן. פּרילוצקיס

שפּראַך-פּאַרשונגען, די אַרבעט פּון „יווא“ און „צישא“. א סך אַרבעט און א סך ביי-אַרבעט. פּון גרויסע טעאטער-זאַכן און גרויסע פּאַרלאַן-זאַכן ביז עפּיזאָדישע קלייניקייטן.

אַבער אַלץ קומט צונויף אין לעבן, אפילו לידיקע שטולן קאָנען אויך וועמען דינען. איך געדענק אזא מאַמענט: איינמאָל האָט מען בייטאַג, נאַכ-מיטאַג, אויסגעשטעלט עטלעכע הונדערט שטולן אין גרויסן זאַל. די שטולן האָט מען אויסגעשטעלט דערפאַר, ווייל אין אַוונט האָט געזאַלט פּאַרקן-מען א פּאַרלעזונג. איך בין צופעליק אַריינגעקומען אין פּאַראיין און קיי-נעם נישט געטראָפּן. דורך דער אָפּענער טיר האָב איך בלוויז געזען די רייען שטולן. סימעטריש, לידיק, אין דערוואַרטונג. האָב איך זיך אַוועקגעזעצט אין ערשטן זאַל אַביסל אָפּווען. געזעסן אַ צוואַנציק מינוט. נישט געהאַט מיט וועמען צו שמועסן, אפילו פון בופעט איז קיינער נישט געווען... פּלוצלינג דערהער איך, מען רעדט. אין גרויסן זאַל האָט ווער גערעדט אויפן קול. דאָס איז געווען הערשעלע דאַנילעוויטש. איך האָב זיך אונטערגע-גנבעט, געכאַפט אַ בליק און זיך צוגעהערט: הערשעלע האָט געהאַלטן אַ רעדע צו די לידיקע שטולן. ער האָט געוואָלט דערפילן דעם טעם פון אַן אַראַטאַר, ער האָט געמאַכט עקזאַמען, ער, דער נידעריקער, דער אויסגעד-פייניקטער פון שטענדיקער נויט... וועמען וואָלט עס ווען איינגעפאַלן צו געבן הערשעלען די מעגלעכקייט אַרויסצוטראַען עפענטלעך. האָט ער זיך די דאָזיקע מעגלעכקייט אַליין גענומען און די לידיקע שטולן, די סימעטריש-אויסגעשטעלטע, האָבן אים אויסגעהערט מיט גרויס אויפּמערק-זאַמקייט.

הערשעלע דאַנילעוויטש האָט גערעדט וועגן אַרעמקייט. ער איז גע-שטאַנען אויף אונזער קליינער עסטראַדע און געדרשנט. די אויגן האָט ער געהאַלטן אַראָפּגעלאָזט צו די שטולן און גערעדט, גערעדט:

— אַרעמקייט איז רייכער פאַר דער דייכקייט, אַרעמקייט איז שע-פּעריש. די אַרעמקייט מאַלט שיינע בילדער, כדי צו באַפּוצן דעם דלות, די רייכע קויפּן די בילדער, כדי צו פּאַרדעקן זייער פּוסטקייט. די אַרעמקייט זינגט. אַלע פּאַלס-לידער קומען פון פּאַלק און פּאַלק איז שטענדיק אין נויט, פּאַלק איז שטענדיק פּאַרפירט און אָפּגענאַרט. די רייכע גייען אין

קאָנצערט-זאַל און באַצאָלן עטלעכע גילדן פאַר געזאַנג. אליין האָבן זיי
נאָרנישט. זיי מוזן אַלץ קויפֿן ...

איך בין געשטאַנען אַן איבערראַשמער. דאָס איז געווען נאָר אַן אַנ-
דער הערשעלע, אפילו דער קול איז געווען אַן אנדערער, אפילו דער וווקס
זיינער ... ער, דער אָפּגערוקטער אין דער זייט, ער, אויף וועלכן אַלע האָבן
געהאַט רחמנות. ער האָט איצט אויסגעזען נישט ערגער, ווי אַלע אונזערע
געשווירענע רעדנער ...

פֿלוצלינג האָט ער אויפֿגעהויבן די אויגן און איך האָב נישט באַ-
וויון זיך צו באַהאַלטן. אונזערע בליקן האָבן זיך באַגענגט און הערשעלע
האָט איבערגעריסן זיין לעקציע וועגן אָרעמקייט. איין מענטש האָט אים
געשטערט. דריי הונדערט ליידיקע שטולן האָבן אים צוגעהאַלטן ... ער
איז אַראָפּ פֿון דער עסטראַדע און צוגעברומט:

— מען לאָזט זיך נישט מאַכן אַביסל נאַריש.

— הערשעלע! — זאָג איך צו אים — דו ביסט דאָך אַן אמתער

רעדנער ...

— רעדנער, רעדנער ... אַן אמתער קבצן בין איך.

און באַלד אויפֿן אָרט איז ער ווידער קליין געוואָרן, ווידער הערשעלע.
ער האָט מיר גלייך דערציילט, אַז אין הענריקסאָוו, אין זיין געוועלבל איז
פֿוסט און ליידיק. נישטאָ קיין גרויפֿן, נישטאָ קיין זאַלץ, נישטאָ קיין זייף,
נישטאָ קיין ציקאַריע.

איך האָב אים אַלץ צוגעזאָגט און ער בעט זיך:

— רעד איבער מיט ראַוויטשן, ער איז דאָך סעקרעטאַר, זאָל מען

מיר שאַפֿן אַביסל געלט, אויב נישט וועט זיין שלעכט.

— וואָס וועט זיין? הערשעלע!

— דאָס ווייב וועט מיך אַרויסוואַרפֿן ...

מיט מענטשן איז ער געווען אַ קנאַפּער אויפטוער, אָבער מיט די

ליידיקע שטולן האָט ער זיך דערהויבן נאָר פֿיין.

איז געקומען אַ פֿייער און פֿאַרברענט די שטולן צוזאַמען מיט די,

וועלכע זענען אויף זיי געזעסן. דאָס לעבן האָט דאָך שוין לאַנג געוויון זיין

נוסח, די נייע דערפֿינדונגען בייטן בלווי די פֿאַרמען פֿון עקזיסטענץ. דער

טויט אָבער האָט איצט אזוי איבערראשט מיט זיין פארניכטונג, אז לעבן איז קליין געוואָרן און נישטיק, ווי אַ מילך... וואָס פלאַפלען זיי נאָך די מילכן פון מענטש און קולטור? זאָלן זיי זיך שוין בעסער אליין פארברע-נען. מיין סאַטיספאַקציע איז צו טראַכטן פון אַ וועלט אָן מענטש, אַ וועלט פון ענדלאָזע, גרינע שטחים מיט ווילדע חיות, מיט קאַלירטע פייגל, מיט וואסער-פאלן, מיט ווינטן, מיט שנייען און אין דעם אלץ, זאָל צעשטויבט ווערן דאָס לעצטע בוך און דאָס וועט אויך זיין דער לעצטער שער. אָבער דאָך נישט אלע מאָל האָב איך די רואיסייט אזוי פילאָזאָפיש צו טראַכטן. איך גיי מיט מיט מיין האַרץ, וואָס קאָן נישט פאַרגעסן דעם נעכטן און איך רוף זיי אַרויס, די געשטאַלטן, די שותפים פון מיין לעבן. אַנדערע זענען נאָענט, אַנדערע געדענקען זיך בלוז און נאָך אַנדערע זענען אַ טייל פון דיין האַרץ. נעכטן איז פאַרבליבן אָן אַ נעכטען, נעכטן איז בלוז אַ קבר, שווער, איבער שווער צו קוקן שטענדיק אין קבר. וואָס העלפט דאָ טינט און פאַפיר ?

פנימער... פנימער אין לאַקאַל פון פאראיין, פנימער אין די יידישע רעדאַקציעס, אין יידישן טעאטער און אין יידישע קאפּע-הייזער. איך פאַר-בינד דאָס אלץ מיט אונזער לאַקאַל. עס זענען געווען פּעדעס מיט זיי, מיט אלעמען. נישט איינמאָל פלעגן קומען יידן פון דער נאָענטער און וויי-טער פּראָווינץ. זיי פלעגן אַריינקומען מיט גרויס דרך-אַרץ, פּרעגט מען אַזעלכע :

— וועמען באַדאַרפט איר ?

— גאַרנישט, גלאַט אזוי, מיר זענען געקומען אַ קוק טאָן.

און מיר האָבן זיי אָנגעקוקט די דאָזיקע יידן פון דער פּראָווינץ, וועלכע זענען געקומען אויף אונז אַ קוק טאָן. מיר זענען אפילו נישט צופרידן געווען מיט דעם... ווער זענען מיר ? און מיט וואָס האָבן מיר דאָס פאַרדינט אזא כבוד? מיר, וועלכע האָבן ליב געהאַט צו חוזקן פון זיך אליין. אויף אַן אמת, מיר האָבן פאַרקלענערט אונזער ווערט, אויף אַן אמת ביי אונז איז נישט געווען קיין פאַרריסנקייט. אלץ און אלעמען האָבן מיר אַריינגעלאָזן, נאָך די גאווה האָבן מיר פאַריאַגט פון אונזער בודע און אויסגעלאַכט האָבן מיר יעדן איינעם, וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר אַן

אויסגעוויילטן. גענוג געווען דאָס געפיל, אז מען לייענט אונז און מען געדענקט אונזערע נעמען.

אַמאָל פלעגט אזאָ פּראָווינצער אָפּשטיין שעהן לאַנג אויף אונזערע טונקעלע טרעפּ. אזאָ איינער האָט נישט געהאט קיין דרייסקייט אַריין-צוגיין צו די יידישע שרייבער. פלעגט ער אָנקוקן מיט גרויס ניגערקייט יעדן איינעם, וואָס איז אַרויס, אָדער אַרײַן אין פאַראײַן. „טלאַמאַצקע דרייצן“ האָט אין דער פּראָווינץ אויסגעזען עפעס, ווי אַ לעגענדאַרישער טעמפל. מיר, די טעמפל-מענטשן, האָבן געשמייכלט פון אזאָ נאַאויטעט. און אזוי שמייכלענדיק, האָט יעדער איינער געמאָן דאָס זייניקע. יידישע פען-מענטשן האָבן געשריבן פאַר די יידישע מאַסן. אַ סך פון אונזערע האָבן געוואָלט זיין באַהעמע מענטשן און אויסלאַכן זיך און אַלעמען. איך טראַכט און איך האָב שטענדיק געטראַכט, אז אַ יידן איז שווער צו זיין הפּקּרדיק און ציגיינעריש. איך האָלט נישט פון יידישע שכורים. ווען די ניכטערע ווירקלעכקייט איז פאַרסמט, איז דער בראַנפן נישט מער, ווי אַ ביטערער צונאָב. ווען איך זע, ווי אַ גוי גייט און שאַקלט זיך אויף דער גאס, ווען דער בראַנפן מאַכט פון אים אַ קאָמישן צאפּל-מענטש, דאָ-מאָלט ווילט זיך מיר לאַכן, אָבער ווען איך זע אַ שכורן ייד, ווערט מיר עפעס טרויעריק.

פון אונזערע דיכטער האָט דער איציק מאַנגער ליב אַ כּוּסּה, נאָר אויב ער מאַטערט זיך אַ גאַנץ לעבן פון פאַרשידענע צרות, און אַ יידישן דיכ-טער פעלן נישט קיין צרות, אזוי מאַטערט ער זיך אויך מיט דעם וויין, וואָס ער גיסט אַרײַן אין זיך. איך האָב אים נישט איינמאָל באַרואיקט, ווען ער איז געקומען אין בודע אַ שכורער און ער האָט מיך נישט איינגע-מאָל באַליידיקט אין זיין צעבושעוועטן צושטאַנד... דאָס איז נישט אזוי וויכטיק, וויכטיקער איז געווען דאָס, וואָס ער פלעגט נעמען ברעכן די שטולן. אונזערע שטולן...

רבּונו של עולם! הלוואי וואָלט עס היינט געווען, איך וואָלט מאַנגער גערן געלאָזן צעברעכן אלע שטולן, אלע ביז איינעם און אויסהאַקן אלע שויבן, איך וואָלט זיך געלאָזן באַליידיקן און זאָל איך זיין אַ מיטלמע-סיקייט, אַ גראַפאַמאַן, אַבי הערשעלע דאַניעליעוויטש זאָל שטיין פון ווייטן

און שמייכלען און זאקס זאָל זיין און יאנסעלע דאָנציגער, און פון דער פראָווינץ זאָלן אָנסומען די טייערע בריוועלעך און די יוגנט זאָל גיין שפּאַצירן אין וואַלד מיט אונזערע ביכלעך ...

* * *

אָפּגרונט אונזערער. אויף אַ רגע פאַרמאכסטו זיך נישט, אויף לינסס און אויף רעכטס, אין וואַך און אין שלאָף. צי זינדיק איך נישט מיט דעם, וואָס איך דערמאָן איצט איין הויז-נומער פון אונזערע אומגעקומענע גאַסן? עפעס טלאמאצקע דרייצן.

איך מיינ דאָך שטענדיק אלע נומערן פון די יידישע הייזער, אלע גאַסן, אלע שטעט און שטעטלעך, איך שילט דאָך כסדר, אויך ווען איך טראכט אמאָל פון אונזער פאראיין, ווען איך דערמאָן זיך די שטולן, וואָס האָבן זיך געפלאָנטערט אין די צימערן, די שטולן, אויף וועלכע אזוי פיל פריינט זענען געזעסן, דאכט זיך מיר, אַז מען האָט איצט פאַר-ברענט אלע שטולן אין דער וועלט. מען דאַרף זיי נישט, מען דאַרף נישט די טישלעך, ביי וועלכע מענטשן פאַרברענגען און ריידן געמיטלעך. מען דאַרף בלויז איין שטול פאַר דעם, וואָס טראָגט זיך מיטן אערפלאַן צו אַ געוויסער שטאָט. דאָס געדויערט עטלעכע שעה און אָט, ער הויבט זיך שוין אויף, ער דערזעט די שטאָט, וואָס וועט שוין באַלד קיין שטאָט נישט זיין. נאָך אַ מינוט, נאָך אַ מינוט ... ער ווארפט אַראָפּ די אַטאָם-באָמבע ... איך זאָג דאָס בקול רם: אויב מענטשן זענען אזעלכע ברואים, וואָס מען קאָן זיי אָנרייצן אויף די אַנדערע מענטשן, זאָלן זיי צערייסן און פאַרברענען, איז טאַקע נויטיק פאַר זיי די אַטאָם-באָמבע, וואָס זאָל זיי אַלעמען פאַרניכטן. פון טיפן צער ווערט עס געבוירן אזא שרעקלעכע פרייד: פאַרניכטן, פאַרניכטן ביזן לעצטן מענטש ... געווען איז דאָס פאַראַיאָרן אין זומער פון טויזנט ניין הונדערט פינף און פערציג. סוף פון דער צווייטער מלחמה. איך האָב פאַרבראַכט אין שיינעם צפת. יעדן טאָג בין איך אַרויפגעפאָרן אויפן הר כנען און פון דאָרטן געזען דעם כנרת אין אַלע זיינע קאָלירן. שוין דער פלאָנטער פון די בערג דורך וועל-כע די בלויקייט פון כנרת רייסט זיך אַדורך. שוין ... אָבער, ווי זעט

עם אוים די שיינקייט, ווען מיט א האלבער שעה צוריק האָסטו געהאַלטן אַ צייטונג אין האַנט און אין דער צייטונג ווערן אויסגעערעכנט צענדליקער שטעט, וווּ קיין איין יוד איז נישט פאַרבליבן. דאָ פאַרברענט זיבעציק טויזנט און דאָרט דערשאַסן און פאַרסטמט פּערציק טויזנט, יעדן טאָג די זעלבע ידיעות... און קיינער לייקנט עם נישט אָפּ, יעדן טאָג באַשטעטיקט זיך דער חורבן, אַלץ רויטער פאַר די אויגן פון די טייכן בלוט. איך האָב שוין נישט קיין ברידער און איך האָב שוין נישט קיין שוועסטער, איך האָב שוין קיין איין קרוב נישט. מען באַשרייבט בלוז, ווי אזוי מען האָט זיי דערהרגעט, מיט וואָס פאַר אַ כוח פון רציחה. הא - הא! דער שוואַכער בן-אדם איז שטאַרק געוואָרן. ער האָט זיך דערהויבן צו אַ ווילדער חיה פון דער ווילדסטער פאַנטאַזיע...

אין אַזעלכע טעג איז פאַראַן איין אויסוועג: טאָן דאָס, וואָס דער פאַרהייליקטער שמואל אַרטור זיגעלבוים האָט געטאָן אין לאַנדאָן: אַוועק-געבן דאָס נישטיקע לעבן. אָבער זיגעלבוים האָט עם געטאָן מיט אַ הויכער כוונה, ער האָט געוואָלט מיט זיין טויט אביסל לעבנס ראַטעווען פון דער שחיטה. איצט איז שוין נישטאָ וועמען צו ראַטעווען: מיליאָנען דערוואַק-סענע און קינדער זענען אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערד. געבט מען אַ צעשמעטערטן לעבן און מען ווערנט זיך מיט די טעג... אין איינעם פון אַזעלכע טעג לייען איך איבער אין דער פרי, אין אַ קאפּע, אַ צייטונג, אַ ידיעה, אַ מאַניפעסט צום פּאָלק, צו דער וועלט. דעם מאַניפעסט האָט אַרויס-געלאָזט דער פרעזידענט פון די פאַראייניקטע שטאַטן, ער מעלדעט, ער זאָגט אָן, אַז די אַטאָם-באָמבע איז פאַרטיק, זי איז גרייט, עם הויבט זיך אָן אַ נייע עפּאָכע, אפשר די לעצטע... זי קאָן פאַרניכטן שטעט און לענדער אין געצילטע סעקונדן. איך גלויב דעם מאַניפעסט, דאָרט, וווּ מענטשן באַרימען זיך מיט פאַרניכטונג, גלויב איך זיי שטענדיק...

איך בין איבערראשט געוואָרן פון דער נייעס, איך האָב דערפילט, אַז דאָס איז נישט אויף קאַטאַוועס. איבערראשט געוואָרן, אָבער זיך נישט דערשראָקן. עפעס אַ רואיקייט האָט מיך אַרומגענומען און מיט דער רוי-איקייט בין איך אַרויס פון קאַפּע אויף אַ גאַס פון צפת. דעם ערשטן, וועמען איך האָב דערזען אויף דער גאַס איז געווען דער אַלטער פּראָפּע-

סאָר סלושץ, אין זיין ווייסן אנצוג און מיט אַ ווייסע צייטונג אין דער האַנט. ער האָט שוין אויך געהאַט די ידיעה וועגן דער אַטאָם-באָמבע און מיר האָבן זיך ביידע באַגריסט מיט אַ ... מזל-טובּ.

איינצייטיק האָבן מיר ביידע אַרויסגערעדט:

— מזל-טובּ!

— מזל-טובּ!

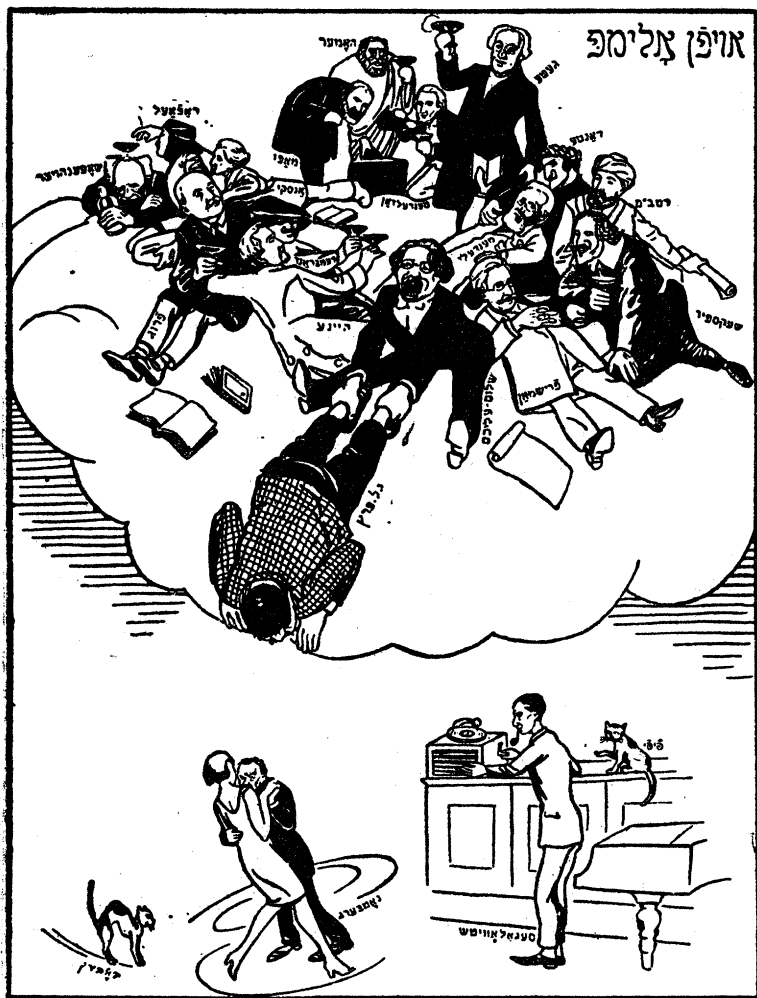
— זיי וועלן זיך אויסהרגענען קעגנזייטיק ...

— הלוואי ...

אין די טעג, ווען די ערד אין אייראָפע איז אויסגעמישט געוואָרן מיט אונזער בלוט און אַש, האָבן צוויי יידן מיט גרויע קעפּ זיך אזוי באַ-גריסט אין דעם אַלטן צפת ...

דער פאטעפאָן ...

צו ערשט האָט עס געהייסן: גראמאפאָן, שפעטער פאָנגראַף, פאר-
 לעפאָן און געבליבן איז עס: פאטעפאָן. עדיסאָן האָט דאָס דאָזיקע געזאנג-
 קעסטל אויסגעטראכט אין סוף פון ניינצנטן יאָרהונדערט און צו אונז אין
 ווארשעווער ליטעראטן און זשורנאליסטן פאראיין איז עס אריינגעפאלן
 אין טויזנט ניין הונדערט צוואנציק. עמעצן איז איינגעפאלן אונז צו
 געבן אזא געשאנק: א פאטעפאָן מיט אַ סך פליטן, חזנים־מאָטיוון, אָפערן-
 זינגער און נישט ווייניק טאָנגאָס און פאָסטראָטן. האָט דער פאטעפאָן
 גענומען געבן קלאַנגען, האָבן די, וואָס זענען געזעסן פארטראַכט, אָדער
 געלייענט, אויפגעהויבן די אויגן, ווי אויף אַ בייז ווונדער. זיערע בליקן
 האָבן פראָטעסטירט: ווי קומט א פאטעפאָן אין אַ ליטעראטן־פאראיין?
 דער אַלטער זאָס האָט גענומען ברומען און זיך פאראייניקט מיט די, וואָס
 האָבן פראָטעסטירט, אָבער דאמאָלט, ווען מען האָט אַרויפגעלייגט אַ פליטע
 מיט שאַליאַפּינען און זאָס האָט דערהערט „וואַלגאַ, וואַלגאַ...“ איז ער
 אינגאנצן צעשמאָלצן געוואָרן און אויפגעהערט צו פראָטעסטירן. אויך די
 איבעריקע האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעוויינט. דער פאטעפאָן האָט באַקומען
 בירגער־רעכט אין אונזער קלוב. אַ גרויסער חסיד פון פאטעפאָן איז געוואָרן
 נאָמבערן און נישט דערפאר, ווייל ער האָט אזוי ליב געהאט געזאנג און מו-
 זיק. ער האָט דאָ געהאט זיין מיינונג, אז אין פאראיין איז פאראן צופיל
 ערנסטקייט, צופיל ליטעראַרישקייט. זאָל מען זיך מאַכן אַביסל נאַריש. זאָל

י.ל. פריץ (זראפוןקעדין פונם קאויס) - וואָס איז עס פֿאַר אַ מיין ליטעראַטור !?
 שולד-געבליכע (קייטערין) : - ניין ! דאָס שאַפּט מען "ייִדישע קולטור" !...

קאריקאטור פון חגי (ח. גאלדבערג), פארעפנטלעכט אין ווארשע, פורים 1926,
 אין זיין מאנוסקריפט-אויסגאבע, "א ביסל רכילות".
 (פון משה ליוואס זאמלונג)

דער פאטעפאָן פארטויבן די אלע שמועסן, וועמענס לידל עס איז בעסער, מינס צי דיינס?

ווען מען האָט שוין אויסגעהערט צו הונדערט מאָל די פלימעס מיט די אַרעס פון אָפּערעס, די אלע חזנישע מעלאָדיעס, האָט מען זיך גענומען צו דער טאנץ-מוזיק און איין פאָרל, א צווייט פאָרל, מען האָט גענומען טאנצן. אויף טלאמאצקע דרייצן איז צוגעקומען אַ נייער פאָקס־טאנץ. א סך מאָל נאָכמיטיק און אָפט טאקע אין מיטיק, פארנאָכט, ביינאָכט און אָפט ביז שפעט אין דער נאָכט — מען האָט געטאנצט. דער פאטעפאָן איז נישט געשטאַנען ליידיק. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געקענט טאנצן, האָבן זיי געטאנצט. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן נישט געקענט טאנצן, זענען זיי ברונז געווען, וואָס מען פאַרביליקט דעם פאַראיין, איז ווידער געקומען נאָמבערג. ער איז דאָך געווען פאַרזיצער פון פאַראיין, ער איז דאָך גע-ווען דער „קלוגער נאָמבערג“... האָט ער אַליין גענומען טאנצן און טאנצן נישט אויף קיין געלעכטער. אויב עס איז נאָר געווען מיט וועמען צו טאנצן, האָט ער שוין נישט אָפּגעלאָזט. געטאַנצט האָט ער מיט רומא קארלינסקא, מיט יוסף טונקעלערס ערשטער ווייב צעשיא, מיט ארלעסקא, מיט קלארא סענאָלאָוויטש, מיט כילינאָוויטשעס פרוי, מיט גראפמאַנס פרוי...

נאָמבערג האָט געטאַנצט.

דאָס האָט געטאַנצט איינער פון אַ דור, וואָס האָט נישט געוואָלט פון טאנצן. אַ דור וואָס האָט אַ סך געפרעגט, אַ סך געזוכט און ווייניק געפונען. אין שווערן יידישן לעבן איז שמענדיק געווען אַ שווערער טראַכטן, האָט עס איצטער אויסגעזען, אַז מען וויל זיך אַביסל באַפרייען און מאַכן שותפות מיט לייכטזין. אָבער עס איז גענוג אַ קוק צו טאָן אויף נאָמבערגס צעקניטשטן פנים, אַ פנים, וואָס האָט אויך צעקניטשט דעם שמייכל פון טענצער מיט אַזא פנים קומט מען שוין נישט צום לייכטזין...

אין אַמשינאווי האָט ער געלערנט גמרא און געטראַגן אַ לאַנגע קאַ-פאַטע, אין וואַרשע האָט ער נאָך אויך אַ שטיק צייט געטראַגן די קאַפּאַ-טע, אָבער אין וואַרשע האָט ער זיך גיך אויסגעלערנט צו שפּילן ביליאַרד

און אין ליטעראטן-פאראיין האָט ער שנעל געכאפט די קונסט פון טאנאַז-טאַנץ — פון צייט צו צייט האָט מען נאָך דיספּוטירט וועגן די טענץ. איך געדענק איינמאָל האָט אברהם נאָלדבערג, דער דאמאָלסטדיקער רעדאַקטאָר פון „היינט“ געפרעגט נאָמבערגן :

— צו וואָס באַדאַרף מען עס דאָ דעם גראמאפאן מיט די טענץ ?

נאָמבערג האָט אַ קוועטש געטאָן מיט זיינע שמאָלע פלייצעס.

— וועמען שאַט עס ?

— דאָס איז נישט שייַן — האָט נאָלדבערג קאָטענאַריש אַ זאָג

געטאָן.

נאָמבערג האָט אים באַטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס :

— נישט שייַן ! הערט זיך איין, נאָלדבערג ! אמתע באַגריפן וועגן

שיינקייט שאַפן זיך אַליין און פאַלשע ווערן אויסגעטראַכט פון פרומא-קעס.

נאָמבערג האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול און איז גלייך גע-נאנגען אַנשטעלן אַ נייע טאנץ-פלימע אויף דעם פאטעפאָן. געוואָרן איז ער אין אַ קורצער צייט אַ גאַנצער ווייסער אין די פליטן און יעדערן אָנגע-וויזן, ווי אַזוי די אַרגענטינער טאַנצן דעם טאַנאַז. ער איז דאָך געווען אין אַרגענטינע, ווייסט ער דאָך . . . און עס קאָן זיין, אַז ער האָט טאַקע געוואוסט. מען האָט אים פאַרגונען די טאַנאַז-תורה, מען האָט דאָך געוואוסט, אַז ער קאָן עפעס אַנשרייבן אויך, צוזאַמען איז דאָס נישט שלעכט : אַ שלעכט-טער טענצער און אַ גוטער שרייבער, איז אַ סך בעסער, ווי אַ שלעכטער שרייבער און אַ גוטער טענצער. אָבער נאָמבערג האָט גוט געטאַנצט, בלויז די פיגור פון אים, דער געבוי . . .

געווען איז ער אַ נידעריקער מיט אַן איינגעפאַלענעם פנים. קוסנדיק אויף אים, ווי ער שטעלט די טריט, האָט מען געקאָנט גלויבן, אַז ער האָט אַמאָל געליטן אויף דער „ענגלישער קרענק“. נישט געווען איז ער קיין געהויבענער פארטנער צום טאַנץ, אפילו אביסל קאמיש אויסגעזען אין טאַנץ-באַוועגונג. ער האָט זיך פאַרליבט אין „טאַנאַז“, „פאַקסטראַט“, ווו מען דאַרף זיך שנעלער באַוועגן, האָט ער אויסגעמיטן. אַנדערש איז

מיט דעם „טאנגא“, דאָ באַווענט מען זיך לאַנגזאַם, ריטמיש. די נשמה האָט ער אין דעם אַרײַנגעלייגט און מען מוז זאָגן דעם אמת: ער האָט פאַרשטאַנען דעם טאַנץ, דערפילט דעם געשמאַק און באַהערשט דעם ריטם בעסער, ווי אַלע אונזערע טענצער אין יענער תקופה. ער איז געוואָרן א תלמיד חכם פון דעם טאנגאָ. נאָך יעדן אָפּטאַנצן האָט ער די זאך פאַרטייטשט. דער אלטער גמרא-לערנער האָט זיך געפּשטלט וועגן טאַנץ, וועגן זיין באַדרייטונג און וועגן עקסטאַז, וואָס ער רופט אַרויס. עס קאָן זיין, ווען נאָמבערג האָט אן אנדער פיגור, וואָלט ער אפשר געוואָרן א באַ-רימטער טענצער.

נאָמבערג האָט זיך קיינמאָל נישט באַרימט פאַר וועמען מיט זיינס אַ גאַוועלע, צי אַ פעליעטאַן, ער איז אין זיין וועזן נישט געווען קיין באַרי-מער, אָבער ביי די טענץ איז ער געשטרױכלט געוואָרן. דאָ איז ער גע-וואָרן אַ גאַנצער פאַכמאַן, ער האָט אָנגעוויזן אַ צווייטן, אַז בעת מען טאַנצט, טאָר מען נישט וואַרפן מיט די הענט, די האנט דאַרף זיין פריי און נישט באַוועגן זיך. ער האָט, ווי אַ בקי, נישט איינעם אויסגעלאַכט און זיך כסדר באַרימט, אַז ער אַליין איז אַ גוטער טענצער. נישט געווען צו דערקענען נאָמבערג אין זיין נייער ראָל. מיר האָבן קיינמאָל נישט פאַר-שטאַנען, צי ער מיינט עס ערנסט. ער האָט נישט איינעם פון אונזערע חברים צוגערעדט, אַז מען זאָל זיך נעמען צום טאַנצן. אַפילו צו הערשע-לען האָט ער אַמאָל געזאָגט:

— הערשעלע! וואָס וועט זיין מיט דיר, דו וועסט זיך בלוז צו-קוקן, ווי אַנדערע טאַנצן? נעם און טאַנץ!
— און פרנסה? — האָט הערשעלע געפרעגט — פון דעם וועל איך האָבן פרנסה?

נאָמבערג האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט:
— פרנסה וועסטו סיי ווי נישט האָבן...

הערשעלע דאַניעלעוויטש איז געווען אַזאַ מענטש, וואָס וועט קיינמאָל נישט האָבן קיין פרנסה. מען האָט זיך גאַרנישט געקאַנט פאַר-שטעלן אַנדערש, אויף דעם איז ער דאָך געבוירן געוואָרן, ער זאָל נישט האָבן קיין פרנסה און ער אַליין האָט דאָס אויך געוואָסט, ער באַדאַרף

אָפּלעבן זיין לעבן אָן פרנסה. איינמאָל האָט ער איבערגעזעצט פּאַר אַ טרופּע „ווילהעלם טעל“ אויף יידיש, איז פאַר דער פרעמיערע דאָס טעאטער פאַרברענט געוואָרן, האָט ער געפּלאַנט און דערשלאָגן זיך צו אַ פּאַר גיָלדן און אַרויסגעגעבן שילערס דראמע אין אַ בוך-פּאַרעם, אָבער צוויי וואָכן פאַר דעם, ווי זיין בוך איז פאַרטיק געוואָרן, האָט עס אַ צווייטער שוין אַרויסגעגעבן. האָט ער געצויגן אַ האַנט-וועגעלע און געפירט זיין „ווילהעלם טעל“ צום פאַרקויפּן אויף פּאַק-פּאַפּיר, האָט פּאַליציי פאַר-דעכטיקט, אז ער פירט אומלעגאלע ליטעראטור, האָט מען אים ארעס-טירט.

הערשעלע האָט נישט געטאַנצט. ער האָט נישט געזען אין דעם קיין תכלית און צו נאָמבערגס נישט-תכלית אָדער קעגן תכלית איז ער געווען צו קליין. נאָמבערג איז נישט געווען קיין לייכטזיניג-

קער. ניכער ווי אלץ האָט אים די חכמה געמאַטערט. אָבער אין אונזער פאַראיין האָט ער לעגאַליזירט די לייכטזיניקייט. אויב נאָמבערג טאַנצט, מעג אויך אַ צווייטער טאַנצן און דער דריטער האָט שוין סתם געשוויגן, מען זאָל אים נישט האלטן פאַר אַ נאַר. און גערעכט איז טאקע געווען נאָמבערג: צופיל ליטעראטור איז נישט גוט, צופיל טעניץ איז אויך נישט גוט, מען דאַרף עס פאַראייניקן. אמת איז, אַז די שרייבער האָבן גענומען אביסל טאַנצן, נאָר די טענצערס האָבן נישט גענומען שרייבן.

צו יענער צייט איז אין ווארשע געקומען דער אַרויסגעבער פון ניו-יאָרקער „טאָג“. שאפּירא האָט ער געהייסן. ווי אַ נאַסט אין פּוילן, האָט ער געגאס-טעוועט ביי אונז אין לאָקאַל. אונזער חברה איז אים שטאַרק געפּעלן געוואָרן:

ה. ד. נאָמבערג
(שארזש)

— ביי אונז אין ניו-יאָרק האָבן מיר דאָס נישט ...

ער האָט זיך צוגעהערט, ווי חברה זאָגן וויצן, ווי מען רעדט ערנסט. ער האָט זיך צוגעקוקט, ווי אונזערע טאַנצן ... און וואָס עפעס אַ פּאָ-

טעפֿאָן? פֿאַרוואָס נישט קיין קלאַוויר? דערביי האָט ער אַרױסגענומען דאָס טשעק-ביכל און אויסגעשריבן אַ טשעק אויף פינף הונדערט דאָלער, מען זאָל זיך קויפֿן אַ קלאַוויר. זענען מיר שוין איצט געווען אַ „בורע“ מיט אַ גראַמפֿאָן און מיט אַ קלאַוויר.

דער ערשטער, וואָס האָט זיך צוגעכאַפט צום קלאַוויר, איז געווען דער דיריגענט שניאָר, דער מוזיקער, דער עלענדער, כמעט היימלאָזער שניאָר. עס האָט אויסגעזען, אז דעם קלאַוויר האָט מען טאַקע געקויפט פֿאַר אים. אויף דעם קלאַוויר האָט ער געפרובֿט זיינע אייגענע קאַמפֿאָזי-ציעס און געשפּילט פֿון דער קלאַסישער מוזיק, דאָס וואָס ער האָט ליב געהאַט. עפעס אַ נאַנץ יאָר צײַט האָט ער אונז דערלאַנגט די „שפּאַנישע מעלאָדיען“ פֿון לאַלאָ. דערנאָך אַ יאָר צײַט די „נישט געענדיקטע“ סימ-פּאָניע פֿון שובֿערט... ער און אַנדערע האָבן גענוג אַרײַנגעקלאַפט אין אונזער מוזיק. אָבער טלאַמאַצקע דרייצן איז געווען געדולדיק און אַלץ אַראָפּגעשלאַנגען.

פֿון קיין רואיק לעבן האָט דער קלאַוויר ביי אונז נישט געוואָסט. געווען זענען ביי אונז אַ סך מיטגלידער, געווען אַ סך געסט. דאָס זענען דאָך מענטשן און יעדער מענטש האָט צוויי הענט, אויף יעדער האַנט פינף פינגער. מיט די פינגער קלאַפט מען אין קלאַוויר. גלאַט אַזוי, מען זעט, עס שטייט אַ שפּיל-קאַסטן מיט אזעלכע ווייסע קלאַווישן, באַדאַרף מען אַ קלאַפֿ טאָן. אפֿשר איז דאָס געווען פֿון לאַנגווייל, פֿון מעלאַנכאָליע, פֿון שטימונגסלאָזיקייט, אָדער פֿון שטימונג... מען האָט געקלאַפט אין קלאַוויר. אפּילו די קאַץ „פיפי“, די שותפּטע צו אַלע אונזערע מאָלצײַטן און באַנקעטן, זי האָט נישט-איינמאָל זיך דורכגעשפּאַצירט מיט אירע פעל-ווייכע פּיסלעך איבער די קלאַווישן און זיי, די קלאַנגען, האָבן זיך אָפּ-גערופֿן.

מיר האָבן געהאַט אַ פּאַטעפּאָן און מיר האָבן געהאַט אַ קלאַ-וויר, איז אײַנמאָל אײַנגעפּאַלן, מען זאָל מאַכן פֿאַרווײַלונגען פֿאַר די מיטגלידער. אַ לאָקאַל האָבן מיר אַ שײַנעם, אַ קלאַוויר האָבן מיר, פֿאַר-וואָס זאָל מען זיך נישט ווײַלן?

האָבן זיך אָנגעהויבן אונזערע פּרייטיק צו נאַכטן, אונזערע פֿאַר-

ברענגענישן אין אונזער איגענעם פאראיין. איך רעכן, אז דאָס אין געווען דאָס בעסטע און דאָס פיינסטע פון טלאמאצקע דרייצן. נישט צו דערקענען געווען דעם פאראיין פון דער גאנצער וואָך. אלע לאָמפן העל אָנֶר געצונדן, די טישן מיט ווייסע טישטעכער באַרעקט און דער עולם אין די בעסטע בנדים. מיר האָבן שוין דערלעבט אזא נחת און אזא מדרגה, אז די פרויען פון די מיטגלידער-האָבן זיך גענייט ספעציעלע קליידער פאַר אזא פרייטיק צונאכטס. אפילו דער אלטער זאקס האָט ערגעץ אויסגעזוכט א שוואַרצן בנד מיט אַ ווייס העמד, מיט לאַנגע מאַנזשעמן.

נישט יעדער איינער האָט געקאָנט קומען אויף אזא פאַרוויילונג. יעדער מיטגליד האָט געהאט רעכט צו ברענגען איין גאַסט און די זאַלן זענען פול געוואָרן מיט אייגענע און פרעמדע. דאָס בעסטע פון דער יידישער שרייבער-וועלט, פון מוזיקער, אַקטיאָרן, מאָלער, כלל-טוער... מען איז געקומען זיך ווילן צו די ליטעראַטן, אזוי האָט עס דאמאָלט געהויסן. מען איז געקומען פון דער גרויער וואָך אַביסל פאַרברענגען. נאָר אין דער פאַרברענגעניש האָט מען אומבאווסטיניק געפילט, אז אונ-טער אונזערע פענסטער, אין די נאָענטע גאַסן אַרום, שלאָפן הונדערטער טויזנטער יידן זייער שבתדיקן שלאָף, אז מאָרגן פרי וועלן זיי גיין דאָוו-נען מיט ריינע קאפּאַטעס און טראָגן די טליתים אין סאמעטענע זעקעלעך, אז מאָרגן וועלן זייערע קראמען זיין פאַרמאַכט און אַ האַלבע שטאַט זועט אויסזען אינגאַנצן אַנדערש ווי אלע טאָג און קיין יידישע צייטונג זועט נישט אַרויסגיין — די רעדאַקציעס פאַרשלאָסן, דערפאַר קאָן מען זיך דערלויבן צו פאַרברענגען ביז פאַרטאָג. אין אונזער פאַרברענגע-ניש איז געווען איינגעוועבט אַ חלק פון דער שבתדיקייט, איינגעוועבט מיט לאַנגע און אייביקע פּעדעס, וואָס ציען זיך אַוועק פיל ווייטער פון וואָר-שע און לובלין, פיל ווייטער פון דובנא און בראָד, אויף אלע ערד-טיילן און אין אלע לענדער, ווו עס איז נאָך פאַראַן אַ בית-המדרש. אַט מען פאַרברענגט און מען טאַנצט פרעמדע טענץ, מען זינגט אפילו אַ פרעמדן ניגון, נאָר ביסלעכווייז באַקומען די טענץ מיט די פרעמדע מעלאָדיעס אונזער יידישן קנייטש און אונזער צער. מיר האָבן אַ סך צער און אַ סך קנייטשן, פאַלט עס אַריין אין יעדער פריילעכקייט. מיר וועלן זיך קיינמאָל נישט פאַרגעסן אינגאַנצן און אפשר איז דאָס בעסטער, העכער און טי-

פער, הייליקער און ריינער... איך ווייס גארנישט, איך ווייס בלויז, אז אונזער אינקוויזיציע-נעכטן און אונזער אומבאווסטער מאָרגן, אונזער היינט — אלץ איז איינגעהילט אין אַ בלוטיקן באווססטזיין, אז מען האָט אַ דריטל פון אונז, ווי די ווערעם פארניכטעט. וויל איך זיך אויף אַ רגע פאַרנעסן אין אונזער איצטיקן צעריסענעם טאָג, רוף איך אַרויס געשטאַלטן געשעענישן און אומשולדיקע פארווילונגען פון נעכטן.

עס שוועבן געשטאַלטן, נאָר די פּעדער שטעלט זיך אָפּ. עס דערמאָנט זיך צופיל, מען זאָל עס קאָנען אַרויסברענגען מיט אַמאָל. וואַרשע... אזוי ווי די צעריסענע גאַסן, אויף וועלכע מיר זענען געגאַנגען, אזוי איז צעריסן מיין האַרץ און די נשמה איז צעפליקט און דער בליק שפּרינגט פון איין צעפליקטער גאַס אויף דער צווייטער און אָט שפּרינגט עס ווי- דער אַרײַן אין אונזער לאַקאַל, אין אַ פּרייטיק-צונאַכטס, וווּ מיר זענען געקומען חבּריש פאַרברענגען. קיין מלאכים האָבן דאָרט פאַר אונז נישט געטאַנצט און די הימלען האָבן פאַר אונז קיין שירה נישט געזונגען. מיר האָבן אַליין אַביסעלע געטאַנצט און מיר האָבן אַליין אַביסעלע געזונגען, ווייל מען איז מענטשן און מען איז יידן מיט גענוג בליי אויף דער נשמה, ווייל מיר רייסן זיך אַ גאַנצע וואָך אין די צייטונגען, מען פּאַלעמיזירט, מען באַליידיקט איינער דעם צווייטן, איז אזאַ פּרייטיק-צונאַכטס מאַכט אונז געמיטלעכער און האַרציקער. אָט קומט אַרײַן יצחק גרינבוים מיט זיינע שווערע, טיגערשישע טריט, מיט אים זיין פּרוי, אַ שמאָלע פיגור, אַן איידעלער פנים. פון די געציילטע פּרויען, וואָס שווייגן מער, ווי זיי ריידן און דאָס ריידן איז טאַקע אויך געהילט אין דער געבוירענער איידלקייט. גרינבוים איז אויך געקומען צו אונז זיך ווילן. אַ הייסער ייד, אַ טייע- רער ייד. דאָס זענען אלע מודה, אָבער אויך אַ „האַרטער“ ייד. טלאַמאַצקע דרייצן האָט וועגן יעדן געהאַט אַ מיינונג. דער יצחק גרינבוים איז פון אונזער חברה כאַראַקטעריזירט געוואָרן אַלס אַזעלכער, וועלכן מען קאָן נישט קלאַפּן איבערן פּלייצע, מעשה-גוטערברידערשאַפט. נישט אזוי, ווי מיט גאַטליבן און נישט אזוי, ווי מיט ד״ר שיפּערן. נישט אזוי, ווי מיט אַ סך אַנדערע. טלאַמאַצקע דרייצן האָט פּיינט געהאַט שטייפקייט. די אלע פאַרברענגענישן און פארווילונגען זענען דאָך געמאַכט געוואָרן ספּעציעל צוליב דעם, כּדי צו דערנענטערן. אזוי האָט געוואָלט מנחם

קיפנים, הערש דוד נאָמבערג און נאווע, דער מיטארבעטער פון „היינט“, אזוי האָבן געוואָלט אַ סך חברים, וועלכע האָבן דערצו מיטגעווירקט. דער עולם איז צופרידן און די, וואָס האָבן אלץ צוגעגרייט צו דער פאַרוויילונג, זענען נאָך מער צופרידן. אָט דערלאנגט צו מיר קיפנים אַ ווונק, איך זאָל צוגיין צו אים. ער האָט מיר עפעס צו זאָגן, ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ געהיימנים? ווען איך שטיי שוין לעס אים, פרעגט ער ביי מיר שטילערהייט:

— ווי געפעלט דיר דער לאָמפּ?

צו ערשט פאַרשטיי איך נישט די פראַגע, נאָר באַלד דערמאן איך זיך, אז דעם נייעם לאָמפּ איז ער געגאנגען קויפן און ער האָט עס אויסגעקליבן, זאָג איך צו אים:

— האָסט גוט געטראָפּן, אזאָ לאָמפּ האָבן מיר טאַקע געדאַרפּט. נעמט ער דערציילן סארא טיערער לאָמפּ דאָס איז, אַ מצואה אַ לאָמפּ... איך האָב הנאה פון אים, ווייל ער איז אַ חבר, ער וויל, אז ביי אונז זאָל ליכטיק זיין. מען דאַרף זיך אויסלעבן אין איבערגעגעבנקייט און נישט אין פאַרטיידיקעניש.

אָט דערפאַר זענען אונזערע חדרים אזוי העל באַלויכטן און די טישלעך מיט די שטולן זענען גרייט, דער פאטעפּאָן איז גרייט, דער קלאוויר און מוזיקאַנטן ספעציעל געדונגענע, אַ קווארטעט וועט שפילן און חברים-אַקטיאָרן וועלן אימפּראָוויזירן, וואָס זיי וועט זיך וועלן. אָבער אלץ אָן שטייפקייט, אליין פון זיך, מיט גוטן ווילן און נישט אָפיציעל. דאָס האַרץ האָט אין מיר געקוואָלן, ווען איך האָב באַמערקט, ווי גרינבוים רעדט זיך דורך אינטים מיט ערליכן דעם בונדיסט. ערליך און אלטער זענען אויך געווען אונזערע מיטגלידער, אין פאַראיין האָבן זיי זיך באַוווּזן נישט אָפּט. ערליך און אלטער זענען דערשאַסן געוואָרן אין רוסלאַנד... איך האָב זיי אין די געדאַנקען אָנגערופּן: די אַל ט ע ר ל ע כ ק י ט. דערשאַסן געוואָרן. צוויי שיינע געשטאַלטן אַזעלכע, וואָס ווירקן אַפילו מיט זייער אויסערלעכקייט. צוויי ערלעכע נשמות. טלאַמאַקע דרייצן האָט שטענדיק געוווּסט, ווער עס איז ריין און ערלעך, מען האָט דערצו נישט געדאַרפּט טראָגן דעם נאָמען „ערליך“.

מען האָט קיינעם נישט געזאָגט אין די אויגן, וואָס ער איז: שײן, צי מיאוס, גוט, צי שלעכט. אָבער געוואוסט האָט מען, אָפגעשאצט האָט מען אַלעמענס ווערט און... געלאָזן זיצן אויף אונזערס אַ שטול און יעדער איינער איז געווען אַ טייל פון געזעמל... אַלע צוזאַמען: טלאמאצקע דרייצן. מיר האָבן גענייגערט די גאַס, מען האָט אויף אונז אויסגעטראַכט גוטע און שלעכטע זאַכן, מען האָט אונז ליב געהאַט, געהאַט דרך-אָרץ פאַר אונז און גאַנץ אָפט גרינגעשעצט און גאַנץ אָפט געזידלט. מען האָט אונז אין אַנדערע פּאַלן צו שטאַרק אָפגעשאצט, צופיל האָפּענונג געלייגט אויף אונז. מען האָט אָפט פון אונז געפאָדערט טעטיקייט, ווי פון אַ מי-ניסטערום און געווען זענען מיר... אַ קלוב אַ בודע, אַ פּראָפעסיאָנע-לער פאַראיין מיט אַ פּאַטעפּאַן.

בונדיסטן, פועלי-ציוניסטן, ציוניסטן, פּאָלקיסטן און קאָמוניסטן, דאָס איז פאַר דער גאַנצער וואָך, אָבער נישט פאַר אונזערע פּרייטיק צו-נאַכטסן. איצט איז מען יידן און איין פּאָלקס-ווייז, איין פּאָלקס-לידל קאָן אַלעמען בינדרן מיט זייערע פּעדעם. שמייכל, געלעכטער באַפּרייט, האָט מען אביסל געלאַכט און געשמייכלט. רוטא, די קליינע בלאַנדע רוטא, קאַר-לינסקיס פּרוי, זי איז שטענדיק געווען פּריילעך, זאָרגלאָז און ווען זי האָט פאַרווכט בלויז עטלעכע טראָפּנס פון אַ גלעזל וויין, איז זי אויפגע-ברויזט געוואָרן און גענומען נאַכמאַכן איר באַבע און איר מומע. בעלא בעלערינא איז געווען רוטאס שוועסטער, בעלא, די אַרטיסטין פון דער „ווינער טרופּע“. זי איז מקנא רוטען, די אמתע אַקטריסע איז זי דאָך... דערהערט זיך אַ „שאַ, שטיל זאָל זיין!“ בעלא בעלערינא הויבט אָן צו דערלאַנגען סחורה. זי פאַררייסט הויך דעם קאָפּ, פאַרקרימט די ליפּן, זי איז איצט אַ מאַרק-יידענע, וואָס האָט געכאַפט אַ רייכע מאַדאַם געבענען אַ פּיש און עס גייט אַוועק אַ לשון. מען זעט, ווי זי פאַטשט מיטן גענבעטן פּיש דער רייכער מאַדאַם אין פנים אַרײַן, מען זעט דעם גאַנצן מאַרק אַרום און דער עיקר דער לשון, די קללות, פאַר די קללות אַליין, פאַר די יידישע, קומט אַ מאָנומענט דער יידישער שפּראַך. דער עולם לאַכט, אַזש די ווענט ציטערן. דאָס איז נישט קיין נומער פון פּראָ-גראַם. בעלערינען האָט זיך פאַרוואָלט אַ שפּאַס טאָן, האָט זי אונז דער-לאַנגט אַ נומער מיט קללות.

אָבער נאָמבערג לאָזט נישט לאַנג לאַכן. ער וויל טאַנצן, ער שטאַרַכט אַוועק פאַר אַ טענצל. דער איינגעלאָדענער קוואַרטעט שפּילט שוין. ייִדישע שרייבער טאַנצן, די פאַרבעטענע געסט טאַנצן. געווען אַזעלכע, וועלכע האָבן אינגאַנצן נישט געפּילט דעם טאַנץ-ריטם, אָבער אַנדערע האָבן געטאַנצט נישט ערגער, ווי אַלע פּראָפעסיאָנעלע דזשינגאַלאַס. די טאַנץ-תּורה איז נישט אַזאַ שווערע. אפילו טונקעל, וועלכער לאַמט אויף אַ פּוס, האָט אויך געטאַנצט. טונקעל דער הומאָריסט האָט ליב געהאַט צו חוּזקן אפילו פון זיך אַליין.

זיצנדיק ביי אַ טישל מיט מיר און נאָך עטלעכע חברים, האָט ער זיך פּלוצלינג אויפגעהויבן פון שטול:

— איך קאָן דאָ נישט זיין...

— וואָס איז, טונקעל! וואָס איז געשען?

— איך קאָן דאָ נישט זיין מיט אַזוי פיל קאַליקעס.

— וועלכע קאַליקעס? — פּרעג איך ביי אים.

האַט ער אָנגעוווּזן אויף דעם אינזשיניער פייגענבוים, אַ פירער פון די געוועזענע ציוניסטן-סאַציאַליסטן, אויף דעם לאַנדאָנער זשורנאַליסט שאַיאַק און אויף דעם בונדיסט היים יאַנקל ליטוואַק.

די אַלע דריי זענען געווען לאַמע.

געפאַקט האָב איך אים איינמאַל ביי אַ נאַרישע און דאָך נישט

קיין סימפּאַטישע געלט-מאַניפּולאַציע. זאָג איך צו אים:

— דאָס געפּעלט מיר נישט. נישט שוין.

ענטפּערט ער:

— אַלע זענען פּאַסקודניקעס — איך בין אַביסל אַ גרעסערער...

איז וואָס?

איז טאַקע גאָרנישט אַזוי שלעכט, וויל דער טונקעלער איז פאַר אונז אַלעמען שטענדיק וויל געווען און אַ שמחה אָן אים איז שטענדיק געווען אַ האַלבע שמחה. איצט איז ער אין אַמעריקע און עלטערט זיך דאָרטן.

ער איז אין ניו-יאָרק און דאָרט זענען אויך פּנחס שוואַרץ, שעפּ-נער, קאַזשדאַן און שלמהקע זוסמאַן, שלמה מענדעלסאָן, יעקב פּאַט, אַריה וואַסער. מאַרק טורקאָוו איז אין אַרנענטינע, מלך ראַוויטש — אין

קאנאדע, מ. פלאקסער, עלבוים, ראפאפארט, בער ראזען — אין שאנכאי. איך ווייס נישט, ווי אזוי וועלן זיי זיך איינארדענען אין לעבן, אפשר ווארטן אויף זיי גליקלעכע קארירערס, אפשר וועלן זיי דאך געפינען א שטיקל מנוחה. אָבער איינס וועלן זיי שוין נישט געפינען: אזא אָפענע טיר, וואָס איז געווען אויף טלאַמאַצקע דרייצן, איז אויף דער וועלט נישטאָ און עס וועט נישט זיין. אזוי פשוט צוגיין צו אַ חבר, ווי מען איז ביי אונז צו-געגאַנגען, איז נישט פאר דעם טומלדיקן ניריאָרק, אזא אָפּטלאַנג פון א ליטעראַרישע, צי אַ זשורנאַליסטישע אַרבעט ווי אין פּוילן, וועט מען זיך אזוי שנעל נישט דערוואַרטן, אפשר אויף דער לבנה. און נאָך עפעס: אזוי מענטשלעך און יידישעך, ווי מיר האָבן זיך געוויילט, וועט מען זיך אין ערגעץ שוין נישט וויילן, מיר האָבן זיך דערצו נישט באַמיט, נישט געמאַכט קיין רעקלאַמע קיין שרייאַקע. דאָס ביסל פארוויילונג האָבן מיר געטראָגן אין זיך, די גרויסע מחנה יידישע יידן האָבן אונז דערצו אינ-ספּירירט... ווען מיר האָבן זיי געזען פאר די אויגן, האָבן מיר געלעבט מיט זייער צער, ווען מיר האָבן געפילט, ווי מיר זענען מיט זיי צונויפגע-בונדן מיט שפּראַך און געפיל, האָבן מיר געהאַט רעכט אויך אויף אַ רגע פאָרוויילונג.

* * *

עס האָט זיך אָנגעהויבן ביי אונז מיטן פּאַטעפּאָן און עס איז דערנאָנגען ביז די גרויסע פּוּרים-בעלער, וואָס מיר פּלעגן איינארדענען אין די גרעסטע זאלן אין וואַרשע. די בעלער האָבן געהאַט אַ שם אין גאַנץ פּוילן. הונדערטער זענען געקומען ספּעציעל פון דער פּראָווינץ זיך וויילן. די בעלער האָבן געגעבן דעם פאראיין א גרויסע הכנסה, וואָס איז געגאַנגען צו העלפן די אַרבעטסלאָזע.

אָבער דאָס טייערסטע, דאָס אינטימסטע זענען געווען די פּרייטיק-צונאַכטסן. ביז פּאַרטאָג און פּאַרטאָג שוין, ווען דער עולם איז אוועק, זענען נאָך פּאַרבליבן געצייילטע מיט נאָמבערגן אינאיינעם. וואָס עפעס גיין שלאָפן? די אַלטע בחורים האָבן נישט געוואָלט פּאַרלאָזן די בודע. צווישן אַ כאָס פון צערוקטע טישלעך און שטולן, מיט ליירדיקע פּלעש-לעך פון וויין אויף די טישלעך, מיט ליירדיקע גלעזלעך, מיט עלנטע נשמות.

מען האָט זיך קוים איינגעבעטן ביי דעם אינהאבער פון בופעט, ער זאָל נישט גיין שלאָפן, ער זאָל אונז אָפקאָכן פרישע קאווע, שוואַרצע קאווע און נאָמבערג איז ווידער געקראָכן צום פאטעפאָן, ער פלעגט אָנשטעלן עפעס אַ טאַנץ, אַ טאַנגאָ און זיך דרייען איינער אַליין, געוויזן און באַ-וויון אונז די גרויסע חכמה פון טאַנגאָ - פיגור. ער האָט אַזוי פיל געלערנט אין לעבן, אַזוי פיל פאַרשטאַנען און קלוג געשריבן, אַזוי פיל, נאָר דאָס אַלץ איז ווייזט אויס ווייניק געווען. די טיפּקייט פון פלאַכן טאַנגאָ האָט זיך אים געוואַלט דערגיין. אַ גמרא-קאָפּ האָט זיך פאַרטיפּט וועגן טאַנגאָ-טאַנץ, אין אַ פאַרטאַג. איך געדענק יענעם פאַרטאַג. איך האָב דאמאָלט טיף דערפילט ווי איינזאַם אַ מענטש קאָן זיין. נאָמבערג האָט גערערט וועגן לייכטזיניקע זאַכן מיט דעם גאַנצן ערנסט און געווען איז דאָס דערפאַר, ווייל ער האָט געוואַלט מיט דעם עפעס פאַרדעקן. די עלטער, די מיד-קייט און אפּשר אַ יאוש אין אַלץ און אַלעמען. ער איז כסדר אויפגעשטאַ-גען און איז געגאַנגען צום פאטעפאָן, געפרובט נאָך אַ מעלאָדיע און נאָך אַ מעלאָדיע, ווי ער וואַלט וועלן אַרויסקוועטשן דעם גאַנצן טעם פון דעם מוזיקאַלישן קעסטל. מיט עטלעכע שעה צוריק האָט זיך דאָ אַ גרע-סערער געזעמל געוויילט, מען האָט זיך געוויילט, מען האָט געטאַנצט, עס איז געווען, ווי מען זאָגט, שטימונג, עס איז געווען וואַרעמקייט און זאָרגלאָזיקייט. די עלטערע האָבן געווירקט אויף די יינגערע, זיי זאָלן נישט ווערן צופיל שטיפּעריש, וואָס גרענעצט אָפּט מיט פלאַכקייט. די יונגע האָבן געווירקט אויף די עלטערע, זיי זאָלן נישט זיין צו ערנסט און צו שווער. מען איז באמת געווען פריינטלעך, מען איז געווען צופרידן פון יידישן צוזאַמען. עטלעכע יידישע דעפוטאַטן פון סיים און דער סענאַטאָר קערנער איז אויך געווען. דאָס איז דער האַרציקער קערנער, וועלכן איך זע איצט אַזוי אָפּט אין תל-אביב. עס האָבן זיך אין דער בודע באַגעגנט יידישע געלערנטע, דיכטער, אַקטיאָרן, זשורנאַליסטן. מיט וואָס איז דאָס נישט געווען אונזער סאַלאָן? די פרויען פון די מיטגלידער האָבן צו-געגעבן זייער חן. אהרן איינהאַרנס פרוי, ברכה, עס האָט זיך געוואַלט מיט איר שמועסן, עס האָט זיך געוואַלט שפּאַסן מיט כילינאָוויטשעס פרוי, פּלירטעווען מיט רוטע קארלינסקי. די ביידע צייטלינס, אהרן און אלחנן,

האָבן געהאט שיינע פרויען און די אָריגינעלע קלאַראַ סענאַלאָוויטש, די טאַלענטירטע אַקטריסע פון צענטראַל-טעאַטער.

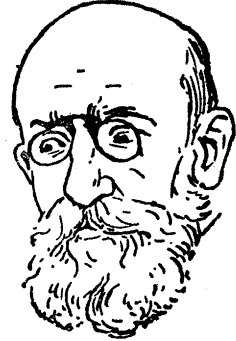
וועגן איר שרייבט מען איצט אין אונזער טויט-כראָניק, אז די מער-דערס האָבן זי געפייניקט ביז דער לעצטער מינוט פון איר לעבן און צום סוף דערשאַסן אויף דעם הויף פון דער תּפּיסה „פּאַוויאַק“.

וועגן איר שרייבט מען, וועגן אַנדערע שרייבט מען, מען שרייבט מיט טינט, ווייל דאָס בלוט פון מיליאָנען קרבנות האָט זיך איינגעזאַפּט אין דער ערד און אויף דער ערד בליען בלומען, ווי פריער ... צי ווייסט ער, דער באַרענעצטער מענטש, וואָס פאַר אַ בלומען דאָס זענען? אין דער ערד זענען איינגעקנאַטן די לעבנס פון אונזערע משפּחות און מען שפּרייזט אויף דער ערד, מען ציט ווידער יניקה פון דעם ... מען שרייבט און נאָך אַביסל צייט: מען וועט אויפהערן צו שרייבן, בלויז נעציילטע היסטאָריקער וועלן דערמאָנען. מיר, די אבליים, מיר, אונזער דור קאָן נאָך געדאַנקלעך אַרומנעמען די נאָענטסטע געשטאַלטן און נישט שלאָפּן אַ נאַכט און נישט שלאָפּן אַ סך נעכט ... אזאַ קאַראַהאַד פון מתים פאַר די אויגן, אזוי פיל פון זיי האָבן געטאַנצט אַמאָל אויף אונזערע אינטימע אָונטן, אין אונזער יידישן ווינקל, וואָס מען האָט עס אין גאַנץ פּוילן גערופן: טלאַמאַצקע דרייצן. אויף יעדן קרבן וואָלט זיך וועלן אַרויפ-לייגן די האַנט און מיט פּחד אין האַרצן, מיט פאַרשעמטער חרטה אי-בערבעטן, ווייל מען איז פאַרבליבן צווישן די לעבעדיקע, ווייל אויף זיי איז אויסגעפאַלן אזאַ ערב-טויט און אזאַ טויט ... אַ טרייסט וואָלט עס געווען, ווען די לעבעדיקע זאָלן ווערן אַביסל עמפּינדלעכער, זיי זאָלן אָנ-הויבן מער פּילן און דערפּילן דעם טעם פון טרעבלינקער יסורים. אויב די נקמה וועט אונז רופן יעדן טאָג, יעדע שעה, אויב מיר וועלן ווייטער דולדן אַ ז אַ וועלט, זענען מיר שטילע שותפים צו די מערדער, אזוי פאַר-שטייט דאָס געוויסן, דאָס ביסעלע געוויסן, וואָס איז נאָך ערגעץ-ווי פאַרבליבן.

איך וואַרף זיך אַריין אין דעם נעכטן, מען טאָר נישט דערלאָזן, אז אַפילו אַ קליינער טייל פון אים זאָל פאַרמעקט ווערן אין זכרון. פון אזאַ פינעם און ריינעם יידישן אַריסטאָקראַט, ווי אברהם העפּנער ביז אַ

יירישן טרעגער פון די נאלעווקעס, אלעמען זיי ליכטיקער אַנדענק און אין זייער אלעמענס נאָמען אַ קללה דער ביז איצטיקער וועלט, וואָס זי האָט באשאפן דעם באַדן פאר אזא שחיטה.

איך שילט, ווייל איך געדענק, ווי פריינט און חברים האָבן געשמייכלט, ווי מען האָט ליב געהאט דאָס לעבן, אפילו דאן, ווען עס איז שווער געווען צו לעבן. איך שילט, ווייל דאָס, וואָס איך דערמאָן, איז היינט פאר-ברענט, געשענדעט און צערטראָטן פון דער ניי-דערטרעכטיקייט. איך קאָן נישט אַנקוקן די ציי-פערן, די רעגיסטראציעס און די פראַטאַקאָלן, וואָס ווערן אזוי פיל פארעפנטלעכט... ווו זענען די שטראַמען בלוט, וואָס מוזן גיסן און רינען פון יעדן אָפגעדרוקטן פאפיר-בויגן? ווו זענען די קללות, וואָס דאַרפן שרייען און פאַר-

צבי פּרילוצקי
(צייכענונג פון
ו. ברוינער)

הילכן. בעת מען נעמט אזא רעגיסטראציע פון טויט אין האנט אריין? אין די יסורים פון דערמאָנען עפנט זיך ווידער פאר מיר אונזער לאַקאַל, אונזערע באַלויכטענע צימערן מיט אזוי פיל באקאנטע פנימער:

נח פּרילוצקי
(צייכענונג פון
מ. עליאָוויטש)

וואגמאן, יהושע פערלע, נתן שוואלבע מיט זיין פרוי, פארוואָס ריידן זיי נישט אביסל העכער. ס'איז דאָך אונזער פאראיין? פאַר-וואָס שווייגן אלע? איך מוז זיך גוט אַנשטרענ-גען, איך זאָל דערהערן דעם, אָדער יענעם קול, זשיטניצקי מיט זיין פרוי, סטופניצקי, צבי פּרילוצקי, נח פּרילוצקי, היינט איז אַ גרויסע שמחה, אלע זענען געקומען. מען ברענגט פון אלע ווינקלען שטולן, אונ-זערע שטולן פאר אונזערע מיטגלידער, פאר זייערע פרויען און פאר ספעציעל געבער טענע געסט. מיר האָבן געהאט א סך שטולן,

מיר האָבן געטראכט, אז די משפחה וועט זיך פארגרעסערן, עס וועלן

צוקומען נייע זשורנאליסטן, נייע פּאָעטן און ראָמאַנען - שרױבער ... מיר האָבן געטראכט צו בויען א ספּעציעלן בנין פאר אונזער פאראיין ... מיר האָבן אפילו געטראכט וועגן אָפּקויפן דאָס גאַנצע הויז פון טלאָ- מאצקע דרייצן, דער באלעבאָס האָט געהייסן זאכאריאַש. א גוטער באלע- באָס, ער האָט אונז קיינמאָל נישט געמאָנט קיין דיר-הגעלט און ווייל ער האָט נישט געמאָנט, האָבן מיר אים שטענדיק באַצאָלט. עס שוועבן פאַר די אויגן זיינע קינדער — די יורשים. דער פריזירער אונטער אונזער פאראיין, פאלץ האָט ער געהייסן, דער שווער זיינער איז געווען אן אלטער יידישער אַקטיאָר און דערפאַר האָט פאלץ אַליין זיך געהאַלטן פאַר אַן אייגענעם מענטש צווישן די אַקטיאָרן.

פאַר די אויגן קומט זי, אונזער גאס, מיט אלע קליניקייטן, מיט דעם פּאַפּיראַסן-פאַרקויפער, מיט דעם ייד, דעם צייטונגס-פאַרקויפער. יאָרן און יאָרן די זעלבע פּנימער ... און זיי גייען נישט אַוועק, שותפים מינע, טייערע שותפים ...

פאַר די אויגן שוועבט קאַנאַנאַווסקיס פרוי מיטן בלייכן פנים. זי האָט גענוג געליטן אין איר לעבן, גענוג גיהינום געהאַט, נאָך איידער זי איז מיט איר קינד אַריין אין היטלערס גיהינום. דאָך דאַמאָלט אין אונ-זערע פּרייטיק צו נאַכטסן האָבן אלע זיך געפילט גוט. מען האָט פאַר-געסן די וואָך. אונזער שטימונג און אויסלעבן זיך האָט שטענדיק געהאַט שותפות מיט די גאַסן און געסלעך, וווּ יידן האָבן געלעבט. אָן יענע גאַסן און געסלעך וואָלט קיין ליטעראַטן און זשורנאליסטן פאראיין נישט געווען, עס וואָלט נישט געווען קיין יידישע אינטעליגענץ, נישט קיין יידישע סיים-דעפוטאַטן. עס וואָלט נישט געווען דאָס פּריילעכע און נישט דאָס טרויערי-קע און אזא גייסטרייכער סקעפטיקער, ווי נאָמבערג, וואָלט נישט געווען.

אַזא הערש דוד וואָלט איצטער געשלאָפּן און נישט געפייניקט דעם פּאַטעפּאַן און דער מוזיקער שניאור וואָלט נישט געזעסן ביים טיש, ווי דער פאַרגליווערטער בודא און מנחם מענדל הורוויטש וואָלט נישט גע-קוקט מיט זיינע אויסגעלאָשענע קרענקלעכע אויגן אין איין פינטל אַריין, פונקט ווי ער וואָלט וועלן אָפּנעמען ביים פאַרטאָג דאָס אַלץ, וואָס מען האָט ביי דעם טאָג און ביי דער נאַכט נישט באַוויזן צו נעמען.

פארטאָג, ליכטיק שוין אויף דער גאָס. ליכטיק אין דער בודע, די אלע עלעקטרישע לאַמפּן ברענען און די עלעקטרישע ליכט ניסט זיך צונױף מיט דעם ליכט, װאָס קומט שוין פון גאָס. די לאַמפּן פון פאראיין װעלן נאָך ברענען ביזן טאָג אַרױן, קױנעם פאַלט נישט אײן זײ צו פאַרלעשן.

אויף אײן שטול, אױנגעדרייט אין דרױען שלאָפּט דער אַלטער זאַקס, אויף אַ צװײטן שטול האָט זיך אױסגעלײגט די קאַץ פּױפּי און אַ הונדערט אַנדערע שטולן שטױען און לײגן צעװארפן אין דער גאַנצער לענג פון אונזער גרױסן זאַל...

אין אַ װינקל פאַררוקט זיצט די גאַנצע צײט ארנאָלד אַ שװײנגרױ-קער. מען קאָן בײ אים קױנמאָל נישט דערגײן, צי ער איז הונגעריק, צי זאט, שלעפּעריק, צי נישט שלעפּעריק. ער ט ר אַ כ ט און װעט עפעס אױסטראַכטן. אָט הױבט ער זיך אױף און גײט צו צו די פאַרבלי-בענע און פאַרשפּעטיקט. ער האָט עפעס צו זאָגן:

ד"ר יצחק שיפער
(קאָפּיע פון
א בילד)

— צו װאָס פאַרנעמט ער זיך דער ד"ר שיפּער מיט פּאָליטיק? ער האָט געזאָלט בעסער האַלטן אַ רעפּעראַט װעגן טעאַטער. אַרנאָלד טײלט שטענדיק ראָלן. נישט אומזיסט איז ער אַ טעאַטער-מענטש. אָבער קײ-נער ענטפּערט אים אײצט נישט. ס'איז אַ מידער פאַרטאָג. און װאָס אײנער זאָל נישט זאָגן, מען װעט אים ענטפּערן.

געװען אַביסל שטימונג, טאַנץ, געזאַנג, געװען װײז און אנעקדאט. געװען אַ פּאָלקס-לידל, װאָס מען האָט געזונגען אין כאָר, געװען אַ יודי-שער צוזאַמענקום און מען איז אַ היים געגאַנגען. נאָך יעדער שמחה איז שטענדיק אומעטיק... אפשר דערפאַר, װײל עס איז אַ שאָד די שמחה. מענטשן נײען אױעק און נעמען מיט דאָס, װאָס עס לאָזט זיך מיטנעמען פון אַזאַ צוזאַמענקום, און זײ לאָזן אײבער די לײדיקע גלעזער און פלע-שער און די אײבערנעדרייטע שטולן.

די לעצטע פארבליבענע נייען ארויס פון פאראיין און בלייבן שטיין
ביים טויער פון טלאמאצקע דרייצן. מען שטייט, מען קוקט און מען ווייסט
נישט, וואָס צו טאָן מיט זיך. רופט זיך אָפּ דער ערשטער, נאָמבערג:
— יאך וויל נישט שלאָפן ...

די פראזע האָט איר באדייטונג און דאָס דארף מען פארשטיין,
אז מען דארף גיין און זוכן אן אָרט, וווּ צו טרינקן אַ שוואַרצע קאווע.
אָבער וווּ? די קאפּע-הייזער, די קריסטלעכע וועט מען ערשט עפענען אין
צוויי אָדער דריי שעה אַרום. בלייבט איין און איינציקער אָרט: דער וואַק-
זאַל, דער בופעט אויף דעם ווינער וואַקזאַל אין אָפּן אַ גאַנצע נאַכט
און פארטאָג און בייטאָג.

און נאָמבערג פירט צום וואַקזאַל, ער זאָגט, אז דאָרט באַקומט מען
גוטע קאווע ...

געסט...

געסט פון ווארשע, פון דער פראווינץ און פון אויסלאנד. גיין צו די ליטעראטן איז געוואָרן אַ כבוד-זאָך. האָט אין ווארשע געוויילט די „הבימה“, איז די גאַנצע טרופע נאָך דער פאַרשטעלונג געקומען צו אונז און דער שיינער קאַפּ פון ראַווינאַ האָט געלויבטן צווישן עולם. איז געקומען י. אונער פון לאָדזש, דער אַלטער רעדאַקטאָר פון לאָדזשער ציי-טונגען, דער קענער פון ליטעראטור און איבערהויפט פון דער דייטשישער ליטעראטור, דערפאַר האָבן אים טאַקע די דייטשן דריי טעג געשלאָגן און געמאַטערט, איידער זיי האָבן אים דערשאָסן.

איז געקומען פסח קאַפּלאַן זיך באַגעגענען מיט די קאַלענן שריי-בער פון ווארשע. געקומען אויף אַ פרייטיק צו נאַכטס אין אונזער בודע. פסח קאַפּלאַן, דער רעדאַקטאָר פון „דאָס נייע לעבן“. אַ ייד אַ חכם און אַ תלמיד-חכם, אַ גרויסער מנגן, אַלזויטיק געבילדעט. מיר האָבן שמענדיק גערעדט צווישן זיך, אַז דאָס איז אַ גרויסער שאַד, וואָס פסח קאַפּלאַן זיצט אין ביאַליסטאָק, זיין אָרט איז ביי אונז אין ווארשע, אויבן-אָן. אויך אים האָבן די מערדער געפטרט.

איז געקומען זלמן רייזין פון ווילנע און האָט זיך געפרייט נישט איין פרייטיק צו נאַכטס מיט אונז. ער, אַ ברענענדיקער יידישיסט, אַ פאַר-נאטיקער אין דעם הינזיכט, ער האָט איינגעפונען, אַז טאַנצן באַדאַרף מען

אויך אין יידיש. פון ווילנע זענען אויך געקומען משה שאלים, גראדזענ-סקי און ד"ר וויינרייך, וואָס איז איצט אין אמעריקע. מיר זענען קיין-מאָל נישט געווען אַליין, מיט אונז זענען געסט געווען און פאַר זיי פלעגן מיר אויסשטעלן אַ טייל פון אונזערע שטולן. מיט אונז האָט אַ וועלט געלעבט און פּעדעם האָבן זיך געצויגן... דריי יידישע צייטונגען: אין ביאַליסטאָק, אין לאָדזש, טשענסטאָכאָוו, בענדין, לעמבערג, פינסק, דריי יידישע צייטונגען אין ווילנע. יעדן אין דער פרי פלעגט אויף די טישן ביי אונז אַראָפּפאלן פּעק מיט יידישע צייטונגען, פון וואַרשע און פון דער פּראָווינץ און פון דער גאַנצער וועלט. די „פּאַרווערטס“ מיט די „טאָג“ מיט די „מאָרגענס-זשורנאַל“. צייטונגען פון אַרגענטינע, פון בראַד-זיל, פון מעסקיטא און אַפּריקע, העברעאישע צייטונגען פון ארץ-ישראל, פּראַנציוזישע, דייטשע און רוסישע צייטונגען, זשורנאַל, זאַמלביכער און ביכער. די אַלע צייטשריפטן האָט די „וועלט“ אַליין געשיקט צו אונז, ווייל מיר זענען געווען אַן אַדרעס: „טלאַמאַצקע דרייצן“, ווייל מיר האָבן געהאט פינף הונדערט שטולן מיט אַ קליינער טריבונע, א שטענדער פאַר אַלעמען. מען האָט זיך מיט אונז גערעכנט, ווייל מיר האָבן רעפּרעזענט-טירט. מיר זענען געווען מיט אַ פּאַלק, מיט אונזער אויסגעליטן פּאַלק. מיר האָבן די אומעטיקע אויגן שטענדיק געזען, מיר זענען פון די שמאַלע געסלעך נישט געלאָפּן, כאָטש נישט איינער פון אונז האָט די מעגלעכ-קייט צו לויפן ערגעץ אַנדערש-ווי געהאט.

אונזער היים אויף טלאַמאַצקע דרייצן איז מיט דעם טאַקע טייער געווען, וואָס זי איז געשטאַנען אין דער געדיכטעניש פון יידיש לעבן. מען דאַרף זיך בלויז אויפהויבן פון שטול, צוגיין צו איינעם פון אונזערע זיבן פּענסטער און דערזען די קאַפּאַטעס, די בערד פון די יידן און די אויגן. יעדע פּאַר יידישע אומעטיקע אויגן דערציילט די געשיכטע פון אונזער פּאַלק... די געשיכטע, וואָס מיר האָבן סיי ווי שטענדיק געטראָגן אין זיך.

די יידישע גאַסן אין וואַרשע זענען געווען די אַרעמסטע אין פּאַרבן, אין אַרכיטעקטור און גרינס. נאוואליפּסי און די גענשע, די נאלעווקעס און די לעשנא. אזוי איינטאָניק, גרוי און נישט היימלעך. קראכמאַלנע

א. גרופע שרדייבער און קינגסלער (פון רעכטס צו לינקס) זיצן: ה. 5. זשיינצקי, ארטור שיק,
ג. מ. ניימאן, ז. סענאלאוויטשי. עס שטימט: יהושע פערלע, ד/ר יהושע נאטליב,
מארק טורקאוו, נחמן מייזל, ש. מאווע, מאנע מאי, יוסף טונעל און שיקס זין.

און סמאטשע, אזוי אָפּגעקראַכן די הייזער, אזוי פּאַרלאָזט און דאָך האָט
עס עפעס געהאט א חן, א נישט אַרויסגערעדטן, א נישט באַשריבענעם
הן... איך זאָג עס נישט דערפאַר, ווייל דאָס אַלץ איז שוין „נישטאָ“.
איך האָב עס דעמאלט נישט איינמאָל אזוי באַצייכנט און ליב געהאַט ביז
צער. ווי זאָל איך דאָס אָנרופן? מיינע גאַסן, אונזערע גאַסן... גלייכ-
נילטיק פּאַרבייגיין און נישט אַ טראַכט געבן וועגן די, וואָס וווינען אין די
אָפּגעקראַכענע הייזער, איז פאַר מיר געווען אוממעגלעך. די באַלקאָנען אָן
אַ בלום און די פענסטער אָן אַ בלומען-טאָפּ. אַלץ צוזאַמען האָט עס
געמאַכט דעם איינדרוק, ווי דאָ וואָלט מען באַשלאָסן זיך אָפּוואַגן פון יע-
דער אויסערלעכער שיינקייט. האָבן דאָך די יידן געטראָגן קאַפּאַטעס פון
שוואַרצן קאַליר, האָבן אויך די דאָזיקע יידן פאַרמאַגט הייזער פון איין
גרויען קאַליר, גלאַטע פּאַסאַדן פון פאַרעלטערטן ציגל, עס האָט דער-
מאַנט תּפּיכה און דאָך האָט עס געהאַט אַ חן און דאָך האָט עס גע-
וועקט דעם געדאַנק, עס האָט מער גערופן, ווי געפּירט צוריק. עס האָט
געצווונגען צו פאַרטראַכטן זיך. שטענדיק איז דאָס געווען פאַר די אויגן,
ווי אַ טראַגיש בוך, וועלכן דו האָסט שוין נוט איבערגעלייענט, ווייסט
שוין זיין אינהאַלט און דאָך אַראָפּנעמען פון טיש דעם ספר ווילסטו
נישט. איך האָב שטענדיק געלעבט צווישן מיליאָנען יידן און נאָך מער
מיליאָנען קריסטן, אָבער שטענדיק האָב איך מער אַריינגעקוקט אין דעם
ייד ווי אין אַ קריסט, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס דער ייד איז מער
באַקאַנט געווען. דאָס איז געווען די נייגעריקייט צו אַ גורל...

קינער קאָן דעם גורל נישט פּאַראַויסזען און אזא גורל, ווי עס
האָט געוואַרט די אַלע גאַסן, וואָס זענען געשטאַנען אַרום טלאַמאַצקע
דרייצן, האָט די פינסטערסטע פּאַנטאָזיע נישט געקאַנט פּאַראַויסזען
און ווען יאָ... וואָלט מען זיך נישט געוויילט אין די פּרייטיק צונאַכטסן
טיר און פענסטער וואָלט מען אויפגעריסן, קינדער אויף די הענט וואָלט
מען גענומען און געלאָפּן, געלאָפּן, ווי יעדע באַשעפּעניש לויפט
פון סכנה... געהייליקטע יידן פון פּוילן, אַן אומגליק איז געווען דאָס
גלויבן אין מענטשן.

* * *

אויף איינעם פון אונזערע פרייטיק צונאכטסן האָט זיך געפונען א דייטש, א בלאַנדער, א שיינער, א באוועגלעכער, ער האָט זיך זייער פריי געהאַלטן, ליב געווען ביז נאָר. דאָס איז געווען האַנס - היינץ עווערס, דער מחבר פון „אלראונע“. ער האָט זיך דאָן געפונען אין וואַרשע און באַזוכט די פּוילישע שרייבערס, האָט ער אויך אונז באַזוכט. קורטוואַזיע, מיר האָבן שטענדיק געוואָלט, אז די אויסלענדישע קינסטלער און דיכטער זאָלן אונז באַזוכן, כּדי מיט דעם זאָל אונטערנעשטראַכן ווערן דער אינטערעס צו די יידן פון פּוילן, וועלכע האָבן אַ באַזונדער קולטור.

האַנס היינץ עווערס האָט מיט אונז פאַרבראַכט אין יענעם פּריי-טיק צונאכטסן ביז פּאַרטאָג. עס האָט זיך אים אבסאָלוט נישט געוואָלט פאַרלאָזן אונזער לאַקאַל. דאָס איז געווען אַ פאַר יאָר פאַר היטלערס קו-מען צו דער מאַכט. נאָך היטלערס קומען צו דער מאַכט, וואָלטן מיר צו אונז קיין דייטש נישט אַריינגעלאָזט. דאמאָלט האָבן מיר נאָך נישט אַלע געוויסט, וואָס די דייטשן זענען און קיינער האָט זיך נישט פאַר-געשטעלט, וואָס זיי קאָנען ווערן, האָט מען זיך פאַרוויילט און דער דייטש האַנס עווערס האָט זיך אויך פאַרוויילט. שוין צען מינוט נאָכדעם, ווי ער איז אַריין צו אונז, האָט ער אַרויסגענומען דעם מאָנאַקל פון אויג און אין דער גאַנצער נאַכט אים מער נישט אַריינגעטאָן אין אויג. ער האָט מיט דעם אַוועקגעוואָרפן יעדע שטייפקייט און פּאַזע. דאָס איז געווען אַ סימן, אז ער האָט זיך דאָ דערפילט היימיש. געשמעסט מיט אונז און נאָך פּריער געטאַנצט מיט אונזערע פּרויען. ער האָט געטאַנצט און אַ סך פון אונזערע מיטגלידער און געסט האָבן געטאַנצט. די איבעריקע ביי די טישלעך האָבן געשמעסט. פון צייט צו צייט פאַלט ביי אַ טישל אַ שמיכל, דאָס שמיכלט מען פון נאָמבערגס טאַנצן, ווי אזוי ער מאַ-ניפּולירט מיט זיינע קורצע פיס, כּדי בעסער און טיפּער אַריינבאַקומען דעם עיקר פון טאַנצן. עס האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט פירן אַ טיפן וויכוח... מיט די פיס. אָבער אין דער אַלגעמיינער, צופרידענער שטי-מונג איז דאָס אַלץ איינגעשלונגען געוואָרן. אן איינגעגעבענע פאַרוויי-לונג איז אַ ספּאַנטאַנישע קאָמפּאָזיציע, אַ סימפּאָנישע גאַנצקייט, וואָס קומט פֿון זיך אַליין, מען זעט נישט, מען באַמערקט נישט די דעטאַלן.

אזוי האָט מען אויך פאַרנעסן, אז היינט איז דאָ פאַראַן אַ גאַסט, אַ באַוווּסטער שרײַבער, אַ דײַטש. זאָל ער זיך ווײַלן מיט אַלעמען צוגלייך.

מיר זענען געווען צוגעוויינט צו אַלערליי געסט. יעדן איינעם האָט מען אויפגענומען גערן מיט פריינדלעכקייט, אָבער בלויז די ערשטע שעה. דאָס איבעריקע האָט מען געלאָזן פאַר אים אליין, זאָל ער זיך איינ-בירגערן אין אונזער געזעמל און פאַרברענגען, ווי ער וויל און מיט ווע-מען ער וויל. און אויב איינער וואַרט, מען זאָל טאַנצן אַרום אים — סאָ זאָל ער נישט קומען צו די ליטעראַטן. מיר האָבן זיך נישט געשפּילט אין צערעמאָניעס. טישלעך זענען דאָך פאַראַן גענוג, שטולן — אי-בערגענוג און פון וואַנט קוקט אַראָפּ פּרײַץ מיט זיין קלוגן פריינדלעכן בליק... וואָס דאַרף מען מער?

ביי איין טישל דערהערט זיך אַ געזאַנג. דאָס האָבן געזונגען די, זעלכע האָבן נישט געקאָנט, אָדער נישט געוואָלט טאַנצן. עס האָט זיך דערהערט:

„איינע פון די שענסטע זאכן,
דעם אַקציוז פון בראַנפן אַראָפּצומאַכן“.

צו-ערשט איינזאַם-סאָלאָ, באַלד אַביסל שטאַרקער און נאָך אַ רניג, עס זינגט שוין אַ גרעסערער עולם. מיט געזאַנג ווערט פול דער גרויסער זאַל. דאָס איז געווען אַ געמישטער געזאַנג-אַנסאַמבל. קיפּנים פירט אָן, זיין פרוי זמרה זעליגפּעלד באַווייזט, וואָס זי קען. עס נעמט אַנטייל דער ספּאָרט-רעדאַקטאָר פון „מאַמענט“, באַרנשטיין, וואָס מיר אַלע האָבן אים גוטמוטיק גערופן „צוציק“. קיינער האָט נישט געוואָלט, פאַרוואָס „צוציק“? אפשר דערפאַר, ווייל ער האָט מיט אַלעמען שטענדיק געשפּאַסט, האָט מען אים אַ שפּאַסיקע צונעמעניש געגעבן. דער באַרנשטיין-צוציק האָט געהאַט אַ גוטע שטימע. ער האָט אפילו געזונגען ביי שניאָרן אין כאָר און אין טלאַמאַצקע שול געזונגען, ער האָט עס ליב געהאַט צו ווייזן אַביסל זמירה ביי אַ טישל פון אונזער בודע און אַנטער דער שוץ פון עטלעכע שטימען באַהאַלטן זיך די שוואַכערע זינגערס. עס זינגט מיט אַלחנן צייטלין, עלכוים פון „עקספרעס“...

די יידישע פּאָלקס-לידער זענען זייער שטאַרק געזונגען געוואָרן

צווישן די צוויי מלחמות, דאָס וואָס פריער איז עס געווען אין שמעטל ביים פּאָלק, ביי ישובניקעס פאַרוואָרפענע אין די דערפער, דאָס איז איצטער געקומען אין שטאָט אַרײַן צו דער אינטעליגענץ, צו די אַרבעטער. דאָס פּאָלקס-ליד האָט אַרויסגעשטויסן די פּוילישע לידער און אַפילו די רעוואָלוציאָנערע לידער. די סיבה איז אוודאי באשטאנען אין דעם, וואָס אונזער אינטעליגענץ האָט זיך דערנענטערט צום פּאָלק און אפשר אָן אַ סיבה: דאָס באחנטע יידישע פּאָלקס-ליד האָט געפונען חן אין אונזערע אויגן... מיר זענען נישט אַרעמער געוואָרן פון אַזעלכע פערל, ווי „אַזוי איז זי געפלוין די גאַלדענע פּאווע“, אָדער, „אין ווילדן וואַלד אַליין“. נישט געווען קיין יידישע פאַרווײלונג, וואָס האָט זיך נישט אָנגעהויבן, אָדער געענדיקט אָן אַ „לאָמיר אַלע אינאיינעם“. אומעטום האָט מען געזונגען: „וואָס וועט זיין, אַז משיח וועט באַלד קומען“.. דאָס איז געוואָרן אַ נויטווענדיקייט אַזאַ: אויסזינגען זיך אַביסל און טאַקע פּאָלקס-לידער.

אַזוי איז אויך געווען אין ליטעראַטן-פאַראייין. אָן אַ פּראָגראַם, מען זינגט שוין, עס זינגט זיך.

דאָס „טישל“, וואָס האָט אָנגעהויבן צו זינגען, בלייבט נישט איינ-זאַם. עס פאַראייניקט זיך באַלד צו אים נאָך אַ טישל און נאָך צוויי, דאָס געזאַנג ניט אַרײַן מעכטיק אין דער טאַנץ-מוזיק און צעשמערט דעם ריטם פון דער טאַנאַ. די טענצערס מוזן איבעררייסן. אַ סך פון זיי פאַר-אייניקן זיך מיט די זינגערס און פּלוצלינג באַמערקן מיר דעם יענעם, וועלכן מיר האָבן אינגאַנצן פאַרגעסן, דעם גאַסט. מיר האָבן דאָך עפעס היינט אַ דייטש אין אונזער געזעלשאַפּט, אַ שריפטשמעלער, וואָס הייסט האַנס היינץ עווערס. ער שטייט אין מיטן זאַל און הערט אונזער געזאַנג. קוקט אויף אונז און איז אַביסל איבעראַשט, אָדער שטאַרק איבעראַשט. טאָ זאַל ער... מען זינגט ווייטער און אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. ער האָט דעם איינדרוק, אַז די גאַנצע בודע האָט זיך צעזונגען, געווען ווייזט אויס, אַזאַ גוטע מינוט, עס האָט זיך אַלעמען געוואָלט זינגען, האָט מען גענומען די נידעריקסטע און די העכסטע טענער. פון די הויכע טע-נער האָט זיך די קאַץ „פּיפּי“ דערשראַקן און איז אַנטלאָפּן אין קיך... .

האנס הייניץ עווערס האָט געלאָסן-רואיק גענומען א שטול און זיך אַוועק-
געזעצט לעם די זינגערס.

דאָכט זיך, אז דער עולם פון גאַנצן זאָל האָט זיך צונויפגעזאַמלט אויף
דעם פּלאַץ, וווּ מען זינגט. אן איינדרוק מאַכט עס, אז אָט דאָ האָט מען
אַן אוצר געפונען און אלע ווילן געניסן פון דעם אוצר. מען האָט נאָך
נישט געענדיקט איין ליד און מען גייט שוין אַריבער צו דעם צווייטן.
אין אַ צונויפנום פון געוויינלעכע שטימען רייסט זיך פּלוצלינג אַריין אַן
עכט זילבערנער קלאַנג פון אַ געבענטשטן קול. דיסאָנאַנס און האַרמאָ-
ניע, נאָר מען זינגט מיט גוטן ווילן און באַגייסטערונג און דאָס קויפט
אויס אַלע פּאַלשע קלאַנגען. מען זינגט פּאַלקס-לידער און בלוז פּאַלקס-
לידער. מילנער, ישובניק און חסיד, פאכטער, רבי, קרעטשמע... דאָס
יידישע פּאַלקס-לעבן גייט אדורך אין די לידער.

וויאָ, וויאָ, פּערדעלעך

שטילער! די קעפּ אין דער הויך

פירט די פארשיינדעלעך

טרייסלעך די ביינדעלעך!

שנעלער, אז גיין זאָל אַ רויך.

פּאַלקס-לידער — אַ מתנה פון דורות. ווערטער און בילדערישע גע-
שטאַלטן אין די ווערטער. מעלאָדיעס און ווער האָט זיי פאַרפאַסט?
פּאַלקס-לידער זענען ירושה-פּערל, וואָס קאָנען זיך פאַרוואַלנערן אויף אַן
אַרעמען בוידעם, אָדער אין אַ האַלב-פינסטערן קעלער. דאַמאָלט האָבן די
פּערל זיך צעלויכטן אין אַ זאָל פון יידישע פּען-מענטשן. די אַלטע קלאַנג-
גען פון אונזער נעכטן זענען געשווומען אין אונזער פּרייטיק צונאַכטס
און געיום-טובט דאָס פאַרבּרענגען.

אין יענעם אַוונט האָט מען געזונגען שטאַרקער, ווי אין אַלע אונ-
זערע פּרייטיק צונאַכטסן. געווען איז זייער אַ גוטע שטימונג און לידל
נאָך לידל. איך געדענק דעם „אַברּהמעלע מלמד" פון יענער שעה. אַזאַ
„אַברּהמעלע" האָט מען אין ערגעץ נישט געהערט. קיפּנים האָט געפּי-
בערט און אינספּירירט אַ נייע אימפּראָוויזאַציע, מיז אַלע צוזאַמען זענען
געווען דאַמאָלט גוטע תּלמידים און גוט געגאַנגען אין טאַקט און מיר
האָבן אַליין נישט באַמערקט, ווי דער דייטש איז אַריינגעצויגן געוואָרן

אין אונזער זינגעריי. ער האָט אונטערנעכאפט אַ רעפרען און געהויבן זיך פון שטול, פון הנאה. אונזער גאַנצער עולם מיט אונזער זינגען איז פאַר אים געווען אַן עקזאָטישע איבערראַשונג...

— אמתע יידן, מזרח-יידן! אין אונזערע זענען אינגאַנצן אַנדערש.

ער האָט אונז אָנגעוואָרפן אַ באַרג מיט קאָמפּלימענטן, וועלכע קיין-גער האָט פון אים נישט פאַרלאָנגט. איצטער זענען דאָס געווען אמתע קאָמפּלימענטן, אויפריכטיקע. ער האָט אונז געזאָגט, אַז דעם דאָזיקן אָונט וועט ער שטענדיק געדענקען, ער וועט דאָס באַשרייבן. אויף מאָרגן האָט ער מיך מיט גאָטליכן איינגעלאָדן אויף מיטיק אין איינעם פון די שענ-סטע וואַרשעווער רעסטאָראַנען, ער האָט ווידער גערעדט וועגן דעם טייערן אָונט, וואָס ער האָט פאַרבאַכט. דערנאָך זיך מיט אונז געזענגט און צעקושט זיך מיט אונז. דאָס איז געווען דער איינציקער דייטש מיט וועלכן איך האָב זיך געקושט אין מיין לעבן. ווען איך דערמאן זיך דאָס, ווערט מיר געמיין אויף דער נשמה, כאָטש נעם און שנייד זיך אָפּ די ליפּן, וועלכע האָבן זיך צוגערירט צו טריפּות. ביי היטלערן איז האַנס עווערס געוואָרן אַ נאַצי און אַ משוגענער אַנטיסעמיט. מיר האָבן קיין גרונט נישט געהאַט צו טראַכטן אין יענעם פרייטיק צונאַכטס, אַז ער איז מיט אונז נישט אויפריכטיק. וואָס? ער איז דאָן געקומען צו אונז אָנזאַמלען ניפט פאַר זיין שפּעטערדיקן האַס און דערפאַר האָט ער מיט אונז אינאיינעם געזונגען דעם טרויעריקן „אַברעמעלע מלמד" און „יאָשקע פאַרט אַוועק" און אַלערליי חסידישע ניגונים?

וואָס, נעבעך, האָט ער געקאָנט ביי אונז אויסקוקן? אזוי טרויעריק, ווי אונזערע לידער איז אונזער לעבן און אונזער כּוח, אונזערע געווער-אַרסענאַלן? מער ווי פרצעס שטעקן, וואָס איז אין שראַנק געהאַנגען, מער קיין געווער האָבן מיר אין אונזער לאָקאַל נישט געהאַט. עס פאַר-דריסט, עס קרענקט, וואָס דער נפש איז געזעסן אויף איינעם פון אונזערע שטולן. דאָס איז דער איינציקער שטול, וואָס איז מיט רעכט פאַרבּרענט געוואָרן...

איך האָב זיך געקושט מיט אַ דייטש... מיין פאַרדרוס איז נאָך טיפּער מיט דעם, וואָס איך האָב די דייטשן קיינמאָל נישט ליב געהאַט,

פון קינדווייז אָן איז ביי מיר געווען אַ געפיל פון מורא און האָס צו זיי. געווען דערצו אַ סיבה :

מיין מאַמע איז געבוירן געוואָרן אין דעם קליינעם שטעטלע קי-באַרטי. אין דער גרויסער רוסישער אימפעריע, ביי די צארן איז קיבארטי געווען דאָס פענסטערל אין אייראָפּע, ווייל קיבארטי איז געווען דער גרע-נעץ צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד. פון דאַנען דער וועג קיין קע-ניגסבערג, פון דאַנען קיין בערלין. שפעטער, ווען ליטע איז געוואָרן זעלבסטשטענדיק, איז קיבארטי געוואָרן דאָס גרענעץ-שטעטל פאר ליטע. מיין מאַמע איז דאָרט געבוירן און דערצווייגן געוואָרן. פון דאָרטן האָט זי מיטגענומען אַן אייביקן סענטימענט פאר דייטשלאַנד. אזעלכע יידישע מאַמעס האָבן אויך געווירקט שטענדיק אויף זייערע קינדער, זיי זאָלן ליב האָבן, דאָס, וואָס עס לאָזט זיך נישט פארגעסן פון די יונגע יאָרן. מיין מאַמע האָט ליב געהאַט די דייטשן.

קיבארטי איז געלעגן לעס איידקונען. א טריט און דו ביסט שוין אין דייטשלאַנד. אין איידקונען האָט מיין מאַמע געלערנט, אין איידקו-נען געקויפט קליידלעך און שיכלעך, אין איידקונען געהאט חברטעס און שפעטער, ווען זי האָט חתונה געהאט און אוועק קיין ביאליסטאָק, האָט זי געבענקט און שטענדיק דערמאָנט די קינדערשע יאָרן אירע און מעשהלעך געהאט פאר אירע יונגע קינדער, דייטשישע מעשהלעך און דייטשישע לידער. זי האָט אונז די לידער געזונגען. מען זאָל לעבן טויוונט יאָר און אזעלכע לידער פאָרגעסן זיך נישט, ווייל דאָס זענען לידער פון דער קינד-הייט. מיט שילערן איז זי געווען ווי ביי זיך אינדערהיים. זיינע באלאָדן האָט זי פאר אונז דעקלאַמירט, זיינע לידער איינגעפלאַנצט אין אונזערע יונגע נשמות. געדענק איך אַ ליד, ווי אַ יינגל זיצט ביים קוואַל און דערביי נאָענט בליען בלומען. רייסט דאָס יינגל די בלומען און פלעכט אַ קראַנץ. דערביי איז ער זייער פאַרטרויערט דאָס יינגל און ער באַקלאַנט זיך, אַי אַלע דערשיינונגען און אַלע שטימען פון דער נאַטור ברענגען פאַר אים נישט מער ווי צער און ער בעט זיך ביי דער נאַטור, אַז זי זאָל נישט פּרעגן ביי אים פאַרוואָס ער טרויערט.

מיין מאַמע האָט נישט אַנימירט פאַר דייטשלאַנד, נישט געזונגען

פאר די דייטשן קיין לויבגעזאנג. נאָר אז זי פלעגט ריידן וועגן קעניגס-
 בערג, פלעגט זי דערלאנגען א זיפץ און דער זיפץ האָט שוין אלץ געזאָגט.
 ווען איך בין אלט געוואָרן צוויי וואָכן, האָט מען מיך אוועקגעגעבן
 צו אַן אַם אין שטעטלע קרינקי און טאַטע-מאַמע מיטן עלטערן ברודער
 זענען אוועק קיין קעניגסבערג. דאָרט האָט מיין פאָטער געעפנט אַ גרויסע
 דאַמף-גאַרבֿעריי. ווען איך בין אָפּגעווען אַ יאָר צייט ביי דער אַם, האָט
 מיך מיין זידע אין ביאָליסטאָק גענומען צו זיך און ביי אים האָב איך זיך
 געהאָדעוועט ביז זיבן יאָר. ביז דאָן האָב איך מייענע עלטערן נישט גע-
 זען. מיין זידע האָט געהאַט אַ גרויסע באָרד, ער האָט געדאוונט און גע-
 האַנדלט מיט פעל. ער האָט גערעדט יידיש און גענעסן שוואַרצע ברויט.
 געווען איז ער אַ פשוטער ייד און זיין אייניקל איז געוואָקסן נישט ווי
 קיין אַריסטאָקראַט. צו יענער צייט האָט מיין טאַטע פאַרלאָרן, צוליב
 שלעכטע געשעפטן, די פאַבריק אין קעניגסבערג און ער איז צוריקגעקו-
 מען קיין ביאָליסטאָק. ער האָט מיטגעבראַכט נאָך עטלעכע קינדער, וועל-
 כע זענען פאַר דער צייט געבוירן געוואָרן. ער האָט אויך מיטגעבראַכט
 אַ באַנע צו די קינדער. „פּריילין“ האָט מען זי גערופן און דאָס „פּריילין“
 האָט עס באַדאַרפט דערציען מייענע ברידערלעך און שוועסטערלעך און אויך
 מיך. זי איז געווען זייער אַ שטרענגע, אַ סיסטעמאַטישע דערציערין. די
 אויגן פלעגט זי פון מיר נישט אַראָפּלאָזן. איך בין דאָן געווען אַ גע-
 שטרויכלטער. איך האָב גערעדט יידיש און ליב געהאַט צו שטיפן אופן
 ביאָליסטאָקער שטייגער און זי האָט געוואָלט, איך זאָל זיך פאַרנייגן אויפן
 קעניגסבערגער אופן. גאַנץ פשוט: איך האָב געזאָלט ווערן אַ יונג די-
 טשעלע. זי איז געווען אַ לאַנגע, דאָס „פּריילין“. זי האָט געהאַט אַ שטעכיקן
 בליק מיט לאַנגע הענט און מיט לאַנגע פיס איז זי געווען. געהייסן האָט
 זי „עממאַ“. נאָך היינט, אז איך דערהער דעם נאָמען „עממאַ“, דערלאַנג
 איך אַ ציטער. איך האָב פאַר איר מוראַ געהאַט און אז מען האָט מוראַ,
 האָט מען אויך פיינט... די עממאַ, דאָס פּריילין עממאַ, האָט מיך איינ-
 מאַל אַ צי געטאָן פאַרן האַנט און גערופן ערגעץ:

— קאַם שוין איינמאַל!

זי האָט מיך אַ צי געטאָן פאַרן האַנט מיט כעס. די האַנט האָט ווי
 געטאָן. ראַמאַלט. עס איז שוין מער ווי אַ האַלבער יאָרהונדערט, די האַנט

טוט מיר נאך וויי. איך האָב דאמאָלט פיינט באקומען אלע באנעס, אלע עממאס און אלע דייטשן. מיין מאמע האָט מיט דער דאָזיקער דייטשקע זייער פיל גערעדט און זייער פיל פארבראַכט. פארשטייט זיך, אז גערעדט האָבן זיי שטענדיק מער וועגן קעניגסבערג, ווי וועגן ביאָליסטאָס. שפעטער איז דאָס פריילין אַוועק צוריק קיין קעניגסבערג און דערצויגן האָט אונז שוין בלויז די מאַמע. זי האָט דערציילט וועגן דייטשלאַנד און געזונגען דייטשישע לידער. זייער שיינע, זיסע מעשהלעך און זייער האַרציקע, ביז טרערן רירנדיקע לידער, אָבער איך האָב נישט געקאָנט פארשטיין מיט מיין קינד-דערשן שכל, ווי אַזוי מען פאַסט עס צונויף צוזאַמען אַזעלכע האַרציקע געזאַנגען מיט אַזאַ שלעכטער עממא?

מיין מאַמע איז געווען יידישלעך, מעסיק פרום מיט אַ כשרער קיך אין שטוב, מיט ליכט-בענטשן, אָבער אָן דעם טייטש-חומש. דער טייטש-חומש איז ביי איר געווען דייטש און דייטשלאַנד. זי האָט ערנסט גענומען דאָס געמיטלעכע פון דייטשלאַנד און האָט עס אויפן יידישן אופן פאר-שענערט און אויסגענוצט.

אָבער אינגאַנצן איז איר ליבע צו די דייטשן נישט איינגעגאַנגען. מיין טאַטע האָט עפעס געהאט פּרעטענזיעס צו די דייטשן. צי דאָס זענען געווען אידעאָלאָגישע פּרעטענזיעס, אָדער דאָס האָט עפעס געהאט צו טאָן מיט זיינע שלעכטע געשעפטן אין קעניגסבערג, דאָס ווייס איך נישט. דאָך ווען די מאַמע פלעגט צופיל נעמען ריידן וועגן איידקונען, אָדער וועגן קעניגסבערג, פלעגט דער טאַטע זיך אַריינמישן: —

— הער שוין אויף מיט דייע דייטשן!

איך האָב געהאַלטן מיטן טאַטן. אָבער ווען די מאַמע פלעגט אין די פאַרנאַכטן נעמען זינגען וועגן דעם בלינדן קאַטערינשטיק, האָט עס גערירט ביז טרערן...

ביי דער ערשטער מלחמה, בעת די דייטשן האָבן באַמבאַרדירט לאָדזש, איז ביי אונז אין שטוב אריין אַ באַמבע, זי האָט צעשמעטערט אַ צימער. די מאַמע האָט געזיפצט און דער טאַטע האָט זיך מיט איר גערייצט:

— דייע דייטשן!

שפעטער האָבן זיי רעקווזירט ביים טאטן זיין גאנץ פארמעגן. זיי האָבן צוגענומען ביי אונז אַ סך זעק מיט וואָל. די מאַמע האָט ווידער געזיפצט און דער טאטע האָט זיך ווידער גערייצט מיט איר: — דינע דייטשן!

יענע מלחמה, די ערשטע וועלט-מלחמה, האָט פארקירצט די יאָרן פון מיין טאטן. ער איז געשטאָרבן, ווען דער שלום איז געקומען! און די מאמע איז געשטאָרבן אַ יאָר פאר דער איצטיקער מלחמה. די לעצטע עטלעכע יאָר איז זי געווען זייער קראַנק. מיר, די קינדער אירע, האָבן צוגענומען פאר איר צו באַדינען אַ ספעציעלע פרייליין. זי האָט געבעטן, אַז דאָס זאָל זיין אַ דייטשקע. האָט זי געהאט מיט וועמען צו ריידן וועגן איידקונען און וועגן קעניגסבערג.

אַ יאָר פארן אויסברוך פון דער מלחמה איז זי געשטאָרבן. מיר האָבן זי מקבר געווען אויף דעם לאָדזשער בית-עולם. מיר האָבן זי פאָרויכ-טיק אין קבר אַראָפּגעלאָזט אין קדיש געזאָגט.

אַ טרייסט, וואָס זי איז געשטאָרבן אַ יאָר פאר דער מלחמה. זי האָט זיי נישט געזען, זיי מיט די פאַרשיכורטע אויגן, מיט די פאַר-בלוטקטע הענט, זי האָט זיי נישט געזען די מענטשן-חיות, וואָס הייסן „דייטשן“ און זיי האָבן זיך צו איר נישט צוגערירט. די דייטשן, מיין מאַמעס דייטשן... זאָל זייער נאָמען נישט געדאַכט ווערן!

* * *

איך קריך אַריין אין דער פאַרגאַנגענהייט, איך כאַפּ געשטאַלטן. איך שפּרייז אין דער בודע פון טישל צו טישל. עס איז גענוג ליכטיק אין זאָל ביי אונז, דאָך איין לאַמפּ האָט מען פאַרגעסן אָנצינדן, טו איך עס — זאָל זיין נאָך ליכטיקער. היינט בין איך דער באַלעבאָס פון אַוונט, איך נעם אויף די געסט. וואָס בלאַנדזשעט זי אַליין איבערן גרויסן זאָל, די איזא וואַנמאַן? זי איז אַ שמאָלינקע, אַ מיטלווקסיקע ברונעמקע. זי לאַכט נישט ווייניק אין געזעלשאַפט, נאָר היינט איז זי אומעטיק, ווייל דער מאַן איז ערנעץ פאַרשוונדן. — איזא, קום טאַנצן!

זי, א נגבטע אזא, א כיטרע אזא, זי פרעגט:
— וואָס, דו ווילסט מיך טרייסטן?

אָט איז סטעלאַ זעמט. איינע פון רי שענסטע פרויען אין וואַרשע. אַ
חבר האָט זי מיטגעבראכט, זי איז געקומען קוקן אויף די ליטעראַטור,
נאָר די ליטעראַטור קוקן אויף איר. מען קאָן דעם בליק פון איר נישט
אָפרייסן. אזא ליכטע פיגור און אזא ליכטער טריט.

ביי איין טישל איז אַ גרעסערער עולם. מען זיצט און מען שטייט
אַרום דעם טישל. אינמיטן זיצט קלאַראַ סענאלאָוויטש, זי דערציילט אַ
קאָמישע מעשה און דער עולם שיסט מיט געלעכטער. אַ מעשה, ווי אזוי
א יינגל האָט זיך אָנגעפרעסן מיט קאָנפּיטורן, בעת קיינער איז מער
אין דערהיים נישט געווען. דאָס יינגל איז אויסגעשמירט מיט דער קלעפּ-
קער זיסקייט פון קאָפּ ביז די פיס. עס רינען לאַנגזאַם טראָפּנס זיסע פון
אים, זיי רינען פון די ליפּן און פון די פינגער. אין דעם קומט אַריין די
מוטער, וועלכע טראָגט אויף זיך אַ ניי קלייד, די מוטער ווערט אין כעס
און גיט אַ שטויס דעם יינגל, וועלכער פאַלט אויף אַ קליין טישל. אויפן
טישל שטייט אַ וואזע פון קרישטאל, פאַלט עס אום און די וואזע צע-
ברעכט זיך. די מוטער נעמט שרייען, קומען צולויפן די שכנים און איין
שכן רופט אַרויס פּאָליציי. אויף דער גאס זאַמלען זיך אַן אַ סך מענטשן
און מען דערציילט וועגן אַ באַנדיטן-אָנפאַל, וועגן געהרגעטע מענטשן
און ציונערויכטע ברייאַנטן. מען דערציילט. יעדע רגע וואַקסט די גע-
שעעניש אין איר גרויזאַמקייט.

קלאַראַ דערציילט עס לאַנגזאַם. זי זעט דאָך, דער עולם האָט הנאה,
באַדאַרף מען די הנאה אויסציען, וואָס לענגער אויסציען. זי ענדיקט איין
געשיכטע און הויבט אָן אַ צווייטע. ווען נישט די טעג, נעמט עס ביי
איר נישט קיין סוף מיט די קאָמישע מעשיות.

זי איז אומגעקומען מיט דעם פאַראיין אונזערן אינאיינעם, מיט דעם
אַקטיאָרישן פאַראיין, מיטן יידישן טעאַטער און מיט אלע באַזוכער פון
טעאַטער. אומגעקומען מיט אלעמען אינאיינעם, פונקט ווי זי האָט פריער
געלעבט און פאַרבראַכט מיט אלעמען אינאיינעם. זי איז נישט געווען
קיין געוויינלעכע פרוי און נישט געווען אזא, וואָס איז ליכט צו פאַר-

שטיין. מענער זענען איר נאָכגעלאָפּן, פרויען האָבן זיך געהערט מיט איר. זי האָט טעאטער געשפילט מיט גרויסן דערפאָלג. אַפּלאָדיסמענטן און בלומען, אַ שיין פנים מיט אַ שיינעם קערפער און שיינע קליידער און דאָך עפעס אַ ווייטע, אַ טראַגיש פאַרבענקטע.

זי איז געבוירן געוואָרן אין קיעוו. איר פאָטער, אַ דאָקטאָר, וואָס איז פרי געשטאָרבן, האָט געהייסן באָראָדינא. נאָכן פאָטערס טויט האָט די מוטער מיט דריי קינדער געוואנדערט איבער רוסלאַנד און אזיע. די יונגע קלארע האָט אין דער יוגנט געזען טורקעסטאַן, אשכאבאד. שפע-טער האָט זיך איר מוטער באַזעצט אין פּוילן, אין טאמאשאוו-מאזא-וויצעק און דאָרט האָט קלארע אָנגעהויבן איר אַרטיסטישן וועג אין אַ קליינעם דראַמאַטישן קרייז. שפעטער איז זי געקומען קיין וואַרשע, אַריי-געטראָטן אין טעאטער „צענטראַל“ און גיך געוואָרן אַ געליבטע פון עולם. . . נאָר דאָ רעדט זיך וועגן קלארען אין אונזער קרייז, וווּ זי האָט זיך שטאַרק אָנגעזעען. צו איר האָט מען זיך נישט צוגעווינט, ווי צו אַ פאַרטערט, וועלכן מען נעמט אַריין אין אַ ראם, זי האָט אַלע ראמען צע-בראָכן. וועגן איר איז נישט געווען איין מיינונג, ווייל אָט באַלד וועט זי מיט עפעס איבערראשן און די מיינונג מוז שוין זיין אַנדערש. אַ צענ-טראַלע פיגור אין טעאטער-אנסאמבל און אַ צענטראַלע פיגור אין לעבן. זי האָט געקאָנט וויילן דעם עולם, געווען אַ גוטע דערציילערין און נאָר אַ פיינע זינגערין, אפשר מער זינגערין, ווי אַקטריסע, אַ פיינע טענצערין און מיט געשמאַק זיך אָנצוטאָן, מיט נאָר אַ באַזונדערן געשמאַק. האָט זי זיך אין פאַנטאַזיע אַריינגענומען אַ קליידל פון אַ נייער מאָדע, פון זיך אַליין אַן אויסגעטראַכטן מאָדעל, איז די וועלט אַ כפרה, אַזאַ קליידל האָט גע-מוזט זיין און אין דער זעלבער צייט, ווען דאָס קליידל איז שוין פאַרטיק, זאָנט צו איר אַ חברטע :

— קלארע! ווען איך האָב אזאַ קליידל, בין איך גליקלעך!

אויף דעם ענטפערט קלארע :

— דו ביסט שוין גליקלעך . . .

זי עפנט דעם שראַנק, נעמט אַרויס דאָס קליידל און שענקט עס אוועק מיט אַ לייכט געמיט.

קלארא סענאלאוויטש

(צייכענונג פון ליזא טשערטאק-געלדשטיין)

אן איינדרוק איז שטענדיק געווען, אז אונזער וועלטל איז צו קליין פאר אירע אוואנטורעס, פאר אירע איינפאלן, זי האָט באדארפט געבוירן ווערן אין אן אנדער פלאץ, אין אן אנדער צייט, אויסלעבן זיך ערגעץ אין א זארגלאָזע קאמאָריליע. אינטריגירן, דערגרייכן און פאלן. ווידער אינטריגירן און ווידער זיגן ...

אָבער אין דער בודע מיט הערשעלס פּרנסהלאָזיקייט, מיט די שטענע-דיקע זיפצן פון אפרים קאגאנאָווסקיס פרוי, וועלכע האָט אייביק געליטן גויט, מיט דער קנאה פון די אַרטיסטן — אַ קליין וועלטל, אַ צו קליין וועלטל געווען פאר קלאָרען. קליין אפילו דאמאָלט, ווען מען איז אין דעם וועלטל אויפן ערשטן פלאץ. נישט איינגעלעבט זיך אינגאנצן מיט אונז, אָבער זי פלעגט דאָך ברענגען אין פאראיין אָנרעגונג, קלוגע ווערטער, רייך פון איר שיינקייט. פאַראַן פרויען, וואָס טראָגען ליכט. זיי שפּרייזן און באַלויבטן, קלאָרע האָט געהאט א שטראַליק פנים. זי האָט געהאט א קלינגענדיק קול, וואָס האָט געצויגן צו זיך. אין די צימערן פון פאַראיין איז גוטיק געווען אזא געשטאַלט. אין אונזער צוזאַמענקום פון קאַנטראַסטן איז זי געווען אַ געטרייע שותפּטע, אַ חברטע, אַ שטאַלצע און דרייסטע ... איך געדענק אַ ריזע מיט איר אין וואַגן צוריק פון קאזשמיעזש. זי איז געשטאַנען אין פענסטער און אַרויסגעקוקט אויף די פעלדער, וועלדער. לעם איר איז געשטאַנען אַ סאָלדאַט. אין וואַגן אַ סך מענטשן. איך האָב געליענט אַ צייטונג. פּלוצלינג האָב איך דערהערט אַ פאַטש. אַ שטאַרקער פאַטש. דער עולם איז אויפגעשפרונגען. איך בין אויך אויפגעשפרונגען. דאָס האָט קלאָרע אַראָפּגעלאָזט אַ פאַטש דעם זעלנער, זי האָט אים באַ-צאָלט פאַר אַ גראָב וואָרט. דער סאָלדאַט האָט זיך צעטומלט און איז גלייך אָפּגעצויגן אין אַ צווייטן וואַגן. דער עולם, אַ קריסטלעכער, האָט געשוויגן. קלאָרע האָט ווייטער געקוקט אין די פעלדער-וועלדער און האָט אויך געשוויגן. דאָס האָט שטאַרק אימפּאַנירט ...

מען האָט ביי אונז ליב געהאַט דעם שפּאַס און די פאַראַדיע. אין די אויגן האָט מען דיר אַריינגעזאָגט. איצט דיר, שפּעטער — אַ צווייטן. איך האָלט, אז דאָס, וואָס מען האָט זיך נישט באַליידיקט, איז שוין געווען אַ פינע מדרגה. אין דער אייגענער בודע, אין אונזער קלוב, זאָל

ניין דער ווייץ נאקעט און פריי. איינמאל געדענק איך אין א פרייטיק צו נאכטס, אויף א פארוויילונג, האָט זיך אונז פארגלוסט אויסצולאכן דעם פאראיין מיט אלעמען צוזאמען. האָט מען זיך אוועקגעזעצט, האָט מען פארפאָסט א ליד, וואָס איז שפעטער געזונגען געוואָרן יאָרן לאַנג פון אלע יידן אין פוילן. דאָס ליד איז געווען אביסל טאנדעטיש צוגעשניטן, אביסל אומגעלומפערט, דאָך דער פאָסט, וואָס אונזערע שטעטלעך האָבן עס אריינגענומען אין זייער רעפערטואַר, איז א סימן, אז עטלעכע גוטע קערנדלעך האָט דאָס ליד געהאט. מער פאר אלעמען האָט אין דער אימפראָוויזאציע אנטייל גענומען דער דאָקטאָר יודיס. ער האָט אויך געגעבן די פאָלקס-מעלאָדיע דערצו: איך געדענק בלויז עטלעכע שורות, כאָטש דאָס ליד איז געווען זייער לאַנג, דאָך מיט דער צייט איז עס געוואָרן נאָך לענגער, ווייל מען האָט כסדר פארפאָסט נייע גראמען כמעט צו אלע מיטגלידער פון פאראיין, צו די געסט, צו די אקטיאָרן און מאלערס, אזוי ווי מען האָט זיך אריינגעפאָסט אלע אין איין בודע, האָט מען אויך אין אזא ליד אלעמען געוואָלט אריינפאָסן. איך געדענק:

גאָטליב דאָקטאָר!

וואָס פארמאָגט ער?

בים - באַם - באָם!

נאָמבערג שרייבער

טאָנצט מיט ווייבער

בים - באַם - באָם.

סעגאלאָוויטש זייען

האַלט אין שרייען:

לאַפּיטוטן

שפּילט אין קאָרטן —

אָי, וויי! קלוסקעלעך מיט באָב ..

טונקל יוסף,

גראָב ווי עשו

בים - באַם - באָם.

אי, די גראמען

קאנען סמען,

בים - באם - באם ...

סענאלאָוויטש זייען

האַלט אין שרייען:

לאַפּיטוטן

שפּילט אין קאָרטן —

אי, וויי! קלֶוסטעלעך מיט באָב ...

דער ליטעראַטן-פאראייין האָט עס אָפּגעזונגען ביי זיך אין לאַקאַל
עפעס אין אַ פארטאָג און אַוועק איז עס ווייט אין די שטעטלעך אונזערע,
אַ ווידער - קול פון יידן אַ סך צו אַ פראזע אזא:

סענאלאָוויטש זייען

האַלט אין שרייען — — —

מיט מיר איז עס געווען מערקווירדיק, איינע האָבן געזאָגט, אז איך
בין אַ שווייגער, די צווייטע, — אז איך בין אַ שרייער, דער עיקר: מען
האַט עפעס געזאָגט וועגן מיר. איך וואָלט אַליין עפעס וועלן זאָגן וועגן
זיך, נאָר איצט האָבן מיר שוין קיין רעכט נישט אויף דעם ...

* * *

איצט הער איך שטענדיק איין געוויין, אָדער אַן אָפּקלאַנג פון אַ גע-
וויין ... אַן עכאָ פון ערשטן וועלט - קריג.

דעם ערשטן יאָר פון יענעם קריג האָב איך כמעט אינגאַנצן פאַר-
בראַכט אין באַברויסק. געבליבן שמעקן אין יענער געגנט. פון וואַרשע
אַנטלאָפּן און אין מאָסקווע האָבן די צאַרישע געזעצן נישט אַריינגע-
לאָזט. כאָטש עס איז געווען מלחמה, דאָך איז אין באַברויסק געווען נאַנץ
היימלעך. געווען זענען דאָרט פּריינט, געווען דער הומאַריסט יוסף טונקל,
לאַצקי - בערטאַלדי, דער קריטיקער ניגער און זיין ברודער דניאל טשאַרני.
די מלחמה האָט שווער געמאַכט דאָס לעבן, אָבער זי האָט נישט געשראָקן.
פאַרקערט, מען האָט געליינט פיל האָפּענונג אויף איר: מענטשן האָבן גע-
רעדט, אז נאָך דער מלחמה וועט זיך אָנהויבן אַ נייע וועלט פון גערעכטי-
קייט און ערלעכקייט ...

מיר ווייסן שוין, וואָס פאַר אַ וועלט עס האָט זיך אָנגעהויבן ...
אין באַברויסק האָב איך געהאַט אַ סך פּריינט און איינמאָל האָט

מיר איינער פון זיי פאָרגעלייגט, איך זאָל זיך דורכפאָרן איבער דעם טייך בערעזינא. מיין פריינט איז געווען אַן אייגנטימער פון אַ שיה און די שיה האָט ביי אים געדונגען אַ רוסישע רעגירונגס-קאָמיסיע, וועלכע איז געפאָרן אויספאָרשן די טיפקייט פון טייך, דעם שטראָם, די ברעגן ...

אַט מיט דער קאָמיסיע זענען מיטגעפאָרן עטלעכע ציווילע פּערוואַנען, אַלס טוריסטן, איך, אַלמער וואַנדערער, בין געווען צווישן זיי. פּרילינג ... ערגעץ - וווּ איז געווען אַ מלחמה, גרויסע קאַרפּוסן זענען געגאַנגען אין שלאַכט, מענטשן זענען אומגעקומען אין גרויסע מחנות, שטעט האָבן גע-ברענט, אָבער צו די שטילע פאַרוואַקסענע ברעגן פון דער בערעזינא איז נישט דערגאַנגען קיין איין טומל פון דער מלחמה, פון שטאַט און שטעטל. געווען איז בלויז גרינס און הימל איבער אונז. געווען אַ טויז מענטשן אויפן שיה, אַ קיך מיט אַ דיקע קעכין, וועלכע האָט געלאַכט צו אלע מע-נער, נאָר קיינער האָט אויף איר נישט געקוקט, זאָל זי פּרעגלען די ביפ-שטעקסן און אַכטונג געבן, אז די קאַרטאָפּלעך זאָלן זיין געברוינט און געשמאַק, זאָל זי פּרעגלען געשמאַקע קאַטלעטן און אַ סוף.

שטיל איז געווען אַרום. אזא שטילקייט, וואָס האָט זיך ציטערדיק געבאָרן אין זיך אַליין. אַ שטילקייט, וואָס האָט הנאה פון זיך אַליין, אַ שטילקייט אַ וועלט פאַר זיך ... אַ וועלט מיט גרילן און שמעטערלינגען, פּויגל - קלאַנג און עכאָס פון פּעלדער - וועלדער. אונזער קליינע שיה איז געשווומען און געשטאַנען, אינזשיניערן האָבן עפּעס געמאַסטן, אין ווא-סער, זיי זענען אָפט אויף די ברעגן אַרויס און ווידער געמאַסטן פּאַטאַ-גראַפירט און עפּעס נאָטירט אויף גרויסע בויגנס פּאַפּיר. מיר, די ציווילע טוריסטן, האָבן געשמועסט, אָבער אלץ ווייניקער וועגן דער מלחמה, מיר האָבן אויפגעהערט צו רעדן וועגן די קאַרפּאַטן, וועגן די דייטשישע, רוסישע און פּראַנצויזישע גענעראַלן, מיר האָבן געזוכט אַנדערע טעמעס, דערנאָך האָט אלץ דערעסן. דאָס שווייגן האָט זיך אַליין געבעטן פון די זאַפּטיקע גראָזן, פון קילן ווינטל. האָבן מיר אָנגעהויבן שווייגן און געקוקט אין וואַסער. אונזער שיה גייט קעגן שטראָם און דאָס וואַסער גייט פּאַראַוויס, עס גייט מיט מיט איין גאַנג, מיט איין אימפעט, פּאַראַוויס און פּאַראַוויס, עס האָט עפּעס אַ וויכטיקן ענין, אַ סך אַ מער וויכטיקן ענין, ווי די אלע ענינים

פון די מענטשן און כאָטש דאָס איז געווען אַ לוסט-רייזע איבער אַ טייך אויף עטלעכע טעג, דאָך איז מען געווען געפאַנגען פון דער נאַטור, געווען איז דערביי די גרויסע הנאה, וואָס מען האָט זיך אָפּגעריסן פון דער וואַכעדיקייט, פון אַלץ, אַפילו פון דער מלחמה, וואָס איז שוין אויך געוואָרן וואַכעדיק.

שטיל איז געווען, האָבן מיר אַריינגענומען די שטילקייט אין אונז-זער געמיט. געזעסן אויבן-אָן אויפן שיף, געדרימלט אין קאיוטע באַנינען, פאַרנאַכט. מיר האָבן געהאַט דעם גאַנצן טאָג אין שטילקייט. זאָל די נאַטור אויספירן איר שליחות. אין דער שטילקייט האָבן בינען געזש-מעט, האָט עס אויסגעזען, אז די נאַטור לערנט אַ גרינע בלאַט גמרא, אָבער זי מאַטערט נישט האַרץ און זינען, זי לערנט נישט, עס לערנט זיך אַליין, עס שוועבט פאַר זיך אַליין אין דער איידלסטער רואיקייט די טיפסטע חכמה פון אלע צייטן, רואיקייט און שטילקייט פאַר זיך אַליין און אויך פאַר די נשמות, וואָס ווילן עס פאַרנעמען...

איינמאָל זענען מיר צוגעפאַרן צו אַן אָרט, וווּ דער ברעג איז גע-ווען זייער שטאַרק פאַרוואַקסן, דאָס יונגע וועלדל איז צוגעגאַנגען ביזן וואַסער און די גאָלדענע סאַסנעס מיט דעם פרישן נאָדל-צוואַוסס האָבן זיך געשפיגלט אין די פאַליעס. אויסגעזען האָט עס, אז דאָס וואַסער וויל אַוועקטראָגן די ביימער העט-ווייט, אָבער אלע ביימער ביזן לעצטן זענען פאַרבליבן אויף זייערע ערטער. די שיף האָט צוגעפירט די אינזשי-ניערן מיט זייערע אַפּאַראַטן צום סאַמע ברעג, די שיף האָט אויך מיטגע-פירט די שטילקייט, די אָפּגעזונדערטקייט אונזערע פון דער וועלט.

געווען איז אַזייגער פיר נאָכמיטאָג, געווען איז רואיק, אָבער שוין נישט אַזוי ווי פריער. אין דער לופט האָט זיך געטראָגן אַ קול, אַ קול, אַ מאַנאָטאָנער יאמער, אַ געוויין פון אַ פרוי, נישט העכער, נישט נידע-ריקער, אין איין מאָס, איין צער און איין געבעט.

אויגער פון די אינזשיניערן האָט זיך אָפּגעריסן פון זיין אַרבעט, האָט אויפגעהויבן די אויגן און געפרעגט:

— וואָס איז דאָס?

— א געוויין ... — האָב איך געענטפערט.

ער האָט זיך ווידער פאַרטיפט אין זיין אַרבעט, אָבער דאָס געוויין
האָט נישט אויפגעהערט, עס האָט פשוט פול געמאַכט די לופט. איין פרוי,
איין קול האָט געיאָמערט און דער דינער אָפּקלאַנג איז געגאַנגען אויף
ווייטע קילאַמעטערס. דאָס איז געווען, ווי א ציטערדיקער זויב, וועלכער
האָט אַרומגעקרויזט די נאַכמיטאַג-צייט, די גאַנצע שטיקלייט פון פּעלד
און וואַלד, דעם דרימל פון דער מיד-געוואָרענער נאַטור. איך האָב דער-
פילט אַ נייגעריקייט און אַ לייכטן ציטער. מיינע מיטבאַגלייטער פון דער
שיף האָבן אויך גענומען זיך מער פאַראינטערעסירן מיט דעם דאָזיקן
ווייטן און אומפאַרשטענדלעכן געוויין. מען האָט עס געמוזט הערן און
וואָס מער מען האָט עס געהערט, אַלץ מער האָט עס גענאַגט, כאָטש פון
אַנהויב האָט מען זיך באַמיט צו בלייבן גלייכגילטיק. מען האָט זיך איצט
אַנגעקוקט און איינער דעם צווייטן האָט געפרעגט:

— ווער זאָל דאָס וויינען? הא! ווער זאָל עס וויינען.

— דאָס איז אַ יידיש געוויין — האָב איך געזאָגט.

— יא, דאָס פילט מען ...

— יא, אָבער צוליב וואָס וויינט זי אזוי פיל, די פרוי, און אָן אַן

אויפהער ... וואָס איז איר געשען?

צוויי אינזשיניערן, צוויי רוסן מיט באַסיקע שטימען, מיט שווערע און
געזונטע טריט, זיי האָבן מיך באַגלייט. מיר האָבן זיך געלאָזן זוכן די וויי-
גענדיקע פרוי. מיר האָבן זיך אויפגעהויבן צום פאַרוואַקסענעם ברעג,
דורך ביימלעך און קוסטעס געקראַכן, אויף פרייען פּעלד אַרויס, די זון
איז נאָך נישט פאַרגאַנגען, כאָטש זי איז שוין געווען גענוג נידעריק. פּעל-
דער, יונגער קאַרן, יונגע קאַרטאַפּל און קאַשע, בלומען פון אלע קאַלירן,
ווייטקייט, וואַלד, האַריזאָנט און איבער אַלץ און אין אַלץ דאָס ווייטלעכע
געוויין. מיר זענען געגאַנגען פאַראויס און דאָס געוויין האָט זיך אַלץ דער-
גענטערט צו אונז. דאָס געוויין האָט געצויגן צו זיך און האָט ערנסט
געמאַכט דעם וועג. מיר האָבן ווייניק גערעדט, עס האָט זיך נישט גערעדט.
אַרום אונז האָט געבליט און געוואַקסן, די לערבע האָט געטרעלט איבער

דעם קארן און צום סוף איז זי אראָפּגעפּאַלן, ווי אן אונטערגעשאַסענע און זיך באהאלטן אין די זאָנגען ...
א בית - עולם.

מיר האָבן פּלוצלינג דערזען אן אלטן יידישן בית - עולם. אלט און פּאַרלאָזן. איין וואַנט פון פּאַרקאָן איז געווען בון האַלב-פּאַרפּוילטע קלע-צער, די צווייטע וואַנט פון שטיינער מיט וואַפּנע, די דריטע וואַנט איינגעפּאַלן, די פּערטע האָט אינגאַנצן געפּעלט און דאָ ביי דער דאָזיקער ליי-דיקייט האָבן מיר דערזען אן אלטע יידישע פּרוי, א באַבע, אָדער אן על-טער באַבע ... זי האָט עס געוויינט. אויפן קאָפּ אַ קליינשטעמלשע טיכל, אַן אָרעם קליידל, אלץ מיט דעם געשמאַק פון אן אָרעמען יידישן ישוב. אלץ, נאָר נישט די טרויעריקע, טונקעלע אויגן, וועלכע זענען אַמאָל קאַרשן-שוואַרץ געווען, אלץ איז נישט געווען וויכטיק, אויסער די אויגן. זי האָט איבערגעריסן דאָס וויינען און האָט אויף אונז אַ סוק געמאָן. צו ערשט איז דער בליק אירער געווען מיט ניינעריקייט, באלד איז ער געוואָרן גלייב-גילטיק: נישט אונז האָט זי געמיינט און נישט אויף אונז האָט זי גע-וואַרט.

מיר זענען אַוועק צוריק. איינער פון די אינזשיניערן האָט אַרויסגע-וואָרפן איין פּראָזע:

— אן אלט פּאַלק די יידן ...

וואָס ער האָט מיט דעם געמיינט, האָב איך נישט געוויסט און נישט געפּרענט וועגן דעם, איך בין געווען פּאַרנומען מיט די אויגן פון דער יידענע, וועלכע איז געזעסן ביי דער צעפּאַלענער מצבה. דאָס איז נישט געווען בלויז אַ בליק פון אַ זיבעציקיעריקע, דאָס איז געווען אַ דורות-בליק. איך וואָלט געזאָגט: דער בליק פון מיין פּאַלק. די אויגן אירע זענען געווען אַרומגעראַמט מיט קנייטשן, יעדער דור אַ קנייטש, יעדע צרה, יעדע גזירה — אַ קנייטש ...

אין די געדאַנקען מיינע איז דאָס געוואָרן פּאַרצייכנט, ווי „דאָס געוויין איבערן טייך בערעזינא“, היינט איז דאָס פּאַר מיר דאָס געוויין אי-בער אלע טייכן ...

א שטענדרער פאר אלעמען ...

אין גרויסן זאל איז געווען א קליינע עסטראדע, א גאָר קליינע עס-טראדע. אויף דער עסטראדע איז געשטאנען א לאנגער טיש, וועלכער איז גאָר קיין טיש נישט געווען. א קאסטן א לאנגער, באצויגן מיט זאק-לייוונט, אויף דעם לייוונט זענען געווען אויסגעמאָלטע פרעסקעס פון דעם מאלער שליוויאק. קאָלירטע, שטילע. איינגעהאַלטענע און אויסגעהאַלטענע פרעס-קעס. די עסטראדע אַליין — באַדעקט מיט אַן אויסגעטראָטענעם טעפּיך.

דאָס וואָס עס האָט זיך געמאָן אונטער דער עסטראדע, דאָס האָבן נישט אלע געוואָסט. דאָרט איז געווען א באהעלטעניש פאר דעם אלטן זאָקס. ער אַליין האָט זיך דאָרט נישט באהאלטן, נאָר אַ גאַנצע ביבליאָטעק פון אלטע רוסישע זשורנאַלן און צייטונגען האָט ער דאָרט פאַרשטעקט, ווי אַן אוצר און ביי אַ נויטווענדיקייט האָט ער דעם אוצר אַרויסגעשלעפט. שניאור דער מוזיקער האָט דאָרט באהאלטן נאָטן. די קאָמוניסטן האָבן דאָרט באהאלטן אומלעגאלע ליטעראַטור און „פיפי“, די קאָפּ פון דער בודע, האָט דאָרט געבוירן יונגע קעצעלעך. קיין איין ווינקעלע פון לעבן גייט נישט פאַרלוירן, אַלץ קאָן אויסגענוצט ווערן. אין די טעג, ווען די עסטראדע אונ-זערע איז נישט אויסגענוצט געוואָרן, פלעגט דאָרט הערשעלע דאניעליע-וויטש זיך אַוועקזעצן אויבן-אַן און שרייבן זיינע לידלעך. דער עולם האָט גערוישט אין זאַל, מען האָט געגעסן און געטרונקען, מען האָט מעשיות קאָמישע דערציילט, אָבער הערשעלע האָט זיין קאָפּ נישט אויפגעהויבן און

פוי שטול איז ער נישט אראָפּ און די פּעדער האָט ער פון זיין האנט נישט אַרויסגעלאָזט. ער האָט אויסגעזען, ווי אַ ריכטער, וואָס פאַרצייכנט די מאָ-טיוון פון פּסק-דין.

ער האָט אויסגעזען ...

ער האָט אויסגעזען, ווי הערשעלע דאניעליעוויטש.

אלע האָבן אים געהאַלפּן לעבן און קיינמאָל נישט אַרויסגעהאַלפּן.

איבער דער עסטראַדע צו מזרח, אַ גרויסער קופּער-קוואַדראַט פון יצחק ברוינער. אויף דעם קופּער-בלעך זענען געווען אויסגעקלאַפט צוויי יידן: אַן עלטערער און אַ יונגער. יידן פרומע, יידישע יידן מיט געבוניג-קייט און בטחון אינאיינעם. די טויזנטער מענטשן, וואָס זענען געקומען צו אונזערע פּאַרלעזונגען, האָבן געמוזט קוקן אויף די צוויי יידן, זיי זענען שטענדיק געווען פאַר די אויגן. אונז איז דאָך אין דעם געגאַנגען, אַז דער ייד זאָל זען דעם ייד, דורך בילד און דורך ליד זאָל מען אַריינקוקן אין דער אייגענער נשמה. די פּרעמדע טראַכטן אויס וועגן אונז דאָס געמיינסטע. אַזוי לוינט זיי און מיר וועלן דאָ גאַרנישט איבערמאַכן, אָבער מיר אַליין, לאָמיר אָפהיטן און לייטערן אונזער וואָרט, אונזער צער. לאָמיר זיין שוין פאַר זיך אַליין. פּרץ האָט דערצו געשטרעבט אין אַ שפּלדיקער צייט און ער האָט אַ סך דערגרייכט ... ביי אונז אין לאָקאַל, אויבן-אָן איז געהאַנגען פּרצם פּאַרטערט.

די ווענט פון גרויסן זאָל זענען אויך געווען באַצויגן מיט דעם זעלבן זאַק-לייוונט, מיט גאַלדענע באַגעטן אַרומגעזוימט און מיט פאַרשידענע געמאַלעכץ באַדעקט. ווען דאָס אלץ איז נאָך פּריש געווען, האָט דאָס שוין אויסגעזען. ווען מיט יאָרן שפּעטער איז דער זאַק-לייוונט אַלט געוואָרן און פאַרשטויבט געוואָרן, האָט דאָס אויך געהאַט אַ חן, אפּשר נאָך מערער חן, ווי פּריער. אין זאָל אויף די ווענט אַ סך בילדער. אין דעם דאָזיקן זאָל האָבן געקאָנט אַרײַן ביז דריי הונדערט מענטשן. ביי אַ גרויסן דערפאַלג פּלעגן אויך אַרײַנגיין פינף הונדערט מענטשן. מען האָט זיך אַזוי איינגע-שטויסן און אַ סוף. די קאָץ, „פּיפּי“ איז געווען אויף אַלע פּאַרלעזונגען, זי האָט אויסגעהערט אלע דעקלאַמאַציעס זייער פּלייסיק, דאָך בעת מען נעמט אַפּלאַדירן, דערשרעקט זי זיך און אנטלויפט שנעלער אין קיך אַרײַן ...

בעת א פּאַרלעזונג האָבן זיך די מיטגלידער אונזערע פאַררוקט אין די זייטיקע צימערן. מען איז געווען ביזן אויף דער פאַרוואַלטונג, וואָס זי אָרדנט איין אזוי פיל פּאַרלעזונגען און מיט דעם מאַכט מען ענג דאָס לעבן אין פאראיין, אָבער אין דער זעלבער צייט איז מען געגאנגען אויף די שפיץ-פינגער, כדי נישט צו שטערן דעם רעפּעראַט. אויך די, וואָס פלעגן קומען פון שטאָט אויף דער פּאַרלעזונג, האָבן זיך געהאַלטן זייער רואיק, אויסגעהערט רואיק יעדעס וואָרט. מען האָט שטאַרק דרך-ארץ געהאַט פאַר די ליטעראַטן, פאַר אונזערע לעזער איז דאָס נישט געווען קיין בודע, נאָר אן אמתער פאראיין פון שרייבער. מיט דער צייט אָבער איז די רואיקייט אַוועק. זי איז שטענדיק צייטווייליק ביי די מענטשן, וועלכע קאָנען לאַנג נישט אויסהאַלטן די פרידלעכקייט.

די קליינע עסטראדע האָט געהערט דעם פאראיין. דער פאראיין האָט געהערט צו אלע מיטגלידער און ווער עס האָט עפעס צו ריידן, זאָל זיך פאַר-שרייבן אין קאנצעלאַריע, די טעמע און די דאַטע, ווען ער וויל אַרויס-טרעטן. האָבן קיין בעלגים נישט געפעלט. מען האָט געדרשנט זייער אינ-טערעסאַנט און זייער נישט אינטערעסאַנט. עס איז דאָך געווען נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. די ערשטע יאָרן נאָך דעם, ווי די ערד האָט זיך אין בלוט אויסגעבאַרן. זענען דאָך געווען רעוואָלוציעס אין אייראָפּא. טאָ זאָלן זיין רעוואָלוציעס אין אונזער וועלטל אויך. טאַקע אין ליטעראַטן-פאראיין. איינע אזא רעוואָלוציע געדענק איך גאָר גוט: א רעפּעראַט אין ליטעראַטן-פאראיין אונטער דעם נאָמען: „דער אמת וועגן גאָט“. דער פרע-לעגענט, א יונגערמאַן, א דיכטער-אַנפאַנגער. ער האָט געאַרבעט אין אַר-טאָדאַקסישן יידישן „טאָג-בלאַט“. ער האָט שוין געהאַט אַנגעשריבן אַ פּאָעמע: „בעש"ט סימפּאָניע“, אַ שווייגנדיקער, מיטלווקסיקער יונגערמאַן. זיין נאָמען איז געווען שמואל נאדלער. אומגעקומען צוליב היטלערן אין פאריזש. אַ סך אזעלכע יונגע שרייבער זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט די מיליאָנען יידן. עס זענען אומגעקומען אַ סך אַנפאַנגער, אַט די אלע, וואָס האָבן צו אונז געשיקט די ערשטע פרובן זייערע. נישט ביי איינעם פון זיי האָט מען שוין געמערקט גאָטס פונק. איך רעכן, איך טראַכט אָפט וועגן דעם, אַז די יידישע ליטעראַטור האָט זיך ערשט באַדאַרפט באַווייזן, עס זענען געווען גענוג סימנים פאַר דעם, איצט זעט עס אויס, ווי אַ יונג

פעלד, וואָס איז פארשניטן געוואָרן. אויך אויף שמואל נאדלער האָט מען געמעגט לייגן אַ סך האָפענונג...

צוליב די רעוואָלוציעס נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז אויך פאָרנעקומען אן איבערקערעניש ביי דעם שמואל נאדלער. אין זיין פילן און טראַכטן. פון פרומקייט האָט ער געמאַכט אַ שפרונג צו נישט-פרומ-קייט, אפילו צו לעסטערונג. צו זיין רעפּראַט איז געקומען א גרויסער חסידישער עולם. די חסידים האָבן געמאַכט א סקאנדאל און צעבראָכן עט-לעבע פון די פינף הונדערט שטולן. א ברודער פון שמואל נאדלער, וועלכער איז געווען אין זאָל ביי אונז, האָט זיך אויפן אָרט אָפּגעזאָגט פון זיין ברו-דער דעם אַפיקורס. עס איז געווען אַ טומל ביז דריי ביינאַכט. איך געדענק יענעם אָונט, מיר זענען צעטומלט געוואָרן אביסל צוליב דער אויפּרענונג פון די לאנג געקליידטע. קיינמאַל איז אונזער זאָל נישט געווען פול מיט אַזאַ מענגע בערדיקע יידן, מיט זייערע קליינע היטעלעך, מיט די שוואַרצע רעק. זיי האָבן זיך געאַמפּערט מיט עטלעכע אָנהענגערס פון שמואל נאד-לער, זיי האָבן געוואָלט אַ שטיקל סקאנדאַל, געווען אָבער אויך אַזעלכע, וואָס האָבן זיך געפילט שווער געטראָפּן, זיי זענען געבליבן זיצן, ווי צוגעשמידטע צו די שטולן. פרומע, איינגעלעבטע אין דער ריינער פרומקייט, אַזעלכע זענען דאָ צופעליק געקומען, עפעס אין אַ ליטעראַטן-פאַראיין, עפעס חברה-ניקעס...

איינער פון זיי האָט גערעדט צו עטלעכע :

— ער, שמואל נאדלער, ער, דער מחוצף רעדט וועגן גאָט, ער, ער איז דערנאנגען דעם אמת וועגן גאָט. זאָגט אים, אז אויב ס'איז דאָ אמת, איז דאָס גאָט, זאָגט אים!

איך בין דערנאָך אַליין אַהיימגעגאַנגען. געפאַלן איז דאַמאָלט אַ ציטערדיקער שניי. אַ ציטערדיקער דערפאַר, ווייל איך האָב געזען, ווי די פּוּכיקע קרישקעלעך ציטערן אַרום די ווייסע עלעקטרישע לאַמפּן. דער שניי האָט געוועבט אַרום מיר אַ נעץ, אַ ווייסן פּאַרהאַנג און דורך דעם ווייסן פּאַרהאַנג האָבן געשוועבט פאַר מיר שוואַרצע בערר, טיפע שוואַרצע אויגן, אַ קוק געטאָן אויף מיר און פאַרשוונדן און ווידער אַ קוק געטאָן, ווי די אויגן וואָלטן זיך וועלן איבערצייגן, צי איך בין אויך אַן אַפיקורס? עס האָט זיך מיר דאַמאָלט ווידער דערמאַנט מיין ביאַליסטאָס... די גרינע

שול, עם דרשנט דער בעל-דרשן, דער בארימטער מניד, אליקום געצל. שווארץ די אויגן, וואָס שוואַרצער קאָן נישט זיין, שוואַרץ די באָרד, וואָס שוואַרצער קאָן נישט זיין און אין מיטן אַ ווייס באַשטראַלט פנים : — און ווען עס וואָלט אמת געווען, וואָס די אַפיקורסים זאָגן ... און זאָגן — זאָגן זיי, אז קיין נאָט איז נישטאָ, ווען דאָס וואָלט אמת גע- ווען, וואָלט איך דאָך פון צער אויסגעגאַנגען, וואָלט איך דאָך ... אין דעם איז זיי גענאנגען די פרומע און די גלויביקע, זיי האָבן נישט געוואָלט אויסגיין פון צער, ווייל אויב מענטש אָן נאָט, איז דאָס מענטש מיט מעסער, מיט סס, מיט מאיראנעק.

„דער אמת וועגן נאָט“.

איך האָב דעמאָלט געהאַלטן, אז מען האָט אונזער עסטראדע פאר אזא טעמע נישט באדארפט אָפגעבן. די זאך האָט אויסגעווען אביסל ביליק. מען קאָן ריידן וועגן געטלעכקייט, וועגן געטער און אָפגעטער, וועגן געטשן און געטשן-דינגעריי. מען דאַרף אָבער אין ליטעראטן-פאראיין נישט האַלטן אזעלכע רעפּעראטן, ווי דער „אמת וועגן נאָט“. וואָס פאר אן אמת האָט דאָרט דער יונגערמאן אנטדעקט? מיט וועמען פון זיינע חברים האָט עס נאָט געפירט געשעפטן מיט אַ פאַלשער בוכהאַלטעריע?

דער טיפּסטער באַגריף וועגן נאָט איז דאָך דער באַגריף פון אמת. ניכער האָט ער געדאַרפט ריידן אויף דער טעמע : „די געטלעכקייט פון אמת“. דאמאלט וואָלט עס קליגער, ערלעכער און שענער געווען. די אפי-קורסים, וואָס פארשווייגן נאָט, זיי פארשטיי איך, אָבער יענע, וואָס דראַפּען זיך צו די הימלען און פירן דיספוטן, זיי זענען מאַדנע אַפיקורסים. מען האָט מיר דערציילט, אז אין קאָנסקע וואַליע, צי אין אפאליע איז געווען א ייד, וועלכן מען האָט גערופן „נאָט צו דאנקען“. פארוואָס אזא נאָמען? דער ייד איז געווען אַ לערנער, אַ גרויסער זיצער איבערן ש"ס. איינמאָל, בעת ער האָט זיך שוין נוט איבערגעמאַטערט מיט זיין לערנען, איז ער אַרויסגעלאָפּן אין גאַס און גענומען שרייען :

— נאָט צו דאנקען, איך בין שוין דערגאַנגען, אז קיין נאָט איז

נישטאָ.

* * *

די אמתע רעוואָלוציע איז אויסגעבראָכן אין וואַרשעווער ליטעראַטן-פאראייין, ווען פּרץ מאַרקיש איז אָנגעקומען פון סאָויעטן-פאַרבאַנד. דאָס איז געווען אין אָנהויב פון די צוואַנציקער יאָרן. די רעוואָלוציע האָט טאַקע געטראָגען דעם מאָמען: „מאַרקישיאַדע“. ווי ער איז געקומען, האָבן מיר אים גלייך געגעבן די עסטראַדע אונזערע, דעם שטענדער אונזערן, וואָס איז געווען א שטענדער פאַר אלעמען. איז אויך במילא א שטענדער פאַר דעם דיכטער פּרץ מאַרקיש. אלס-פאַלס זענען מיר געווען מער גאַסט-פּריינדלעך, ווי מאַרקיש איז געווען צו אונז פּריינדלעך. ער האָט אונז אלעמען דערלאַנגט איבער די קעפּ. ער האָט אונז אויסגעלאַכט. דעם פאַראייין מיט דער יידישער פּרעסע, די גאַנצע ליטעראַטור ביז... מאַרקישן. ער האָט אלץ צעהאַקט און צעברעקלט, ווי די קעפלעך קרויט אין יעשען, ער האָט קיינעם נישט געשאַנעוועט... אונזערע האָבן זיך נישט דערשראָקן, נאָר

פּרץ מאַרקיש
(צייכענונגען פון
ה. בערלעווי)

א נייגעריקייט איז געווען אַ גאַנץ שטאַרקע. שטענדיק, ווען איינער זאָגט נביאות, אז די וועלט גייט אונטער, איז פאַראַן אַ נייגעריקייט, מען מעג אַפילו נישט גלויבן, דאָך אַ קאַפּעטשקע ציטערט מען... ווער ווייסט? כּפּרט נאָך, ווען אונזער וועלטל ווערט אויסגעלאַכט, ווי אַ נישטיקייט, ווי אַביסל שטייב, וואָס דער ווינט טראָגט גלייך אַוועק. איך אליין האָב דאָך געהערט אין מאַסקווע, ווי מאיאַקאווסקי און שערשעניעוויטש האָבן אויס-געלאַכט אין אַכצנטן יאָר פּושקינען, ממש אים אַ שלידער געמאַן פון זיך. געווען אזא קאַפּע אין מאַסקווע, האָט זי געהייסן „די צענטע מוזע“, געווען אַ צווייטע קאַפּע „די מוזיקאַלישע טאַבאַק-פּושקע“, האָט מען די צוויי קאַפּע - הייזער פאַרוואַנדלט אין דיספּוט - פּלעצער וועגן ליטעראַטור, מאלעריי און פּאָעזיע. אין איין שעה צייט האָט מען פאַרטיק געמאַכט און אַרויסגעוואַרפן דורכן פּענסטער אלץ, וואָס אין דער רוסישער ליטעראַטור איז געשאפן געוואָרן אין הונדערט יאָר. מיט אַ צייט שפּעטער איז פּושקין ווידער געוואָרן פּושקין אין זיין גאַנצער גרויסקייט און אומ-

שטערבלעכקייט און אלע זיינע יורשים האָבן געמוזט מיט שטיל־שווייגן צוריקגעבן די טייערע ירושה.

ביי אונז איז דאָס געווען פיל לייכטער. אויסלאכן און אוועקמאַכן מיט דער האַנט איז ביי אונז געווען פיל לייכטער. יידיש און יידישע לי-טעראַטור האָט שטענדיק געהאט גענוג שונאים און אויסלאכער. צו אַלע איינצלנע עפּיטעטן ווי „זשאַרגאָן“ און „שפּחה - שפּראַך“ איז איצט מיט מאַרקישעם באַווייזן זיך צוגעקומען נאָך אַן עפּיטעט „קליינבירגער־שיקייט“. קיין געזונט האָט עס נישט צוגעגעבן דער יידישער ליטעראַטור. אַז מען טרעט מיט די פּיס, ווערט עפּעס צעטראַטן. אָבער עס איז גענוג פּאַרבליבן פון דאָס אַלטע, וואָס איז נאָך אַלץ שטאַרקער פּאַר דאָס נייע און גילטן וועט שטענדיק דאָס געזעץ, אַז יעדעס פּאָלק האָט ליד און יעדעס ליד האָט אַ פּאָלק.

צי דאָס איז מאַרקישעם ליד, וועט ווייזן די צייט.

אַן עולם, אים צו הערן, איז געווען אַ גרויסער, אַ סך אַ גרע-סערער, ווי שטענדיק. מאַרקיש האָט גערונערט. אַ שיינער בחור מיט אַ פנים פון אַ יונגן צעזאַר, אַ מויל פּול מיט קוילן פון . . . פייערווערק. בעת ער האָט געענדיקט, האָבן זיך געהערט אַזעלכע אפּלאַדיסמענטן, אַז די קאַץ פיפי איז פשוט אַרויסגעשפּרונגען פון זאַל. זי איז אַנטלאָפּן און עטלעכע וואָכן זיך נישט באַווייזן אין פּאַראַיין.

פּרץ מאַרקיש איז געוואָרן דער פּאַפּולערסטער דיכטער אין פּוילן. מען האָט אים אָנגעהויבן באַשרייבן און די פּראָווינץ איז ניד געוואָר גע-וואָרן זיין אַדרעס. מען האָט מאַרקישן גערופּען אין אַלע שטעט און שטעטלעך. מען האָט אים גערופּן מיט בריוו, מיט דעפּעשן, מיט ספּעציע-לע שליחים, מען האָט אים באַגענגט און באַגלייט, ווי אַ פּרינץ. מען האָט אים ליב געהאַט, ווייל ער האָט אַ ו נ ז געזינדלט, אָבער נעכטן האָבן זיי דאָך אונז אויך ליב געהאַט. דאָך, פּרץ מאַרקיש האָט זיי דערציילט, אַז מיר זענען פּאַרפּוילט, אָפּגעלעבט. מיר זענען מיסט, וואָס די רעוואָלוציע וואַרפט איצט אַרויס אונטער דער שטאַט. צו הילף מאַרקישן זענען גע-קומען נאָך אַנדרער. איינער פון זיי, כאַשין, האָט געדונערט אין דעם זעלבן ליטעראַטן-פּאַראַיין די דאָזיקע הויכע פּראַזן :

— אן געטהען קאָן איך נישט לעבן, אָן פּרצן קאָן איך יאָ לעבן.
 וואָס פאַר אַ שייכות אַזעלכע פּראָזן האָבן געהאַט צו דער וועלט־רע-
 וואָלוציע, האָב איך נישט געוואוסט, נאָר אן ארטיקל אין „היינט“ וועגן כאָ-
 שיגען האָב איך אָנגעשריבן און צו אים אַזוי געזאָגט: „דו קאָנסט זיך נאניץ
 רואיק לעבן אָן פּרצן און אויך אָן געטהען, נאָר דו קאָנסט נישט לעבן אָן
 דער פּראזע און אָן דער פּראָקלאַמאַציע.“

אָבער וואָס מיר אַ כאשין ?

וועגן מאַרקישן לוינט צו ריידן. קודם כל איז ער אַן עכטער פּאָעט.
 אָבער ער אַרבעט מיט צוויי עלעמענטן. נאָלד און זאמד זענען די צוויי
 עלעמענטן. נאָלד לויבט און פון נאָלד קאָן מען זיך אויסשמידן אַ גאָל-
 דענע קרוין. זאמד איז גוט אַריינצושיטן וועמען אין די אויגן, כדי אים
 צו פאַרבלענדן. אין אלע מאַרקישעם שורות זענען די צוויי עלעמענטן
 אויסגעמישט. ער האָט געקאָנט ווירקן און אַ מאַטעריאַל האָט ער געהאַט
 אַ גוטן. פון איין זייט אַזא גרויסע רוסישע רעוואָלוציע און פון דער צוויי-
 טער זייט אונזער אָנהויב, אונזער ליטעראַטור, אַליין פון זיך אַ געבוירענע,
 אַליין פון זיך אַן אויסגעהאלטענע, מיט פּרעמדע און אייגענע שונאים. האָט
 ער אונז געקלאַפט איבער די קעפּ מיט דער רוסישער רעוואָלוציע. מיין
 נישט פאַרזיכערטער קאַפּ האָט אויך באַקומען אַ פאַר נישקשהדיקע קלעפּ.
 אפשר האָט עס וויי געמאָן, אפשר געקרענקט. נאָר ווען איך דערמאָן
 איצט יענע יאָרן, יענע צייטן . . . נאָט אין הימל ! סאַרא טייערע צייט דאָס
 איז געווען. און שטעטלעך אַזוי פיל, אַ ים, וווּ אזא מאַרקיש האָט זיך גע-
 לאָזט שווימען מיט זיין רעוואָלוציע. אַזא יונגט מיט צעפלאַמטע פּנימער,
 מיט אַזא מענטשלעכער נייגעריקייט: אפשר טאַקע אַ נייע וועלט מיט נייע
 מענטשן און נייע מנהגים און מען וועט אַזוי פיל נישט ליידין, אפשר,
 אפשר ?

גענייגערט האָט מאַרקיש אין יענער סביבה, וואָס איז שוין היינט
 נישטאָ. מען האָט געקאָנט זיין באַליבט אָדער נישט באַליבט ביי די מאַסן,
 מען האָט אָבער געקאָנט אַפּעלירן צו זיי. סוף כל סוף איז פּאָלק דער העכ-
 סטער ריכטער און די בעסטע אַפּעלאַציע איז געווען, ווען מען האָט זיי,
 די לייענער אונזערע, געגעבן אַביסל מוט און אַביסל נשמה. מען האָט זיך

שוין נעמענט אויף זיי פארלאָזן, זיי האָבן דאָס ערלעכע אויסגעפונען. אין די שטעטלעך, דאָרט איז געווען אונזער צוקונפט. אין די שטעטלעך, ארום-געזוימט מיט געדיכטע וועלדער, ביי די שטענדיק געשווענקטע ברעגן פון די טייכן, אייביקע טייכן. הונדערטער יאָרן זענען יידן געווען די שומרים פון די טייכן, זייערע שיפלעך זענען שטענדיק געשטאַנען גרייט ביים ברעג. יעדער איינער, וואָס האָט געוואָלט קומען אויף דעם צווייטן ברעג, האָט זיך געמוזט אַרײַנזעצן אין אַ ייִדיש שיפל. איבער דער גאַנצער לענג פון ווייסל, פון קראַקע ביז דאַנציג, האָבן יידן געפאַטשט מיט די רודערס אין וואַסער. זיי האָבן געקענט דעם טײַך, וווּ דאָס וואַסער גײט לאַנגזאַם און, וווּ עס איז שטראַַמיק ביז סכּנה, וווּ פּלאַך און וווּ טײַף, זיי האָבן אָבער נישט געוואָס, ווי פינסטער טײַף עס איז די בײַזקײט פון מענטש. איך קאָן זיך נישט פאַרשטעלן די ווייסל אָן דער וויסער באָרד פון חײמען, א ברייטע באָרד, ווי אַ ווייסע פּאַן פון פּרײַדן. מען האָט אויף אים געזאָגט, אז ער קנייטשט מיט זײַן שיפל די פּאַליעס, ווי אים ווילט זיך. איך קאָן זיך אַ סך זאַכן נישט פאַרשטעלן. איך קאָן זיך נישט פאַרשטעלן די געדיכטע טעניש פון פּאַטאַצקיס וועלדער ארום נורעץ און ביאַלאוויעזש אָן דעם שומר פון וואַלד. אַ ייִדישער שומר מיט אַ הויקער און מיט בלויע אויגן. ער האָט דאָרט געהאַט אַ הייזקע פון דעמבענע גראָבע קלעצער. בייטאַג האָט ער אַכטונג געגעבן אויף די וואַלד - העקער און ביינאַכט געלערנט גמרא, האָט ער מיר איינמאַל דערציילט :

— איך לערן גמרא און די וועלף קומען ביז מײן טײַר, זיי וואָיען די וועלף, זיי וואָיען, דערנאָך אַנטלויפן זיי, זאָלן זיי וואָיען, זאָלן זיי לױפן, דער וואַלד איז גרויס.

דאָך איינמאַל זענען די וועלף נישט צוריקגעגאַנגען און מער קיין גמרא לערנט מען נישט.

געדיכט איז געווען אונזער לעבן, ווי אַן אַלמער וואַלד מיט אַ סך נייעם צוואַוס...

גאַענט איז געווען יעדע ייִדישע טײַר, די גאַס, דער ייִדישער טומל. אין אַ קאַזשמיעזש זומער, אין אַ ווינטער אין זאַקאַפּאַנע. שניי. איך האָב שוין פינף יאָר נישט געזען קיין שניי. גאָר נישט וועגן דעם וויל איך רײַדן.

איך דערמאן זיך, אז אין זאקאפאנע איז געווען א בערגל, פון וועלכן די יידן פלעגן זיך אראפלאזן מיט די נארטעס, מיט די שליטעלעך... יידן קראקעווער, טארנאווער, חסידישע יידן מיט לאנגע פאות, מיט טלית-קטן. זיי האבן זיך געוויילט, ווי אלע, נאָר די אלע, די קריסטן מיט די אַסי-מילירטע יידן האָבן געלאַכט פון די חסידים מיט די נארטעס און איך האָב זיך געבייזערט אויף די אָפלאַכערס, געשריבן פעליעטאָנען קעגן זיי. איך האָב נישט פאַרשטאַנען, ווי מענטשן נעמען אויף זאָכן. אויב איינער טראָגט אַ קורצן בגד, קאָן ער יאָ ליב האָבן די נאַטור אין דער, וואָס טראָגט אַ קאַפּאַטע, קאָן דאָס נישט. די נאַרישקייט פון מענטשן איז אומ-באַגרענעצט. ער קאָן ניכער צען טויזנט מאָל פיינט האָבן, איידער איין מאָל פאַרשטיין...

איך ניי צו ווייט אַוועק, איך האַלט דאָך ביי טלאַמאַצקע דרייצן. דאָס איז שוין אָבער אזוי: טלאַמאַצקע דרייצן דערמאָנט מיר אלע, עס דערמאָנט אַן אונטערגענאַנגענע וועלט...

לעבן און אויפלעבונג איז געווען אין דעם, אזוי פיל שיינקייט, חלומות פון אונזערע טייערע שטעטלעך. מאַרקיש, מאַרקיש! אפשר קאָנסטו איצט ווידער לויפן מיט דיין געבוירענער איילעניש, מיט דיין טשופרינע, מיט דינע באַוועגונגען, מיט דיין קול זיי אויפצוועקן. ביסט דאָך דאַמאָלט געווען ווי אַ נביא, וואָס זאָגט פאַראַוים דעם „והיה באַחריה הימים“. נישט געווען אָבער אזא נביא, וואָס האָט געקאָנט פאַר-אויסזאָגן אזא סוף צו זיי...

מאַרקיש האָט אָנגעהויבן זיין מאַרש איבער די יידישע ישובים פון פּוילן. פון אונזער קליינער עסטראַדע אויף טלאַמאַצקע דרייצן, אזוי איז אויך פאַרגעקומען מיט אלע איבעריקע דיכטער און רעדנער. פריער האָבן זיי זיך געדאַרפט מעלדן צו אונז און מיר האָבן זיי מיט הסכמה צו לייגענען, אָדער ריידן ביי אונז, געגעבן די מעגלעכקייטן זיך צו ווייזן פאַר דעם ברייטן עולם.

מאַרקיש איז אַריבער, ווי אַ ווינט, איבער גאַליציע, פאַלעסיע און זואַלין, איבער ווייס-רוסלאַנד און איבער אלע געביטן פון דאַמאָלסטדיקן פּוילן. ער האָט געשטורעמט און דער דערפּאָלג זיינער איז געווען, ווי די

פליגל, וואָס טראָגן. איז ער געלאָפֿן פֿון שטעטל צו שטעטל, ווי אַן אָנ־
זאָגער און קומט און הערט! אלץ, וואָס ביז איצט איז געזאָגט און גע-
שריבן געוואָרן, דאָס אלץ איז גאָרנישט, עס קומט א נייע וועלט...

איך בין נישט געווען פֿון מאַרקישעס מחנה. איך האָב שוין געהאט
אויף מיינע פֿלייצעס די „נייע וועלט“ פֿון פינפטן יאָר, פֿון דער ערש-
טער רוסישער רעוואָלוציע מיט דעם אַקאָמפּאַניאָמענט פֿון פּאָגראַמען אויף
יידן. איך האָב אַ סך נעכט פאַרבראַכט אין די צאַרישע תּפּיסות און ביי-
נאַכט אין דער תּפּיסה - שטילקייט איז געגאַנגען אַ טראַכטן, אַ לאַנגער
טראַכטן, איך בין שוין דעמאָלט געקומען צום באַשלוס, אַז מיר יידן.
טראַכטן צו שנעל וועגן די „נייע וועלטן“. אונז איז טאַקע שלעכט אין דער
אַלטער וועלט, ערגער ווי אלעמען, אָבער יעדע „נייע וועלט“ האָט אויך פאַר-
אונז נייע נגישות. מיר זענען, ווי די ליכט, וואָס ברענגען אויס אויף אַ
פרעמדער סעודה... אפשר זיך אַביסעלע אָפהאַלטן? איך האָב געהאט
די העזה דאָס עפנטלעך אַרויסצוזאָגן און באַקומען דערפאַר אַ זיגל פֿון אַן
אָפּגעשטאַנענעם. איך שעם זיך גישט מיט דעם און איך טראַכט ווייטער
דאָס מייניקע: איך האַלט, אַז דערציען הונדערט טויזנט קינדער מענטש-
לעך, אַן שאַוויניזם, אַן שקר איז נוצלעכער פאַר דער פאַרבעטערונג פֿון
דער מענטשהייט, ווי אויסהרגענען הונדערט טויזנט בורשויען. אין די
אויערן שרייט מיר אַרײַן אַ היזעריקער קול:

— פֿריער שעכטן און דערנאָך בויען.

איך ענטפער רואיק און זיכער:

— פֿריער לערנען, דערציען און דערנאָך בויען.

אָבער דאָס איז אלץ געווען פֿריער... פאַר מאַידאַנעק. איצטער
ווייס איך גאָרנישט, איצטער דערמאן איך בלוז. איך האָב זיך דעמאָלט
צוגעקוקט צו מאַרקישן, כאַטש מיר האָבן איינער דעם צווייטן אויסגע-
מיטן. אָבער אין האַרצן האָב איך דאָך געוואָלט, אַז ער זאָל בלייבן גע-
רעכט און זאָל טאַקע זיין אַביסל בעסער, אַביסל זיכערער אויף דער ערד.
איז געוואָרן אזוי „בעסער“, אַז עס איז אַ חרפּה אַ קוק צו געבן אויף אַ
מענטש. אַ מענטש, אַ מענטש, וואָס מען מאַכט פֿון אים זיף, כּדי אַ הזיר
זאָל זיך האָבן מיט וואָס אַרומצוואַשן.

שרעקלעך צו פילן, ווי פוסט און ווי אלט מיר זענען געוואָרן פאַר די לעצטע יאָרן. אזא מאַרקיש מיט אַ טשופּרינע, מיט אַ שטאַלצן בליק זעט מיר איצטער אויס, ווי איינגעוויקלט אין אַ לאַנגער ווייסער באָרד און אַנשטאַט צו צויבערן מיט אַ רעוואָלוציע, כּישופּט ער איצטער אויס מיט ווייטיק אַ נייע איינרעדעניש. אָבער די טויטע מיליאָנען וועלן זיך שוין נישט לאָזן איינרעדן, זיי ווייסן שוין דעם טעם פון ליכטיקן מאָרגן... אין זייערע יסורים און זייער ווערנן זיך מיט דעם ציקלאָן - סם האָבן זיי פאַרשאַלטן אַלע „מאָרגנס“...

איך דערמאָן דעם נעכטן. איך דערמאָן טלאַמאצקע דרייצן, וואָס איז געשטאַנען לעם דער טלאַמאצקער סינאַגאָגע, וווּ יונגע טאפּאליען האָבן געגרינט. איך געדענק נאָך, ווען מען האָט זיי אין דער ערד איינגע-פלאַנצט...

איך דערמאן מאַרקישן.

אימפּעט האָט ער געהאַט מער, ווי מיר אַלע, שיין איז ער געווען, ריידן — געקאָנט. איז דער עולם צעטומלט געוואָרן פון אזא יונגען דיכטער און די מיידלעך האָבן געחלומט פון אזא שיינעם בחור. מען האָט אים אויסגעהערט מיט אַ פאַרכאַפטן אַטעם. זיין קומען אין אַ שטעטל איז געווען אַ יום-טוב און אַן איבערראַשונג, אָבער נאָך זיין אַוועקפאַרן פלעגט זיך אָנהויבן אַ דיספּוט צווישן די, וואָס האָבן מאַרקישן אויסגע-הערט. איינער דעם צווייטן האָט געפרעגט:

— דו האָסט עפעס פאַרשטאַנען?

— נאָרנישט...

— אָבער ער האָט דאָך אזוי שיין גערעדט, דער טייוול האָט מיך גענומען, ווען איך האָב אים געהערט.

— יא, אָבער פון זאָגן ביז טראָגן איז ווייט.

דאָס האָט אָבער נישט געשאַדט, מען זאָל מאַרקישן נישט פאַרבּעטן אַ צווייטן און אַ דריטן מאָל. נאָך אַ מאַרקיש - קאָנצערט און נאָך אַ קאָנ-צערט. ער האָט געשפּילט די מוזיק פון אַן אמתער, צי פון אַ נישט ריכ-טיקער רעוואָלוציע, נאָר געשפּילט האָט ער פיין. אומזיסט האָט מען נישט קיין דערפּאָלג און אזא דערפּאָלג אַוודאי נישט...

איך ווייס נישט, וואָס מאַרקיש פילט היינט און טראַכט... דאָס איז זיין פּערזענלעכע זאך. איך בין אָבער נייגערדיק צו וויסן, ווי שטעלט ער זיך פאַר דאָס אַריבערגיין דעם בלוטיקן טייך, וואָס האָט פאַרפלייצט זיינע, מיינע און אונזערע ישובים? מיט די זעלבע אויסרעדענישן פון אַ בעסערער וועלט? אַי, וואָלט איך וועלן זיך אָפּגאַרן און נאָכאַמאָל גלויבן, ווי אַמאָל אין די יונגע יאָרן, ווי פריער פאַר די ביידע וועלט-מלחמות. ווען איצטער איז שוין נאָך אַלעמען, נאָך מאידאנעק... אפשר האָבן מיר אַלע געמאַכט דעם גרויזאַמסטן טעות און אָנשטאַט צו שרייען: דער מענטש וועט ערגער זיין, האָבן מיר באַזונגען, זיך איינגערעדט און אַנדערע איינגערעדט, אַז דער מענטש וועט בעסער זיין. וואָס איז אונז פאַר-בליבן פון שרייאַיקן גלויבן אין די וועלט-רעוואָלוציעס? פון אַלע פּלאַ-סאַטן, פּראָקלאַמאַציעס און פון אַלע נייע געזאַנגען?

מאַרקיש האָט גענומען רעדאַגירן זשורנאַלן און זאַמל-ביכער. ער האָט צונויפגעזאַמלט חברים און אָנגעהויבן אַרויסגעבן מיט זיי די „כאַליאַסטרע“. די חברים ראַוויטש, אורי צבי גרינבערג, י. י. זינגער, משה בראַדערזאָן, נחמן מייזל און נאָך אַנדערע, זיי האָבן נישט געברענגט און נישט געפלאַקערט אזוי מיט דער רעוואָלוציע און די „כאַליאַסטרע“ איז אייגענטלעך געווען מאַרקיש אַליין, דאָך מאַרקיש האָט זיי אַלעמען אַרונטערגענומען אונטער זיינע באַוועגלעכע אַרעמס און עס איז גע-וואָרן אַ שותפות אין די ווענט פון... טלאַמאַצקע דרייצן. אין בירגער-לעכן ליטעראַטור און זשורנאַליסטן - פאַראַיין האָבן עטלעכע טישלעך געפּראַ-וועט רעוואָלוציע קעגן דער אָפּגעשטאַנענקייט פון אונזער פרעסע און לי-טעראַטור. אין דעם זעלבן לאַקאַל, אויף דער זעלבער טריבונע זענען פאַר-געקומען קליינבירגערישע און רעוואָלוציאַנערע אַרויסטרעטונגען און דער פאַראַיין איז פון דעם נישט אונטערגעגאַנגען. טלאַמאַצקע דרייצן האָט אַלץ געקאָנט פאַרדייען. נאָך יעדער פאַרלעזונג אָדער רעפּעראַט פּלעגט מען שנעל אַרויסטראַגן די איבעריקע שטולן, אַוועקשטעלן צוריק די טישלעך אויף זייערע פּלעצער און ביז צוויי ביינאַכט, ביז פאַרטאָג איז מען צוזאַמען געווען. בטלנים האָבן געבטלעט, געזונגען און געטאַנצט אונטער די היי-זעריקע קלאַנגען פון פאַטעפּאַן. אויסער דאַן, ווען ביי איין טישל איז

אַרויף אַן ערנסטער שמועס, דאמאָלט איז דער פאטעפּאָן אַנטשוויגן גע-
וואָרן, ווי אַ פאַרשעמטער ווי אַ נישט אונזעריקער און דאָך שטענדיק אַ
נרייטער, טאָמער וועט דער ערנסט ווערן צו - ערנסט און אַרײַנקריכן אין די
ביינער, ווי יעדער צו - ערנסט, דאמאָלט וועט זיך שוין געפינען אן איי-
נער, וואָס וועט צוגיין צום שפּיל - קאסטן און אַרױפלייגן אַ טאַנץ - פּלימע.

איך געדענק אָבער נישט, איך קאָן זיך פאַר קיין פאַל נישט דער-
מאָנען, צי מאַרקיט האָט אויך געטאַנצט ... און צי האָט ער צייט גע-
האַט דאמאָלט צו טאַנצן? ער האָט געהאַט אין זיין רשות דאָס גאַנצע
וועלטל פון יידיש פּוילן און ער איז געלאָפּן מיט זיין רעוואָלוציע - בשורה
האַסטיק, האַסטיק ווי אַ ווינט ... אָבער וואָס טוט אויף אַ ווינט? ער
צעברעכט עטלעכע צווייגן, קערט אום עטלעכע פּלויטן און אויף מאַרגן איז
ווידער רואיק. די ביימער בליען, די צעבראַכענע פּלויטן שטעלט מען צוריק
אַוועק. וואָס איז געווען דער ליטעראַרישער ווינט איבער דער יידישער
ליטעראַטור? קיין איין בוים איז נישט אַרויסגעריסן געוואָרן מיט די
וואָרצלען. פּרץ איז גלאָריפּיצירט אין רוסלאַנד, שלום אַש איז שוין אויך
אַ שותף צו דער רעוואָלוציע. די איבעריקע, די טויטע און די לעבעדיקע,
פאַרנעמען זייערע פּלעצער, ווי פּריער. דאָך, דער „פּריער“ איז שוין נישטאָ
און דאָס איז אלץ. אַ ליידיקייט, חבר מאַרקיט! זעקס מיליאָן פאַרסמטע
און פאַרברענטע יידישע לעבנס האָבן מיטגענומען אין זייער אַשיקן קבר
אונזער גלויבן, מיר זענען אויסגעברענט פון דער וועלט און דערפאַר גריבל
איך זיך אין דעם אַש פון טלאַמאצקע דרייצן. מיט די טויטע איז בע-
סער ...

איינער אַ זשורנאַליסט, וואָס איז נישט לאַנג צוריקגעקומען פון אַ
באַזוך אין וואַרשע, האָט מיר דערציילט, אַז יעדן טאָג האָט ער געזען צווישן
די רואינען אַן אַלטן ייד אין אַ טלית - קטן, אַ ייד מיט אַ צעשוויבערטער
באָרד, מיט בלאַנדזשענדיקע אויגן. מען האָט אים געזאָגט, אַז דאָס איז
אַ משוגענער. דער ייד גייט נישט אַוועק פון די רואינען, ער נעמט אַרום
אַ שטיין אַ גרעסערן, דריקט אים צו צו זיך און מורמלט עפעס, ער דריקט
דעם שטיין פון געטאָ צום האַרצן און בלאַנדזשעט מיט די אויגן אויף אַלע
איבעריקע שטיינער, אויף די בערג מיט די ציגל, אויף אַ פאַרבלױבענעם

ז . ס ע ג א ל א ו ו י ט ש

קוימען, אויף א רעשמל פון א פענסטער, אויף דער טויטער לייד-
קייט ...

דאָס איז דער לעצטער סימבאָל פון פּוילישן יידנטום, מען וועט דעם
אַלטן וויינער אַראָפּטרייבן פון דאָרטן, אָדער ער וועט שטאַרבן, מען וועט
די שטיינער צונעמען פון דאָרטן. מען וועט ווידער בויען און פאַרבויען
די בלוטיקע פּלעצער ...
עס וועט זיין אַ נייע וועלט.

און איך שיק געדאנקלעך די נייע וועלט צו די אַלדי שוואַרצע יאָר.
ווייל איך בין פון דער אַלטער פאַרברענטער וועלט. איך וועל זיך נישט
פּרויען מיט דער שענסטער נייער וועלט, וואָס ווערט געבויט אויף דעם
אַש פון מיליאָנען פאַרברענטע, פון קינדער דערשטיקטע, פון לעבנס,
וואָס האָבן נישט אויסגעלעבט. זיי האָבן אונז איבערגעלאָזט אַ ירושה פון
קללות, קללות געבוירענע אין ערב - טויט יסורים, טאָ זאָלן די קללות פאַלן
אומעטום.

* * *

נאָך דער ערשטער וועלט - מלחמה, וואָס איז געווען דעם טייוולס
פּרעלודיום, די ערשטע גענעראַל - פּראָבע פון דער איצטיקער בלוט - באָד,
האָבן מיר זיך אויסגעבויט אַ פאַראיין מיט אַ קליינער עסטראַדע, מיט אַ
שטענדער פאַר אַלעמען. מיר האָבן געהאט פאַר וועמען צו ריידן און מיר
האָבן געהאט, ווער עס זאָל צו אונז ריידן. מען האָט נאָך געלויבט אין
וואָרט ...

אויף אונזער עסטראַדע און ביי אונזערע טישלעך זענען געשטאַ-
נען און געזעסן כמעט אַלע שריפטשמעלער אונזערע, אַ דור אַ גאַנצער.
ביאַליק, טשערניכאווסקי, שניאור, פּרישמאַן און סאַקאַלאָוו, לייוויק,
טאַדיר, אפּאטאַשו, ד"ר זשיטלאָווסקי, אב קאהאַן, ש. ניגער, הלל ראָגאַף,
דוד פינסקי, לעיעלעס, מנחם. עס איז דאָך פשוט געווען אַ זאַל פאַר אויפֿ-
נאַמעס און באַנקעטן פאַר טייערע יידישע פּריינט פון דער גאַנצער וועלט.
זיין אין וואַרשע און נישט קומען צו די ליטעראַטן צו גאַסט, דאָס האָט
נישט געהייסן זיין אין וואַרשע, אַקטיאָרן ... לודוויג זאַץ און מאָריס
שוואַרץ, מאַלי פּיקאַן און יעקב קאַליך, קלאַראַ יאַנג, בערטאַ גערסטין,

קרעסין און דזשיקאָבסאָן... כמעט אלע יידישע אַקטיאָרן פון דער וועלט. די ווילנער טרופע, די „הבימה“ און „אהל“... מאלערס: מא-ניעוויטש, מאַרק שאַנאַל, גליצענשטיין, ניימאַן און אַלע, אלע פון וואַרשע און לאָדזש. אַרטור שיק, פרידמאַן, טיקאַטשינסקי, נאַטאַן קאַזשען, וויינ-טרויב, ראַבינאָוויטש, שליווויאַק, ברוינער, אַסטזשענאַ, יאַנקל אַרלער, חיים האַנפּט, לייזער־אָוויטש, האַבער, איגנאַץ הירשפּאַנג. מיט אַ גרויסן טייל פון די אויסגערעכנטע פּלעגן מיר זיך זומער באַגעגענען אין קאַזשימיעזש. די חברה האָט נעגנבעט נאַטור פון דעם אייגנאַרטיקן שטעטל. וווּ ייד האָט זיך איינגעוואַקסן אין פּייזאַזש, וווּ אַ בוים באַרג, וואַלד און וואַסער אַרום, אַ פינף הונדערט - יעריקע שול, אַ בית - עולם אויך פון פינף הונדערט יאָר, רירנדע מצבות פון פאַרשוונדענע דורות. דאָס אַלץ צוזאַמען האָבן יידישע מאלערס פאַראייביקט אויף לייזונט, אָבער דאָס פאַראייביקטע איז אויך פאַרברענט געוואָרן און מיט די בילדער די גרעסטע צאָל יידישע מאלערס פון פּוילן, די אַלע אייניקלעך פון הירשבערג און פּליכאַווסקי. אפילו דעם ווייסן רענעסאַנס-קאַשטישאָל האָבן די יידישע מאלער געצייכנט פון אַלע זייטן. נישט דערפאַר, ווייל זיי האָבן יידישקייט פאַרראַטן, נאָר דערפאַר, ווייל דער קאַשטישאָל איז געשטאַנען אויבן - אָן און געוואָרפן שאָטן אויפן מאַרק, וווּ יידן זענען געווען, יידן אין די גע-זענלעכע טעג, אין די מאַרק - טעג און אין טעג פון שבת און יום - טוב. צוויי וועלטן זענען געווען: די יידן און די קריסטן, נאָר איין פּייזאַזש האָט זיי אַריינגענומען אין אַ ראם פון הונדערט - יעריקייט. דערמאַנסטו זיך דעם גרויסן מאַרק - פּלאַץ מיט די שילדן: חיים לוסטיג, דבורה ליבאַוו און שמואל פרידמאַן... שטייט אויך אויף פאַר די אויגן דער קאַשטישאָל, דער-מאַנסט זיך די פּויערישע פּורלעך מיט די גענו, קאַטשקעס און הינער, די שוואַרצע קריגעלעך מיט די רויטע יאַגאַדעס, די גרויסע ווייסע קעזן מיט די גאַלדענע ציבעלעס. אונזערע יידישע קינסטלער האָבן דאָס אַלץ געמאַלט צוזאַמען מיט די יידן, וועלכע האָבן צווישן די פּורן, ווי מבנינים, געשפּריווט און עפעס געקויפט און עפעס פאַרקויפט... אזאַ מאַרק מיט אזאַ אויס-זען, מיט די בערגלעך פּרישע קאַנעשינע אויפן ברוק, מיט די שנעל גע-בויעט ביידלעך פון די קירזשנער און שניידער, אזאַ מאַרק איז זייער אַלט געווען, פון דור צו דור האָט זיך עס געצויגן און איינגעלעבט געווען ביז

נאָר מיט אַ פעסטער שותפות פון דאָרף און שטעטל. אויף די בילדער פון טרעמבאטש, פון די ברידער זידענבייטל, אויף די בילדער פון יצחק ברוי-נער, ראַבינאוויטש, פרידמאַן, וויינטרויב און הירשפאנג האָט מען דערקענט, ווי איינגעלעבט און ווי איינגעקנייטשט דער ייד איז געווען אין פּוילישן פיזאזש. דאָס איז נישט געווען קיין פרעמדשאפט, פרעמד איז געווען די שנאה, וואָס בראים פלאנצן, כּדי צו געניסן עפעס פאַר זיך. . . די שנאה קאָן אוועקשטעלן צוימען פון שטעכיקן דראָט, אָבער די נשמה קאָן ניכער אויסגיין פון צער, איידער פאַרנעסן דאָס, וואָס מען האָט ליב געהאַט און וואָס איז נאָענט געווען. מאלערס זענען זומערס גאַנצע געזעסן אין אזא קאזשמיעזש און געמאַלט מיט אלע קאָלירן דאָס קאָלירטע יידיש-פּויליש-לישע לעבן. איך האָב זיך דאָרט מיט זיי באַגענגט, איך האָב מיטגענומען זייערע בליקן, וועלכע זענען געפאַלן אויף די יידישע הייזער. אַלץ דער-מאָנט זיך. דער מאַרק, דער טייך, די טעג, ווען יידן האָבן געהאַנדלט און די טעג, ווען זיי האָבן גערוט. עס דערמאָנען זיך אויך קריסטלעכע פּנימער. טעג, פּאַרנאכטן, באַגינגעס מיט די פּישערס אויפן טייך, צאַפּלדיקע זילבער-שטיקלעך. . . פּיש. און דער טייך גייט ווייטער. אַלץ דערמאָנט זיך און עס שרייבן זיך אַמאָל אָן אַפּילו אַזעלכע אַכט שורות. דאָכט זיך, פרעמדע שורות, אָבער זיי קומען דאָן, ווען מען דערמאָנט דעם אייגענעם אַמאָל:

אין קאַשטאַנען-קרייזן געשטאַנען
איז דער קאַשטאַנען שוויצענטא אַנאַ . . .
און באַקלונגען טאַלן גרינע
אין פּרימאָרגנס און באַגינגעס.
דין געוועבט די לופט מיט קלאַנגען
איבער ישוב און פּאַרלאַנגען . . .
אי, דער קאַשטאַנען שוויצענטא אַנאַ!
אי, ווי ווייט ער איז פון דאַנענט . . .

די אַלע אומגעקומענע קינסטלער און די, וואָס האָבן זיך געראטע-וועט, פלעגן צו אונז אַריינקומען, ווי מען קומט צו גוטע קרובים, ווי מענטשן פון איין שטימונג און איין גורל. יידיש וואָרט און יידיש בילד האָבן זיך געחברט אויף טלאמאצע דרייצן.

צו אונז איז מען געקומען פון נאָענט און ווייט. אַ יאפּאנישער שריי-
 בער פון טאַקיאָ האָט געהאַלטן אין עספּעראַנטאַ אַ רעפּעראַט וועגן יאַפּאַן.
 אינדרום זענען געווען עטלעכע מאָל, גערעדט האָבן זיי אויף אונזער קלייניגער
 טריבונע. איליאַ ערענבורג האָט גערעדט און דערציילט וועגן רוסלאַנד. קאַנ-
 סטאַנטין באלמאַנט האָט רעציטירט זיינע פאַרביקע פּערזן. די באַרימטע
 שרייבערין מיכאַעליס האָט דערציילט וועגן נאָרוועגן. ווער קאָן דאָס אַלץ
 דערמאָנען און אַלץ געדענקען. די שטולן אונזערע האָבן נישט גערוט, מען
 האָט זיי כסדר גערוקט הין און הער, די טיר האָט זיך געעפנט און פאַר-
 מאַכט. האָט איינער געבראַכט יאוש, איז געקומען אַ צווייטער און גע-
 מאַכט אַלעמען פריילעך. אַ באַשיידענער לאַקאַל, אָבער פיל האָבן געלייגט
 אויף אים שטאַרקע האָפּענונגען, מען האָט געמיינט, אַז דאָ וועט עפּעס
 געשען אַ נס מיט דער יידישער ליטעראַטור און קולטור. געווען אורדאי עפּעס
 אַזוינס אויף טלאַמאַצקע דרייצן, וואָס האָט אינספּירירט צו איינרעדענישן,
 אין דער אמתן זענען מיר דאָך בלוז געווען אַן אדרעס, אַ באַשיידענער
 אויפנאַמס - פּונקט, אַ קיביצאַרניע, אַ קלוב און נאָכאַמאָל: אַ בודע...
 עס איז אַ פאַרגעניגען צו האָבן אַ בודע אין אַ דור, ווען מען בויט וואָלקן -
 קראַצערס, טונעלן און טורעמס. דאָס פשוטע וואָרט פילט זיך בעסער אין
 אַ בודע.

טלאַמאַצקע דרייצן, אונזער גרויע בודע האָט געהאַט אין אירע
 צוואַנציק יאָר אַ סך ליכטיקע, פיל קאָלירטע מאָמענטן. קעגן אַלע אַרנו-
 מענטן פון אונזער שפּלות האָבן מיר געלעבט און געווירקט. קיינער האָט
 אונז נישט צוגעהאַפּן און מיר אַליין האָבן עס גענומען לייכט, אַביסל
 מיט בטלנות, אַביסל אַנאַרכיסטיש און אַ קליין ביסעלע אָרגאַניזאַציע, אויף
 מער האָט אונז נישט געסטייעט.

און מער האָט זיך נישט געגלוסט. באַגעגענען זיך מיט חברים, דאָס
 איז געווען דער עיקר. ביי אַביסל מער ווילן און אַ געוויסע אונטערשטיצונג
 פון די פאַרמעגלעכע וואָלט דער ליטעראַטן - פאַראיינ געקאָנט ווערן אַן אַנ-
 פּירנדיקע אָרגאַניזאַציע נישט נאָר אין דער יידישער ליטעראַטור און פּרעסע,
 נאָר טאַקע געבן טאָן אויך אין אַנדערע ענינים. ביי די לעצטע וואָלן צום
 פּוילישן סיים האָט דער יונגער זשורנאַליסט מאַרק טורקאָוו פאַרגעלייגט,

אז די בודע זאל ארויסשטעלן אן אייגענעם קאנדידאט, מען האָט אָבער דעם דאָזיקן פּאַרשלאַג פּאַרנאַכלעסיקט. אָבער דער זעלבער טורקאָוו האָט מיט דער הילף פון עטלעכע חברים אַרײַנגעפירט אין סײַם דעם דאָקטאָר יהושע גאָטליב. דאָס איז געווען אַן אַמביציע פון אונזערע עטלעכע טישלעך.

מאַרק טורקאָוו איז איצט אין אַרגענטינע. ער שטייט אין קאָנ-טאַקט מיט אַלע לעבנגעבליבענע חברים. אונזער יונגער פריינט האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ טיערן חבר. איך זע זיין געזעלשאַפטלעכע אַרבעט פון דערווייטן. זיין ליבע צום יידישן וואָרט, זיין איניציאַטיוו צו העלפן און בויען . . . אַביסעלע ווירקונג פון אונזער בודע דערקען איך. עס איז נישט געגאַנגען לאַבד. די זעלבע ווירקונג פון יידישן ליטעראַטן און זשור-נאַליסטן-פאַראיין באַמערק איך אויך ביי אַ סך אַנדערע פאַרבליבענע חברים אין נ. אמעריקע, מעקסיקאָ, טשילע, אין אַפריקע און אין פראַנקרייך, און וווּ איינעם האָט דער גורל פאַרוואָרפן. אין קאַנאַדע און אין אויס-טראַליע, דאָ און דאָרט באַווייזט זיך אַ זשורנאַל, דאָ און דאָרט גרינדעט זיך אַ קלוב, אַ פאַראיין, אַ געהילפס-פאַרבאַנד פאַר יידישע שרייבער און פאַר יידיש וואָרט. מען דאַרף עס באַגריסן און מען דאַרף עס בענטשן, אָן דעם איז נאָך פינסטערער. אָבער דאָס אַלץ זעט אויס, ווי נאָך אַ שרפה: מען זוכט אין דעם אַש, אונטער די האַלאַוועשקעס, אונטער די ציגל און שטיינער, וואָס זענען פאַרבליבן נאָך אַ גרויסן בנין. אַ מעשענער לייב-טער איז גאַנץ פאַרבליבן, אַ קופערנע פענדל, אַ האַמער, אַ בלעכערנער ריבאייזן און נאָך עפעס קלייניקייטן, וואָס דערמאָנען פיל און ניבן אָבער בלוז ווייטקייט . . .

פון וואַרשע ביז אַרגענטינע איז שרעקלעך ווייט. מיט דער יידישער פּוילן איז אויך די יידישע אַרגענטינע גרעסער געווען און דאָס יידישע גירויאַרק איז גענטער געווען. ווען מיר האָבן עפעס אונטערגענומען אין ליטעראַטן-פאַראיין, וואָס האָט אַ שייכות געהאַט צו דער יידישער ליטע-ראַטור, האָבן מיר אויך שטענדיק אין זינען געהאַט די פריינט אונזערע, וואָס זענען צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, ווען די צעשפּרייטע איבער דער וועלט נעמען עפעס איצטער טאָן, האָבן זיי שוין נישט דאָס פּוילישע יידנטום . . . וויי איז אונז.

מיר האָבן צונויפגעלייגט אונזערע גראַשנס און אויסגעבויט אַ לאָ-
קאַל פאַר יידישע זשורנאַליסטן און שריפטשמעלער דערפאַר, ווייל אונטער
די פענסטער פון אונזער לאָקאַל האָבן זיך געשפּילט יידישע קינדער, אין
גאַנץ וואַרשע און אין גאַנץ פּוילן האָבן זיך געהאדעוועט יידישע קינדער.
מען קאָן היינט ווידער שאַפן אַזאַ לאָקאַל מיט אַזאַ עסטראַדע אַרומגע-
קלאַפט מיט זאַק - לייזונט און רעדנער וועלן זיך געפינען. וואָס אָבער וועלן
זיי ריידן? דעם מיליאָן קינדער מיט זייערע טאַטעס און מאמעס האָט
מען פאַרברענט, די חתנים און די כלות פאַרברענט. צו וועמען וועלן זיי
ריידן? צו זיך אליין...

פארלאשענע לאַמפּן ...

מיט עטלעכע יאָר פאר דער מלחמה האָט דער פאראיין גענומען אויס-
 גיין. לאַנגזאַם, חודש נאָך חודש. די מיטגלידער זענען פארבליבן, דער לאַ-
 קאַל, די שטולן און דער פאטעפאָן, אלץ ווי פריער, און דאָך נישט ווי
 פריער. מען האָט זיך געהאַלטן ווי פריינט און ווי נישט-פריינט, מען איז
 נאָך געקומען אין דער בודע, אָבער שוין נישט אזוי אָפט און שוין נישט
 אַלע חברים, אַ סך האָבן זיך אויסגעקליבן אַנדערע פלעצער. געווען אַן
 עלעגאַנטע קאַפע „אײראָפּא“, געווען די קאַפע פון די פוילישע קינסטלער
 „זשעמיאנסקא“, געווען דער יידישער רעסטאָראַן „פּיטאַדילי“... מען האָט
 אָנגעהויבן דעם פאראיין אויסצומיידן. מיט אַ סיבה, צי אָן אַ סיבה. די
 בודע האָט פארלאָרן דעם פרעסטיזש ביי פרעמדע און ביי אייגענע. אלץ
 מער שטולן זענען פארבליבן ליידיק.

די טיר האָט נאָך אַלץ געקלאַפּט, אָבער אַריינגעקומען זענען שוין
 אַ סך מער פרעמדע, ווי אייגענע. ביסלעכווייז האָט זיך אַלץ געביטן. פריער
 איז געווען אַ לאַקאַל פון בטלנישער פרויקייט, איצט איז דאָס געוואָרן אַ
 הפקר - לאַקאַל. אַלע איבערגעגעבענע מיטגלידער האָבן געפילט, אַז מען
 פארלירט די „בודע“. „עפעס“ רוקט זיך אָן, „עפעס“ שטופט אונז אָפּ.
 האָבן עטלעכע חברים געפרוווט זוכן מיטלען, ווי צו ראַטעווען און די
 אַנדערע האָבן אַ מאַך געטאָן מיט דער האנט און געלאָזן גיין, ווי עס גייט.
 פאר די לעצטע ביסל יאָרן זענען אויסגעשטאָרבן אַ סך חברים. בי-

בער, זאנאראדסקי. עס זענען געשטאָרבן דוד קאסעל, יוסף לעשצינסקי, בייניש מיכאלעוויטש און קארלינסקי. הערש דוד נאָמבערג... מיט די נעמען איז אוועק פון אונז אַ שוין ביסל השיבות און געמיטלעכקייט. אַ טייל חברים זענען אוועק קיין אויסלאנד און צווישן זיי דער בעסטער סע-קרעטאר אונזערער, מלך ראָוויטש. ער האָט אַ סך אָרדענונג אַרײַנגעבראכט אין דעם געזעמל פון אזוי פיל זשורנאַליסטן, דיכטער און האַל-בע דיכטער, ליטעראַטן און צוטשעפּענישן אלערליי. ראָוויטש איז געווען אַ געטרייער סעק-רעטאר מיט געוויסן און פאַראַנטוואָרטלעכקייט און פּלוצלינג אָפּגעזענגט זיך און אוועק קיין אויסטראַליע... נאָך אים איז געווען סעקרע-רעטאר מנחם פּלאַסער, שפּעטער איז געווען אלחנן צייטלין, אָבער זיי זענען שוין געקומען דאַמאָלט, ווען טלאַמאַצקע דרויצן האָט זיך שוין גענומען ברעכן. די בודע האָט נאָך אלץ געצויגן און אין דער זעלבער צייט האָט שוין געטריבן צוריק. עס האָבן זיך אין לאַקאַל אַרײַנגעשמוגלט פּרעמדע, נישט נויטיקע עלעמענטן מיט גאָר אנדערע צילן. זיי האָבן געלאַכט פון אונזער

י. ח. זאגאראדסקי

(צײַכענונג פון
ש. פּײַגענבוים)

חברשאַפט און היימישקייט. זיי האָבן געהאַט אַ פּראָגראַם אַזאַ, וואָס לאַכט אױס. געווען אזעלכע, וואָס האָבן נישט פאַרנוגען אונזער פּרײַלעכקייט און אונזער קאַמפּסלאָזיקייט. געווען אַ כּוונה דעם פאַראיין צו פאַרניכטן. ערגעץ-וווּ און ערגעץ-ווען האָט מען שוין געשריבן, אַז דער פאַראיין פון די יידישע זשור-נאַליסטן און ליטעראַטן איז די ערנסטע נעץ פון פאַשיזם און קאָנטר-רעוואָלוציע. מיר האָבן דאַמאָלט אַ שוין ביסל געלאַכט פון דער אַנט-דעקונג און מיר האָבן געפאַרערט פון הער-שעלע דאַניעלעוויטש, ער זאָל אונז גלייך אַרויסגעבן די פּלענער פון דער קאָנטר-

מלך ראָוויטש
(צײַכענונג פון
ח. האַנפּט)

רעוואָלוציע. האָט ער זיך מודה געווען און געזאָגט, אז ער גייט שוין לאַנג אַרום מיט א פּלאַן ...

— מיט וועלכן פּלאַן? הערשעלע!

— איך וויל זיך נטן מיט מיין ווייב. דאָס שטערט מיר צו זיין א פּאָעט. אונזערע מענטשן טאָרן נישט פאַרקריכן אין משפּחה-זומפּ.

„אונזערע“ מענטשן האָבן געשמייכלט, ווען הערשעלע האָט אונז אַנטדעקט זיין פּלאַן.

צו יענער צייט האָט זיך געלאָזט שטאַרק פּילן ביי אונז איציק מאַנ-

יצחק טאַנגער
(צויכענונג פון
י. ברוינער)

גער, א גרויסער געווינס פאר דער יידישער פּאָ-
עזיע, נאָר א קנאפער געווינס פאר א פאראיין,
וואָס מוז אויסגעהאלטן ווערן מיט מי און אַנ-
שטרענגונג, א פאראיין, וואָס פאָדערט א מיני-
מוס דיסציפּלין פון זיינע מיטגלידער, אַנדערש
ווערט עס באלאנגאן. מאַנגער האָט פון אזא
דיסציפּלין נישט געוואוסט און נישט געוואָלט
וויסן, פאר זיין ביסל בראָנפן מעגן מיר
אלע א כפרה גיין און ווען ער איז שוין אָנגע-
טרונקען, דאמאלט קומען קללות פון ביטערסטן
מין און ווערטער, וואָס מען הערט ניט אין
ערנסטן שענק. די פרויען פון אונזערע מיט-
גלידער האָבן זיך כסדר אָפּגעזאָגט צו

קומען אין אונזער לאַקאַל, זיי ווילן אַזעלכע ווערטער נישט הערן. אין
רוסלאַנד האָט געשיכורט דאמאלט דער פּאָעט יעסענין, אַכער רוסלאַנד איז
אַזוי גרויס און אונזער לאַקאַל איז אַזוי קליין און ווי שווער דאָס איז
אונז אָנגעקומען ... וואָס וויל ער, דער מאַנגער? וואָס האָבן מיר ביי
אים צוגענומען? פאָרוואָס שילט ער אונז יעדן טאָג? פון אונזערס אַלעמען
וועגן מעג ער זיך אוועקזעצן אויף דעם ערשטן שטול פון פארנאס, אַכער
וואָס ברעכט ער אונזערע אַרעמע שטולן? איך האָב נישט איינמאָל גע-
קוקט אויף אים, בעת ער איז שכור געווען, א ווייסער פנים, טויט-בלאַס,
א פנים אַן אויסגעליטענער, א מאַרטירער - פנים, ער האָט געגלאַצט ביז
מיט די אויגן און מיט אויסגעקרימטע ליפּן האָט ער געשאַלטן. א וועלט

מיט פרעטענויעם צו אונז... מיר האָבן אַלע געוווסט. ער האָט געהאט אַ פינסטערע יוגנט, אָבער ווער פון אונז האָט געהאט אַ ליכטיקע יוגנט? מען האָט אים געהאַלפן, ווי ווייט מען האָט געקאָנט העלפן, האָט ער די הילף צוגענומען און ווידער געשאַלטן. ער האָט לידער געשריבן, אַריגינעל געשריבן. מען האָט אים ביכלעך אַרויסגעגעבן און געלויבט, ווי ווייט מען קאָן לויבן און ער האָט געשאַלטן. ווייזט אַויס, אַז דאָס איז געווען דער איינציקער פּלאַץ, וווּ מען האָט געקאָנט לאָזן די קללות אין גאַנג. דער איינציקער פּלאַץ, וווּ מען האָט זיך צו די קללות צוגעהערט. צו ערשט מיט נייגעריקייט, דאָס איז געווען אַ נייעס. דערנאָך מיט פאַרדרוס: ווער איז דאָ שולדיק? מיר האָבן אַלע געהאט פרעטענויעס צו דער וועלט און צום מזל, נאָר מיר אַלע, מיט הערשעלע דאַניעליעוויטש אינאיינעם האָבן אונז-זערע קללות געלאָזן אינדערהיים. אין פאַראיין איז מען געקומען זיך אָפּ-רוען און חברן - זיך. מאַנגער האָט ביי זיך אין האַרצן אָנגעקלאָנגט די גאַנצע וועלט און אונזער פאַראיין אויך... די וועלט איז אָבער גרויס און זי הערט נישט קיין אָנקלאַנגעס. דער פאַראיין איז דערצו געווען דער בעסער-טער באַדן. פינף חדרים האָבן מיר געהאט און אַז מען שילט אויפן קול אין איין צימער, הערט מען די קללות אין אַלע איבעריקע. עס האָט אַויס-געדוכט, אַז מאַנגער האָט ענדלעך געפונען דעם שולדיקן אין אַלע זיינע צרות און אַז מען כאַפט דעם שולדיקן, וויל מען איינמאַל פאַר אַלע מאָל זיך אָפּרעכענען מיט אים...

מען איז געווען גליקלעך, ווען ער האָט זיך באַרואיקט און נישט טערערהייט איז ער טיער געווען מיט זיינע דערציילונגען ביים טיש. ער האָט געקאָנט אויף אויסנווייניק הונדערטער לידער, ער איז דערנאָנגען צו דער נשמה פון פעלקער דורך זייערע פּאָלקס-לידער. ער אליין אַ דיכטער דורך און דורך, ווי גרויס איז נאָלדפאָדן אין זיין מויל... אין זיין מויל, וואָס האָט נאָר וואָס אזוי גראָב געשאַלטן. דער פאַראיין האָט נישט געוואָלט זיינע קללות, דער פאַראיין האָט געוואָלט זיין פּאָעזיע, זיין ליבע צו פּאָעזיע. היינט האָט ער דאָס געגעבן. אַרום זיין טיש איז געווען גע-דיכט, מען האָט אים רואיק, נאָר רואיק אויסגעהערט און אין דעם זעלבן אָונט איז ער ווידער דאָ און ער שילט שוין ווידער. ער איז שוין נישט קיין חבר און נישט קיין פּאָעט, ער איז אַ פּראָקוראַר און וויי איז

דעם, אויף וועמען עס פאלט זיין בליק, אלע שוואכע זייטן כאפט מאנגער אונטער און באליידיקט אוממענטשלעך. נישט געווען אזא איינער, וועמען ער האָט געשאַנעוועט. געווען אַן אַנשיקעניש, אַ פּאָעטישע אַנשיקעניש, מיט קללות.

קללות פון אן אייגענעם, פון א נאָענטן. דאָס יידישע ביטער לעבן האָט שוין אַזעלכע ווינקלעך, וווּ די קללות נעסטלען זיך איין. דאָרטן וואַסן זיי אויס, דאָרטן פאַרטיפּן זיי זיך אין זייער גיפּט, דאָרטן שלייפּן זיי זיך אין זייער שטעכיקייט.

דאָס מאָל זענען דאָס געווען קללות פון יידישן רומעניע. עס קאָן זיין, אַז דאָס זענען געווען אונזערע אַלעמענס קללות. די קללות פון יידישן פּאָלק, פון דעם יידישן דיכטער בכלל. עס קאָן אַלץ זיין, נאָר מיר אַלע האָבן זיך געוואָלט איינראַמען אין אַביסל באַשטענ-דיקייט, איינרעדן זיך, אַז מיר פאַרמאָגן עפעס, דער ליטעראַטן-פאַראַיין איז אויך געווען אזא מיין איינרעדעניש. מיר האָבן ביי קיינעם גאָרנישט צוגענומען, ביי מאַנגערן אויך נישט, נאָר ער מיט זיינע שטענדיקע פּרע-טענזיעס און קללות האָט אויפגעריסן אונזער ווונד, אונזער איינזאַמקייט, אונזער געלייטערטע אָרעמקייט. דער שוואַרצער דארער פּיעראָט! אָט באַלד וועט ער זיך וואַרפּן צו אונז קושן און וויינען וועט ער, און דערציילן וועט ער עפעס אַ ביטערן עפיזאָד פון טאַטנס שטוב. דלות האָט ער גע-האַט, דלות, ווי שטעכעדיקע פאַרזשאַווערטע דראָט. דאָך ער איז נישט קיין אויסנאַם מיט זיין דלות. מיר ווייסן כמעט אַלע, וואָס דאָס איז אַזוינס און דערפאַר ווילן מיר חלומען פון אַ בעסערן לעבן און דערפאַר טראַכטן מיר אויס נשמה - געזאַנגען און מאַנגער זינגט אויך, כּדי זיך און אַנדערע צו פאַרזינגען און פאַרווינגן... וויפיל מאָל האָט זיך מיר געוואָלט אים נעמען, דעם דאָזיקן פּאָעטישן שכור, און אַוועקטראָגן ערגעץ... ווער ווייסט וווּ? אפּשר אין אַ פּאַלאַץ און אפּשר אין אַ פּשוטע פּויערישע הייז-קע, אים אַוועקלייגן און זאָל ער זיך אויסניכטערן, דאַמאָלט וועל איך אים דערציילן עפעס פון זיך, פון מיין קינדהייט, פון מיין אייביקן געראַנגל מיט אַלץ און מיט אַלעמען און זאָל ער נישט מיינען, אַז בלוז ער איז אַ יחסן אין יסורים. וויפיל מאָל האָט זיך געוואָלט לויפּן אין שענק און אַליין זיך אַנטרינקען ביז זינלאָזיקייט און קומען צוריק אין פאַראַיין און ברעכן

שטולן און שרייען, אז אלע זאָלן פארברענט ווערן, איבערשטייגן מאַנגערן אין בייזקייט און אין אומפאראנטוואָרטלעכקייט, ראנגלען זיך מיט אים און איינער דעם צווייטן אויסדראָפּען די אויגן, ווייל ... איך ווייס אליין נישט פאַרוואָס, ווייל ליד גייט ביי אונז מיט טיפן ווייטיק אין שותפות, ווייל ליד גייט מיט קללה. אָט איז עס געקומען צו אונז, דאָס ליד פון פאר-גרעבטן רומעניע. מיר האָבן זיך דערפרייט מיט די קלאַנגען, וועלכע האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין קאָלירטע פרעסקן אויף די גרויע ווענט פון אונזער לעבן און אָט שטעכט דער דיכטער מיט שפיזן. מען מוז זאָגן, אז צוזאָ-מען מיט מאַנגערס געשניצטע פּערזן זענען אַריין צו אונז אין בודע קללות, שוין ווייט נישט פּיין געשניצטע. עס האָט געאַטעמט מיט הפּקר, עס האָט אָפּגעשטויסן און דאָך האָבן מיר עס געדולדעט. מיר אַלט-געזע-סענע פון פאַראַיין און די, וואָס האָבן געזאָרגט פאַר אַנדערע, האָבן אָפט געטראַכט, אז דאָס קומט אונז, מען מעג אונז שילטן און מיר דאַרפן עס צונעמען מיט ליבשאַפט, ווייל מיר ווילן דאָך חברשאַפט, מאָ זאָל זיין חברשאַפט מיט קללות אינאיינעם. מאַנגער איז געקומען צו אונז פון רו-מעניע, ווי צו רייכע קרובים, וועלכע האָבן עפּעס פאַרכאַפט אַ ירושה פון גאָלד און פּערל און מיר האָבן בלוז געהאַט עטלעכע הונדערט שטולן, זועלכע האָבן זיך אלץ מער גענומען שאַקלען ... מיט מאַנגערן, צי אָן מאַנגערן — דער פאַראַיין איז געגאַנגען באַרג אַראָפּ. מיר, די נענטערע צו טלאַמאַצקע דרייצן, האָבן אַ סך מאָל נישט דערקענט אונזער אייגענעם לאַקאַל. מען קומט אַריין און מען געפינט ביי די טישלעך פרעמדע פּער-זאָנען :

— ווער זענען די יענע צוויי ?

— זיי זאָגן, אז זיי זענען שרייבער ...

— ווו שרייבן זיי ?

— אין דער רויטער פרעסע ..

די רויטע פרעסע איז געווען אומלעגאַל, דער ליטעראַטן-פאַראַיין — לעגאַל. האָבן זיי געמאַכט מיט אונז אַ שותפות, ווער וועט זיי זאָגן, זיי זאָלן נישט אַריינקומען ? ווער וועט זיי שטערן ? מיט דעם וואָלטן מיר דאָך געהאָלפן די רעגירונג און דאָס איז דאָך נישט מענטשלעך. העלפן אַ רעגירונג, וואָס פאַרפּאָלגט און זעצט אין תּפּיסה אַריין און פּייניקט. און

אז זיי זענען שוין געזעסן ביי אונזערע טישלעך, האָבן זיי געפאָדערט, מען זאָל זיי צוגעמען פאַר מיטגלידער און אַרויסגעבן לעגיטימאַציעס. אַ טייל פון זיי האָט מען צוגענומען פאַר גלייכבאַרעכטיקטע חברים. און אויב חברים, האָבן זיי דאָך רעכט אַרויסצוטראַען אויף אונזער טריבונע. אַט אַזוי איז די פּאָליטיק אַריין צו אונז און אָנגעהויבן צו שטערן, צעשטערן און עס האָט גאָרניט געהאַלפּן. אַ סך פון די מיטגלידער האָבן געזאָגט, אַז זיי ווילן נישט האָבן געמיינזאַמעס מיט די אַלע אַגיטאַציעס, זיי ווילן בעסער זיצן אין „פּיאַדריילי“, דאָרטן זידלעט זיי קיינער נישט, אַז זיי זענען פאַ- שיסטן אָדער פאַרפּוילטע קליינבירגער.

אַנשטאַט די ליטעראַרישע דיספּוטן האָבן זיך ביי אונז אָנגעהויבן רע- פּראַטן אויף גאָר אַנדערע טעמעס, מיט גאָר אַנדערע רעפּערענטן און גאָר אַן אַנדער עולם פון צוהערער. עס איז געקומען דער שאַרפּער טאָן, די בייסיקע פּאָלעמיק, וועלכע האָט זיך אַ סך מאָל געענדיקט מיט קלעפּ, מיט געשלעג...

איינמאָל בין איך אַרויפגעגאַנגען אויף די טרעפּ פון פאַראיינ אין דער צייט, ווען אין לאָקאַל גופּא איז פּאָרגעקומען אַזאַ געפאַרבטער רע- פּראַט. אויף די טרעפּ האָט מען זיך געשלאָגן מיט די הענט און מיט שטעקנס, אין אַלע צימערן פון דער בודע האָט מען זיך געשלאָגן, מען האָט צעבראָכן אַ סך שטולן און אויסגעהאַקט אַ סך שויבן. אין דער סו- מאַטאכע האָבן איך אויך געכאַפּט אַ פּאַר קלעפּ, כאָטש איך האָב באמת נישט געוווּסט, וואָס דאָ קומט פאַר. שפּעטער בין איך דערגאַנגען, אַז דאָ איז פּאָרגעקומען אַ קאַמף צווישן סטאַליניסטן און טראַצקיסטן. ביידע מחנות האָבן אַראָפּגעבראַכט זייער „שמירה“, זייער לייב - גוואַרדיע און, אַז דער אָנפירער פון איין מחנה איז געווען ער אַליין, שמחה מאַטש...

— ווער איז דאָס שמחה מאַטש? — האָבן איך געפּרעגט.
האָט מען מיר אויפגעקלערט, אַז שמחה מאַטש איז אַ גרויסער קעמ- פּער, אַ העלד. האָט מען מיר אויפגעקלערט פון דעם צווייטן צד, אַז שמחה מאַטש איז אַ מענטש פון דער אונטערוועלט, אַ מעסער - שטעכער.
איך האָב געהערט און נישט געהערט, מיט די אויגן האָבן איך גע- בלאָגנדישעט און געקוקט אויף די צעבראַכענע שויבן, אויף די צעהאַקטע שטולן, אויף אונזער קליינער עסטראַדע, אויף אַזאַ קליינער עסטראַדע האָט

זיך עס אָנגעהויבן אזא גרויסער קאמף צווישן סטאלין און טראַצקי...
ניין, די עסטראַדע וועט נישט אויסהאלטן, מען קאָן שוין אָפּזאָגן אַ רבנן
קדיש נאָך דעם גאַנצן פאַראיין.

אַבער דער פאַראיין האָט זיך נאָך געהאַלטן. די אַלטע „בודע“ האָט
צוגעקערעכצט, אַבער זי איז נישט איינגעפאלן. מען האָט געוויילט איין
פאַרוואַלטונג, האָט זי פאַרוואַלטעט זעקס וואָכן און צעפאלן געוואָרן. איז
אַ צווייטע אַלגעמיינע פאַרוואַלטונג. די לינקע האָבן געפאָדערט פּראָפּאַרציע-
נעלע וואַלן, האָט מען באַשלאָסן פּראָפּאַרציעאַנעלע וואַלן. איך האָב זיך
דעם קאָפּ געבראַכן, ווי אזוי וועט מען דאָס אין דער פּראָפּאַרציע איינ-
טיילן מאַנערס אַ נעזאָננ אַדער ישראל שטערנס אַ ליד?

ווי וועט מען צעטיילן אַ געמיטלעכן שמועס פון צוויי חברים, וועלכע
זענען נאָר וואָס געקומען פון דער אַרבעט און וואָס וועט זיין מיט אונזערע
שטולן, זיי האָבן דאָך אַלע איין קאָליר? צי דען וועט מען זיי איצט
פאַרבן לויט די פּראָפּאַרציעאַנעלע וואַלן? מיטן פאַראיין האָט פאַסירט דאָס
ערנסטע: ער איז טאקע געשאַפן געוואָרן קעגן אַלע פאַרטייען, אַדער פאַר-
טייאישקייט. נישט צו קעמפן קעגן די פאַרטייען, נאָר זיך אָפּצורוען פון
זיי און צום סוף איז ער אליין, דער פאַראיין, געשטראַפּט געוואָרן מיט
פאַרטייאישקייט. קיינער האָט עס נישט געוואָלט און דאָך איז עס
אַליין געקומען פון אונטער דער ערד, פון די טונקעלע טרעפּ איז עס אַרויס-
געקראַכן, ווי אַ פּנע רע. אַ רעטעניש איז דאָס אַלץ געווען פאַר אונז און
דאָס האָט אונז גאַנץ נישקשה צעטומלט. אַרויפגעוואָרפן האָט עס אויף
אונז אַ נייעם יאָר, מען האָט זיך געדאַרפּט פאַרענטפערן, זוכן נייע אַרגו-
מענטען, אַ געפיל איז געווען, אז מיר טראַגן אַ פּרעמדן זאק אויפן פליי-
צע, איז נישט קיין ווונדער, וואָס אַ סך האָבן דעם זאק אַראָפּגעוואָרפן און
אינגאַנצן אוועק פון טלאַמאַצקע. פון אַ קלאָרע זאך איז געוואָרן אַ פּלאַנ-
טער, פון געווענלעכע פרייע שמועסן און אויסריידן זיך איז מען איצ-
טער געזעסן ביי באַזונדערע טישלעך, באַזונדערע גרופּן און מען האָט זיך
געשושקעט סודות. די בודע איז פול מיט סודות, אַ בירושע פון פאַרטייען.
מען באַגראַבט די וועלט, צי מען ראַטעוועט די וועלט?

* * *

אזוי ערנסט געוואָרן ביי אונז אין לאַקאַל. אפילו דעם פאטערפאָן לאָזט מען נישט אָנשטעלן און פֿרובט דער טייערער שניאור אביסל צו שפילן אויף דעם קלאוויר, שרייט מען, ער זאָל אויפהערן, ווייל דאָס שטערט מענטשן, וואָס באראטן זיך אזוי ערנסט, באדארפן נישט קיין מוזיק . . .

ס'איז אוועק אַ גאַנג מיט דעקלאַראַציעס און רעזאָלוציעס. עס האָט זיך געוואָלט לאַכן און וויינען. ווי אזוי מען האָט זיך געריסן צו באַקעמפן אַ שוואַכע, נייטראַלע אינסטיטוציע, וואָס האָט געהאט איין ציל: צו פאַר-לייכטערן דאָס לעבן פון עטלעכע הונדערט מיטגלידער פון דער שריי-בער - משפּחה. ווי אזוי מען האָט זיך באַרימט אין די צייטונגען, ווען מען האָט דורכגעפירט אין פאַרוואַלטונג אַ בונדיסט, אַ פּועלי - ציוניסט אָדער אַ קאָמוניסט. מען האָט געפיערט דעם זיג, מען האָט געקעמפט און באַזיגט . . . וועמען באַזיגט? דעם אַלטן זאַקס, הערשעלען און די קאַץ „פיפי“?

אָבער איינס האָבן זיי אויסגעפירט מיט זייערע „פּראָפּאַרציאָנעלע וואַלן“. די היימישקייט פון פאַראיין האָבן זיי פאַריאָגט. וואָס פאַר אַ ווערט האָבן געהאַט די מאַגערע זיגן און דער כּוח פון דער אָדער יענער גרופּע אַגיטאַטאָרן, פּאַנאַטיקער און סעקטאַנטן. כּוח איז שוין געווען ער-געץ אַנדערש-וווּ. דאָרטן אין דייטשלאַנד האָבן שוין געשטשירעט די ציי-נער די צווייפּיסקע וועלף. דאָרט האָט מען געפּלאַנצט מענטשן-האַס מיטן גאַנצן פאַרנעם. מ'האַט דאָרט געקאָוועט געווער, געזאַמלט האַרמאַטן און אַעראָפּלאַנען, צוגעגרייט וואָס מער גאַלאַנען מיט דעם „ציקלאָן“-גאַז, גע-שאַפן פּלענער פון מאַסן-מאָרד און מאַסן-אויסראַטונג. ווען שמחה מאַטש האָט געבראָכן די קאָנטרעוואָלוציאָנערע שטולן פון טלאַמאַצקע דרייצן, איז אין בערלין שוין גרייט געווען דער פּסק - דין אויף אַלע יידן, אַלץ איינס ווער זיי זענען, חכידים אָדער קאָמוניסטן. היינט זעען מיר דעם גרויסן שטח ערד, פון וועלכן מיליאָנען יידן זענען אָפּגערוימט געוואָרן. צי האָבן מיר דאַמאָלט באַטש אַ קליין ביסעלע פּאַרנעפּילט? איך טראַכט אין דעם פּיל אַרײַן, איך דערמאַן זיך געשפּרעכן, באַגעגענישן מיט פּריינט און באַקאַנטע. נישט געווען אזאַ שוואַרצער, וועלכער זאָל אפילו אין אַ קלע-נערער מאַס פאַראויסזאָגן דאָס, וואָס איז פאַרגעקומען. אָבער דערדריקט זענען אַ סך געווען, בליי איז געלעגן אויף פּיל נשמות. דאָס, וואָס מיט

די יידן איז פאָרגעקומען אין דייטשלאַנד, איז געוואָרן אונזער טאָג-טעג-לעכער סם. מיר האָבן זיך אויך דערפילט אויסערן געזעץ, דאָך אין דער זעלבער צייט האָט יעדער ייד גערענקט, אז מיר זענען שוין צוויי טויזנט יאָר אויסערן געזעץ, מען איז אַ סך איבערגעקומען אין די צוויי טויזנט יאָר, וועט מען איצט אויך איבערקומען... דאָס לעבן איז דאָך אָנגעגאָנגען-גען. יידן האָבן געפירט געשעפטן און אַפילו געבויט נייע הייזער. יאָ, איין פאל, ווען איינער האָט אַרויסגערעדט אזא פראזע:

— דאָ וועט פאָרקומען דאָס שרעקלעכסטע, וואָס מען קאָן זיך נישט פאָרשטעלן. צוויי יאָר פאַר דער מלחמה האָב איך די פראזע געהערט און געזאָגט האָט עס אַ רייכער ייד פון לאָדזש, דוד ווישעוויאָנסקי. אַ ייד, וואָס האָט געפירט קאָלאָסאלע געשעפטן און געלעבט, ווי אַ מאָנאַט אין אַ פּאַ-לאַץ. צוויי יאָר פאַר דער מלחמה האָט ער אַלץ ליסווידירט און איז אוועק-געפאָרן קיין אַמעריקע. קיינער האָט אים נישט נאָכגעטאָן, אָבער קיינער האָט אויך נישט געזאָגט, אז דוד ווישעוויאָנסקי האָט שלעכט געטאָן. מען האָט עפעס געפילט אַ שרעק, נאָר קיין פאַל די שרעק, אז מיר שטייען ערב דער עפאָכע פון מאַידאנעק.

יידן וואָלטן קיין פאָלק נישט געווען, זיי וואָלטן קיין אייביקע אומה נישט געווען, ווען זיי קאָן מען אָפּשרעקן מיט שרעק. פון ערשטן חורבן ביז מיטלאַלטער, פון מיטלאַלטער ביז ניקאלאי דעם צווייטן, די יידן זענען דורות נישט אַרויס פון שרעק, זיי האָבן די מורא פאַר גזלנישע פעלקער איינגעקנייטשט אין זיך און געזאָגט תהלים און מיט דעם תהלים אי-בערגעלעבט אַ סך באוואַפנטע פעלקער. אַט דער נס האָט די יידן פון איצטער אינספירירט צו גלויבן אין ווייטערע נסים... נו, און אזא צייט פון ראַדיאָ און אַראָפּלאַנען, ווען מענטש איז אזוי גרויס און אזוי דער-הויבן געוואָרן. מען האָט געמעגט אַ סך צווייפלען אין מענטש, נאָר מען האָט אויך געמעגט אַביסעלע גלויבן. דאָס מאַל האָט דער אינסטינקט אָפּ-געאַרט: מיליאָנען זענען פאַרברענט געוואָרן אין הייסן קרעמאַטאָריום. טאָג, זון, צוקונפֿט, גלויבן — אַלץ איז געשענדעט ביז משוגעת...

איך טראַכט זייער פיל פון די לעצטע חדשים ערב דער מלחמה. איך דערמאן זיך מיינע איבערלעבונגען דאמאָלט, איך פאָרש זיך און

פריינט, באקאנטע, איך דערמאן דעם פחד, וועלכן מען האָט דאמאָלט אָנגענומען פאַר אַ פאַרגרעסערטן... די שרעק האָט זיך פאַרשטאַרקט, ווען פּוילן האָט זיך גענומען חברן מיט דעם בייזן דייטשלאַנד. ווען דער קוליאווער געבעלס איז געקומען צו גאַסט צו די פּוילישע זשורנאַליסטן אין וואַרשע, ווען דער בייכיקער גערינג האָט אָנגעהויבן אזוי אָפט צו קו-מען אויף יאנד אין די ביאלאוויעזשער וועלדער.

דעם קוליאווין זשורנאַליסט געבעלס און דעם בייכיקן גערינג האָב איך געזען אין וואַרשע. געבעלסן האָב איך אָנגעקוקט, ווען ער איז אַרויס פון האָטעל „בריסטאָל“ נאָך אַ גרויסן באַנקעט, וואָס די פּוילישע זשור-נאַליסטן האָבן פאַר אים איינגעאָרדנט. אַ נידעריקער נאָרנישט האָט עס אויסגעזען, אַ דאַרער שוואַכלינג. גערינגן האָב איך אָנגעקוקט אויף פּיל-סודסקים לויב... דאמאלט.

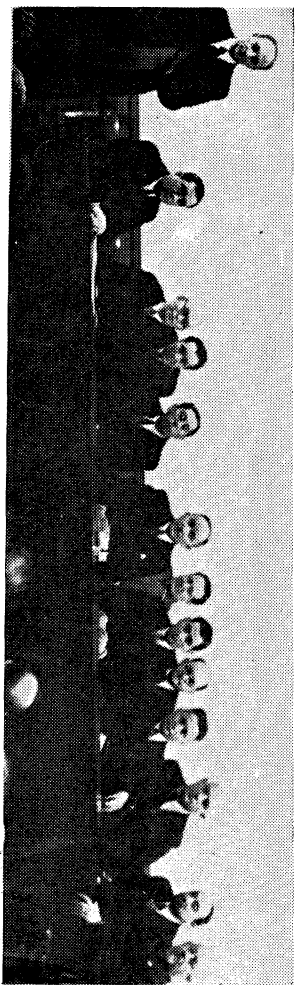
ווער האָט עס דאמאלט געטראַכט, אַז די צוויי, איינער מיט אַ דריי-בישן פנים און דער צווייטער מיט אַ חזירישן פנים, באמת, גערינג האָט אין זיין פנים דאָס עכט חזירישע, אַז די צוויי וועלן זיין די ערשטע אין דער היטלער - באַנדע, וועלכע האָט אויסגעמאָרדעט אונזערע מיליאָנען און פאַרניכטעט לענדער און לענדער, זיי האָבן אויך אוועקגעלייגט אין מיסט דאָס שיינע וואַרשע, וועלכע האָט צו זיי דאמאלט אזוי פאַלש געשמיכלט.

באלד נאָך די יאנדן פון גערינגן אויף ווילדע חזירים האָבן זיך אָנ-געהויבן יאנדן אויף די יידישע קראַמען. מיט פּיקעטן און באַיקאָטן, אפילו דער פשוטער ייד פון דער גאַס האָט עס פאַרשטאַנען, אַז מיט די אַלע נייע גזרות אויף די יידן וויל זיך די פּוילישע רעגירונג אונטערנעמען צום דייטש. צום דייטש, צו וועלכן יעדער פּאָליאַק האָט אַ טויזנט-יעריקן האָס. דאָס איז געווען אַ קלאַגעדיקע פּאָליטיק פון אַ שוואַכן, וואָס גייט שלאָגן דעם נאָך מער - שוואַכערן. זיי, די פּאָליאַקן, דער נאָענטסטער שכן דייטשלאַנדס, זיי האָבן דאָך געמוזט וויסן, וואָס דייטש איז און וואָס דייטש וויל, אַז נישט בלויז די יידן מיינט דער דייטש. פאַר יידן באַ-דאַרף מען נישט אזוי פּיל געווער... .

יענע טעג און וואָכן דריי יאָר, צוויי יאָר, אַ יאָר פאַר דער מלחמה. און יענע טעג, ווען מען האָט טויזנט יידן אַריבערגעוואָרפן איבער דער פּוילישער גרענעץ, אין מיטן דער נאַכט, געיאָגט און געשלאָגן מיט דער

ידיגע שרייבער און זשורנאליסטן און פרעזידיום פון אן עפנטלעכען אקט ערב דער
צווייטער וועלט - פלחמה.

פון רעכטס צו לינקס: נח פרידלנדיק, דוד פלינקער, מענדל מאזעס, בן-ציון כוליליאווויטשי
מושה מארק, מארק טורקאווי, ש. סוויסלאבזקי, משה אינדלעמאן,
שאול וואגמאן, שמואל וואלקאוויטשי, לאזאר קאחאן,
י. מ. ניימאן און (אויף דער טרייבונע) ב. שעפנער

טעמפער זייט פון ביקס און אין ווארשע האָט מען אויך געשלאָגן יידן, איבערגעקערט קינדערשע וועגעלעך אין זאקסישן גאָרטן און געשפינגן די יידישע מאמעס אין פנים, ווען זיי האָבן געוואָלט זייערע קינדער פאַר-טיידיקן. דאמאלט האָבן מיר שוין פאַרשטאנען, אז עס איז פאראן א שותפות צווישן זבאנשין און זאקסישן גאָרטן. גערונגענע לאידאקעס האָבען פאַר דייטשיש געלט געשלאָגן יידן. מיר האָבן זיך קיין טיפערן חשבון נישט אָפגעגעבן. מען האָט זיך אָבער דערפילט מער איינזאַם ווי פריער. א גרויס שטיק אייראָפע איז אַריינגעפאלן אין די הענט פון רא-פינירטע גזלנים. זיי האָבן דעם באָדן אונטער אונז אונטערגעצונדן און זיי זוכן שותפות, כדי אינאיינעם אונז צו פאַרטייליקן.

אין יענע טעג האָט מען געוואָלט וויסן מער נייעס. זען דעם בעסערן זשורנאַליסט, אויסהערן אַ קליגערע אָפשאצונג פון דער סיטואַציע. איז מען, ווי שטענדיק, געלאָפן אין פאראיין. אין פאראיין אָבער איז שוין באַלד נישט געווען מיט וועמען צו ריידן. נתן שוואַלבע, דער פּאָליטישער רע-דאַקטאָר פון „נאַש פּשעגלאַנד“, איז שוין געזעסן אין דער קאפּע „זשע-מיאנסקאַ“. צוזאַמען מיט אים — דער סעקרעטאַר פון דער רעדאַקציע סאַול וואַנמאַן. דאָרט זענען אויך געווען אַ סך פון די פּוילישע זשורנאַ-ליסטן און צווישן זיי עטלעכע פּריינט פון שוואַלבען. אין אַזעלכע „פּאָ-

ליטישע“ טעג איז בעסער צו זיצן מיט די פּוילישע זשורנאַליסטן. זיי האָבן בעסערע פאַר-בינדונגען און ביי זיי קאָן מען עפעס דערגיין. בערנאַרד זינגער איז געגאַנגען אהין, ווו שוואַלבע איז געזעסן, ד"ר גאַטליב האָט זיך געוואָלט זען מיט די צוויי. אזוי איז אויסגע-קומען, אז אַ סך יידישע זשורנאַליסטן און אפילו שריפטשטעלער האָבן זיך איבערגעטראָגן אויף אַ נייעם באָדן. און דער אַלטער באָדן, די בודע, איז אלץ מער פאַרלאָזט געוואָרן. מען האָט דערפילט, אז די צייט פון חבּרישע פאַרברענגענישן און פאַרווילונגען איז אַוועק.

סאַול וואַגמאַן
(צייכנער נישט
באַקאַנט)

אין די ווינקלען פון די צימערן האָבן זיך געוואַלגערט פּיסלעך פון צעבראָ-

כענע שטולן. דער באַלעבאָם פון בופעט איז אַנטלאָפֿן, האָט מען צוגענומען אַ צווייטן, איז יענער אויך אַנטלאָפֿן, ווייל אין דער בודע זענען איצט געווען ווייניק עסערס און פאר ווייניק עסערס לוינט נישט צו קאָכן. הערשעלע דא-ניעליעוויטש האָט געדראָגט, אז ער וועט אויך אויפהערן צו קומען אין פאר-אין, ווייל ס'איז אים אומעטיק צו קוקן אויף די ליידיקע טישלעך. זאקס איז געזעסן אין לעצטן ווינקל, ביים טישל און געלייענט, געלייענט. ער האָט איצט צום צוואַנציקסטן מאָל אין זיין לעבן געלייענט „מלחמה און פרידן“ פון טאָלסטאָי. ווען ער כאַפט אַ שטארקן מאָמענט, אַ גוטע באַשרייבונג, דאמאָלט שפּרינגט ער אויף און רעדט צו דער קאָץ :

— וועליקי פּיסאַטעל, וועליקי... א גרויסער שרייבער.

עס האָט נאָך געלעבט. די בודע איז נאָך געשטאַנען. נישט איינמאָל האָט פּאַסירט: עס קלויבט זיך צונויף אַ גרויסע צאָל מיטגלידער, מען זיצט ביי די טישלעך און מען לאַכט פון זיך אַליין :

— אונזער פּאַראַיין זעט אויס, ווי אַ פּאַרלאָזענער בית-עולם.

— דערפּאַר איז דאָך נישט פּאַראַן קיין בופעט. מתים עסן נישט.

פיל פון אונזערע מיטגלידער האָבן זיך באַגעגנט אין גאס, צי אין קאַפּע און איינער ביים צווייטן האָט געפּרעגט :

— וואָס הערט זיך עפעס אין פּאַראַיין? ווער איז לעצטנס געווען אין

פּאַראַיין?

אויף דעם האָט מען געענטפּערט :

— אין פּאַראַיין איז פּינסטער...

— וואָס הייסט ?

— גאַנץ פשוט, די עלעקטרישע לאַמפּן האָבן אויסגעברענט, ווערט

אַלץ ווייניקער ליכט. קיין נייע לאַמפּן קויפט מען נישט, נישטאָ ווער עס זאָל קויפּן און נישטאָ פּאַרוואָס צו קויפּן...

מען הערט באַלד אויף צו ריידן וועגן דעם פּאַרלאָזענעם בית-עולם.

אַבער מיר איז די בודע געלעגן אין האַרצן. עטלעכע מאָל אין טאָג בין

איך דאָרט אַרויף. אמאָל פּאַרבליבן לענגער. אמאָל שנעל פּאַרלאָזן. געווען

דאָרט עפעס אַ פּאַרוואַלטונג, וואָס קיינער האָט ניט אנערקענט און קיינער

האָט נישט געפּאָלנט, געווען זענען שטולן, אויף וועלכע קיינער איז נישט

געזעסן. כלויז געצייילטע איינגעשפארטע „בטלנים“ האָבן זיך דאָרט נאָך געפונען... אפשר דערפאר, ווייל זיי האָבן נישט געהאט צו באַצאָלן פאַר אַ קאווע. אין פאַראיין זיצן האָט קיין געלט נישט געקאָסט. די אַלע אַנדערע האָבן געזוכט אַן אָרט, וווּ עס איז פאַראַן אַ בופעט, וווּ מען זעט מער מענטשן, וווּ מען הערט מער נייעס. אַ מאָדנער חשק אַרומצולויפן איבער די קאפּע - הייזער האָט אָנגעכאַפט אונזערע מיטגלידער. אממערסטנס איז מען געלאָפן אין יידישן רעסטאָראַן „פיקאַדילי“. ביז פיר פאַרטאָג פלעגט מען דאָרט זיצן און פלאַפלען וועגן טאָג, און טאָג איז דאמאָלט געווען „היטלער“ און אלץ, וואָס טוט זיך אַרום היטלערן... אין „פיקאַדילי“ זענען מיר איצט געזעסן און דער קעלנער מאַקס האָט באַדינט.

איך פלעג שטענדיק אויסזוכן איינס פון זיינע טישלעך, זאָל מאַקס מיר דערלאנגען דעם טעלער מיטן פלייש — עס שמעקט בעסער. און מיט מאַקסן פלעגט מען כאַפן אַ שמועסל און מיט אים איז מען פריינט געווען. אַט אזוי צוביסלעכווייז האָט מען קריטיקירט אונזערע געסט, דעם אָרעס-טער, דעם באַלעבאַס פון רעסטאָראַן און אויך אַנדערע זאַכן. עס איז שטענדיק געווען פון וואָס צו ריידן — זאָל נאָר מאַקס האָבן צייט.

ער איז שוין געווען קעלנער מער ווי פופציק יאָר, דאָך פלינק איז ער נאָך פאַרבליבן, רירעוודיק און זיפצן פון אַלטקייט פלעגט ער נישט, ווייל ער האָט זיין אַלטקייט פאַרלייקנט, ווי אַ מידל פאַרלייקנט די יאָרן, ווען זי נעמט זיך עלטערן. נידעריק, רונדלעך אַביסל און פעסט געבויט, אָפּגע-ראַזירט שטענדיק אויף גלאַט דאָס געזיכט מיטן קאַפּ, גרוי - שוואַרצע ברעמען איבער די ערנסט פאַרנומענע אויגן, איז ער שטענדיק אַרומגעלאָפן איבערן זאָל, זשאַנגלירט האָט ער מיט די טעלערס צווישן די ענגע טישלעך און געאַנגען צו זיינע געסט מיט אַן ערנסטקייט פון אַ גוטן פּאָטער :

— היינט האָט איר דאָס אמתע שטיקל זופן - פלייש.

און אַליין פלעגט ער שטיין פון דערווייטן און זיך צוקוקן, צי דער נאַסט עסט מיט אָפּעטיט. ער האָט געליטן פון דעם, וואָס מען קאָן מיט די היינטיקע געסט נישט זיין היימיש: — עפעס זענען זיי אַלע געוואָרן אַריסטאָקראַטן, אונזערע יידן, גרויסע מענטשן געוואָרן...

אמאָל' איז אינגאַנצן אנדערש געווען. אמאָל איז נישט געווען קיין שפּייז - קארטע. טאָקע מאַקס פּלעגט אויסרעכענען אַלץ, וואָס עס איז פאַראַן אין קיך און ברענגען פּלעגט ער פּונקט פאַרקערט, וואָס דער גאַסט האָט באַשטעלט. דער גאַסט האָט פּראָטעסטירט:

— איך האָב געבעטן קאלב-פּלייש און איר גיט געדעמפט רינדער-פּלייש.

— עסט, וואָס מען גיט אייך ...

און דער גאַסט האָט געגעסן. טייערע געסט געווען, אָן קאַפּריזן ... און היינט איז גאָר אנדערש. דאָס, וואָס אַ גאַסט באַשטעלט, מוז מען ברענגען. און אז מאַקס נעמט אויסרעכענען די שפּייזן פּון זכּרון, פּאָדערט דער גאַסט די שפּייז - קארטע:

— גיט מיר די קארטע, איך על שוין אַליין אויסקלייבן ...

מאַקס פּאָלגט, אָבער ער וואַרפט דאָך צו אַ פּאַר ווערטער:

— איר וועט דען עסן די קארטע? הא!

ער פּלעגט זיך באַקלאַגן, אז די אַרבעט איז שווער און זי ווערט נאָך שווערער:

— איך אַרבעט דאָך פיר און צוואַנציק שעה איבערן מעת - לעת.

— וואָס הייסט פיר און צוואַנציק שעה? איהר רוט ניט? איר שלאָפּט

נישט?

— און אין שלאָף מיינט איהר לויף איך נישט מיט די טעלערס, שטענדיק און אייביק אזוי. מען דאַרף געדענקען, וואָס דער און יענער האָט באַשטעלט, אַלץ מוז זיין פינקטלעך, אונזערע יידן זענען געוואָרן, ווי די פּריצים, אויסקלייבערס און פיינשמעקער.

ער האָט נישט ליב געהאַט די מוזיק, וואָס מען האָט איינגעפירט

אין רעסטאָראַן:

— אמאָל פּלעגט מען טאַנצן בלויז אויף חתונות און היינט יעדן

טאַג, מען טאַך אזוי נישט.

אין מיר האָט ער געזען אַ פּריינט, אַזאַ איינעם, מיט וועלכן מען קאָן כאַפּן אַ שמועסל, און ער האָט עס שטענדיק אויסגענוצט, מיר האָבן עס ביידע אויסגענוצט. איך האָב פיינט די קאלטקייט פון יעדער אטמאָס-

פער. „פיקאדילי“ איז דאך געווען א שטיק היים פאר מיר, עטלעכע מאָל אין טאָג פֿלעג איך דאָרט קומען, איז גוט געווען, וואָס דער טרייער מאַקס לאָזט פון מיר די אויגן נישט אראָפּ.

אין „פיקאדילי“ פלעגן לעצטנס אַריינקומען אַלע יידישע געזעל־שאַפטלעכע טוער, שרייבער, מאלער, מוזיקער, דאָ פלעגט מען אָפט באַנ־קעטעווען און באַגלייטן די פּראָמינענטע פון אונזער וועלט. דאָ פלעגט מען פּאָליטיקירן, אויף אַלע טעמעס פירן שמועסן. איינמאָל, געדענק איך, האָבן זיך צוויי שרייבערס צעווערטלט ביי אן אַלגעמיינעם טישל. מען האָט זיך געזידלט און מיט וואָס זידלען זיך שרייבער? איינער דעם צווייטן האָט גערופן גראַפאָמאן:

האַט זיך מאַקס צוגערוקט צו מיר:

— מיט וואָס זידלען זיי זיך? וואָס איז דאָס פאַר אַ וואָרט?

איך האָב דאן געהאט אַ שטיקל אַרבעט: אויפקלערן מאַקסן, וואָס דאָס איז אזוינס גראַפאָמאן:

— איר פאַרשטייט, מאַקס, גראַפאָמאן איז אזא שרייבער, וועל־כער שרייבט אָן טאַלאַנט און אָן טעם, גראַפאָמאן איז אזא איינער, וואָס רעדט זיך איין, אז ער קאָן שרייבן...

סוף כל סוף האָט מאַקס אַליין געפונען די אמתע דעפיניציע:

— דאָס מוז זיין, ווי אין אונזער פּאָך אַ קוכאַר, וועלכער קאָן בעסער עסן ווי קאָכן.

— זאָל זיין אזוי.

פאַר די לעצטע יאָרן האָבן זיך אין יידישן רעסטאָראַן „פיקאדילי“ גענומען באַווייזן פּליטים. אָבער דאָס זענען געווען פּליטים נישט פון דער ווייט, נאָר טאַקע פון דער זעלבער וואַרשע. פון די רייכערע קוואַרטאַלן, פון יענע אויסגעפּוצטע גאַסן, וווּ די פּריצים לעבן. און אונזערע יידישע פּרי־צים איז צו ענג געוואָרן מיט די קריסטלעכע פּריצים, האָבן זיי זיך גענומען באַווייזן אין „פיקאדילי“. מיט אַמאָל האָט זיי פאַרשמעקט אַ שטיקל יידישע פּיש און שבת אַ שטיקל קונגל. מיט שטאַלצע מינעס פלעגן זיי אַראָפּ־קומען אין „פיקאדילי“ און מאַקס, מיין טייערער מאַקס, האָט עס באַלד באַמערקט, אז יענע בלאָזן זיך צופּיל. געשמועסט מיט מיר, האָט ער באַלד אויף דעם רעאַגירט:

— איך האָב זיי נישט ליב, די ניי-געוואָרענע יידן. דאָרטן בויגן זיי זיך און ביי אונז בלאָזן זיי זיך.
און אז ער פלעגט צוגיין צו אזא „פליט“, וואָס איז אראָפּגעקומען פון די פּריציזשע גאַסן, פלעגט ער ווערן שטייף, ערנסט, אָנגעצויגן, נאָר אן אנדער מאַקס, אָן היימישקייט, קאַלט, אָפיציעל...
אסימילירטע יידן פון יענע גאַסן, וועלכע פלעגן קומען אין „פיקאַ-דילי“, זיי האָבן אויסגעדריקט זייער יידישקייט אין עסן א שטיקל יידישע פיש. נישט איינער פון זיי האָט אויף אן אמת געמיינט, אז ער טוט א גרויסע טובה דעם יידישן פאָלק מיט דעם, וואָס ער קומט אין א יידישן רעסטאָראַן און נאָך גרעסער איז געווען זיין פאטריאָטיזם, ווען ער פלעגט ביים אַרקעסטער באַשטעלן „כל נדרי“, די משומדים און ערב-משומדים האָבן גוואַלדיק ליב „כל נדרי“, און דעריבער האָט מען אין „פיקאַדילי“ די לעצטע יאָרן א סך כל-נדריוועט.
די לעצטע טעג פאַר דער מלחמה און די ערשטע טעג פון דער מלחמה זענען מיר ביידע שווייגנדיק געוואָרן. און איך און מאַקס האָבן מער נישט פילאָזאָפירט. ער פלעגט דערלאַנגען עסן און איך פלעג זיך צו דעם כמעט נישט צורירן, קיין זאך האָט קיין טעם נישט געהאט, פונקט ווי ליים, עס איז אין מויל נישט געקראַכן. אויפן גאַס האָבן געקנאקט די זעניט-האַרמאַטן, די אַעראָפּלאַנען האָבן גערוישט איבער די קעפּ פון אנגעשראַ-קענע מענטשן. אויפן בופעט פון „פיקאַדילי“ זענען נאָך געשטאַנען די לעבערלעך מיט די קאלירטע פלעשער פון אלערליי געטראַנקען, און מאַקס נישט קיין אנדערער, האָט עס צו מיר א זאָג געטאָן:
— דאָס זעט אויס, ווי א סעודה פאר מתים.

* * *

איינמאָל בין איך געגאַנגען שפּעט אהיים. שוין געווען אַרום דריי ביינאַכט. צו מיין גאַס עלעקטאָראַלנע האָב איך געמוזט פארבייגיין די טלאַמאַצקע. ווען איך בין געווען ביים נומער דרייצן, האָב איך באַמערקט, אז אין פאַראיין איז ליכטיק. נישט אזוי שטאַרק ליכטיק, בלאַס ליכטיק. איך האָב געמיינט, אז מען האָט פאַרגעסן צו פאַרלעשן דעם לעצטן לאַמפּ,

וואָס איז נאָך פאַרבליבן, אָבער פון אָפּענעם פענסטער זענען דערגאנגען קלאנגען, איינער האָט גערעדט צום צווייטן, אפילו געשריגן אויף דעם צווייטן... ווער זאָל דאָס זיין אזוי שפעט אין דער „בודע“?

האָב איך אָנגעקלונגען צום הויז - וועכטער און ארויף אויף די טרעפּ, אַרײַן אין ערשטן זאַל. פינסטער, קיינער איז נישטאָ. אין צווייטן, אין גרויסן זאַל האָט געברענגט אַ קינסקעט - לעמפל און ביי אַ טישל איז גע-זעסן איין מענטש. איין מענטש האָט געשפּילט שאַך מיט זיך אַליין. דאָס איז געווען הערשל הימעלפאַרב, דער בונדיסט, דער סעקרעטאַר פון נאַדל-פאַראיין, מיט זיין גרויסער טשופּרינע, מיט זיינע געזונטע ברייטע פלייצעס. הערשל הימעלפאַרב האָט אין מיטן נאַכט געשפּילט שאַך מיט... הערשל הימעלפאַרב און ווייזט אויס, אז איין הערשל האָט שלעכט געשפּילט, ווייל דער צווייטער הערשל האָט אים שטאַרק געזירלט:

— לאַכורדע, פּלאַקן - שיסער, פּושער... האָסט נישט פאַרזיכערט די מלכה, שטיק האַלץ...

ער האָט דערהערט טריט, האָט ער אויפגעהויבן דעם קאַפּ:

— הא! דאָס ביסטו! וואָס מאַכסטע?

און ער האָט ווידער אַריינגערוקט דעם קאַפּ מיט די אויגן מיט אַלע חושים אין שאַך - ברעט.

— — הערשל! שפּילסט מיט זיך אַליין?

— איז וואָס זאָל מען טאָן? אז אַלע זענען זיך צעלאָפּן. ווי די מיז פון פאַראיין. נישט בייטאָג און נישט ביינאַכט, נישטאָ מיט וועמען אַ שאַך צו שפּילן...

לעס קלאַוויר זענען געשטאַנען אַ סך שטולן. אויף די שטולן האָט זיך עפעס גערירט.

— ווער איז דאָרט נאָך פאַראן?

— ווער? דיין ליבלינג, הערשעלע, ער שלאָפט דאָרטן. ס'מענטשל... דער פאַראיין האָט אים חתונה געמאַכט און ער שלאָפט ווידער אויף די שטולן.

— האָט אוודאי נישט געהאַט קיין געלט, און אָן געלט לאָזט אים ס'ווייב נישט אַריין.

— ס'איז אים נאָך ערגער, ווי דו מיינסט. לעצטנס האָט אים די שוויגער אויך גענומען קנייפן. ער האָט דאָ פריער פאר מיר אויסגערעדט זיין ביטער הארץ.

דאָס געשפרעך וועגן הערשעלע דאניעלעוויטש האָט דעם הערשל הימעלפארב אביסל אויסגעטשוכעט און ער האָט זיך אינגאנצן אָפגעריסן פון שאך. א וויילע האָבן מיר זיך ביידע אָנגעקוקט, ווי צוויי לצים, וואָס האָבן זיך באַגעגנט אין מיטן דער נאכט אויפן בוידעם...

- מאַדנע זעט דאָ אױס אין אונזער בודע, הא !
- נסיסה ! — האָט הערשל א ברום געטאָן.
- דאָס איינציקע לעמפל, ווי א גר-תמיד...
- עס וועט שוין לאַנג נישט ברענען.

הערשל האָט נישט געמיינט מיט דער לעצטער פראזע קיין שרעקלעכע זאך. ער האָט אוודאי געטראכט, אז די בודע קראכט, מען וועט נישט באַ-צאָלן קיין דיר-הגעלט, וועט מען ארויסווארפן. איך האָב אים פאָר-געלייגט, אז מיר זאָלן זיך אביסל דורכגיין. איידער איך האָב פארלאָשן דאָס לעמפל, האָב איך נאָכאמאָל באטראכט דאָס וויסטעניש פון אונזער היים. אין זיין גרויסן ראם איז געשטאנען פריץ און מיט נייגעריקן טרויער געקוקט אויף דער לידיקייט...

מיר זענען אויף דער נאס אָפגעגאנגען אפשר א פופציק טריט, האָבן מיר פלוצלינג באגעגנט דעם ד"ר יהושע גאטליב מיט ארנאָלדן. מיר האָבן זיך אַלע דערפרייט. ביי אונזער חברה דאָרט אין ווארשע האָט מען זיך גע-קאָנט פרייען פון קלייניקייטן און באלד האָט מען זיך איינגעטיילט. הערשל מיט גאטליבן האָבן זיך געלאָזן פאָראויס און איך מיט ארנאָלדן — נאָך זיי. די ערשטע צוויי האָבן זיך פונאַנדערגערעדט וועגן פאָליטיק און מיר ביידע, איך מיט ארנאָלדן, וועגן וואָס רעדט מען מיט ארנאָלדן? וועגן טעאטער און וועגן אקטיאָרן. ער האָט מיר גלייך דערציילט, אז נעכטן האָט דער אַרטיסט מארעווסקי אויפגעגעסן ביי גערטנערן א גאנצע גאנז און גלייך צוגעגעבן :

- ווען ער קאָן אזוי שפילן, ווי ער קאָן עסן, וואָלט גוט געווען.
- ער האָט עפעס א ברום געטאָן וועגן מאָרים שוואַרצן מיט דער מא-

כאראיקע פון יאָשע קאלב און דערנאָך א ווייז וועגן אַקטיאָר סאַמבערג. ער איז אַרײַן אין טראַנס מיט טעאַטער און טעאַטער, די נאַנצע וועלט האָט זיך געדרייט בײַ אים אַרום טעאַטער. אָבער לאַנג האָט ער אין יענער נאַכט נישט געדרייט, ווייל מיר האָבן באַגעגנט נאָך חברים. דאָס איז געווען אַ מזלדיקע נאַכט פון באַגעגענישן. אין מיטן נאַכט, פיר אַזײַגער, כמעט פאַרטאָג, האָבן מיר דאַמאָלט באַגעגנט קיפּנים מיט זײַן פּרוי זמרה זעליגפּעלד, מיר האָבן באַגעגנט דזשיגאַנען פון „אַראַרט“ מיט אַ כאַפּטע יונגען און מיידלעך. פון אונטער דער ערד איז אויסגע-וואַקסן יאַנקעלע דאַנציגער. גראַפּמאַנען דעם זשורנאַליסט מיט פּראַפּוסן — האָבן מיר אויך באַגעגנט ...

א. גראַפּאָן

(צײכענונג פון
ה. בערלעווי)

אײנער האָט זיך געוויצלט:
מיר קאָנען דאָ שױן באַלד מאַכן אַן אל-
געמײנע פאַרזאַמלונג פון לײטעראַטן-פאַר-
אײן ...

דער צווייטער האָט געפּרעגט:

— מיט פּראָפּאַרציאָנעלע וואַלן, צי אַן ?

איך בין געשטאַנען און באַטראַכט די נאַנצע חברה, אַנטייל גענומען אין דער פּלאַפּלעריי און דאָך זײ באַטראַכט. דאָ איז עפּעס אין אונזער וועלט פּאַרגעקומען אַ גרויסע איבערקערעניש: פּריער, אַז מען האָט נישט געוואָלט שלאָפּן, איז מען געקומען אין דער „בוּדע“ און מ'האַט זײער גע-מיטלעך פאַרבראַכט. איצט שלעפּט מען זיך איבער די נאַסן, מען זיצט אין די שענקען, אין די נאַכט־לאָקאַלן און מען אײלט זיך נישט צו קומען צו זיך אהיים, ווי מען וואָלט פאַר עפּעס מוראַ האָבן. און איך אַלײן ? פאַרוואָס צי איך עס יעדע נאַכט אָפּ מיטן שלאָפּן - גײן. עס ווילט זיך כסדר וועמען באַגעגענען און עפּעס פּרעגן, עפּעס הערן, הערן, הערן ... מען איז אומ-געדולדיק צו זיך אַלײן און ווען אַ צווייטער רעדט, ער מעג אפילו ניט זײַן קײן גרויסער חכם, נאָר אויב ער עפנט אַ מויל און רעדט זיך פּונאַנדער

וועגן א פאליטישע, אָדער אַ סטראַטעגישע קאָנצעפּציע מיט פּראַנקרייך-
ענגלאַנד - רוסלאַנד, הערט מען אזא איינעם אויס. ער רעדט נאַרישקייטן,
נאָר מען וויל, ער זאָל ווייטער ריידן, אפשר ליגט עפעס אַ חכמה אין די נאָ-
רישקייטן. מען וויל עפעס הערן אזוינס, וואָס זאָל געבן די מעגלעכקייט
אָוועקצוגיין צום רואיקן שלאָף.

— אַרנאלד ! וואָס זאָנסטו ?

אַרנאלד ליגט אַרויף די האַנט אויף זיין שטערן. ער וויל זיין ערנסט
און שמייכלט, אָדער פאַרסערט : ער וויל שמייכלען און איז ערנסט :

— היטלער האָט פאַרכאַפּט דעם נאַנצן רעקוויזיט מיט דער קאַסע
אינאיינעם און אז מען האָט די קאַסע מיטן רעקוויזיט, האָט מען שוין דאָס
גאַנצע טעאטער . . . איר פאַרשטייט ?

מיר פאַרשטייען און מיר ענטפערן אַרנאלדן מיט אַ קאַרן שמייכל

פאַר זיין אַנאַלאָגיע.

היינט קאָן איך דאָס אויף זיכער זאָגן. עס איז שוין דאַמאַלט געלעגן
די מורא אין אונזערע צימערן און קאַרידאָרן, אויף אונזערע טרעפּ און
אויף אונזער נשמה. מען האָט נישט געוואוסט, פאַר קיין פאַל נישט געוואוסט,
וואָס עס וועט זיין, נאָר מען האָט געפילט, אַז עפעס וועט זיין. דאָס לעבן
איז גענאַנגען אויף אלע זיינע פיס און איז געפאָרן אויף אלע זיינע רעדער,
נאָר אין לעבן גופא איז שוין געווען דער טויט. מיר זענען געשטאַנען ער--
געץ אויף אַ גאַס אין וואַרשע, אַ גרופע פריינט. מיר האָבן גערעדט פלאַכע
קלוגע רייד, געווען ביי אונז אַזאַ צוזאַמען פון שפּאַס און חכמה - זאָגע-
ריי. נאָר יעדערער באַזונדער איז געווען פאַר זיך פאַרוואָרנט, עס האָט עפעס
גענאַנט.

שפעטער האָט מען זיך אָפּגעזענגט און יעדער איינער פון אונז האָט
אָוועקגעשפּרייזט אין זיין ריכטונג. איך מיט גאַטליבן אין איין וועג. איך בין
אים גענאַנגען באַגלייטן ביז מילנע ניו, דאָך ביי זיין טויער שוין, האָט ער
געזאָגט, אַז ער וויל נאָך נישט שלאָפן און ער איז מיך גענאַנגען באַגלייטן
ביז עלעקטאָראַלנע עלף.

גערעדט ווידער עטלעכע נישט-וויכטיקע ווערטער און ווידער גענומען
שפּרייזן דורך אַרלע גאַס צו לעשנא, פון דער לעשנא ווייטער. איך האָב

אויפסנוי באגלייט גאטליכן און ער האָט גערעדט, ווי צו זיך אליין, גערעדט, ווי וועגן אַ באַשאַלסענעם ענין, וואָס איז שוין לאנג איבערנעטראַכט :

— סקיווסקי, דעם מיניסטער בעקס רעכטע האנט, האָט היינטיקן מיטוואָך געזאָגט צו די זשורנאָליסטן: „פּוילן לעבט איבער שווערע טעג. מיר קאָנען גאַרנישט מאַכן, מיר האָבן אַ מעשונגענעם שכן“... אויב סקיוו-סקי רעדט אזוי וועגן די דייטשן, מעג מען דאָס אָננעמען פאר דעם אָנהויב פון סוף... די קאץ הערט זיך אויף צו שפּילן מיט דעם מייזל. זי האָט עס שוין גענוג.

אין דער לעצטער צייט האָבן מיר ביידע אלץ אָפטער געבלאָנדזשעט ביינאַכט און שטענדיק פלעגט מען זיך געזעגענען אַביסל אָנגעשראַקן, כאַטש איינער דעם צווייטן האָבן מיר דאָס נישט אַרויסגעוויזן. אין יעדן „וואָס הערט זיך?“ איז שוין געווען די אָנגעשראַקנקייט.

מיר זענען געווען פריינט, אזעלכע פריינט, וועלכע ריידן קיינמאָל גישט וועגן זייער פריינטשאַפט און שרייבן זיך נישט קיין בריוולעך פון דער ווייטן. מיט גאָטליכן האָט מען געקאָנט ריידן לאַנגע שעהן און ריידן וועגן אלץ. מיט גאָטליכן האָט מען אויך געקאָנט גוט שווייגן אין אַ לאַנגן שפּאַ-ציר. ער האָט מיר נישט געטאָן קיין טובות און איך האָב דאָס פון אים גישט פאַרלאַנגט. מען באַדאַרף האָבן פריער נחת פון מענטש אליין און דער-נאָך פון זיין טובה.

מיר האָבן געהאַט אַ שותפותדיקע אַרבעט פון פּיל יאָרן : אין „לאַ-דזשער מאָרגנבלאַט“, אין „היינט“ און אין „מאָמענט“. באַגעגנט זיך אזוי גאָענט און פאַרבליבן פריינט. פאַרוואָס זאָל מען נישט זיין קיין פריינט? ביידע נישט געווען קיין גבירים און ביידע האָבן נישט געהאַט קיין מאַכט. פרייע מענטשן מיט אייגענע מיינונגען, מיט אַ גוטן ווילן אויסצוהערן און פאַרשטיין די מיינונג פון אַ צווייטן. דער עיקר, מען האָט זיך געמעגט זאָגן דעם גאַנצן אמת אין די אויגן און גוטמוטיק זיך אויסלאַכן פון אַ סך זאַכן. אָבער וואָס אַ חודש ווייטער האָט מען אלץ ווייניקער און ווייניקער געלאַכט. מען פלעגט שפּרייזן אויף די וואַרשעווער טראַטואַרן, אין יידישן און ניטיידישן קוואַרטאַל, אַרומריידן דעם טאָג און יעדן קלאַנג פון טאָג. די גאַסן זענען געווען באַלויכטן, ערגעץ-ווי האָט מען געטאַנצט, מוזיק

האָט געשפּילט און שרעק איז געגאַנגען נאָך אונז, אַנטקעגן אונז און מיט אונז.

עפעס אַ ראַדיאָ האָט מען אויסגעטראַכט און אין ראַדיאָ שרײַט אַ היטלעך. טראַכטן מיר איצט וועגן דעם און איך זאָג:

— גאַטליב! עס רוקט זיך אָן...

— יא, מיט אונז וועט גוט נישט זײן.

און ווידער געגאַנגען און געשוויגן אין דער עלנטער נאַכט. געגאַנגען און געזוכט באַקאַנטע: אפשר האָט ווער געהערט נייעס? אַליין האָט מען זיך נישט געגלויבט, מען האָט רק געוואָלט הערן, וואָס דער צווייטער זאָגט...

* * *

און ביי אונז אין פאַראיין אויף טלאַמאַצקע דרייצן איז געווען פינף-סטער. פון אזוי פיל לאָמפן איז איינס פאַרבליבן, אַ יתומל — אַ לאָמפּ, אַ בלייבס. פון אזוי פיל טומל — אַ שוואַכער געמורמל. אין דער האַלב פינף-סטערניש האָבן זיך קוים געזען צוויי פלייצעס, זיצנדיקע צוויי שאַטנס האָבן שטיל געשמעסט. צי דאָס איז געווען ישׂראל שטערן מיט דעם יונגן פּאָעט קירמאַן?

עס האָט אויסגעפּעלט ליכט צו דערזען גענוי, ווער די שאַטנס זענען...

נעמען - רעגיסטער

בולאָוו יוסף 117 בזשאָזע חיים 124, 125 ביאליק ת. נ. 61, 153, 222 ביבער שלמה 28, 229 ביין 5. 27 בערקמאן שלמה 16 בערגסאָן אנרי 30, 84 בערשאדסקי 50 בעלערינא בעלא 117, 178 בערלינסקי 160 בעל מחשבות 129 בראַדערוואָן 16, 114, 158, 220 ברוינער יצחק 18, 105, 209, 223 224 באַריישאָ מ. 98, 126, 134, 176 222	אונגער ישעיהו 187 אדלער יאנקל 223 אוליאנאָווער מרים 18 אויערבאך רחל 107 אימבער ש. י. 31 איינהאַרן אהרן 12, 84, 123 איינהאַרן איסר 84 איינהאַרן דוד 50, 90, 112, 134 אינדעלמאן משה 102 איינהאַרן ברכה 181 אייסוראָוויטש ב. 92, 93 אנסקי ש. 85, 86, 87 אָנכי ז. 50 אסטושענא אברהם 48, 223 אַפאטאָשו יוסף 55, 98, 22 אראָנסאָן נחום 48 אַרלעסקא מרים 117, 118, 170 ארנאָלד 20, 21, 22, 23, 24, 25 248, 246, 185, 26 אש שלום 20, 43, 63, 126, 128 129, 130, 131, 132, 134, 136 137, 138, 139, 140, 221 אש מאטילדע 131, 140 אלטער וו. 177 באַלאבאן מאיר בראָפ. 85, 160 באַראַדינאָ 200 בולאָוו יוסף 117 באַרענשטיין 191

- גערסטין בערטא 222
 גערטנער 246
 גרינבערג אורי צבי 16, 123, 220
 גרין ירחמיאל 18
 גרינבוים יצחק 26, 176, 177
 גראף קאלי 29
 גראָסבארט ה. 117, 123
 גראַפמאן א. 247
 גראַפמאן, פרוי 170
 גראָדזענסקי 188
- דאניעליעוויטש הערשל 13, 14, 15,
 161, 160, 142, 105, 20, 17
 208, 201, 173, 172, 164, 162
 240, 236, 231, 230, 229, 209
 246, 245
 דאנצינער יאנקל 119, 120, 142,
 247, 165
 דזשיגאן 120, 247
 דזשיקאָבסאָן היימי 223
 דינעזאָן יעקב 85, 86
 דרייקורם 106
- האָראָוויץ בער 18
 האָראָנטשיק שמעון 31, 97, 106
 האַלפערן משה לייב 112
 האַלצער רחל 107
 האַנפט חיים 223
 הורוויטש מנחם מענדל 147, 148,
 149, 150, 151, 152, 153, 184
 הימעלפארב הערשל 30, 245, 246
 הירשביין פרץ 50, 111
 העפּטמאן יוסף 31
 הערשל אָסטראָפּאָליער 31
 הירשפאנג איגנאָץ 223, 224
 הירשבערג 223
- ווארשאוויאק י. יודה 123
- וואַלטער פּאָלא 117
 ווארשאַווסקי עוזר 56, 134, 160
 וואַנמאן איזא 108, 183
 וואַנמאן סאול 239
 וואַסער אַריה 179
 ווולמאן, ש. 106
 ווישעוויאַנסקי דוד 237
 ווייטער א. 50
 ווייסענבערג א. מ. 63, 97, 98, 126,
 128, 131, 132, 33-
 וויינרייך מאַקס דר. 188
 וויינטרויב וו. 223, 224
- זאנאָראָדסקי 229
 זאנאן שכנא 157
 זאכאריאַש 184
 זאץ לודוויג 222
 זוסמאן שלמה 179
 זאָס ש. 14, 15, 83, 165, 168,
 175, 185, 208, 236, 240
 זינגער בערנארד 99, 102, 143, 239
 זינגער י. י. 16, 97, 220
 זיגעלבוים שמואל ארטור 122, 166
 זיידענבייטל, ברידער 224
 זעליגפּעלד זמרה 191, 247
 זשיטלאָווסקי חיים דר. 84, 222
 זשיטניצקי 183
 זשיטניצקי, פרוי 183
- מאָלסטאָי 5. נ. 127, 151, 240
 מונקל יוסף 16, 97, 134, 179,
 202, 203
 מונקל צעשיא 170
 טובים יוליאן 42
 מורקאָוו זיגמונט 114
 מורקאָוו מאַרק 102, 177, 225, 226
 טיקאָטשינסקי י. 223
 טעפער קאָליא 156, 157
 טראַצקי 5. 4, 235

מאננער איציק 90, 112, 158, 164,
 230, 231, 232, 233, 235
 מאסטבוים יואל 93, 94, 126
 מאניעוויטש 223
 מארק משה 154
 מאטש שמחה 234, 236
 מאָרעווסקי א. 10, 114, 117, 246
 מיזעם יוסף דר. 16
 מיזעם מתיתיהו 85, 160
 מיצקעוויטש א. 34, 42, 43, 127
 מיכאלעוויטש ב. 156, 229
 מוא"ה מ. 117
 מנחם (זע באריישאָ)
 מייל נחמן 220
 מעדעם וו. 156
 מענדעלסאָן ש. 179
 מענדעלסאָן מ. 93
 מענדעלע מוכר ספרים 70, 106
 מעטרפּאָליטאַנסקי 16

נאָדיר משה 98, 134, 222
 נאדלער שמואל 210, 211
 נאכבוש נ. 109, 117
 נאַלקאָווסקא זאָפּיא 44
 נאָמבערג ה. ד. 82, 84, 89, 126,
 128, 131, 133, 134, 135, 136,
 139, 140, 141, 142, 143, 145,
 146, 158, 168, 170, 171, 172,
 173, 177, 179, 180, 181, 184,
 186, 190, 202, 229
 נארוויד 117
 ניגער ש. 203, 222
 ניימאן י. מ. 123, 223
 נידום לייב 50
 נעמי 117

סאמבערג א. 120, 122, 132, 247
 סאָקאָלאָו נ. 222

טשאַרני ד. 203
 טשודנער 155, 156
 טשאַרטקאָווער רבי 57
 טשערנאָוויטש ש. 50
 טשערניכאָווסקי ש. 222
 טרעמבאטש מ. 224

יאטשאָווסקי יוסף 125
 יאצקאן ש. י. 101
 יאָנג קלארא 222
 יורים ש. דר. 202

כאסקעלעוויטש 102
 כאשין א. 214, 215
 כילינגאָוויטש ב. 28, 102
 כילינגאָוויטש, פרוי 170, 181

לאנדאו לייב 95
 לאַנדע ש. 120, 122
 לאצקי - בערטאָלדי 203
 לוסטיג חיים 223
 ליבאָוו דבורה 223
 ליליט אָלא 142
 ליפסקער וואָלה 154
 ליטוואק א. 156, 179
 לידסקי י. 124
 ליוויק ה. 98, 112, 118, 222
 ליוועראָוויטש משה 16, 223
 לעווין ליווער 106, 157
 לעיעלעם א. 222
 לערמאן א. 27, 106
 לעשציןסקי יוסף 157, 229
 לערער יחיאל 31

מאַרקיט פּרץ 16, 56, 213, 214,
 215, 217, 218, 219, 220,
 221

- סענאלאָוויטש ז. 203, 202, 26
 סענאלאָוויטש קלארא 170, 123, 170
 201, 200, 199, 182
 סטופניצקי ש. י. 183
 סלושטש פראָפ. 167
 סקיווסקי 249
 סרעברעק ש. 124
- עווערס האנס-היינץ 192, 190
 194, 193
 עזרא 117
 עלמית 117
 עלבוים מ. 191, 180
 עקערמאַן א. מ. 154
 ערליך ה. 177, 102
 עריק מאַס 107
 ערענבורג איליא 225
- פאַט יעקב 179
 פאַמעראַנץ מ. 27
 פאַרטנאָי נח 102
 פּוּשקין א. 213, 127, 74, 15
 פינסקי דוד 222
 פיקאָן מאָלי 222
 פּיליבאָווסקי 223
 פּילסודסקי י. 88, 24
 פּערלע יהושע 183, 126, 31
 פּערעלמאַן אָשר 107
 פּרילוצקי צבי 183
 פּרילוצקי נח 183, 160, 106, 102
 פּראָפּוּס י. י. 247, 94, 93
 פּרץ י. 63, 61, 44, 30, 13, 12, 86, 84
 111, 106, 97, 87, 86, 84
 137, 129, 128, 127, 126, 112
 194, 191, 146, 141, 140, 138
 246, 221, 215, 209
- פּאַלי 184
 פינקעלשטיין נחמיה 105, 101
 פינקעלשטיין נח 101
- פּייגענבערג רחל 107
 פּרידמאַן פעליקס 122, 18
 פּינקעלשטיין חיים 102
 פּייגענבוים ש. 179
 פּיינקינד שלמה 27, 28
 פּלינקער דוד 154, 102
 פּלאַקסער מנחם 229, 180
 פּרישמאַן דוד 222
- צייטלין הלל 89, 81, 52, 51, 50
 צייטלין אהרן 181
 צייטלין אלחנן 191, 181, 102, 102
 229
 ציטראָן ש. 160
- קאדיסאָן 117
 קאַנאַנאָווסקי, פּרוי 201, 184
 קאהאן אב. 222
 קאהאן לאַוואַר 106, 102
 קאהאן ישראל 106
 קאַמינסקאַ אַסתר רחל 108, 107
 קאַמינסקאַ איראַ 108
 קאַזשדאַן 179
 קאַזשען נאַטאַן 223
 קאַמען י. 118, 117
 קאַליך יעקב 222
 קאַפּלאַן פּסח 178
 קאַרלינסקאַ רוטאַ 121, 119, 28
 181, 178, 170
 קאַרלינסקי בוועז 158, 121, 27, 27
 229
 קאַווע (וואַנווילד) 126, 30
 קאַסעל דוד 229, 97
 קאַמעניעצקי דר. 84
 קאַציזנע אַלטער 87, 86, 56, 31
 136, 135, 126
 קאַצענעלזאָן יצחק 31
 קאַן הענעך 94
 קאַרן רחל 107

- קארפינגאָוויטש משה 110
 קורלענדער יאנקל 132
 קולבאק משה 90, 100, 112
 קירמאן י. 250
 קלעצקין ב. 124, 125
 קיפנים מנחם 90, 91, 92, 94, 95
 177, 191, 103, 247
 קליאצקין 123
 קלמן קאמאשנמאכער 154, 155
 קעניג לעאָ 33
 קעסטין ליפע 106
 קרעסין מרים 223
 קרעמער איזא 95, 96

 ראבאָן ישראל 18
 ראָנאָווי מרדכי 154
 ראַבינאָוויטש 223, 224
 ראָנאָף הלל 98, 222
 ראַוויטש מלך 14, 16, 56, 87
 162, 179, 220, 229
 ראַפּפּאָרט י. 180
 ראַטשמייַן שמואל 154
 ראַווינא חנה 187
 ראַטבוים י. 118
 ראָזען, ארטיסט 49, 50
 ראָזען בער 102, 180
 ראַקאָווסקי צבי 97
 רובינליכט פעליקס 48, 49
 רונדשמייַן מאיר 112
 רינגעלבלום עמנואל דר. 85, 160
 רייזין אברהם 98, 99, 112, 126

 רייזין זלמן 85, 187
 רייכמאן 95
 רייזפּעדער י. 106
 ריינהארט מאַקס 128, 129, 131

 שאַפּיראָ יצחק 84
 שאַפּיראָ פייוול 130
 שאַיאק י. 179
 שאליט משה 188
 שאנאל מארק 223
 שומאכער 120
 שווארץ מאָרים 222, 246
 שווארץ פנחס 102, 179
 שוואלבע נתן 16, 102, 183, 239
 שטערן ישראל 12, 31, 58, 235
 250
 שטייגער סטאניסלאוו, 95
 שטיין 117
 שיק ארטור 223
 שיפער יצחק דר. 17, 160, 176,
 185
 שיינבערג שלמה 97
 שלום עליכם 31, 61, 70, 106
 שליווניאק י. 160, 208, 223
 שימעל משה 18
 שניאור זלמן 50, 222
 שניאור מ. 94, 147, 148, 149,
 152, 153, 174, 184, 191, 208,
 236
 שעפנער ברוך 16, 158, 179

דאָס בוך האָט זיך געענדיקט דרוקן דעם
3טן דעצעמבער 1946 אין דער דרוקעריי
"ה"מ אן" — פאסטעור 333
טעלעפאָן 7752 - 47. בוענאָס איירעס.

Este libro terminóse de imprimir
el día 3 de diciembre de 1946 en los
Tall. Gráficos HEUMAN, Pasteur 333
U. Telef. 47 - 7752 - Buenos Aires